В 4191

Цѣна 1·50 лв.

3 1761 09079319 1

ъ заблуждаватъ народа

или

Прѣстжпнитѣ безумия на Иванъ Евстрати Гешовъ и Сие

доказани съ исторически документи и данни

отъ

Дръ Асѣнь Константиновъ Кермекчиевъ,

Кавалеръ на Народнитѣ Ордени:
за „Храбрость“ и за „Военна Заслуга“.

София — 1915.

Presented to the
LIBRARIES *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by

Dr. Panayot Panayotof

~~Д 92837~~

40 А

На Драгия ми приятель
Колю Д. Николаевъ
сърдечни спомени
Авторъ

Какъ заблуждаватъ народа

или

Прѣстжпнитѣ безумия на Иванъ Евстрати Гешовъ и Сие

доказани съ исторически документи и данни

отъ

Дръ Асѣнь Константиновъ Кермекчиевъ,

Кавалеръ на Народнитѣ Ордени:
за „Храбрость" и за „Военна Заслуга".

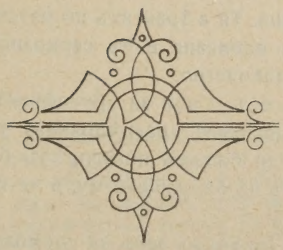

LIBRARY
FEB 06 2014
UNIVERSITY OF TORONTO

София — 1915.

№ 92231

Отзиви за книгата „Кой трѣбва да побѣди“.

Многоуважаемий г. докторе,

Благодаря ви за прѣкрасния ви трудъ, „Кой трѣбва да побѣди“. Не вѣрвамъ да има втори българинъ, който да е тъй дълбоко въ течение на източния въпросъ, както сте вие, както го доказва тоя вашъ трудъ. Не вѣрвамъ да има втори българинъ, способенъ да изобрази тъй увлекателно една материя, която е обикновенно толкова прозаическа както е политиката, дипломацията и тѣхнитѣ мошеничества.

Тоя вашъ трудъ трѣбва да стане настолна книга на цѣлата наша младежь, на цѣлия български народъ, и за да се постигне това нѣщо, трѣбва да се използува българския печатъ. Нека се пише за нея въ всичкитѣ вѣстници, нека се пише даже добро и зло, нека името ѝ стигне до ушитѣ на всички и възбуди любопитството на всички. Тая книга не стига да се напише, тя трѣбва и да се учи и да се запомни, иначе тя не ще принесе очакваната и заслужената полза. Вие имате много приятели. Искайте отъ тѣхъ да пишатъ по нея и не по веднажъ, а по десеть, по сто пѫти . . . Така се прави на западъ и по тоя начинъ се пръскатъ въ публиката знания, принципи, здрави мисли, каквито съмъ забѣлѣзалъ, че у насъ нѣма нито у най-просвѣтенитѣ мѫже; дипломати, министри, генерали, професори и пр.

Като ви благодаря повторно, оставамъ прѣданний вамъ.

Г. Д. Начовичъ.

София, 24 декември, 1914 г.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА Д 2036 / 950 СОФИЯ

Любезни г. Д-ръ Кермекчиевъ,

Четохъ брошурата Ви „Кой трѣбва да побѣди“ съ голѣмо възхищение. Тя е единъ свѣтълъ лѫчъ, който изсушава всички ония миязми и нечистотии, съ години насаждани отъ платени агенти наши и чужденци, въ чистата българска душа. Тя е трактатъ по източния въпросъ, засѣгващъ националния ни идеалъ; написана е съ сериозность, ученость и се чете съ увлѣкателность и задоволство.

Посрѣдъ днешния екъ и вой за „русофилство и русофобство“, Вие, уважаеми г. Д-ръ Кермекчиевъ, развѣдрявате умоветѣ на заблуденитѣ българи и имъ казвате да бѫдатъ по-напрѣдъ българи, да обичатъ отечеството си и да милѣятъ за бѫдѫщето му, а че послѣ да станатъ каквито щатъ „фили и фоби“.

Азъ наричамъ тоя Ви трудъ зовъ за упомване и свѣстяване въ днешно врѣме, и му давамъ значение не по-малко отъ онова, каквото имаха творбитѣ на старитѣ дѣйци за народность и свобода, прѣзъ епохата на възраждането ни.

Стискамъ ви рѫката и Ви желая неуморимъ трудъ въ тая посока.

София, 5/I 1915.

Вашъ прѣданъ: **Божилъ Райновъ.**
Директоръ на Държавната Печатница.

Посвѣтявамъ въ память

на великия патриотъ, блаженопочиващия

Петръ х. Н. Кермекчиевъ

Призовавамъ твоята свята память, незабравимий чичо Петре: —

Ти, който, — въ опиянението на щастието, съ което се прѣпълни твоето родолюбиво сърдце отъ епохалното събитие — възраждането на България, — забрави милитѣ си сестри, твоитѣ многобройни внуци и внучки, а завѣща още на 27-ми ноември 1879 г. всичкото си богатство за ФОНДЪ отъ който да се образуватъ и създадатъ учени и достойни синове на Отечеството, — виждъ, родолюбивий чичо Петре, плода на благородната ти замисъль . . .

. . . . . .

Омилостиви Всѣвишния да просвѣти умоветѣ на самозабравилата се наша интелегенция и да облагороди тѣхнитѣ души, за да заработятъ прѣданно за закрѣпването, засилването, процъвтяването и величието на Родината.[1])

Асѣнъ.

---

[1]) Най-очебиющето доказателство за егоизма, за суровостьта на нашата интелигенция, или поне на една часть отъ нея, е поскжпването на хлѣба, а житото е нашето най-голѣмо производство, то е и богатството на народа понѣже е най-голѣмото износно перо. Но житото сега не се изнася, не се търси, слѣдователно съгласно икономическия законъ то би трѣбвало да поефтинее. А у насъ е тъкмо обратното! . . . Не страдатъ, наистина, селенитѣ, които сж си запазили жито за домашнитѣ нужди; не страдатъ и богатитѣ които могатъ да плащатъ; но страдатъ бѣднитѣ и срѣднитѣ хора, ония за които хлѣба е основната храна, ония които трѣбва да присметнатъ точно всѣка паричка, ония които нѣматъ и на които никой не дава . . . Това е то некултурното, суровото явление което се вмѣнява въ тяжесть и отговорность само на нашата интелигенция! . . .

Съдържание.

стр.

Надсловъ 3
Нѣкои пропуснати грѣшки 4
Прѣдговоръ. 5

Въведение 7

ГЛАВА I. — **Прѣстжпнитѣ безумия на Ив. Ев. Гешовъ и Сіе;**

1. Демагогия, невѣжество, безумие 25
2. Съглашението щяло да спечели 32
3. Лозунга на Съглашението 35

ГЛАВА II. — **Защо се биятъ Великитѣ Сили;**

1. Намѣрения и блѣнове 48
2. Източния Въпросъ. 67

ГЛАВА III. — **Възраждането на България:**

1. Пробуждането на роба. 117
2. Руско-Турската война 1877—1878 година 129

ГЛАВА IV. — **Новия Животъ: —**

1. Полѣти и разочарования 151
2. Погрома на България 156
3. Причина за погрома бѣ Руссия 183
4. Русската опасность за народностьта ни. 191

ГЛАВА V. — **Бждащето на България: —**

1. Качества и дѣла на народа. 202
2. Българската Военна мощь 206
3. Външната политика 208

Апологня за Ив. Ев. Гешовъ и С. С. Бобчевъ. 213
Приложение. 217
Отзиви за книгата „Кой трѣбва да побѣди?“ . . . . . 2—252

Пропуснати по-важни грѣшки.

На стр.	3	на	9	редъ	отъ	горѣ	чети: милитѣ си **братя и** сестри
„ „	5	„	10	„	„	долѣ	„ **кавалерски** дългъ
„ „	12	„	14	„	„	горѣ	„ да **договоришъ** съ него
„ „	13	„	14	„	„	долѣ	„ отъ **4-а** опълченска рота
„ „	14	„	13	„	„	горѣ	„ интереси **въ дѣйствителность**
„ „	20	„	16	„	„	„	„ свободата **и** независимостьта
„ „	63	„	4	„	„	„	„ да погълне **,** Германия щеше
„ „	95	„	4	„	„	долѣ	„ редицата **усилия**
„ „	117	„	1	„	„	горѣ	„ **затжпени** отъ русофилство
„ „	32	слѣдъ 2-и редъ прибави: **2 Съглашението щяло да спечели...**					
„ „	111	вмѣсто Глава II чети: Глава III.					

ПРѢДГОВОРЪ.

За Цѣлокупното Отечество.

Тази книга исхожда отъ най-чистата, най-силната и най-възвишената любовь къмъ отечеството.

Замислюването на този трудъ не е продиктувано, нито отъ користь, нито отъ вражда, нито пъкъ отъ щеславие.

Напротивъ, дълбока тжга ме е обхващала, когато съмъ писвалъ нѣкои работи, даже, перото ми се е спирало; но стреснатъ веднага отъ неумолимия зовъ на дългътъ къмъ Народа, трѣбвало е безмълвно и безогледно да прѣмахвамъ всичко онова, което прѣпрѣчваше пжтя на Истината и Правдата полетѣли вихренно да спасятъ растерзаното Отечество.

Зная, че не живѣеме въ оная рицарска срѣда, която налага на побѣдения кавалерийския дългъ да протегне ржка за помирение, а че, наопаки, истинитѣ които тукъ прѣдавамъ на поколенията ще разюздаятъ, сега и въ противовѣсь, най-долнитѣ и най-мерзскитѣ човѣшки страсти и че, нито името ми, нито честьта ми ще бждатъ пощадени отъ завистьта, злобата и отмжщението. Но има моменти, какъвто е и настоящия, когато е повѣлителенъ дългъ за всѣки българинъ да жертвува за Отечеството врѣме и трудъ, приятели и чужди, мило и драго, имотъ и животъ. Заради това,

всичката тази чрѣзвичайна угроза не е разколебала ни най-малко съзнанието въ моя върховенъ дългъ.

Закриленъ отъ ризницата на обективното и коректно прѣние, въоржженъ съ смъртоноснитѣ стрѣли на Истината и спомнювайки си за участьта на Синь Божи, то и азъ, като Давидъ, се изправямъ прѣдъ политическитѣ Голияти, обладанъ отъ спокойствието, хладнокръвието, самоотверженостьта и смѣлостьта изисквани отъ самата борба за възтържествуванието на Народа и отговорящи на издълбания върху моя шитъ лозунгъ:

„ОТЕЧЕСТВОТО ПРѢДИ ВСИЧКО — ОТЕЧЕСТВОТО НАДЪ ВСИЧКО“

Д-ръ Асѣнь К. Кермекчиевъ.

София,

Богоявление 1915 год.

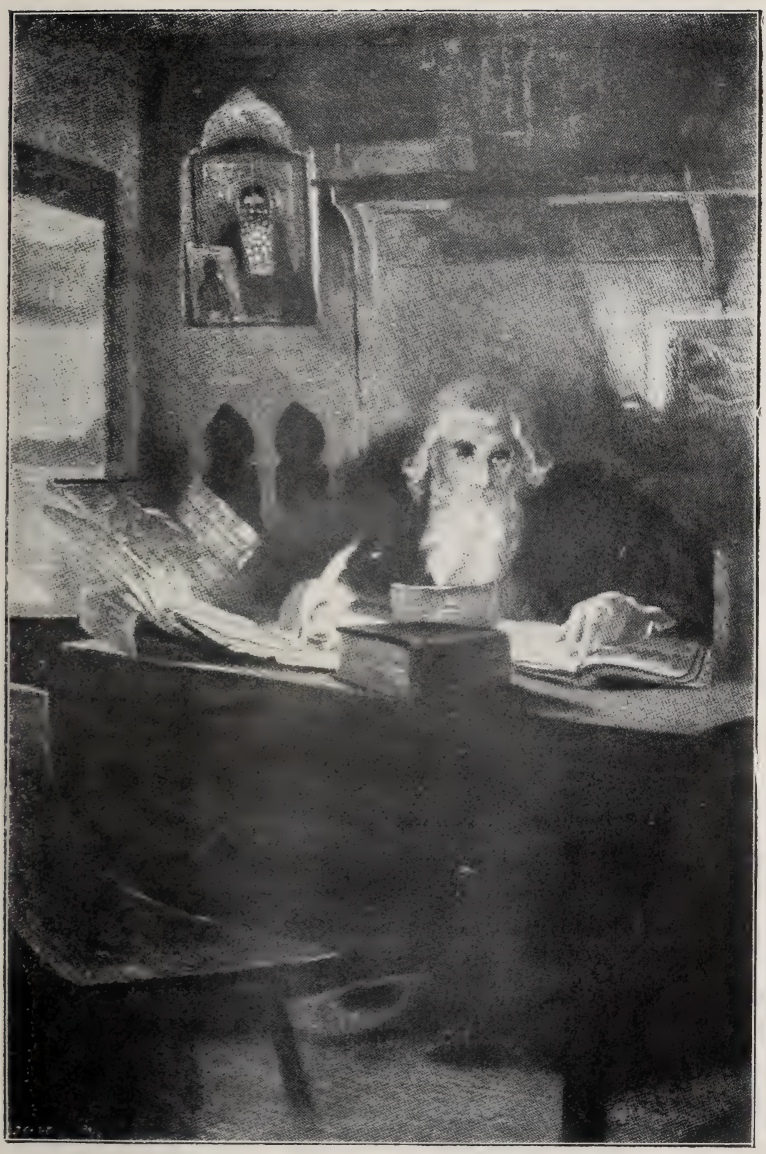

Паисий.

— „Отъ днеска нататъкъ българския родъ,
История има и става народъ“. —

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

ВЪВѢДЕНИЕ.

Отечеството прѣживява сѫдбоносни минути. Неумолимо прѣдстои рѣшението на задачата: какъ, по кой начинъ да се постигне народния идеалъ — Обединението на Българския Народъ, защото днесъ или никога това е най-постижимо. Нашиятъ изборъ се ограничава между двѣ алтернативи: да мируваме или да воюваме, да останемъ неутрални до край или да обявимъ война.

Днесъ, повече отъ всѣки другъ пѫть и независимо отъ каквито и да било други съображения, е станало вече съвършено очевидно, че неутралитета нѣма да ни донесе нищо добро, а не е изключена и възможностьта да ни донесе найголѣмото зло, защото ако, както е казалъ г. Малиновъ на кореспондента на Будапести Хирланъ, ние ще държимъ неутралитетъ до края на европейската война и чакъ тогава, и то ако бѫдемъ излъгани, ще захвърлимъ неутралитета си въ смѣтьта, не се ли поставяме въ едно смѣшно и опасно положение? Нѣка, за моментъ допуснемъ, че Русия тържествува: ще ни върне ли тя Македония, която всѣки день повече и повече дава на Сърбитѣ? Ще ни даде ли тя линията Мидия-Еносъ, когато (г. Малиновъ знае най-добрѣ) тя не оставяше ни дума да се каже за Одринъ? Даже, ако ни обѣщаятъ това съ договоръ, подписанъ отъ самия Царь Николай, ние пакъ да не вѣрваме, но да си спомнимъ, съ въздишка, че дѣдото на Царь Николай — покойния Александъръ II, съзнателно и прѣдумишлено измами, **измами** чувате ли, Ромѫнитѣ, като имъ подписа на 4-ти Априлъ 1876 г. договоръ, че ще респектира гарантираната цѣлость на ромѫнската държава, а щомъ свърши побѣдоносно войната, Александръ II, ограби Ромѫния, като ѝ взе Бесарабия. При това да не забра-

вимъ, че Ромжнитѣ бѣха оказали една сериозна и сждбоносна, може би, подкрѣпа на Руситѣ... А каква ще бжде нашата заслуга спрѣмо Русия въ края на войната? Че сме ѝ се перчели, че сме парализирали Ромжния, че не сме пропущали нищо за Сърбия. . . . Както виждате, все отрицателни заслуги спрѣмо Русия. . . . „Не вижда ли, г. Малиновъ, обвития въ кадифе и отъ сега вече ядовито-стиснатъ юмрукъ на Русия?“ . . . Обаче, отъ всичко изглежда, че ако бждемъ излъгани въ края на европейската война, то ние нѣма да захвърлимъ своя неутралнтетъ на смѣтьта, ами ще се сгушимъ, ще кротуваме, а за да сжществуваме и за напрѣдъ, поне подъ името „Болгарская Губерния“, ще трѣбва да испратимъ послание до Царь Николая — съставено отъ българи, които говорятъ руски съ руски акцентъ, та дано Руския Царь помисли, че всички сме до толкова вече русси че да ни дарува поне животъ! . . . Руситѣ, които ни познаватъ много добрѣ ще иматъ новъ случай да кажатъ, че сме „задномъ умомъ крепки“. . . .

За да докажа още по-осѣзателно, че неутралитета нѣма да ни донесе Македония, достатъчно е да посоча на послѣдната прокламация на сръбския прѣстолонаслѣдникъ, съ която се потвърдява за лишенъ пжть, че Сърбия нѣма да отстжпи ни педя земя отъ Македония. Това заявление, избликнало слѣдъ една побѣда, считана отъ сърбитѣ за сияйна, и произнесена въ отговоръ на върховното усилие на Руския извънреденъ пратеникъ, князъ Трубецкой, натоваренъ, ужъ, съ мисия да въдвори едно що-годѣ разбиране между Сърби и Българи, безвъзвратно трѣбва да убѣди всѣки българинъ въ факта, че вѣруютò на всѣки единственъ сърбинъ е: да се запази Македония така, поне, както е сега, въ сръбски ржцѣ. Макаръ и да съмъ билъ и да си оставамъ, безъ никакво колебание, при убеждението, че Трубецкой не е нищо друго, освѣнъ единъ alter ego, даже единъ по-голѣмъ нашъ врагъ отъ колкото свѣткавично-ударения Хартвигъ, резултата на неговата мисия е на лице: той е неотменимо отрицателенъ и кървавъ. . . . Сърбитѣ нѣма да испуснатъ изъ гнуснавитѣ си хищнически ржцѣ измжчената Райска Македония, ако не бждатъ смазани съ бой.

Поставени сме прочее, по силата на самитѣ обстоятелства, въ неминуемата алтернатива — да воюваме. Кога и противъ кого? — тѣзи сѫ, слѣдователно, двата въпроса на които остава да отговоримъ.

Кога да воюваме, това трѣбва да рѣши отговорното прѣдъ народа правителство, което разполага съ даннитѣ необходими за съотвѣтното дѣйствие. Противъ кого да воюваме, — ето единствения отговоръ, който трѣбва да дамъ въ заключението на настоящия трудъ, единствения въпросъ, прочее, който и ще разисквамъ.

Рѣшението на задачата „противъ кого да воюваме?“ е въпиющо, защото отъ наврѣменното ѝ разрѣшаване ще зависятъ всичкитѣ ония стѫпки, и приготовления диктувани отъ добитата насока, а тѣ трѣбва да се извършатъ съ врѣме.

На пръвъ погледъ и прѣдъ видъ факта, че нѣма българинъ, който да откаже, че Македония е първия измежду най-жизненитѣ ни национални интереси, изглежда, че разисквания по този въпросъ не би трѣбвало и да станатъ, защото заключението се налага неминуемо и неумолимо: щомъ сърбитѣ не даватъ нищо отъ Македония, а наопаки, правятъ планове за нейното управление слѣдъ общия миръ, то ние трѣбва незабавно да се спуснемъ вихренно и съкрушително противъ сърбитѣ; а нахвърлимъ ли се противъ сърбитѣ, значи да се обявимъ и противъ тѣхнитѣ приятели, значи и противъ Съглашението, сѫщо тъй както е направило и Съглашението, което като се е съюзило съ Сърбия, то отдавна се е обявило принципиялно и противъ насъ. Чудовищно е, наистина, какъ е възможно, когато по въпроса за смазването на Сърбитѣ и за възвръщане Македония на всѣка цѣна нѣма двѣ мнѣния у насъ, — чудовищно е, казвамъ, какъ може да има българи, които говорятъ че трѣбва да се биемъ на страната на Съглашението... Колкото и да е чудовищно, обаче, то си е тъй, за жалость и за срамъ на българското име... Види се, единъ страхъ радѝ юдейскаго, разбърква слаби умове!...

Но колебанията, различията въ мнѣнията, не идатъ само отъ елемента „страхъ“; — тѣ идатъ още и отъ едно неразумно заслѣпение, нѣщо като политически б и г о т и з м ъ; тѣ идатъ още, което е прѣстжпното, отъ невѣжество; тѣ идатъ още, което е най-печалното, и отъ една липса на логика при разсжждението, съ други думи отъ безумието[1) . . . .

Тъй напримѣръ, едни — ц а н к о в и с т и т ѣ — сж за безусловното ни странявание съ Русия. Тѣ сж толкова обзети отъ култътъ на Русия, щото, когато мислятъ, когато спатъ, когато говорятъ, когато ядатъ и особено, когато харчатъ, тѣ все Русия бълнуватъ, сънуватъ и благославятъ . . . Ако поздравите нѣкои отъ цанковиститѣ съ „добро-утро“, тѣ ще Ви отговорятъ разсеяно: „Русия . . . а!.. нашата освободителка . . . пардонъ, искахъ да кажа „добро-утро“ . . . Тѣ сѣкашъ, че сж руси, родени въ България . . . Тѣзи хора сж до толкова заслѣпени и унесени въ своята безпрѣделна любовь къмъ блѣсъка на всичко що е руско, въ своята вѣра въ неизчерпаемата и непобѣдима мощь на Русия, щото отбѣгватъ, не искатъ да ра зискватъ, да четатъ нѣщо противъ Русия, отъ страхъ да не имъ се разколебае вѣрата . . . Тѣ сж глухи и слѣпи за всичко противоруско: тѣ не знаятъ за Шипка, Шейново, Плѣвенъ, Ялу, Ляо-Янгъ, Портъ-Артуръ, Цушима, Мукденъ, Мазурскитѣ езера, Лодзъ, Ловичъ, Сохачовъ . . .; тѣ отиватъ до тамъ въ своята безогледна прѣданность на „Матушката“, че ако имъ бжде поставенъ крайния изборъ между двѣ злини: руско или австрийско робство, тѣ нѣма да изберат Австрия, гдѣто всички плѣмена се развиватъ, се засилватъ и постепенно се еманцепирватъ, а стрѣмоглаво ще прѣдпочетатъ Русия, макаръ и да знаятъ, че т ѣ х н и т ѣ д ѣ ц а щ е б ж д а т ъ в е ч е ч и с т и р у с и . . . . Тѣ сж хората, които въпрѣки афоресването на своя родоначалникъ, Драганъ Цанковъ — „не ви ща медътъ, не ви ща жилото“, сж се простнали прѣдъ Русия и казватъ: „съ васъ не правимъ политика“; тѣ сж хората, слѣдователно, които сж вързали ржцѣтѣ на България и сж я направили безмълвно и послушно орждие на Русия. Тѣзи хора сж

---

[1]) у м ъ = логически производителенъ разумъ; б е з у м и е = нелогически производителенъ разумъ; н е в ѣ ж е с т в о = непроизводителенъ, латентенъ разумъ; с е н и л н о с т ь = несигурно производителенъ разумъ; д е м е н ц и я = боленъ, забърканъ разумъ; и д и о т с т в о = липса на разумъ.

„отчаянитѣ русофили“, тѣ сѫ загубени българи.... Ние скърбимъ че подобни чувства може да има въ настоящия вѣкъ на лицемѣрие и скептицизъмъ, и то слѣдъ всички удари и сътрѣсения нанесени намъ отъ Русия; затова, безъ да губимъ врѣмето си, безъ да нарушимъ щастието на тѣхния хипнозенъ биготизмъ, ние ги отминаваме съ въздишка....

Други, земледѣлцитѣ, искатъ да се наредимъ оврѣме тамъ, гдѣто ще натежнѣй. И баба знае тази политика!... Този принципъ, изходящъ отъ най-ниската природа на човѣка, е старъ колкото и свѣтътъ, и ще сѫществува до когато сѫществуватъ и недостатъчно-културни хора. Несериозното, опасното, въ тази тактика е че днесъ никой не може да каже съ сигурность на коя страна ще натежнѣй, та за това нашитѣ опортюнисти-земледѣлци не сѫ съ никого, не сѫ нигдѣ, хичъ ги нѣма, защото вѣзнитѣ на щастието се навеждатъ ту на едната, ту на другата страна[1])... Изглежда, че имъ се ще да натежнѣе на страната на Русия, защото ни била освободила; но ако ли, въпрѣки тѣхнитѣ очаквания, побѣдата натежнѣй на страната на Германия, тогава тѣ, вѣрни на своя акробатически похватъ, ще се прѣхвърлятъ на нея страна. На тази българска практичность, азъ не бихъ възразилъ нищо, понеже съ тази си подвижность земледѣлцитѣ се стрѣмятъ да достигнатъ доброто на българския народъ; но, работата е, че тази игра е опасна, защото, прѣди всичко, не може да се знае дали ще успѣемъ да се прѣхвърлимъ о-врѣме на добрата страна; не се знае още, ако случайно прѣхвърлянето ни бѫде направено о-врѣме, дали ще ни приематъ да се нарѣдимъ и ние между щастливцитѣ, когато и безъ насъ вѣзнитѣ на побѣдата окончателно сѫ натегнали на едната страна. Ето защо, политиката на земледѣлцитѣ, която е основана на опортюнистическото условие „кой ще побѣди“ е нереална, опасна, дори гибелна; ето защо, отъ друга страна, бѣше необходимо да разрѣшимъ въпроса: „кой трѣбва да побѣди отъ гледище на българскитѣ интереси за да се наредимъ отъ сега на неговата страна и да му помогнемъ да побѣди защото, ако

[1]) Казвамъ това за да не ме обвинятъ въ пристрастие защото достатъчно се вижда отъ мѣсеци насамъ на коя страна клони побѣдата.

доказахме съ исторически документи въ ржка, че Русия е врагъ на България, и то не отъ вчера, ами отъ двѣста години насамъ и че враждебния великоруссизъмъ е неминуема и завѣтна политика на Русия, какво добро, въобще, може да очаква България, ако ние седимъ съ скръстени ржцѣ и оставиме да надвие Русия? Отъ друга страна, ще можемъ ли съ право да претендираме за пълното удовлетворение на нашитѣ народни идеали, ако ние сме гледали „сеиръ" а пъкъ Австрия и Германия побѣдятъ, благодарение само на собственитѣ си упорити боеве и огромни жертви? . . . Въ това лежи опасностьта; отъ нея се налага нуждата на реалната политика: да разберешъ о-врѣме кой ти е приятель (или ако щете, кой ти е по-малко неприятель), да говоришъ съ него за облагитѣ които очаквашъ, и о-врѣме да му помогнешъ за да побѣди, та заедно съ него да побѣдимъ и ний.

Щастието, въ случая е, че нашитѣ „земледѣлци" не сж загубени българи каквито сж цанковиститѣ; тѣхното колебание иде отъ факта, че тѣ незнаятъ подробноститѣ и задкулиснитѣ машинации на нашето освобождение, което тѣ, по едно фалшиво-основано прѣдание, добросъвѣстно тълкуватъ въ полза на Русия, заради това, понятно е естественото имъ влечение, наклонявание, къмъ „освободителката". Само тъй може да се обясни, прѣдъ наличностьта на досегашнитѣ сждбоносни неуспѣхи на Русия, нерѣшителностьта имъ да странятъ отявлено и окончателно съ нея: тѣзи земледѣлци които най-искрено трѣбва да желаятъ независимостьта и прѣуспяването на България защото тѣ сж които притежаватъ най-голѣмата часть отъ нейната земя, тѣзи добри български синове се страхуватъ да не збъркатъ ако прибързатъ да се наредятъ на едната или на другата страна. Отъ друга страна, въ надежда че Русия може още да побѣди, тѣ чакатъ, въ недоумѣние, моментътъ когато ще стане о-врѣме да се „присламчатъ" на страната къмъ която натежнѣе . . . . При такива условия тѣзи добри и простодушни българи не бива да се винятъ жестоко и безапелационно. Нашъ дългъ, обаче, е да имъ покажемъ въ какво се състои основната имъ грѣшка; това е: първо, че тѣ не притежаватъ, за жалость, онова образование ония исторически познания които биха

имъ дали възможность да рѣшатъ сами за себе си сѫдбоносний въпросъ; и второ, че тѣ се водятъ по умътъ на хора, които макаръ да притежаватъ привидно повече образование, повече знания, не сѫ въпрѣки това на една достатъчна висота въ културата за да бѫдатъ достойни вдъхновители на една партия която чистосърдечно слага всичката си вѣра и всичката си надѣжда въ тѣхъ. Значи, водени отъ недостатъчно компетентни хора, недостатъчно способни сами по себе си да взематъ едно рѣшение, нашитѣ земледѣлци спѫватъ неволно, до нейдѣ си, акцията на България като не даватъ категорично своята подкрѣпа на правителството, и я спъватъ въ ущърбъ на самия народъ. Затова, въ книгата „Кой трѣбва да побѣди“ азъ се постарахъ родолюбиво и добросъвѣстно да покажа на народа кои сѫ нашитѣ приятели и защо Русия не е наша освободителка. Въ тази книга ще го докажа пакъ съ нови доказателства които ще хвърлятъ свѣтлина върху фаталнитѣ намѣрения на Руссия по отношение на насъ[1]).

---

1) За да направя по лесно понятна на болшинството отъ земледѣлцитѣ истината по нашето освобождение азъ ще имъ я раскажа накратко подъ алегоричната форма на една пасторална (овчарска) прикаска: —

Дядо Иванъ отъ колѣ бѣшс хвърлилъ око на волската кола въ която Мехмедаа возеше своето богатсво. Нѣколко пѫти се бѣше опиталъ дядо Ивана да я открадне заедно съ послушнитѣ волове но всѣ напраздно. Истиа е, че всѣки пѫть Мехмедаа губѣше по нѣщо, било че нѣкой волъ си счупваше хомотя, било че нѣщо изчезваше отъ колата, но колата на Мехмедаа си оставаше пакъ здрава. Единъ день Мехмедаа бѣше впрегналъ най хубавитѣ си волове, и захвана да ги муши до кръви съ остена си. Добри хора се намѣсиха въ полза на воловетѣ, но дядо Иванъ който дебнеше Мехмедаа на пусия, нападна го подъ прѣдлогъ, че той ще облекчи участьта на воловетѣ, и двамата се сборичкаха. Въ течение на тази борба която се водеше около колата върху воловетѣ се исипаха сума удари отъ Мехмедаа. Слѣдъ единъ силенъ ударъ, обаче, воловетѣ се разритаха и удариха Мехмедаа тъй сѫдбоносно въ ребрата, че му прѣсекоха силата (Шипка). Малко слѣдъ това нови удари, нови ритания, и воловетѣ строшиха на Мехмедаа дѣсната рѫка (взимането на 1-я редутъ отъ 5-а опълченска рота командувана отъ поручикъ Данаилъ Николаевъ). Вслѣдствие това боричкане и ритане колата се распадна на парчета и воловетѣ си строшиха хомота. Мехмедаа търти да бѣга и дядо Иванъ по него. Но Мехмедаа, съ счупени ребра и рѫка, биде настигнатъ и налегнатъ отъ дяда Ивана, който се бѣше рѣшилъ да го ограби чиста работа (Санъ Стефанския договоръ). На помощъ на Мехмедаа се притекоха нѣколко калугерки, искочили отъ килиитѣ си още при първитѣ викове на воловетѣ, отъ които двѣ се запрѣтнаха и отърваха Мехмедаа отъ рѫцѣтѣ на дяда Ивана (Австрия и Англия). Най-сетнѣ помириха двамата неприятели (Берлинския Договоръ). Върнаха на Мехмедаа заднитѣ колелета съ задната ость и единия волъ (Македония, Мала Азия, проливитѣ и македонцитѣ) и го изпратиха да се цѣри въ домътъ си. На дяда Ивана даваха торбитѣ съ злато; но не-малко очудени останаха когато дядо Иванъ се наведе да събере останалитѣ части отъ стро-

Когато бждатъ посветени въ истинскитѣ замисли на Русия, убѣденъ съмъ зе чемледѣлцитѣ ще разберат защо дядо Цанковъ бѣ казалъ „не ви ща медътъ, не ви ща жилото“; ще напустнатъ опортюнизма си и ще правятъ за напрѣдъ реална политика, единствената полезна за благото на народа, и ще се присъединятъ рѣшително къмъ „Съюза“.

Трети, демократитѣ, казватъ: ний сме дѣйствително славяни но прѣди всичко сме българи. Жизненитѣ интереси на България трѣбва да минатъ прѣдъ ония на чуждитѣ държави, малки или голѣми; но понеже нашитѣ жизнени интереси не си противоричатъ съ ония на Руссия, нека вървимъ съ Русия. Тукъ има една основна грѣшка защото нашитѣ интереси дѣйствително си противоричатъ съ рускитѣ. Русситѣ искатъ да владѣятъ Цариградъ, а ний не искаме да го владѣеме; до тукъ нѣма противорѣчие. Но ще помогне ли България на Руссия да вземе Цариградъ? . . . но, въ нашъ интересъ ли е да попадне Цариградъ въ русски ржцѣ? Ето, това сж

шената кола и да подкара изнурения волъ (окупацията на България). Съ голѣмъ зоръ изгониха най-сетнѣ дяда Ивана и отърваха вола.

Останалъ на свобода слѣдъ толкова робуване, омършавелия волъ се отправи къмъ Балкана, гдѣто съ мека трѣвица и бистра водица той скоро си оправи косъма и взе да се огледва по сербезъ на вси страни. Но дядо Иванъ не можеше да се примири съ мисълта, че изпустналъ този волъ и му слагаше всѣкакви примки за да го улови (пълномощията, отеглюване на рускитѣ офицери, сръбската война). Единъ день дѣдо Иванъ се добра съ вѣроломство да го улови за единия рогъ (съзаклятието на 9-ий Августъ), но волътъ се напъна и се отърва, макаръ че му се откърти рога (свалянето на Батемберга). Дѣдо Иванъ не се отчая и погна волътъ (обиколката на Каулбарса и пр.), но волътъ наплашенъ и вирналъ опашка не се даде да го хване дѣдо Иванъ. Скоро поникна новъ рогъ и волътъ позакрѣпна. Дѣдо Иванъ захвана сега вече да го заплашва, да го примамва съ ласки, но всичко бѣ напраздно. Най-сетнѣ дѣдо Иванъ отчаянъ рѣче: „Бре, хей говедо, нали азъ те освободихъ, защо не се оставишъ да те хвана?“ — Волътъ му отговори сербесъ: „Що думашъ? Ти ли ме освободи? . . . Ами нали азъ самъ си строшихъ хомота; да не бѣхъ азъ прѣсекълъ силата на Мехмеда на Шишка и Шейново щѣше да те начеше тебе Мехмедаа . . . Ти дипъ добрѣ бѣше дошълъ да грабишъ, дипъ добрѣ бѣше турналъ ржка на мене, ами я ме остави сега на мира; ексикъ олсунъ дѣто се довлече тогава!... Кой знае дали не щѣха да ме взематъ подъ свое покровителство добритѣ онѣзи калугерки! . . . Азъ толкова съмъ ситъ вече на твоитѣ лицемѣрни благодѣяния, че „не ти ща медътъ, не ти ща и жилото“. Ако казвашъ че си ме освободилъ, халалъ да ти е добрината, ами защо не ме оставишъ да се радвамъ на свободата си както зная азъ? Защо искашъ толкова да ме хванешъ? Ако се дамъ да ме уловишъ не може да ме очаква освѣнъ хомота или салханата, а азъ обикнахъ свободата!“ Въ този моментъ стана едно голѣмо чудо: Небето се отвори и Българския Гений, по Божие повеление, слѣзе на земята, прѣобрази вола въ независимъ български народъ и отъ тогава го води макаръ изъ нанадолища и нанагорища, но все напрѣдъ.

противоречията, ще ги докажа своеврѣменно; но г. Малиновъ който е прѣговарялъ обстойно прѣзъ 1910 г. въ Петербургъ по сѫщия тозъ въпросъ, и безъ това най-добрѣ знае какъвъ хинтерландъ си запазваха русситѣ, каква военна помощь искаха руситѣ отъ насъ за завладяването на Цариградъ; и за честь на г. Малинова, за щастие на България, не се доде до никакво съглашение. Питамъ г. Малинова: какво условие се е промѣнило отъ тогава? Кои противорѣчия сѫ се махнали отъ тогава?... И слѣдъ всичко станало, отъ тогава, нѣмаме ли достатъчно основание да желаемъ щото да не бѫдемъ въ прямо съсѣдство съ Русия? Вѣрвамъ че освѣнъ това което вече знаятъ демократитѣ ще добиятъ отъ изложеното въ тази книга нови убѣдителни и рѣшителни данни за злонамѣренитѣ замисли на русската политика спрямо България. Никогашъ не може да успѣе една политика която не почива върху искренни и не противорѣчиви взаимни интереси. Това, най-добрѣ го знаятъ демократитѣ които прѣзъ цѣлото си властвуване не се подадоха никога на сръбската измама. Ний, поне, имахме вече тази горчива опитность съ балканския съюзъ[1]).

Ето защо вѣрвамъ, че демократическитѣ водители, които не сѫ подали въ 1910 година рѫка на Руссия защото е трѣбвало да разкѫсатъ Македония, още по-малко ще отидатъ сега съ нея когато знаятъ че Русия всѣцѣло я дава на Сърбия, когато мисията на Таташева, слѣдъ оная провокаторска рѣчь на Александра, доказва за лишенъ пѫть че Русия удобрява и награждава говореното и вършеното отъ сърбитѣ....

Четвърти, народняцитѣ, сѫ най-опаснитѣ заблудители на народа защото, тѣ апелиратъ не само на чувствата му но и на разумътъ му и, привидно, поставятъ твърденията си върху здрави основи. Като казвамъ „народняцитѣ“, не искамъ да кажа цѣлата народна партия, а само нѣколко отъ

[1]) Такава развързка е неминуема и въ Съглашението защото нѣма по-неискрененъ и по-неестественъ съюзъ отъ колкото оня на вѣковнитѣ врагове Руссия и Англия, Франция и Англия, и не ще бѫде чудно и тамъ да се свърши работата съ една финална обща хайка срѣщу Англия както се свърши и срѣщу насъ...

нейнитѣ водители, защото както въ всичкитѣ партии, така и въ народната, голѣмото болшинство отъ партизанитѣ се водятъ слѣпо и безмълвно по насокитѣ на нѣколко „тузове“[1]).

Това голѣмо болшинство партизани не е достатъчно учено, културно, за да може да въсприема критически всичко онова което му се казва, за това и грѣшкитѣ му сѫ извинителни, ненаказуеми. Тъй, напримѣръ, когато Иго Пунинъ, народнякъ отъ село Смърдежъ, мисли и проповѣдва че трѣбва да въвримъ съ Руссия, Иго Пунинъ прави наистина една основна грѣшка, прави едно прѣстѫпление спрямо народа, но за тази грѣшка, за това прѣстѫпление Иго Пунинъ нито е виноватъ нито е отговоренъ защото той, като добросъвѣстенъ и ревностенъ партизанинъ на Иванъ Евст. Гешовъ и С-ие, вѣрва и върши онова което всѣки добъръ партизанинъ, отъ каквато и да е партия, е заставенъ, за жалость, да върши. Щомъ г. Гешовъ, шевъ на партията, или г. С. С. Бобчевъ, другъ Голиятъ въ партията, или висшия партиенъ съвѣтъ, казватъ и пишатъ че трѣбва да въвриме съ Русия защото тя се бие за правата и независимостьта на малкитѣ народи, защото тя ни е освободила, защото тя ни е направила силни, защото тя ще ни даде Санъ-Стефанска България, какъ може Иго Пунинъ да мисли другояче, когато той или е неграмотенъ или малограмотенъ, или е народнякъ по роднинство или по парични задължения къмъ селския чорбаджия-лихваръ или кръчмаря-кредиторъ, които пъкъ сѫ народняци само по влечение?... Но ако заблуждението на Иго Пунинъ може да се извини съ неговото невежество или зависимость, отговор-

---

[1]) Подъ булото на най-демократичния парламентаризмъ, ний имаме въ сѫщность най-автократическитѣ камари защото въ тѣхъ, до сега, винаги е първенствувала алчностьта за власть и, слѣдователно, задължителното робско подчинение на единъ шефъ. Назидателнитѣ въставания противъ законопроектитѣ на своитѣ правителства, каквито имаше въ демократическо врѣме, каквито сѫ останали паметни по своето чудовищно капитулиране и бунтуванията на народняшкитѣ лидери Буровъ и Вазовъ, сѫ били, за жалость винаги потушавани по единъ неназидателенъ начинъ и властвуването се е запазвало; затова и до сега никога правителство не е падало парламентарно, т. е. по исказано недовѣри: обратното, обаче, се е виждало!... Въ основата на всички наши управляващи партии има, за нещастието на България, една огромна доза котерийность, — групирането около едно лице съ расчетъ за облаги, по-малки или по-голѣми спорѣдъ положението и влиянието на респективния партизанинъ; заради това и естественото название на нашитѣ партии е било по името на прѣдводительтъ; заради това сѫ ставали и разцѣпленията въ самитѣ партии.

ностьта на Ив. Евст. Гешовъ и С-ие се увеличава съ толкова повече, се обременява съ толкова повече, колкото по-тежки и по-сждбоносни послѣдствия за България влекатъ подиръ себе си тѣхнитѣ думи и дѣла.

Да градишъ върху една нездрава, върху една фалшива основа, значи да извършишъ едно прѣстжпно безумие, защото зградата ще рухне и ще убие всички ония които сж се довѣрили на вашето майсторство.

Да убѣждавашъ народа съ невѣрни данни за да го поведешъ въ една насока която ще го докара до национално загинване е сжщо така едно прѣстжпно безумие, едно прѣдателство къмъ народа, толкова по-прѣстжпно и по-отговорно колкото авторитѣ му занимаватъ по-високо мѣсто въ държавната иерархия. Единъ вѣстникъ, който разпространява, и то, „съ най-голѣмо удоволствие“ подобни прѣстжпни заблуждения върши сжщото прѣдателство.

Ето защо азъ се обръщамъ къмъ г. Иванъ Ев. Гешовъ и С-ие съ думитѣ: —

„Вие сте чорбаджиитѣ, банкеритѣ, лихваритѣ, богаташитѣ, оня родъ хора които милеятъ прѣди всичко за своитѣ богатства и за живота, понеже иматъ възможность да вкусятъ неговитѣ блага и сладости!...

Вие сте онова облагодѣтелствувано малцинство което въ заробена, въ свободна или въ наново-заробена България ще бжде все тъй щастливо и безгрижно!...

Вие сте онова охолно малцинство което, въ България както и другадѣ по свѣтътъ, се храни и ще се храни отъ потьта на народа, живѣе и ще живѣе на гърба на народа!...

Вие сте ония въ чиито редове се намиратъ дезертьоритѣ, лжжесъединиститѣ и махзарджиитѣ, ония гнусни българи които моляха Султана да испъди „истинскитѣ“ българи за да имъ се възвърнатъ многодоходнитѣ служби!...

Вие сте лицемѣрнитѣ туркофили, фалшивитѣ миролюбци, невѣжи политици и некадърни държавници които създадоха редицата ония пагубни условия които неминуемо трѣбваше да докаратъ погрома на българскитѣ идеали!...

Вие, слѣдователно, сте ония които не можеха да имать и нѣмать и днесъ нито едно отъ моралнитѣ качества които създаватъ правото да се съвѣтва или да се насочва народа, защото липсва гаранцията че това ще бжде сторено исключително и прѣди всичко въ интереса на народа!...

. . . . . .

. . . . . .

Ние се гордѣемъ че сме голтацитѣ, бѣднитѣ, онеправданитѣ „буднитѣ и бдящи демони, скитницитѣ бездомни, безъ сънъ, безъ покой“ които

„На робитѣ клѣти въ робската страна
„Носехме съзнание, крѣпость свѣтлина...“

(Вазовъ)

Ние сме „разбойницитѣ“[1]) които, на Бузлуджа, Върбовка, Веслецъ, Перущица, Клисура, Батакъ, раздрусахме веригитѣ на робството!...

Ние сме опълченцитѣ които на Шипка, Шейново, Стара-Загора строшихме петвѣковния тежъкъ хомотъ!...

Ние сме „авантюриститѣ“ които направихме Съединението!...

Ние сме **патриотитѣ,** — огромното болшинство[2]) на българския народъ, което се би самоотвержено и мря безропотно на Сливница, на Люле-Бургасъ и Булаиръ, на Кукушъ и Калиманица...

Ние сме ония за които най-голѣмото богатство е обединението на цѣлокупния български народъ, а най-възвишеното и единствено благо е независимостьта на Родината...

Ние, слѣдователно, имаме всичкитѣ морални качества които ни създаватъ и ни налагатъ свещенното право да се застжпимъ за сждбата на Отечеството, защото нашето минало е най-голѣмата гаранция че казваме истината и само истината, и то, исключително и прѣди всичко въ интереса на народа...

---

[1]) Чорбаджиитѣ наричаха ратницитѣ за свободата: разбойници, а лъжесъединиститѣ наричаха дѣйцитѣ за съединението: авантюристи.

[2]) Въ това болшинство влизатъ 999 на хиляда отъ българскитѣ селяни.

И азъ, като единъ отъ тия голтаци, бѣдни, онеправдани, авантюристи, патриоти, като единъ отъ това огромно болшинство на народа, съ всичката горесть на възмутено народно чувство, ви хвърлямъ слѣдующето обвинение:

Вие безумно и прѣстжпно заблуждавате народа; вие го насочвате къмъ нова гибель както го водихте прѣди двѣ години къмъ погрома, затова и вие сте безумни прѣстжпници, вие сте прѣдатели!...

. . . . . .

. . . . . .

Ив. Евст. Гешовъ и С-ие не могатъ вече този пжть да се приструватъ, като камилскитѣ птици, че не чуватъ и че не виждатъ, и да не въздѣйствуватъ на ония разрушителни атаки съ които азъ, въ книгата „Кой трѣбва да побѣди", съборихъ отъ основа тѣхната крѣпость[1]); тѣ не могатъ да не приематъ настоящий писменъ двубой въ който моитѣ стрели сж отправени направо въ тѣхнитѣ сърдца; тѣ сж длъжни да се защитатъ отъ уважение къмъ себе си, отъ дългъ къмъ своитѣ партизани и отъ отговорность прѣдъ българския народъ; ако ли пъкъ мълчатъ, тѣ сами ще произнесатъ, чрѣзъ това мълчание, своята **политическа смъртна присжда.**

---

[1]) Народнящитѣ не можайки да кажатъ нищо въ своя защита, и за да умаловажатъ писаното отъ мене, прибѣгнаха до лаладжията на в. Миръ, нѣкой си Ламбровъ който, подавайки на цѣлата тайфа фалшивъ спасителенъ поясъ, накара ги да хлътнатъ още повече въ тинята на посмѣшището: — Като се опитватъ да ме иронизиратъ въ „Злобитѣ на деня" че не съмъ билъ разбралъ какво г. Начовичъ се билъ подигралъ като ми писалъ онова извънредно насърдчително писмо, народнящитѣ сами излагатъ на показъ своего прѣстжпно невежество и доказватъ до колко несериозно, лекомислено и безгрижно гледатъ тѣ, изобщо, на всичко що се касае до бждащето на държавата и благото на народа.

Моята книга „Кой трѣбва да побѣди" е за тѣхъ като стоманената пила която усойницата напраздно се опитва да ухапи... Настоящата книга ще имъ изтърка съвършено всички зжби.., и усойницата лишена отъ своята отрова е обречена на смърть...

За да се убѣдятъ народнящитѣ че моето ратуване за благото на Отечеството, че моята пропаганда противъ Руссия и въ полза на Австро-Германия (тъй го обясняватъ тѣ!..) не изхожда, както тѣхната може би, отъ тяжестьта на кесията ми, а единствено отъ златото на моето сърдце и на моето родолюбие, азъ имъ обръщамъ вниманието още тукъ и върху статията ми **Русия и България,** излѣзла въ в. „Дневникъ" на връхъ **Никулденъ 1913 г.** и въ която прокарвамъ сжщитѣ възгледи. (в. Приложения № 1)

Прѣстжпнитѣ безумия съ които както г. г. Ив. Ев. Гешовъ и С. С. Бобчевъ, сжщо и висшия партиенъ съвѣтъ на народната партия, заблуждаватъ българския народъ, волно или неволно, могатъ да се сведатъ въ слѣдующитѣ нѣколко аргументи: —

1. Всѣки изминатъ день намалява малкитѣ шансове за побѣда на Австро-Германския Съюзъ.

2. Лозунгътъ на Съглашението е принципътъ за запазване свободното и независимото развитие на малкитѣ народности.

3. Руссия ни е освободила, тя ни е крѣпила да се засилимъ и процъвтимъ, затова пжтьтъ очертанъ отъ традицията, отъ историята и отъ инстинкта на народа ни води въ обятията на Русия.

4. Стремлението на Руссия къмъ проливитѣ е съвмѣстимо съ свободата на независимото развитие на балканскитѣ народи.

Около тѣзи 4 главни аргументи има цѣлъ купъ прѣстжпни безумия отъ по-малъкъ калибъръ които ще истъкна своеврѣменно.

Заявявамъ велегласно че нѣма по-невѣрни, по-демагогически, по-прѣдателски твърдения отъ колкото горнитѣ аргументи и всичко онова мждруване съдържано както въ славянския и народняшкия календари, тъй и въ изявленията на висшия партиенъ съвѣтъ на народната партия.

Азъ ще докажа невѣрностьта на всички тия аргументи. Истината ще разсѣе заблуждението, патриотизма ще уничтожи прѣдателството.

Невѣрната и користно-създадената легенда какво Русия ни била освободила произлиза отъ едно криво тълкувание на историческитѣ факти и на Манифеста за Войната.

Опияненъ отъ щастието че ще се възроди, довѣрчивъ въ прѣдположенитѣ добри намѣрения на „славянската покровителка“, българския народъ нито е помислилъ да се съмнява или да разслѣдва тогава сжщностьта на работата. Русситѣ разпространяваха охотно фотогравирания оригиналъ на манифеста за войната само защото върху корицитѣ бѣха написали думитѣ: „объ Освободителной Войни“, но въ самия манифестъ

думата „освобождение“ несѫществува... Самъ Александъръ II въ Кишиневъ не бѣ я произнесълъ!.. Че българския народъ е мислилъ, и може да мисли още и днесъ, че Руссия е пратила войската си за да ни освободи, това е единъ фактъ който не подлежи на оспорвание. Самъ азъ, до прѣди нѣколко години, вѣрвахъ това защото го бѣхъ чулъ отъ хора, които го бѣха чули отъ други хора, които и тѣ го бѣха чули пакъ отъ други хора, които и тѣ... Но кой е чулъ тази дума отъ устата на Царь Александъръ II? — Никой, понеже самъ Царя не бѣ я прочелъ!... Ето какъ се е създала легендата за освобождението, ето какъ е станала тя „традиция начертана, споредъ думитѣ на С. С. Бобчева, отъ историята, отъ врѣмето, отъ непогрешимия здравъ инстинктъ на българския народъ“. Дѣйствително, само инстинкта на народа можеше да го хвърли тъй безогледно и неразумно, съ вързани очи и рѫцѣ, въ обятията на Руссия; но разумътъ на българския народъ, здравия разумъ който никога не грѣши, ще възстане противъ тая дългогодишна заблуда, противъ тази измама, когато разбере че Царь Александъръ II не е говорилъ за „освобождение на българския народъ“, а само за „облекчение участьта на християнскитѣ населения въ Турция“. А азъ ще докажа че „облекчение участьта на християнскитѣ насления въ Турция“ не бѣше прѣднамѣрено да означава освобождение на българскиянародъ, ще докажа че това облекчение бѣше единъ прѣждеврѣменно-наложенъ, и неохотно приетъ мотивъ за обявяване войната; че това облекчение бѣше прѣдначертано, въ сѫщность, да бѫде единъ етапъ въ борбата за проливитѣ; ще докажа че освобождението ни бѣ единъ случаенъ и неочакванъ епизодъ отъ войната, една неприятна изненада, една злополука дори.

Като обяснявамъ всичко това азъ не мисля нито желая злото на Русия но мисля и желая прѣди всичко, и надъ всичко, **доброто на България,** — грижа се прѣди всичко и надъ всичко, за **сѫдбата на България;** затова и нѣмамъ намѣрение да се сърдя на Руссия че се рѫководи прѣди всичко отъ собственитѣ си интереси; това е нейно право и азъ трѣбва да заявя още тукъ че завладяването на балканския полуо-

стровъ, на България поне, е единствената и неумолима рационална политика на великорусизма. Но именно защото е тъй, именно защото не може да бжде друго яче, и слѣдователно, именно защото българския народъ ще загуби постепенно своята независимость, а по-сетнѣ и своята националность, **именно за всичко това възставамъ** съ всичката сила на своето възмущение, съ всичката горесть на своя патриотизъмъ, противъ ония които безъ да видятъ по-далече отъ носътъ си, безъ да правятъ солидна, реална, далновидна политика, намиратъ че е съвмѣстимо съ нашитѣ интереси щото Руссия да вземе Цариградъ и проливитѣ. Тъкмо наопаки, азъ ще докажа че това ще бжде смъртната присжда на българската независимость, испълнима въ единъ по-близъкъ или по-далеченъ срокъ, споредъ както биха се стекли по-нататъшнитѣ политически условия и свѣтовни събития, и ще повлече съ себе си, рано или късно, безвъзвратното изчезване на българската народность...

За да стане това нѣщо ясно до очевидность нуждно е да разгледаме всичката оная вѣковна гатанка: Источния въпросъ и да се опитаме да дадемъ истинския отговоръ. Това, въ днешно врѣме, е съвършено лесно понеже всеобщата война е раскрила всичкитѣ тайни. Отъ отговора който ний ще дадемъ на въпроса: защо се биятъ великитѣ Сили? ще стане ясно какъ и защо се възроди България; защо новия ѝ животъ бѣ пъленъ съ сътресения, борби и погроми; и, най-сетнѣ, ще се наложи убѣдително онази политика която неуклонно ще трѣбва да слѣдваме ако скжпимъ бждщето на България[1]).

---

[1]) Провидѣнието на България ме е снабдило слѣдъ като бѣхъ написалъ книгата „Кой трѣбва да побѣди отъ гледище на българскитѣ интереси", съ твърдѣ цѣнни исторически документи и данни повечето отъ които исхождатъ отъ русския имперски архивъ и съдържатъ даже саморжчни бѣлѣжки и размишления отъ Царь Александръ II. По-чистъ изворъ, по-прямъ источникъ, по-убѣдителни доказателства отъ това не може и да има!... Повечето пжти азъ ще говоря съ цитати и затова, тукъ, забѣлѣзвамъ че документитѣ цитирани изъ русския имперски архивъ ще бждатъ маркирани съ инициалитѣ. Р. И. А., а ако азъ вмъкна всрѣдъ тия цитати нѣкои бѣлѣжки или размишления мои, тѣ ще бждатъ поставени въ скоби и ще се отбѣлѣжатъ съ б. м. или р. м.

Нѣмамъ, тъй сѫщо, намѣрение да нападамъ политиката на Англия и Франция, защото никой нѣма право да оспорва свободата на която и да било държава да води оная политика която смѣта най-полезна за своитѣ интереси. Но затова, пъкъ, не мога да въспра своето негодувание когато тѣзи културни дипломации ни считатъ за неспособници, за дѣца, и ни говорятъ работи неразумни или неприемливи и настояватъ да ги въсприемемъ, като при това знаятъ много добрѣ че не сѫ тѣхнитѣ доводи които биха могли да ни убѣдятъ, а призрака на онази сурова сила, на онова затаено и заканително отмѫщение което ги придружава невидимо и нечуто но нераздѣлно!... И ний, като тѣхъ, можемъ да имаме хора съ толкова ловъкъ и практиченъ умъ, и ний можемъ да разберемъ своитѣ интереси, и ний си спомваме баснята на Лафонтена че „и най-силния има винаги нужда отъ единъ по-малъкъ отъ себе си“... Защо тогава тѣзи излишни опити да ни залъгватъ съ голи думи, съ обѣщания и съ всѣкакви други нереални срѣдства като ни оставатъ винаги да прѣдугадимъ една закана?.... Мина врѣмето когато управляваше Гешовъ... който вѣрваше безусловно всичко което му се казваше щомъ лицето бѣше „авторитетенъ прѣдставитель“.... Днесъ сѫ на власть „скептичнитѣ“, „практичнитѣ“ българи, които сѫ огромната масса на народа, които се убѣждаватъ само съ дѣла, и то съ солидни дѣла... Искамъ да кажа, че и азъ безъ стеснение ще си кажа всичкото мнѣние по политиката на Англия и Франция, споредъ както ще намѣря че подхожда или неподхожда на нашитѣ интереси. Това е наше право и нашъ повелителенъ дългъ, иначе ще се повторятъ наново прѣстѫпнитѣ безумия на Ив. Ев. Гешовъ и С-ие.

Въ заключение ще кажа: нека имаме куража до признаемъ че ако пазимъ строгъ и лояленъ неутралитет.ъ, ако бездѣйствуваме, то е единственно защото не се считаме достатъчно ориентирани върху исхода на голѣмата борба. Това, обаче, е опортюнизмъ, нереална политика която, заради това, е дала до сега нежелании, нереални резултати, най-сѫдбоносния отъ които е обезлюдването, оголването и измѫчването на Македония: всички ония македонци, които паднаха като бойници отъ сръбската армия или

като мжченици на сръбския теророъ, — щяха да бждатъ днесъ юначни български войници; всичко онова вземено безвъзмѣздно чрѣзъ грабежъ и теророъ за прѣхранване на сръбската армия щеше да бжде радостно дадено за подържане българската спасителна армия; по такъвъ начинъ щяхме да запазимъ имота и живота на Македонцитѣ, на тѣзи наши еднокръвни и обични братя за които не сме прѣстанали да мислимъ отъ първоначалния день на възраждането ни ! . . . Съ нашето бездѣйствие ний продължихме съпротивлението на Сърбия и съ това дадохме възможность на Гърци и Ромжни да се засилятъ, да се довъоржжатъ, да се укрѣпятъ; дадохме възможность на Гърция да вземе Епиръ, на Италия да стжпи въ Албания, а всичко това може да ни струва, въ послѣдствие, повече трудъ и по-голѣми жертви.

Но, въпрѣки жертвитѣ и усложненията, и сега не е кжсно. **Нека обаче се рѣшимъ и дѣйствуваме.** Моята задача е да докажа на народа защо е противно на нашитѣ интереси да странимъ съ Руссия, и защо спасението е въ странянването ни съ Австро-Германия.

Ще разисквамъ, прочее: —

I Прѣстжпнитѣ безумия на Ив. Ев. Гешовъ и С-ие.
II Защо се биятъ Великитѣ Сили.
III Възраждането на България.
VI Новия животъ.
V Бждщето на България.

I.

Прѣстжпнитѣ безумия на Ив. Ев. Гешовъ и С-ие.

1. Демагогия, невѣжество, безумие.

Въ прѣдговора на Календаря на Народната партия, тъй както е прѣдаденъ „съ най-голѣмо удоволствие“ отъ в. Миръ, шефа на партията прѣслѣдва тенденцията да ни убѣди че трѣбва да воюваме, и че трѣбва да воюваме на страната на Тройното Съглашение, защото било „рѣшающе да се знае че пушката на освободения противъ освободителя не гърми“, и „тежко на управницитѣ ни, па тежко и на България, ако тѣ не обърнатъ внимание тоя пжть поне, подиръ катастрофалния опитъ отъ 1913 г. не на български гласове (г. Гешовъ знае че народа нѣма да му вѣрва! б. м.) а на прѣдупрѣждения които идатъ отъ искренни и испитани приятели на нашия народъ“.

Не е ли прѣди всичко странно, безумно, щото **авторътъ** на катастрофалния опитъ отъ 1913 г., (както ще го докажемъ за лишенъ пжть въ гл. IV) да иска да помагаме на Съглашението което, именно, стана причина за погрома: — **Руссия** (Хартвигъ) бѣше двигательтъ на всички ония послѣдователни дѣла на сърбитѣ които даже прѣди започването на войната срѣшу турцитѣ турнаха здрава основа и докараха междусъюзнишката война; сжщата Руссия (Шебеко—Блонделъ) прати ромжнитѣ въ гърбътъ ни въ момента когато ний бѣхме успѣли да умаломощимъ сърби и гърци, да ги заградимъ, и да осигуримъ побѣдата!... **Франция** чрѣзъ своята преса ни направи умразни, чудовищни, невъзможни прѣдъ свѣтътъ и то въ едно врѣме, когато ний даже не знаехме че ни обковаватъ въ веригитѣ на клеветата, на умразата и на позора!... Франция

прѣдложи дори и раздѣлата на България между съюзницитѣ. **Англия** която, ужъ, ни бѣ гарантирала линията Мидия—Еносъ, поради която гаранция, единствено, ний се рѣшихме да опразнимъ всичката оная територия заедно съ Одринъ, — Англия не направи нищо, както знаемъ прѣдостатъчно добрѣ, за да запази гарантиранитѣ ни отъ нея придобивки!... Ето това сѫ тѣ испитанитѣ и искренни приятели на нашия народъ!... Но, тъкмо защото този пѫть поне нашитѣ управници и България обръщатъ внимание на катастрофалния опитъ отъ 1913 г. и тъкмо защото знаятъ че той се длъжи изключително на Съглашението, тъкмо затова и България **не може да отиди съ Съглашението!** За Бога, неужели нѣмаше около г. Гешова нѣкой който да му попрѣчи да не пише подобни безумия! Гдѣ има възможность за логическо заключение когато се тръгва отъ една фалшива прѣдпоставка!... Азъ разбирамъ, обаче, психическото състояние на г. Гешовъ. „Съ какъвто се събирашъ такъвъ и ставашъ“: г. Гешовъ се събира съ Съглашението — той е станалъ часть отъ Съглашението; говори се при това, отъ давно, че той ималъ и английски маниери и похвати, затова и г. Гешовъ, който на 18 май 1913, въ най-голѣмия зоръ, тъкмо когато неговото присѫтствие бѣше най-нуждно, хичъ не се поколеба да зареже България; затова тъй сѫщо, той забравя днесъ че и Англия ни бѣ зарязала, слѣдъ като ни бѣше прѣдварително подвела, волно или неволно, съ подписа на съръ Едуардъ Грей! — Или пъкъ на г. Гешовъ импонирва неисчерпаемата масса на русскитѣ казаци които отъ 6 мѣсеци тъпчатъ все на едно мѣсто, или безбройнитѣ морски чудовища на Англия които до сега не сѫ направили нищо, или френската войска която прѣдпочита да се задържи въ собствена територия!... или дивашкитѣ орди които режатъ носове, уши, глави и убиватъ раненитѣ?... Тия елементи не ще да сѫ безразлични и чужди въ създаване настроения и убѣждения у г. Гешова; тѣ трѣбва да му напомнюватъ ония трепетни страхове отъ врѣмето на неговото лежание въ Пловдивската тъмница когато при всѣко най-малко шумоление той ще е чувалъ гласътъ на джелатина, га не е никакъ чудно, когато е прочелъ случайно въ вѣст-

никъ „Вакътъ“ че е билъ осжжданъ безъ да бжде сжденъ, както той самъ твърди въ прѣдговора на книгата на майоръ Вагнеръ, да е повѣрвалъ че виси вече на бѣсилката . . .

Г-нъ Гешовъ сочи съ назидание че гърцитѣ, безъ да взематъ дори участие въ борбата (1877—78), взеха Тесалия. Г-нъ Гешовъ, види се, не знае че Тесалия бѣше дадена на Гърция още прѣзъ юлий 1876 г. въ Райхщадската Конвенция, може би даже, безъ да е знаела Гърция за този подаръкъ на Русия.... Но какво, за Бога, търси този аргументъ на миролюбие вмъкнатъ безсмисленно въ една статия въ която се проповѣдва война?.... Ако ми отговори г. Гешовъ че „това (кротуването ни) е единъ го„лѣмъ нашъ активъ който е отъ естество да ни послужи при „ликвидацията на балканскитѣ дѣла“, — азъ ще му отвърна: че нали той самъ, малко по-долу, „смѣе да каже че нѣма „у насъ партия която да се въспротиви на една военна намѣса, „когато се убѣди, че е ударилъ часътъ на тая активна намѣса „въ войната, било защото тя ни се налага, било защото безъ „нея нѣма нищо да постигнемъ;“... и по-долу още: „да бездѣй„ствуваме до тамъ щото да пропустнемъ момента който ще „спаси България е едно прѣстжпление което нѣма „да ни прости потомството“ (напълно съгласенъ р. м.); още по-долу: „Отстранимъ ли отъ нашитѣ смѣтки идея„та за едно активно участие на България въ днешната война, „ние трѣбва да се простимъ и съ мисъльта да добиемъ пе„чалби отъ нея“ (вѣрно!... б. м.). Тъй че не си обяснявамъ какво търси въ тази войнствена статия на г. Гешова единъ аргументъ въ полза на неутралитета, на мирувето, противъ което г. Гешовъ въстава, както виждате, съ всичкото си краснорѣчие. Това е нелогично и най-малко . . . безсмисленно.

А защо ли е г. Гешовъ толкова войнственъ, той който не можа да се рѣши да обяви война на сърбитѣ когато бѣше врѣме да си вземемъ Македония, ами имъ даде врѣме да си направятъ укрѣпления, съюзи и пр.? — Това вече е шита съ бѣли конци демагогия, защото г. Гешовъ не може да не си спомни че е билъ министръ на Външнитѣ Работи въ единъ моментъ когато всичката опозиция искаше война съ

Турция, а само той не я искаше; това, обаче, не му попрѣчи да подготви войната, да направи балканския съюзъ и, той туркофилътъ и миролюбецътъ, обяви война на Турция!... Гешовъ като знае това, длъженъ е да прѣдполага че и г. Радославовъ може да мисли за воюване; защо тогава бърза да му дава съвѣти, да го увѣщава, да се кара съ него, да го заплашва, дори, съ потомството, — той който държеше толкова за неутралитета?... Този маневръ е много плосъкъ; г. Гешовъ го прави съ единствената цѣль да може да каже на своитѣ партизани: „видяхте ли? да не бѣхме ний съвѣтвали, заплаш„вали Радославова той не щеше да се готви за война, не щеше „да воюва“. По този околенъ пѫть народняцитѣ искатъ да основатъ една евентуална претенция че сѫ взели участие, че иматъ заслуги въ успѣха на България.

Г-нъ Гешовъ казва още: „Веднажъ съгласни върху тия „три кардинални точки, кое може да дѣли правителството „отъ опозицията? Не може да го дѣли и капиталниятъ „въпросъ дали да стои България до край неутрална или да „излѣзе отъ неутралитета и кога“. — Истина е, г. Гешовъ, че нищо не дѣли правителството отъ опозицията; но защо тогава се дѣли опозицията отъ правителството, когато, споредъ Васъ, даже и капиталниятъ въпросъ не ги дѣли?... И азъ наистина, не виждамъ причината, защо, и намирамъ че е безумно и непатриотично отъ ваша страна, когато, при убѣждението че нищо не ви дѣли, Вий и вашитѣ партизани не давате своята подкрѣпа на г. Радославова.

Вий, обаче, подържате дѣлението, вѣроятно, за да наложите образуването на новъ кабинетъ въ който да влезете и Вий като министри.

Но вий безумно се надявате, защото това не може никога да стане. Вашата надѣжда иде отъ една основна грѣшка която вий правите въ вашето сѫждение, а именно: капиталния въпросъ не е, както мислите вий, дали да стои България до край неутрална или да излѣзе отъ неутралитета и кога, ами той е **противъ кого** ще воюва България?... А за да намѣря отговора азъ си казвамъ: г. Радославовъ не е народнякъ, слѣдователно той не ще бѫде на сѫщото мнѣние

съ г. Гешова; слѣдователно, не ще приеме да влѣзе въ единъ кабинетъ съ него!... — Това е, разбира се, най-простия мотивъ; има, обаче, много други които ще разгледаме сега.

Г-нъ Радославовъ е познатъ патриотъ: той бѣ за Съединението съ Източна Румелия и не даде махзари на Турция да доди да завладѣе българската земя; той нѣма както г. Гешовъ и С-ие да се задоволи съ Македония само до Вардара, и да остави Скопие, Битоля, Охридъ — люлката на българщината — въ ржцѣтѣ на Сърбитѣ въ замяна на Одринскитѣ сухи полета и Странджанскитѣ чукари. Но г. Радославовъ като глава на българското правителство и министръ на Външнитѣ Работи трѣбва да бжде за сега сфинксъ неотгадаемъ, какъвто трѣбваше да бждете и Вий на врѣмето си, както и му е обязанность да бжде; той трѣбва да говори съ фрази които могатъ да се тълкуватъ най-малко по два начина (въ това се състои, собствено, цѣлата вѣщина на единъ дипломатъ: хемъ да не лжже, хемъ да не казва истината!). Защо тогава безъ да знаете и познавате неговата мисъль го нападате?.. Защо мислите, вий прѣдателитѣ, че той ще погуби България, а за да я спасите искате да участвувате въ управлението? Защо постоянно агитирвате този излишенъ въпросъ? Допущате ли Вий че г. Радославовъ е по-малко добъръ българинъ отъ колкото мислите че сте Вий?... Г-нъ Радославовъ не е ималъ още случай, въ настоящитѣ събития, да прояви цѣлата си воля. Вий, въ всѣки случай, се проявихте **много фатално** и въ много сждбоносни моменти: насочихте България по едно направление по което Вий можехте да знаете и трѣбваше да знаете и да прѣдвиждате че рискуваше да се погроми отъ вѣчно извѣстното коварство на Сърби и Гърци. Вий самъ, въ разговори си съ кореспондента на Пести Хирлапъ, сте изповѣдали че си „дадохте оставката вслѣдствие натегнатостьта въ отношенията съ съюзницитѣ“, и веднага напустнахте България за да се цѣрите.... Съ други думи, Вий г. Гешовъ, сами дохождате да самопризнаете че още до гдѣто бѣхте министръ президентъ, политиката е била водена отъ Васъ по такъвъ начинъ гдѣто да се доди неминуемо до конфликтъ съ съюзницитѣ. И дѣйствително въ края на пжтътъ по който бѣхте насочили държавата бѣше неми-

нуемо погрома на България, и ний го испитахме, за нещастие, съ всичкитѣ му мжчения и горчевини. Слѣдователно главния виновникъ за тоя погромъ сте дѣйствително **Вий;** слѣдователно, най-голѣмата отговорность пада дѣйствително **върху Васъ!...**

Какъ се усмелявате, тогава, да подстрекавате народа „съ всичката си енергия“ и да го заблуждавате съ безумната мисъль да угоди на сжщитѣ велики сили, подъ влиянието на които се извърши погрома на България? — Какъ се усмѣлявате да храните надѣждата че е възможно да влезатъ въ единъ общъ кабинетъ и тъкмо въ такъвъ единъ сждбоносенъ за България моментъ, прѣдателитѣ заедно съ спасителитѣ?... Може да участвуватъ въ управлението демократитѣ, може да участвуватъ земледѣлцитѣ, може да участвуватъ радикалитѣ, социалиститѣ, — но по никакъвъ начинъ не може да участвувате и вий, народняцитѣ и цанковиститѣ, които въ критическия моментъ **дезертирахте** отъ отговорния ви постъ, — които въ сжщитѣ моменти **прѣдавахте** България на Сърбия и на Русия![1]).

Да!... всички, могатъ да влезатъ въ тоя ширококоалиционенъ кабинетъ, но само не и вий: невежитѣ, безумнитѣ, прѣдателитѣ.... Не!.... до небесата, **не!...** защото политиката която вий подържате „може да от„говаря на интереситѣ на когото и да било, но не и „на интереситѣ на българския народъ;.... защото Българ„рия ще бжде отново унизена и ограбена отъ Ромжния, Сър„бия и Гърция;... защото, най-сетнѣ, никой незнае дали са„мото ѝ сжществувание нѣма да бжде изложено на опастность“[2]). Съкровенния мотивъ който ви жегва да направите тѣзи безумни изявления и това чудовищно усилие, прозира

---

[1]) Извѣстно е че Даневъ и Радко Димитриевъ се съвѣтваха по всички въпроси съ Неклюдова, даже и самата бѣлѣжита телеграма която Царя испрати прѣзъ Май на Руския Императоръ и тя бѣ поднесена за удобрения на Неклюдова!... Знае се че директивитѣ за спиране на военнитѣ дѣйствия на 18 юний, за връщане побѣдоноснитѣ войски отъ Княжевацъ на 24 юний, всичко това изхождаше отъ Руската Легация въ София!... А всѣки българинъ който се е билъ на Злетовската рѣка на 17 и 18 Юний знае че тая фатална заповѣдь спаси Сърбитѣ и тури начало на погрома който се довърши съ оттеглюване войскитѣ които се бѣха надвѣсили надъ Нишъ!... Прѣдателитѣ могатъ да заблудятъ само невѣжитѣ и „загубенитѣ българи“ отъ които и тъй и тъй полза нѣма, а само врѣда.

[2]) Цитиранитѣ редове сж аргументитѣ на Висшия партиенъ Съвѣтъ на Народната партия съ които увѣщаватъ народа да тръгне съ тѣхъ!...

много лесно; той ще се разбере отъ всѣки който познава вашитѣ плашливи и славолюбиви натури: — Вий прѣдугаждате прѣдстоящето въстържествуване на България и вий искате непрѣменно да участвувате като дѣйци въ този триумфъ, та дано въ всеобщото ликуване да се разрушатъ, великодушно, онѣзи яки и тежки вериги които неразривно свързватъ вашитѣ имена съ погрома на България, — и по този начинъ да се истрие онази позорна дамга която ще личи върху вашитѣ имена прѣзъ течение на вѣковетѣ!...

Но вий безумно се подвеждате сами отъ странната надѣжда че вашитѣ прѣстѫпления ще останатъ ненаказани защото вѣрвате, както пишете въ „Изявленията", че „ако и „споредъ конституциитѣ правителствата да отговарятъ дѣй„ствително за народитѣ които управляватъ, но тази отго„ворность е **чисто книжна и теоретична"!!..** А, хаа!.. Това е то значи обяснението за вашитѣ прѣстѫпления и безумия!... Сега чакъ разбирамъ защо Вий, г. Гешовъ, толкова лекомисленно и само отъ накърнено честолюбие си пададохте оставката когато чухте за мисията на Кочо х. Калчевъ, испратенъ мимо Вашето знание въ Цариградъ!... Сега чакъ става ясно за мене защо Вий, г. Гешовъ, толкова лекомисленно и безгрижно напустнахте, на 18 май 1913 г., кормилото на държавний корабъ който, било отъ невѣжество било отъ безумие, **бѣхте насочили вече** върху подводнитѣ скали, и го напустнахте тъкмо въ момента когато забѣлѣзахте неминуемото корабокрушение!... Значи, като не Ви е било страхъ отъ книжната и теоретична отговорность, **Вий спасихте най-напрѣдъ себе си,** подъ благовидния прѣдлогъ да си цѣрите ухото; заминахте далечъ отъ опасностьта която прѣдчувствувахте за себе си, и се завърнахте чакъ когато бурята се бѣше уталожила!... Но това е едно безумие повече въ Вашия активъ, г. Гешовъ!... Ако вий, членоветѣ на отговорното тогавашно правителство, успѣхте да избегнете до сега всѣкакво наказание като здавихте помежду имъ разнитѣ партии съ подхвърления мършавъ кокалъ, — 16 юний, тази хитра маневра днесъ вече извѣтря!... Пригответе се да отговорите прѣдъ сѫда на народа, и да отговорите не на книга, нито на теория... И ако въ послѣдний моментъ не Ви заболи пакъ нѣкое ухо, азъ мога отъ сега да Ви кажа Lasciate ogni

speranza защото ще докажа, изобщо, вашитѣ прѣстжпни безумия.

За да привлекатъ къмъ себе си останалитѣ въ недоумѣние и очудени отъ тѣхнитѣ безумия свои слушатели и читатели, хората отъ Висшия Съвѣтъ на Народната партия инсинуирватъ че „побѣдата на Тройното Съглашение изглеждала всѣки день все повѣроятна“...; „че всѣки изминатъ день намалява малкитѣ шансове за побѣда на Австро-Германцитѣ...“

Това е друго едно крупно безумие на народнящитѣ, сжщеврѣменно и едно прѣстжпно безумие, защото съзнателно и умишлено се заблуждава народа съ цѣль да тръгне по фаталната посока.

Тѣзи хора не помнятъ, сякашъ, съвсѣмъ малкитѣ шансове на Япония прѣзъ врѣме на Манджурската война!...

Тѣ не помнятъ че ний спасихме русската войска на Шипка и Шейново и че Ромжнитѣ я спасиха на Плѣвенъ!...

Тѣ не помнятъ прословутата корупция отъ всѣкакъвъ видъ и родъ въ руската държава!...

Тѣ не помнятъ липсата на желѣзници, на въоржжение, на висше военно командуване, на подофицерски кадръ!..

Тѣ не помнятъ че Англия нѣма народна армия!...

Тѣ не помнятъ че Франция не бѣше нито приготвена нито въ положение да воюва!...

Мислейки се на безопасно мѣсто задъ дебелия пънъ на необятна и многомилионна Руссия, чувствувайки се спасени въ чудесната изолация на островитянска Англия, нашитѣ истървани-страхливци **забравятъ, не виждатъ, не знаятъ и вѣрватъ безусловно много работи:**

Тѣ забравятъ че нищо не може да противостои на безпрѣдѣлната любовь къмъ Отечеството, на германци, австрийци, маджари, хървати, поляци, която възвишава тѣхното геройство до жадостно и съревнователно самопожертвувания!...

Тѣ забравятъ че нищо не може да противостои на мощния тѣхенъ военен духъ който възвишава тѣхната умраза противъ коварството и посегателството на Англия до степень на най-голѣма добродѣтель!...

Тѣ забравятъ че нищо не може да сломи безстрашния полетъ на тѣхната желѣзна дисциплина, която сплотява царски синове и селяни, богати и сиромаси, силни и слаби въ единъ разрушителенъ вихъръ противъ всичко що е неприятелско!...

Тѣ забравятъ, казвамъ, че нищо не противостои днесъ на усъвършенствуванитѣ срѣдства на германо-австрийското въоржжение: нито дълбоки траншеи, нито бетонирани каземати, нито стоманени блиндажи, нито чудесно изолирани острови!....

. . . . . .

Тѣ не виждатъ че отъ шесть мѣсеца насамъ, едната половина на германската войска се бие непоколебимо противъ цвѣтътъ на русската армия и зарегистрирва все славни, епохални побѣди!...

Тѣ не виждатъ че другата половина на германската войска се бие все тъй славно и успѣшно противъ цѣлата белгийска, цѣлата французска и цѣлата английска войска!...

Тѣ не виждатъ че най-модернитѣ крѣпости, считани като непрѣвзимаеми, се стопиха, сякашъ, за мигъ прѣдъ разрушителния лъхъ на Круповскитѣ и Скодовскитѣ огнища!..

Тѣ не виждатъ че Русситѣ отъ два месеци обсаждатъ Пшемисълъ и че вмѣсто да се приближатъ до неговитѣ стени, тѣ сж били принудени да се отдалечатъ на почетно разстояние!...

Тѣ не виждатъ какъ ежедневно потъватъ, като по магия, безшумно и незнайно, английскитѣ и французскитѣ неуязвими морски чудовища!...

Тѣ не виждатъ какъ се разрушаватъ Ярмутъ, Доверъ, Скарборо и други английски градове и села чрѣзъ бомби и гранати паднали, сякашъ, отъ небесата!...

Тѣ не виждатъ, казвамъ, че коварството, посегателството и съзаклятието не могатъ нигдѣ да отбегнатъ наказанието на германцитѣ: нито подъ земята, нито надъ земята, нито подъ водата нито надъ водата, нито въ земята, нито въ въздуха!...

Тѣ не знаятъ че Англия и Руссия сж останали съ съвършено ограниченъ и недѣеспособенъ офицерски кадръ!...

Тѣ не знаятъ че Англия е принудена да докара на помощь дивашкитѣ и варварскитѣ племена отъ своитѣ разнокожи колонии, че Франция е принудена да свика подъ знамената послѣднитѣ си располагаеми сили — 17 годишнитѣ дѣца; че Руссия по липса на оржжие и кадри не може да испрати на бойното поле повече отъ 300,000 нови войници; че цѣлото Съглашение се моли за помощьта на Италиянци, Португалци, Гърци, Ромжни, Българи и дори, и най-вече, за оная на Японцитѣ!... А иска ли вече помощь, Съглашението е изгубено!... Самитѣ японци го казватъ съ ирония...

Тѣ не знаятъ за огромнитѣ жертви въ убити, ранени, болни, пленени дадени отъ Русситѣ, Френцитѣ и Англичанитѣ!...

Тѣ не знаятъ, че Русситѣ нѣматъ никаква тежка артилерия, и че скоро тѣхнитѣ снаряди ще се исчерпятъ!...

Тѣ не знаятъ, че Германцитѣ иматъ **още близо четири милиона резерви,** и то отъ 20 години нагорѣ и все добри войници; че тѣ иматъ страшна артилерия отъ всѣкакъвъ видъ и снаряди въ изобилие, че тѣ иматъ подводни лодки безброй, и че иматъ недосегаеми Цепелини!...

Тѣ не знаятъ, казвамъ, че никаква русска сила, такава каквато се е показала до сега, не е, **нито ще бжде въ състояние** да прѣмине германската фортова линия: Кьонигсбергъ—Мариенбургъ—Грауденцъ—Торнъ—Позенъ—Бреслау—Краковъ. Сжщото е вѣрно и за западната крѣпостна линия.

И тѣ вѣрватъ, въпрѣки наличностьта на всички горѣизложени съкрушителни факти, тѣ вѣрватъ безразсждно че Германци и Австрийци ще клекнатъ отъ гладъ и отъ умора, и че Съглашението ще спечели съ всѣки изминатъ день повече, ако не тази година, то слѣдъ 2—3—5—10 години!... а не се досѣщатъ нашитъ „истървани страхливци“, дезертьори, лъжесъединисти, цанковисти да констатиратъ че и Русси и Французи и Англичани изнемогватъ съ всѣки изминатъ день повече и повече, и че отрезвенението настава, че заблудата се разсѣйва, че измамата на Англия се чувствува!...

О!... печални Българи, които безумно си затваряте очитѣ, си запушвате ушитѣ прѣдъ Истината, вѣрвате ли че ще се

намѣри даже най-простъ човѣкъ който да се заблуди отъ вашето прѣстжпно безумие и да се подведе по вашитѣ изявления?... За честьта на българския народъ, и за неговото добро име, гарантирвамъ че нѣма да се намѣри нито единъ повече отъ колкото сте вие!...

. . . . . .

Народняцитѣ, обаче, вѣрватъ въ тѣзи безумия, понеже „авторитетни прѣдставители на Съглашението“ ги казали и продължаватъ да примамватъ народа съ лозунга на Съглашението.

3. Лозунга на Съглашението.

Съглашението било издигнало като лозунгъ принципа за запазване свободното и независимото развитие на малкитѣ народности. — **Нищо нѣма по невѣрно отъ това;** то е въ разрѣзъ съ историческитѣ факти и съ логическитѣ разсжждения.

За да убѣди партизанитѣ си и народа че трѣбва да се биемъ на страната на Съглашението, г. Гешовъ пише: „Най-„тържественнитѣ заявления на авторитетнитѣ прѣдставители „на Тройното Съглашение идатъ да потвърдятъ мнѣнието, че „то се бие за свободата и независимостьта на всички, особено „на малкитѣ народи. Щомъ това е сжщинската „цѣль на Тройното Съглашение“... За Бога, спрете г. Гешовъ, чакайте; това не е вѣрно, това не е сжщинската цѣль на Съглашението; колкото по-авторитетни сж прѣдставителитѣ толкова по-резервирано трѣбва да приемемъ тѣхнитѣ тържествени декларации и обѣщания, особено въ този моментъ на зоръ; тѣ да нѣмаха зоръ не щяха да идватъ да ни молятъ; това е единъ „блъфъ“, не се заблуждавайте, защото ще заблудите и народа, а Вий знаете че това не е тъй както Ви го казватъ....

Но никакви прѣдупреждения, никакви молби, нищо не помага!.... Гешовъ продължава: „Щомъ тая е „сжщинската цѣль на Тройното Съглаше-„ние, щомъ то иска оня дълготраенъ миръ, кой-„то само принципътъ на народното самоо-„прѣделение може да даде, необясними сж напад-„китѣ на нашитѣ критици“.

Прѣдстои ми, слѣдователно, да докажа: 1-о) че Съглашението не се бие за свободата и независимостьта на всички, особено на малкитѣ народи, и 2-о) че то не може да иска оня дълготраенъ миръ, тъкмо защото нарушава принципътъ на народното самоопрѣдѣление. Както виждате, азъ се наемамъ да докажа тъкмо обратното, диаметрално противоположното, на твърденията на г. Гешова.

Отъ тритѣ държави на Съглашението, ще разгледаме въпроса само по отношение на Англия и Русия. Франция, която на основание принципитѣ на великата революция би трѣбвало да бжде първия и най-голѣмъ шампионъ за свободата и независимостьта на малкитѣ народи, изглежда че е отложила това свое кавалерство за други врѣмена, поне по отношение на насъ. Никой българинъ не е забравилъ, вѣрвамъ, грозното, некавалерското и безчовѣчното държане на Франция по отношение на насъ прѣзъ послѣдната междусъюзнишка война. Значи изхвърлямъ категорично Франция отъ списъка на нашитѣ доброжелателки.

Англия не се бие нито за свободата, нито за независимостьта на малкитѣ народи. Тя, дѣйствително, влѣзе въ войната съ този етикетъ върху своето знаме, че се бие за Белгия. Защо не се би тя, поне не се застжпи тя за насъ, особено тогава когато нейната честь го изискваше? Ясно изпъква слѣдователно заключението че тя се бие не за Белгия, а за себе си, защото ако тя да се биеше за свободата и независимостьта на малкитѣ народи, както сж го правили Съединенитѣ Щати за Куба, ако подобенъ принципъ, казвамъ, да лежеше въ основа на нейното държавничество, Англия не щеше да мачка, да гнети, да потиска толкова вѣка бѣдния Ирландски народъ, а щеше най-напрѣдъ и най-лесно да го освободи него; Англия не щеше да заграби Трансвалъ чрѣзъ една противохристиянска и смъртоносна война; Англия не щеше да анексира Египетъ и Кипръ тъкмо въ момента когато това дѣяние можеше да служи за флагрантно опровержение на лицемѣрния ѝ блъфъ. Ако подобни широко-хуманни чувства да вълнуваха Англия тя трѣбваше да повърне Кипръ на Гърция, която въ замѣна да ни дадеше Кавала и Кукушъ; тогава името

на Англия щеше да стане свято за всѣки българинъ и щеше да зацарува дълготраенъ миръ между България и Гърция. Ето какво казва по този въпросъ английския вѣстникъ „the Nation“ въ броя си отъ 17.X.1914, стр. 56:

Ний имаме при това, въ притежанието на Кипръ, единъ козъ който би могълъ да се употрѣби за улесняване едно прѣуреждане на територии на Балканитѣ. То е единъ гръцки островъ, и ний много добрѣ бихме могли да подражимъ Гладстоновия подаръкъ на Ионическитѣ острови на Гърцня, ако съ това можемъ да улеснимъ гърцитѣ да посрѣщнатъ рекламациитѣ на България и да респектиратъ границитѣ на Албания“.

Но Англия не направи нищо подобно защото нейнитѣ интереси прѣдшествуватъ чуждитѣ (въ което никой не може да я упрѣкне, разбира се, но нека поне не блъфира!). Англия направи по отношение на насъ, дори, обратното: Чрѣзъ братя Бъкстоновци, които бѣха пратени тука отъ Съръ Едуардъ Грея, ни се каза че ако ний не вземемъ участие на страната на Съглашението не щѣли сме да вземемъ участие и въ бѫдѫщата конференция на мира, и, слѣдователно, — отсѫтствующитѣ бидейки винаги криви, — и ний не сме щѣли да вземемъ нищо повече отъ това което имаме днесъ... На това заплашване, чудовищно въ устата на единъ англичанинъ, азъ отговорихъ, възмутенъ, чрѣзъ в. Воля, отъ 18 ноемврий: „Е! че ако не бѫдемъ лично въ Конференцията на мира да защищаваме своитѣ отвратително-накърнени права, нали тамъ ще бѫде Англия? А кой по-добрѣ отъ Англия може да ни защищава, особено когато тѣзи наши права сѫ здраво установени отъ единъ международенъ официаленъ актъ, какъвто е **рапорта на Карнегиевата Анкетна Комисия?....**“ Виждате, прочее, че Англия прави всичко съ смѣтка, съ пазарлъкъ, слѣдователно блъфътъ ѝ още веднажъ се доказва въ флагрантно лицемѣрие...

Англия не се бие, тъй сѫщо за Сърбия, защото ето какво се пише въ в. Nation отъ 1 августъ, стр. 656, за нея: —

„Нѣма страна въ Европа, съ която Англия да има по-малко връзки обществени, търговски и чувствени, колкото съ Сърбия. Тя е една държава, която не е принесла нищо на европейската култура. Нейната слава почива върху едно цареубийство, а нейнитѣ побѣди върху една братоубийствена война“.

Може ли да се допусне, че Англия ще се бие за единъ народъ, съ който тя не е подновила дипломатическитѣ сно-

шения отъ врѣмето на убийството на Александъръ и Драга и за който се пишатъ такива неласкави отзиви. Въпрѣки това, понеже Сърбия е съ Съглашението, ipso facto и Англия ще вземе страната на Сърбия противъ насъ когато ний се обявимъ противъ Сърбия, слѣдователно и ний не можемъ да странимъ съ Англия...

Но Англия не само че не се бие за свободата на малкитѣ народи, а тъкмо обратното, тя задължава и увѣщава малкитѣ народи да се биятъ за **нейната** свободата: египтяни, кафри, бури, ирландци, канадиянци, австралийци, зеландци, гуркаси, кашмирци, наталци, непалци, пенджабци и мнозина други отъ отдалеченитѣ малки народи завоевани отъ Англия, които нито говорятъ нейния езикъ, които нито иматъ нѣщо общо съ нейния животъ и битъ, сѫ впрегнати да проливатъ своята невинна кръвь за независимостьта, за спасяването на Англия, до като пъкъ чистокръвнитѣ Англичани си живѣятъ охолно и забавно въ Лондонъ или по своитѣ имения или огнища!... Не настоя ли Англия да се биятъ Португалцитѣ[1]) наредъ съ нея въ Франция, а Гърцитѣ въ Египетъ?... Блъфътъ е флагрантенъ!...

Дѣйствително е че Англия остава извѣстна свобода на завоеванитѣ отъ нея многобройни и разноцвѣтни народи, но тя имъ е отнела независимостьта, която е най-святата свобода, най-святото право на индивидитѣ и на народитѣ. На каква свобода може да се радва вола пустнатъ да пасе на ливадата, когато всѣки моментъ неговия господарь може да наведе вратътъ му подъ хомота или подъ ножа!... Тази е, такава е, сѫдбата и участьта на завоеванитѣ отъ Англия малки народи!...

Ако отъ друга страна свободното самоопрѣдѣление на народитѣ, да бѣше основенъ държавенъ принципъ на Англия защо ни разпокѫса тя въ Берлинския Конгресъ?... Защо не се застѫпи тя въ Букурещъ, за доброджанитѣ, за македонскитѣ българи които цѣли 35 години сѫ водили една исполинска борба, сѫ дали непосилни и безбройни и най-скѫпи жертви именно за да докажатъ на Европа, и

---

[1]) Ще видимъ на друго мѣсто, че подстрекаването на Португалцитѣ да се хвърлятъ въ борбата може да има едно много интересно обяснение.

специално на Англия, въ която бѣха сложили всичкитѣ си надѣжди, че тѣ, въпрѣки всички спънки и мжчения сж се свободно самоопрѣдѣлили за българи, най-добри българи. Не бѣше ли английския краль Едуардъ, защото бѣ ядосанъ на Турцитѣ, който прѣдложи на Ревалската срѣща на царь Николай въ 1908 г., да се даде политическа автономия на Македония? Защо тогава неговитѣ потомци да не поискаха да реализиратъ това при Букурещкия миръ поне за престижа на английското име?...

Ами какво може ми се възрази ако кажа че Англия направи всичко възможно да се разруши Анверсъ, — най-голѣмия конкурентъ на Лондонъ?... Какво може да ми се възрази ако кажа че Англичанитѣ безпричинно и систематически разрушиха хубавитѣ и невинни морски курорти Остенде. Бланкенбергъ, Нюпортъ и пр. които конкурираха съ Рямсгейтъ, Маргейтъ, Брайтънъ и др.?... Англичанитѣ сж извѣстни по своята практичность и своя егоизмъ: тѣ не губятъ ни врѣме, ни случаи да извършатъ това що имъ понася и уйдисва.

Ами респектирва ли Англия свободата на търговията поне спрямо неутралнитѣ държави? Ни най-малко! Безъ абсолютно никакво право, освѣнъ суровото право на силния, Англия прѣчи на свободната търговия на широкия свѣтъ. Сега чакъ се чувствува тиранията на нейната морска мощь. Какво право има Англия да узурпира всемогжществото надъ моретата, тя която толкова вика противъ сравнително ограниченото влияние на германския милитаризмъ? Никакъвъ международенъ законъ не ѝ дава право да ограничи по какъвто и да е начинъ свободната търговия на неутралнитѣ. Това е наше прѣимущество и н.а.ш.е п.р.а.в.о. Какво ще правимъ ний съ стокитѣ то е наша работа и наше право; за Англия е нуждно да знае само че тѣ биватъ дебаркирани, внесени, въ нашата неутрална територия. Но Англия нарушава безгрижно тѣзи свещенни наши права, намалява доходитѣ на държавата, прѣчи на благосъстоянието на търговцитѣ само и само за да упражни едно давление, за да ни принуди да отидемъ и ний да вадимъ кестенитѣ отъ огъня

за нея! Ето какъ се бори Англия за свободата и независимостьта на всички, а особено на малкитѣ народи?...

Но има нѣщо по-грозно, по-страшно, по-варварско, по-чудовищно отъ всичко това: Англия, като спира, като военна контрабанда, съестнитѣ продукти, особено житото, иска да принуди Германия да се прѣдаде отъ гладъ! Тя е докарала да се биятъ заедно съ нея дивитѣ, варварскитѣ племена отъ Африка, Азия и Австралия, върху чиято свирѣпость и звѣрщина тѣ нѣматъ никакъвъ контролъ. И това го правятъ сѫщитѣ ония хора които проглушиха свѣтътъ съ виковетѣ си противъ варварщината — хунството — на Германцитѣ, защото стрѣляха върху една черква прѣобърната въ военна платформа.[1]) Тѣзи похвати, освѣнъ гдѣто нѣматъ нищо рицарско (а Англичанитѣ претендираха до сега да сѫ най-първитѣ джентлемени ?!...), но още тѣ сѫ неокачествими отъ гледище на хуманностьта, на цивилизацията!... Доживѣхме да видимъ най-скандалнитѣ, най-чудовищнитѣ работи, извършени отъ най-високитѣ прѣдставители на Цивилизацията!... Историята нѣма да пропустне да заклейми както заслужава този небивалъ позоръ!...

Прочее, ето какво казва в. Nation за страняването ни съ Съглашението:

„Неопрѣдѣлени намѣци сѫ били, безсъмнено, испуснати отъ Руската дипломация, сѫщо и отъ Английски Министри, че България ще бѫде възнаградена, слѣдъ побѣдата на Съглашението, за нейното приятелско и помощно държание. Но трѣбваше повече нѣщо отъ колкото неопрѣдѣлени намѣци. Може ли, наистина, да расчита тя, въ случай че Сърбия и Ромѫния се разширятъ за смѣтка на Австрия, да си възвърне една по-значителна часть отъ Македония и парчето стара територия анексирано отъ Ромѫния? То е прѣмного искано щото да се надяваме че България, слѣдъ горчивата опитность отъ миналата година, ще се довѣри туку тъй на щедростьта на бившитѣ нейни съюзници!...

Но нека свършимъ съ Англия като наведемъ авторитетното мнѣние на отличния приятель на България, г. Баучеръ. Той ми съобщи че е казалъ на братя Бъкстонъ че не вижда какъ, слѣдъ миналото имъ поведение спрямо България, държавитѣ отъ Тройното Съглашение могатъ да иматъ щогодѣ морално право за да поискатъ нейното приятелство и нейната помощь.

---

[1]) Това ми напомнюва хитростьта на Камбизъ който можа да побѣди Египтянитѣ само слѣдъ като накара своитѣ войници да носятъ по една отъ обожаванитѣ котки: Египтенитѣ спряха стрѣлбата и бидоха побѣдени. Французитѣ е трѣбвало да се сѣтятъ на врѣме и вмѣсто фортове да строятъ черкви: хунитѣ, може би, не щяха да стрѣлятъ върху тѣхъ...

Г. С. Раковски

„. . . ако Руссия изпѫди Турцитѣ, тя ще направи това за своя смѣтка, а не за наше добро“.

Мисля че прѣдостатъчно доказахъ какво Англия не се бори нито за свообдата нито за независимостьта на малкитѣ народи, нито за тѣхното самоопрѣдѣление, нито за тѣхното обединение а че обратното, противоположното е вѣрно.

По отношение на насъ, специално, фалшътъ на лозунга възвѣстенъ тържествено отъ най-авторитетнитѣ прѣдставители на Англия е очебиющъ. Защо тогава, господа, тъй лекомисленно го приемате за чиста монета и съ нея лжжите народа? Ами нали и вий сами вѣрвахте и подържахте противното прѣди Съглашението на Англия съ Руссия! Да разгърна ли в. Миръ за да ви покажа всичко онова което сте писали противъ Коварния Албионъ та да ви блъскамъ съ вашитѣ камъни по вашитѣ глави!... Това не доказва ли че по вашия мащабъ, този който е съ Руссия веднага се метаморфозирва отъ потисникъ въ свободолюбивъ!... Това не доказва ли най-сетнѣ вашето безумие и прѣстжплението, прѣдателството което вършите като заблуждавате народа?...

Слѣдователно, фалшивата прѣдпоставка въ сжждението на г. Гешова го доведе до безумното, въ случая прѣстжпно безумно, заключение че трѣбва да странимъ съ Англия. България нѣма, наистина, никакъвъ интересъ да върви съ Англия и, както до сега не е видяла отъ нея нищо осязателно добро, нѣма основание и за напрѣдъ даочаква отъ нея нѣщо особено; Англия нѣма прями интереси въ България, особено сега когато върви ржка въ ржка съ Руссия, затова и г. Ноелъ Бъкстонъ ни заяви че въ Англия нѣма български въпросъ, а има **балкански въпросъ.** Който има умъ и българско сърце трѣбваше да разбере че всичката английска политика на Балканитѣ се съдържа въ това изречение.

Отъ държавитѣ на Съглашението, отъ всичкитѣ държави на свѣтътъ, **Руссия е единствената,** която се бие не за свободата на малкитѣ народности — а за тѣхното потискане, не за независимостьта имъ — а за тѣхното заробване, не за свободното имъ национално самоопрѣ-

дѣление — а за тиранического имъ асимилирване. — Великоруската Империя се е издигнала, наистина, върху заробени малки народи, славянски и чужди; тя иска да се увеличи, чрѣзъ заграбване други още малки народи които се намиратъ въ размаха на нейното дѣйствие; тя иска да се затвърди и увѣковѣчи чрѣзъ руссификацията на всичката онази хетерогенна масса народности, отъ различни материци и съ различни култури, които тя поглъща лакомо, неуморно и безспирно. Значи: основа, срѣдства и цѣли сѫ съвършено, **диаметрално противоположни** на „Лозунга“ на Съглашението съ който висшия партиенъ съвѣтъ на народната партия тъй невежо, тъй безумно, тъй противонародно, **тъй прѣстѫпно** заблуждава българския народъ за да го подведе. **Панруссизма,** наистина, грозния, фаталния панруссизмъ, е душата, вѣруюто, квинтесенцията, лозунга на великоруската политика, той изключава рѣзско всѣкаква помисъль за панславизмъ.

Казахъ го, и пакъ ще го повторя, че отъ гледна точка на великорусизма нѣма по-наложителна и по-неминуема политика отъ тази; но отъ гледна точка, пъкъ, на человѣчеството, на цивилизацията, и отъ гледище на малкитѣ народности, нѣма по-безчовѣчна, по-варварска, по-срамна и по-гибелна политика отъ нея; толкова по-безчовѣчна, по-варварска, по-срамна и по-гибелна че тя прѣслѣдва самитѣ славянски народи които при това сѫ по-културни отъ нея, които дори сѫ ѝ дали културата. Ето защо намъ българитѣ, които имаме всичката възможность да се запазимъ отъ тази непрѣодолима лава която уничтожава и прѣтопява всички малки народи които се паднатъ на пѫтя ѝ, намъ, казвамъ, намъ голтацитѣ, разбойницитѣ, авантюриститѣ които освободихме, създадохме и спасихме България, намъ — истинскитѣ българи — ни се налага върховния и безпощаденъ дългъ да издигнемъ една мощна прѣграда която да отбие този адски потокъ въ друго направление, — която да спаси България на вѣки!...

Доказателства има въ изобилие: —

1. **Заробване на Украйнския славянски народъ.** Украинцитѣ сѫ едно отдѣлно колѣно отъ голѣмото славянско семейство, сѫщо тъй както сѫ поляцитѣ, чехитѣ, хърватитѣ, бъл-

гаритѣ и пр., съ особенъ езикъ и различни нрави и обичаи които ги отдѣлятъ ярко отъ Московцитѣ или великорусси. Тѣ се бѣха самоопрѣдѣлили въ една крайно-демократическа държава по срѣдното и долно течение на Днестръ и имаха за столица градътъ Киевъ. Много трудолюбиви и прѣдприемчиви тѣ скоро достигнаха една доста висока култура и всѣкакъвъ родъ богатства, които имъ привлякоха ненавистьта на Татаритѣ и Поляцитѣ. За да се бранятъ отъ постояннитѣ нападения на послѣднитѣ, тѣ намислиха да потърсятъ помощьта на Московията гдѣто владѣяха князе отъ Киевския домъ. И тъй, въ 1654 хетмана Богданъ Хмелницки сключи прочутия Переяславски договоръ[1]), чрѣзъ който тѣ ставатъ доброволно съюзници на московцитѣ. Нѣколко години, обаче, слѣдъ това при смъртьта на Хмелницки започна заробването което се довърши съ битката при Полтава въ 1709 г. гдѣто Хетманъ Мазепа бѣше взелъ страната на Карлъ XII, шведски, само за да може да отърси московския хомотъ. Скоро слѣдъ туй начена интенсивната руссификация на дворянството, на духовенството, на интелигенцията. Литературата бѣ уничтожена съ принудителна цензура, а университетитѣ, училищати и печатницитѣ бѣха безцеремонно затворени. Разоряването на всѣки който се показваше упоритъ се прѣслѣдваше безмилостно и въ скоро врѣме всичко украинско заглъхна! Мракътъ простря своето злокобно крило надъ тоя жизненъ народъ!... Прѣименувани „малоруси“ тѣ като че ли бѣха безвъзвратно загубени! — За щастие на Украинския народъ Русситѣ не можаха да заробятъ всичкитѣ украинци; много отъ тѣхъ попаднаха подъ Поляцитѣ съ които заедно, при подѣлбата на Полша, минаха подъ Австроунгарско владичество. Тукъ тѣ сж се развили въ едно цвѣтуще население, културно, учено, богато и съставляватъ днесъ единствения жизненъ коренъ на 30 мил. нѣкогашна цвѣтуща Украйна, единствения изворъ отъ гдѣто тѣ черпятъ животъ и надѣжда. Постепенно, езика и литературата бидоха наново извоювани и официялно признати отъ Русската Академия като отдѣлни отъ русскитѣ, но тъй като това възродително движе-

[1]) Каза ми се че оригинала на този договоръ се пазеше като светиня въ Лъвовската библиотека, но русситѣ сж откарали вече цѣлата библиотека въ Руссия.

ние грозеше да запали революционенъ пожаръ, украинскитѣ книги бидоха наново забранени, и наново гнетътъ на тиранията се почувствува!

Това е, накратко, печалната история на единъ славянски народъ отъ около трийсеть милиона хора говорящи единъ езикъ който се доближава много до нѣкои наши македонски нарѣчия и чийто националенъ битъ напомня съвсѣмъ оня на старитѣ българи. — Ето каква участь ги е сполетѣла защото сѫ били съсѣди на московцитѣ и защото сѫ се довѣрили на тѣхната дума.

Българи! спомнете си за участьта на Украйна!

2. **Заробване на Полша.** Другъ нещастенъ славянски народъ сѫ Поляцитѣ, най-културнитѣ отъ всички славяни, най-истънченитѣ, най-славнитѣ[1]). Тѣхния блѣсъкъ, тѣхното добродѣнствие не породиха чувства на радость въ братския московски народъ, а тъкмо обратното! . . . И за да се доближи до срѣдата на Европейския континентъ, за да се намѣри въ прямо съприкосновение съ живота който кипеше въ централна Европа, Руссия извърши въ 1772 г. онова кърваво убийство на една висококултурна, многославна и високозаслужила славянска нация, — тя подѣли Полша съ Пруссия и Австрия. Въ 1795 г. Полша бѣ окончателно заробена и отъ тогава стене подъ непоносимия хомотъ на Русситѣ. Съ това си дѣло Руссия написа най-кървавата страница въ Историята на вѣковетѣ!... Многобройни сѫ опититѣ на Поляцитѣ да се освободятъ, многобройни сѫ и кървавитѣ погроми. Поляцитѣ сѫ днесъ хора извънъ законитѣ, тѣ сѫ вѣщи оставени на произвола!... Но и за Поляцитѣ, както и за Украинцитѣ, щастието бѣ че не попаднаха всички подъ русско иго. Отъ Австрия, пакъ, имъ идеше насърдчението и търпението!...

Българи! спомнете си за участьта на Полша!

3. **Заробване на Финландия.** —Руссия завладя тази свѣтла шведска държавица, извѣстна по своята висока култура,

[1]) Везъ помощьта на Собиески който на 12 септемврий 1683 г. спаси Виена отъ турцитѣ. Европа и свѣтътъ щяха да иматъ днесъ друга физиономия, друга история.

само за да може да стане господарка на Финландския заливъ, за да направи една крачка напрѣдъ къмъ завоевание на Швеция и Норвегия, за да излѣзе отъ тукъ на Севѣрно Море. Финландия се управляваше отъ една твърдѣ демократическа конституция която русситѣ респектираха въ началото, но тъй като това състояние на управлението не прѣклони главитѣ на финландцитѣ, великоруссизма ги наведе съ тежкитѣ окови на тиранията: — отне имъ конституцията и въцари Кнута!

Българи спомнете си за участьта на Финландия!....

4. **Ромжния** бѣ тормозена цѣли 170 години отъ похитителството на Руссия!... Молдова и Влашко бѣха стария отъпканъ пжть на великоруссизма за откритото южно море. Шесть окупации и седемь войни бѣха резултатъ на това великорусско стремление![1]). Края бѣше че Бесарабия се отне чрѣзъ измама отъ Ромжния, и Ромжния съ нѣколко болезнено-искубани пера[1]), можа, слѣдъ тия русски тормозения, да довърши своето обединение само благодарение на Германската мощна подкрѣпа. Тя е днесъ една напрѣдничава държава, но тя длъжи всичко изключително на Германия: онова което е днесъ и онова което **има** днесъ.

Българи! спомнете си за терзанията на Ромжния!

5. Да спомена само имената на други заробени и потиснати отъ Русия народи: Литва, Курландия, Лифландия, Татарското Ханство, Грузиния, Бохара, Кива, Туркестанъ, Армения, Сибиръ, Монголия, Манджурия!...

6. И нека сега мина на **участьта на България.** Тукъ ще спомена само прѣдвѣстнитѣ признаци за намѣренията на Руссия спрямо Българитѣ: участьта на Бесарабскитѣ българи.

Кой не знае за многобройната, добродѣнствуващата и патриотичната онази наша колония въ южна Бесарабия? Кой

---

[1]) Всичкитѣ мжки и истезания на Ромжния отъ страна на нейната лицемѣрна покровителка и доброжелателка сж подробно описани въ книгата ми „Кой трѣбва да побѣди".

[2]) Символа на Ромжния е единъ орелъ.

не знае за прочутата Болградска българска гимназия която даде на България нѣкои отъ първитѣ държавници, магистрати, генерали, учители: Д. Грековъ, В. Мариновъ, Д. Николаевъ, Иовъ Титоровъ, А. Малиновъ, Агуровци, Тодоровци и плеяда други Бесарабци . . . Тази колония бѣше запазила съвършено чистъ обликътъ на българския народенъ битъ отъ началото на XIX вѣкъ, тя обѣщаваше да бжде за възродена България единъ освежаващъ изворъ на добри сили. Но Русситѣ, въ стремлението си да потушатъ всичко което можеше да пробуди и засили българщината, съ единъ замахъ уничтожиха болградската българска гимназия, и отъ тогава започна порусяването на българщината въ Бесарабия; ония които можаха да прѣлетатъ додоха и сж добри българи, ония които останаха сж станали русси. Спомнете си за Цанко Килчикъ, този добъръ българинъ, който доказа че въ неговата душа още междее една искрица българско чувство; но тази искрица ще изгасне съ него . . . Защо Русситѣ, които споредъ „Изявленията“ на народняцитѣ се борятъ за свободното самоопрѣдѣление на народноститѣ, съ произволна сила направиха отъ Бесарабскитѣ българи, — Русси? . . . Не сме ли ний славяни! . . . Покровителство надъ славянитѣ — руссификация ли значи ? . . .

И какво друго може да значи ! . . . Руссия доказа по най-очебиющъ начинъ че тя нито се безпокои за славянството, нито се грижи за славянството! Послѣдната война е най-бляскавото изобличение на това вѣковно лицемѣрие: Руссия знаеше много добрѣ че нейния най-силенъ ударъ щеше да бжде срѣщу Австрия; Руссия знаеше че половината отъ Австрийската войска се състои отъ славяни; Руссия знаеше, че най-многобройнитѣ и най-скжпитѣ жертви щяха да паднатъ именно изъ редоветѣ на славянитѣ, и то, убити пакъ отъ славяни — какво казвамъ ! . . . убити отъ тѣхни еднокръвни братя!... Руссия не трепна нито се поколеба ! . . . Това чудовищно прѣстжпление, това небивало безумие се извърши въпрѣки тази грозота, за алчнитѣ нужди на суровия великоруссизмъ, съ хладнокръвното спокойствие и варварското безгрижие на закоравелия прѣстжпникъ ! . . . Потомството, Историята, ще знае да прицѣни съ заслугата на безпристрастието този небивалъ позоръ и да го заклейми на вѣки ! . . .

Ето върху какво почива трона на Всѣросийския Царь и Императоръ: болезненитѣ гърчения и прѣдсмъртнитѣ конвулсии на потиснатитѣ народи расклащатъ постоянно неговата несигурна основа!...

Ето върху каква вулканичекса почва се издига необятната Русска Империя: земетръснитѣ народни движения грозятъ да я сринатъ неочаквано, до дъно!...

Ето, тази е тя покровителката на славянството, **лицемѣрната освободителка** на малкитѣ народи!....

Българи! — Вий помните погрома на България, но нѣщо въ което вий трѣбва винаги да се услушвате когато ви заблуждаватъ съ славянството на Руссия, когато ви заплашватъ съ всѣмогжществото на Руссия, или когато ви примамватъ съ **освободителната роля** на Руссия, това сж жаловититѣ, покъртителни и прѣдупрѣдителни тжги които се разнасятъ въ цѣлата вселена: —

Не забравяйте участьта на заробена Украйна!...
Не забравяйте участьта на распокъсана Полша!...
Не забравяйте участьта на потисната Финландия!...
Не забравяйте участьта на тормозена Ромжния!....
Не забравяйте участьта на Бесарабскитѣ българи!...
Не забравяите участьта на исчезналитѣ: Литва, Курландия, Лифландия, Грузиния, Бохара, Кива и пр.!..
Не забравяйте борбитѣ на растерзана отъ 35 години България!...
Не забравяйте погрома на България!...

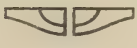

II.

Защо се биятъ Великитѣ сили.

1. Намѣрения и блѣнове.

Отъ първостепенна важность за насъ е да вникнемъ въ истинскитѣ причини, които сѫ разразили настоящата всѣмирна война, да разберемъ рѫководящитѣ мотиви на всѣка една отъ воюващитѣ и невоюващи страни, за да можемъ, въ тая грозна бъркотия на прикрити изневѣрвания, на неизказани блѣнове, на тайни замисли, — въ тоя лабиринтъ на пѫтища, кръстопѫтища и засади, — да намѣримъ свѣтилото, което ще спомогне да изведемъ България на надѣждния край. Тази първостепенна важность произлиза отъ факта, който ще се дегажира отъ понататъшното изложение, че ний и турцитѣ сме единственитѣ ония които, заедно, еднакво и нераздѣлно, сме поставени на „топа на устата“.

Доказахме въ прѣдишната глава, че е прѣстѫпно безумие да повѣрваме въ блъфоветѣ на силитѣ отъ Съглашението какво тѣ се биятъ за свободното самоопрѣдѣление или правата на малкитѣ народи. Оставихме да се подразбере, че то би било една обида за положителния и обективенъ умъ на българитѣ да се допустне, че подобно нѣщо може да се повѣрва; силитѣ отъ Двойния Съюзъ иматъ тази заслуга, поне, че не сѫ си служили съ подобни несериозни похвати. Трѣбва, наистина, да изоставимъ всѣкакъвъ опитъ да обяснимъ днешнитѣ грозни стълкновения съ съображения на хуманность, на законность, на справедливость и ще трѣбва да признаемъ, макаръ и съ въздишка, че свѣтътъ си е останалъ абсолютно сѫщия и че **Силата е правото** днесь, сѫщо тъй, както прѣди вѣкове. За да се приближимъ до истината ний ще трѣбва да се ровимъ въ Царството на силата и да потърсимъ мо-

тивитѣ между нейнитѣ сурово-егоистични облаги: политически завладявания и економически надмощия.

Исхождайки отъ тази нехристиянска, нехуманитарна, незаконна и несправедлива, **но за жалость, реална** директива, ний ще додемъ веднага до неумолимото заключение, което е че: основната и прѣка причина за да се разрази небивалата война е непрѣодолимия и оправданъ страхъ на Англия отъ бързо-растящата военно-морска, търговска, индустриална и мореплавателна мощь на Германия. Да нѣмаше Англия този страхъ не щеше да иска да съсипи Германия; не щеше, слѣдователно, да подкрѣпи и тласне Русия въ борба срѣщу Австрия; не щеше, слѣдователно, да се въвлече Франция; не щеше, слѣдователно да се принуди и самата Англия да вземе участие въ войната, колкото за очи съ нѣкакви си 200—300 хиляди души, да вземе участие, казвамъ,— тя която нѣма сухопѫтна народна армия,— въ една исполинска борба която ще се рѣши исключително на сухата и здрава земя . . . Ако да се не бѣ намѣсила Англия[1]) щяхме да присѫствуваме само на заслуженото наказание на прѣстѫпническия сръбски народъ отъ провокираната, и наложително — кавалерски опълчилата се Австро-Унгария. Сърбия щеше да искупи вѣроятно много скѫпо (но въ всѣки случай по-ефтино отъ колкото сега) своитѣ звѣрски и варварски прѣгрешения и свѣтътъ днесъ щеше отдавна да е забравилъ този мѣстенъ инцидентъ тамъ негдѣ си на Дунава . . .

Англия, обаче, водена исключително отъ своитѣ страхове, амбиции и тежнения не се поколеба да разиграе кървавата трагедия на континента гдѣто щеха взаимнообразно да се истощатъ нейнитѣ мощни и вѣковни неприятелки: Русия, Германия, Франция и Италия, съ расчетъ тя да остане съ запазени сили, съ подавляюща флота, за да може да диктува и да обира както ѝ бѫде угодно, както е правила до сега не веднажъ! . . . Първото трепване, обаче, на Англия доде отъ ненамисванието на Италия, заради това и се старае тя всячески да въвлече Италия на едната или другата страна и, заедно съ нея, всички които биха могли, въ финалната фаза, да ѝ окажатъ нѣкаква съпротива: Ромѫния, България, Гърция и Пор-

---

[1]) В. книгата „Кой трѣбва да побѣди", стр. 56.

тугалия. Въ края на краищата безразлично ще е на Англия кой ще спечели, кой ще побѣди; важното за нея е всички да бѫдатъ умаломощени, а само тя запазена.

Англия играе най голѣмия си козъ; ще видимъ дали това нѣма да бѫде сѫдбоносно за нея. Въ всѣки случай, останалитѣ велики сили, — коя по безумно увлечение, коя по принуждение, но всички, безразлично, увѣрени че е ударилъ часътъ да постигнатъ идеалитѣ си, — бѣсно се нахвърлиха едни срѣщу други. И настана най-ужасната война! . . .

Нека се опитаме да различимъ какви цѣли гони всѣка една по отдѣлно; това ще постигнемъ ако систематизираме отдѣлнитѣ стремежи по континентъ и ги разгледаме послѣдователно въ Европа, послѣ въ Африка, и най-сетнѣ въ Азия.[1])

Англия.

Въ Европа, тя привидно не прѣслѣдва никаква територриална придобивка, нито пъкъ нѣкакви економически прѣимущества; тукъ, както на сѣверно-морскитѣ брѣгове тъй и на близкия-изтокъ, тя държи на стратегическото за нея statu quo ante bellum. Такова положение за нея съставлява самостоятелното сѫществуване на Белгия: тази малка държавица нѣмайки никаква флота, не прѣдставлява, слѣдователно, никаква опасность за Англия; сѫщото е вѣрно и за Холандия, Дания и Скандинавскитѣ държави; специалната стратегическа стойность, обаче, на Белгия иде отъ нейното близско съсѣдство до английскитѣ брегове. Ако англичанитѣ сѫ владели цѣли вѣкове сѣверна Франция и Фландрия то е било единствено отъ това съображение. Днесъ, тази опасность, — угрозата за Англия — е много по-страшна поради факта че подводни лодки, цепелини, аероплани, дори топовни вистрели могатъ всѣки мигъ да застрашаватъ изолирания Албионъ. А кой може да причини тази опасность? — Никой, освѣнъ Германия. — Въ този отговоръ лежи и мотивътъ за намѣсата на Англия въ войната. Англия, вѣрна на своитѣ вѣковни принципи и на своята егоистична практичность щеше да бѫде прѣдоволна да се не намѣсва, да остави другитѣ да се ду-

[1]) За Азия ще разгледамъ само Источния Въпросъ който ни засѣга отъ близо; далеко-источнитѣ усложнения не прѣдставляватъ за насъ сѫщественъ интересъ.

шатъ, да се изтребватъ, и когато бѫдатъ останали бездушни тя да се намѣси като Deus ex machina и да помири неприятелитѣ като, безъ никакъвъ трудъ нито разноски, запази за себе си най-хубавото, най-цѣнното, най-полезното. Отъ тази сурова практичность се рѫководиха многобройнитѣ ония съглашения, повече или помалко сърдечни, които свързваха Албионъ съ всички, но въ сѫщность съ никого. Когато, обаче, Германия стѫпи съ тежкия си кракъ върху неосторожна Белгия шегата стана сериозна, блъфътъ извѣтря, и Англия се запрегна много неохотно въ оная тежка и убийствена колесница за която тя не бѣ нито подготвена, нито пъкъ очакваше: — сухопѫтната война. Най-очебиющитѣ доказателства за това не сѫ само ония работи които Англия не е могла да стори до сега, — но най-много, отрезвяванието на Англичанитѣ изразено въ липсата на охотници, наложено отъ липса на желание да се изложатъ безцѣлно на смъртоносното покосяване и на тъй малкото войници и още по-малко офицери. За английския народъ и за английското правителство сегашната сухопѫтна война е не само една грозна изненада, но и едно горчиво разочарование; и ако това да не бѣше единъ въпросъ на животъ или смърть за Англия, практичнитѣ Англичани отъ давна щѣха да намѣрятъ способъ да исклинчатъ, — нѣщо което не е още окончателно изключено и може да се очаква слѣдъ прѣдстоящитѣ успѣхи на германцитѣ въ Сѣверна Франция и въ Полша.

Тежненията на Англия въ Азия съвпадатъ съ Източния Въпросъ и ще бѫдатъ разгледани тамъ.

Въ Африка, Англия изглежда да има най-много интереси. За да се разберат тѣ по-добрѣ, нуждно е да хвърлимъ единъ бѣглъ погледъ върху картата на този Континентъ.

Сѣверната половина може да се раздѣли схематически на три успоредни зони отиващи на югъ до Екватора, отъ които източната — Египетъ — е английска, срѣдната — Киренайка и Триполи — е италианска, а западната — Тунисъ, Алжирия и Мароко — е французска.

Интересътъ на Англия въ Мароко е билъ единствено съ огледъ къмъ господството надъ входа въ Срѣдиземно море. Гибралтаръ тя има отъ началото на XVIII вѣкъ; южний

стълпъ на Гибралтаръ, обаче, съставенъ отъ Monte del Acho и градътъ Ceuta е владѣние на Испания. Англия е искала да завладѣе и тази мѣстность, или поне близкостоящето островче Peregil, но протеститѣ на заинтересованитѣ сили сѫ попрѣчили винаги на това. Днесъ, обаче, при далнобойностьта на орѫдията и при наличностьта на подводнитѣ лодки, може да се допустне че Англия нѣма да обърне голѣмо внимание на този въпросъ и ще остави Франция и Германия да се расправятъ по между си за Мароко.

Египетъ интересуваше най-много Англия понѣже тя вече го анексира. Важностьта на Египетъ произлиза отъ факта че се намира на най-късия морски пѫть за Индия, и че е историческата и плодородната земя която се намира въ топографическия центръ на една бѫдаща желѣзница за Индия и за Южна Африка; слѣдователно, Египетъ е най-близското до Метрополата владение на бѫдащата обширна индо-африканска Британска Империя.

Англия не се интересуваше отъ Египетъ до като не се откри Суезкия каналъ въ 1869 — велико дѣло извършено отъ французкия гений и французкитѣ капитали, сѫщеврѣменно и велико събитие понеже даде ново течение на свѣтовната политика, но Англия веднага съзря неминуемата необходимость за нея да завладѣе Египетъ, и тя безъ да губи врѣме пристѫпи на работа, използувайки всички събития.

Расточителството на Исмаилъ Паша, който съ фирманъ отъ 8 юний 1873 г. бѣ признатъ за наслѣдникъ на хедивиалния тронъ съ право да сключва заеми безъ да се допитва до Цариградъ, докара Египетъ до безисходно финансово положение. За да се избави отчасти отъ банкрутство, Хедива, по давление на английскитѣ си съвѣтници, се виде принуденъ да продаде своитѣ 176,600 акции и Англия ги купи въ 1875 год. съ затаено задоволство за 4 милиона стерлинги (100 милиона фр.[1]). Станала по този начинъ най-голѣмата акционерка на това френско прѣдприятие, Англия веднага ще да е завела прѣговори и за политически прѣимущества, понеже въ едно

[1]) Тѣзи сѫщитѣ акции струваха на 31 Мартъ 1912 г. единъ милиардъ и сто милиона франка! Общото число на акциитѣ е 400 хиляди парчета по 500 фр. едната.

писмо отъ 24/XII 1875 г. пратено отъ Бисмарка на Андраши се казва дословно слѣдното: — „Англия би приела подобни дреболии ако тя получи гаранции за своитѣ транзакции относително Суезъ“.[1]) Въ всѣки случай, отъ този моментъ, Египетъ който бѣ всѣцѣло подъ френско влияние минава всѣцѣло подъ английско попечителство. Какво и какъ е станало, — виждаме че на 9 Септември 1881 год., полковникъ Араби Паша повдига националистическо революционно движение и на Май 1882 г., се испѫждатъ всички чуждестранни чиновници. Англия това и чакаше за да се намѣси. Както Руссия подстрека Боснацитѣ и Сърбитѣ да въстанатъ за да може да се намѣси, както и ний знаемъ че е било правяно въ Македония, така направи и Англия. Тя веднага взе всички мѣрки да осѫществи своитѣ кроежи: Английската ескадра командувана отъ адмиралъ Сеймуръ бомбардира Александрия прѣзъ Юлий, Араби Паша избѣга, а Хедива поиска покровителството на Англия. За да излезе отъ задлъжение на коректность спрямо Франция тя ѝ прѣдложи взаимно дѣйствие, но, благодарение опозицията на Клемансо, Франция не разрѣши кредититѣ, и отъ този день започва окончателно и безвъзвратно нейното измѣстване отъ Египетъ. Останала сама, Англия приготви набързо една военa експедиция подъ командата на лордъ Улси (Wolsely) който побѣди Араби Паша при Каиро (15/XI 1882). Скоро слѣдъ това — 7/XI — Хедива подъ диктовката на Англия уничтожи англо-французския финансовъ контролъ, и по този начинъ, политическа Франция биде съвършено испѫдена отъ Египетъ. Англия започна вече англизацията на Египетъ и всѣки чувствуваше че тя нѣмаше да излезе, че нейната окупация щеше да бѫде вѣчна . . . Въстанието на Маади въ Суданъ даде новъ поводъ на Англия да се заседи и се закрѣпи въ Египетъ. При всичко че експедицията противъ Маадиститѣ се свърши въ Януарий 1885 г. съ убиването на генералъ Гордънъ и съ разбиването на лордъ Улси при Картумъ, при всичко че срокътъ на умиротворителната окупация — лицемѣренъ блъфъ разбира се — истече на 1888 г., и при всичкото давление на Франция и Руссия въ разни врѣмена, Англия не помисли да опраздни Египетъ. Напротивъ,

[1]) Това писмо е било отговоръ на единъ сондажъ направенъ отъ Андраши за анексирането или окупацията на Босна и Херцеговина.

въ 1896 Киченеръ разби окончателно Маадиститѣ при Джедидъ, и въ 1898 г. учрѣди англо-египетския кондоминиумъ. Въ 1904 съгласно едно споразумение съ Франция, Англия доби пълна свобода на дѣйствие въ долината на Нилъ при задължение че нѣма да измѣни политическото състояние на Египетъ, а на Франция се даде, въ замѣна управлението на Египетскитѣ старини (!?!!) и свобода на дѣйствия въ Марокъ. Въ 1911 г. английското владичество което бѣше хванало дълбокъ коренъ, бѣ загрозено отъ ново националистическо движение, но Киченеръ за да осуети тази зародяща се опасность лансира диверсията че Египетъ трѣбва да вземе Сирия; Али Бей Кемалъ стана негово орждие, и това примѣждие мина и то. Въ края на 1914 год., както знаемъ всички, **Англия анексира Египетъ,** въ единъ моментъ когато никой не можеше да отдѣли ни врѣме ни сила за този въпросъ. Отъ сега нататъкъ вече ще видимъ колко ще респектира Англия международния договоръ отъ 29/X 1888 година, подписанъ отъ нея, за свободата на канала въ всѣко врѣме и отъ всички и за всѣкакви параходи . . .

Тѣзи сж разнитѣ лицемѣрни етапи прѣзъ които мина английското заграбване на Египетъ което бѣ всѣ тъй дѣйствително и окончателно въ 1882 както и въ 1914 г.[1]) Тѣзи сж дипломатическитѣ похвати на Англия; тъй разбира тя да се бори за независимостьта на малкитѣ народности и за свободното тѣхно национално самоопрѣдѣление! . . . Видѣхме и какъ изтика тя Франция отъ Египетъ!

Но това не бѣ всичко! Египетъ не е само ключа на Индийския пжть, той е, както казахме, и най-близката голѣма колония до Метрополата. Водима отъ това съображение, Англия проникна на югъ къмъ Суданъ и къмъ носъ Добра Надѣжда. Всѣки си спомнюва онази траги-комедия съ Фашода въ края на 1898 г. когато капитанъ Маршанъ изпрѣвари Киченера и по този начинъ осуетяваше плановетѣ на Англия. Франция си отплащаше за Египетъ, но тя не бѣ доста силна

[1]) Желателно е щото и у насъ нѣкои безусловно-довѣрчиви хора да си спомнятъ този фактъ на Англия, да си спомнятъ сжщеврѣменно за свършека на Австрийската окупация на Босна и Херцеговина и да приложатъ тѣзи факти и на започнатата руска окупация на току що освободената България, и да благославятъ Бога че ни е спасилъ . . .

да прокара своето и капитулира окончателно[1]). По този начинъ Англия стигна до Екватора, до голѣмото езеро Виктория Нианза. Пѫтьтъ ѝ за на югъ бѣ, обаче, прѣпрѣченъ отъ Германия, която притежаваше Нѣмска Източна Африка отъ езерата Виктория Нианза и Танганика чакъ до морето; а отъ другата страна се простираше Белгийския Конго чакъ до западното море. — Англия бѣ принудена да излѣзе на източния морски брѣгъ между Сомалиландъ и германската колония, гдѣто и направи своята желѣзопѫтна линия — Уганда.

Ако, сега, пакъ отворимъ картата на Африка южно отъ Екватора, ще видимъ че английскитѣ владѣния увеличени чрѣзъ заграбването на Трансваалъ достигатъ отъ носъ Добра Надѣжда до Белгийския Конго и до южния брѣгъ на езерото Танганика и Германска Източна Африка. Значи, само Германия прѣчи тукъ за създаване една английска територия, която би се простряла непрѣкѫсната отъ Египетъ до южния край на Африка. Обширния африкански континентъ на югъ отъ Екватора би билъ всѣцѣло въ рѫцѣтѣ или подъ влиянието на Англия ако да не бѣше Германия, която владѣе едно голѣмо парче земя въ източна и въ юго-западна Африка; защото, отъ друга страна, сигурно е че за кръвьта, която Англия е ляла за Белгия било въ Анверсъ, било въ Фландрия, тя ще иска равносмѣтка въ Конго; ако, пъкъ, и Португалия се намѣси, може да хвръкне Ангола, която заедно съ германскитѣ колонии ще направи английска земя цѣлата африканска територия на югъ отъ екватора, съ изключение на полу-независимия португалски Мозамбикъ, за участьта на който не бихъ гарантиралъ дълго врѣме[2]). По този начинъ Англия би създала отъ южна Африка най-обширната и най-богатата своя империя, върху която не биха могли да се прѣдяватъ никакви исторически претенции.

Франция.

Въ Европа, Франция прѣслѣдва възвръщането на Елзасъ и Лотарингия и реванша надъ Германия. Тѣзи двѣ мечти

---

[1]) Франко-английската конвенция отъ 21 Мартъ 1899 год.

[2]) Силното давление на Англия върху Портургалия за да я въвлече въ война е докарала работата до отрезвяване на всички, особено на националиститѣ, което се изрази въ мирна революция. Португалцитѣ нѣма какво да спечелятъ, наистина, а рискуватъ да загубятъ всичкитѣ колонии, а най вече ония въ Африка върху които Англия е хвърлила едно користно око . . .

сж тровили цѣлия животъ на Франция отъ 40 години насамъ, и сж спъвали нейния полетъ; тѣ сж сжщитѣ, които я накараха да се хвърли въ обятията на Русия и да ѝ зароби неоткачимо своитѣ милиарди; тѣ сж сжщитѣ, които я вкараха въ примката на Англия.

Политиката на Франция въ Азия ще се разгледа заедно съ Източния въпросъ.

Въ Африка, политиката на Франция е капитална. Отъ 1830 г., отъ като завладѣ Алжирия, Франция освѣти нова колониална политика която, прѣдъ видъ близостьта на владѣнията и бързината на модернитѣ съобщения, тя не смѣта вече днесъ за колониална, а за териториална: Алжирия е Франция. Сжщеврѣменно обаче, и тъкмо поради това, Франция става надмощна държава въ Средиземно море — това огромно езеро на което граничатъ три голѣми континента, — този важенъ кръстопжть гдѣто се кръстосватъ не само пжтища но и стремежи и интереси на нѣколко велики сили. Суетно бѣ да мисли Франция, че ще има изключителното надмощие върху това море, но колко суетни работи не се мислятъ постижими . . . И тъй, Франция спомогна да се създаде Италия съ разчетъ именно, че ще има тази признателна латинска сестра винаги подъ свое влияние и на своя страна по този капиталенъ въпросъ. Но френскитѣ държавници направиха една извънредно голѣма грѣшка като забравиха че величието на изчезналата Римска Империя бѣше неотлжчната сѣнка, която Италиянцитѣ виждатъ на всѣкждѣ около себе си; — че Отечество, история и атавизмъ, че всичко това, съживява въ италиянската душа не само споменътъ на миналото, но и стремежитѣ на миналото величие. Днесъ, повече отъ всѣки други пжть, тази мечта се въплотява и азъ като че ли съзирамъ единъ възроденъ Римъ да се издига отъ старинитѣ на древния Римъ съ сжщия мощенъ полетъ и по сжщитѣ посоки . . .

Френскитѣ държавници забравиха, че още въ 1838 г. Мацини проповѣдваше че сѣверна Африка трѣбва да бжде италиянска. Френскитѣ държавници игнорираха, че Италия се интересуваше жизнено отъ Африка, въ чието сърдце искаше да проникне, и то по най-кжсия, най-естествения и добрѣ поз-

натия ѝ отъ древностьта Картагенски пѫть: Бизертъ—Тунисъ, а Франция завладя Тунизия... Отъ този моментъ, 1882, Италия стана отявленъ врагъ на Франция и влѣзе въ Тройния Съюзъ. За да се защити, Франция положи всичкия си трудъ и направи всички жертви да създаде отъ Бизертъ и неговото езеро едно модерно военно пристанище; въ това тя напълно успѣ защото Бизертъ е днесъ една отъ най-силнитѣ, — въ дѣйствителность най-силната морска база на френската флота. Но колкото Франция повече се засилваше въ Тунизия, толкова повече Италия се наежяваше противъ нея. Тунизия се застрашава само откъмъ Триполитания, а Триполитания, въпрѣки желанието на Франция, е днесъ италиянска. Тъй че Франция има отъ къмъ изтокъ италиянскитѣ врагове, а отъ къмъ западъ, Мароко — германскитѣ врагове.

Дали Франция се е разбрала съ Англия по всички въпроси относящи се до бѫдещата нейна Африканска Империя не зная положително; отъ твърдѣ компетентно мѣсто ми се каза, че между Англия и Франция било дѣйствително постигнато пълно споразумѣние, щото Франция да има carte blanche за завладяване всичката Африканска територия на западъ отъ една линия теглена отъ Триполи право на югъ до езерото Чадъ и включваща по на югъ германската колония Камерунъ до Екватора; въ замѣна на това Англия била добила carte blanche за цѣла Африка на югъ отъ Екватора, включваща и французския Конго[1]).

Русия.

Въ Европа, Русия има много блѣнове и планове, които бихъ нарекълъ пъклени, понеже застрашаватъ сѫществуването на много народи и народности, които прѣчатъ на нейното излизане на Сѣверното и Срѣдиземното морета. Въ едното и въ другото направление опититѣ на Русия сѫ вече многобройни и исторически, за да може да се мине това ми твърдение за смѣтка на моята фантазия. — Досегашната участь на населения отъ чужди и отъ славянски материци ни

---

[1]) Тѣзи свѣдения макаръ и да ни отдалечаватъ отъ прѣдмета сѫ важни поради факта че ни обясняватъ защо Италия не може да страни съ Франция, и ни показватъ зародишитѣ на бѫдащитѣ раздори, а всичко това ще спомогне за нашето основателно ориентирване.

налагатъ неминуемото заключение, че войнитѣ на Русия на вси страни, не сѫ били, не сѫ и не ще бѫдатъ продиктувани нито отъ алтруистични доброжелания, нито поне отъ мисъль да възтържествува славянстаото — Панславизма, — а единственно отъ жизнената нужда на Московизма да излѣзе на открито море осѫществима чрѣзъ заробването на всички народи по нейнитѣ пѫтища, и увѣковечима чрѣзъ тѣхната руссификация: — великоруссизмъ или панрусизмъ. Два отъ славянскитѣ заробени народи — украинцитѣ и поляцитѣ — ѝ създаватъ много грижи и мѫчнотии поради факта че и двата стоятъ много по-високо въ културно и въ всѣко друго отношение. Ако Русия да може да заграби поне Галиция, до Карпатитѣ, съ Краковъ, Лъвовъ, Черновицъ, тя би била доволна за дълго врѣме, защото съ това тя би смазала съ ядовития си юмрукъ сърцето на поляци и украинци, този благороденъ организмъ който, въпрѣки голѣмитѣ и мѫчителни ампутации все още продължава да тупти. Несигурна, обаче, че ще може да ги заграби, Русия се задоволява за сега да ги ограбва отъ всичко онова, което съставлява документираната история на миналото величие на тия два нещастни славянски народи.

Главнитѣ прѣдстоящи придобивки на Русия, както въ Европа, сѫщо и въ Азия, ония именно, които сѫ толкова страшни и сѫдбоносни за насъ, които докосватъ насъ и турцитѣ най-жизнено, ще бѫдатъ обяснени въ Източния въпросъ понеже съвпадатъ съ него.

Въ Африка, Русия повидимому не желае нищо за сега; тя остана назадъ спъната отъ Проливитѣ. Нека, обаче, си припомнимъ, че тя се бѣ опитала по единъ много косвенъ начинъ да хване коренъ въ Абисиния: — Въ началото на 1889 г., единъ смѣлъ казакъ, Атчиновъ, съ една дружинка свои другари дебаркира въ френското пристанище Обокъ, подъ прѣдлогъ, че възнамѣрява да мине въ Абисиния за да помогне на Менелика противъ Италиянцитѣ; Французитѣ го изпъдиха; той обаче, се затвори въ старата крѣпость Сагалло гдѣто френския адмиралъ Олри трѣбваше да го бомбардира за да го хване. Знаемъ[1]) че кавалерското третиране на този казакъ бѣ една отъ основитѣ на франко-руското сближение. Помня

[1]) В. цитиранотото вече съчинение, стр. 42.

че се говорѣше по онова врѣме, че ако да бѣ успѣлъ Атчиновъ да се вмъкне въ Абисиния, руския царь щѣше да го вземе подъ свое покровителство, но прѣдъ неуспѣха той биде нарѣченъ авантюристъ, и работата се потуши. Слѣдъ него другъ русинъ, на име Леонтиевъ, носи отъ страна на руския царь подаръци на православния Менеликъ . . . Но и неговата мисия заглъхна.

Италия.

Макаръ че не се бие, Италия е онази велика сила, чието повѣдение е изненадало всички, както отъ морално тъй и отъ политическо гледище, затова и то се вижда странно, загадъчно; нѣма съмнѣние, обаче, че Италиянцитѣ знаятъ какво правятъ, и дѣйствуватъ съобразно съ своитѣ добрѣ разбрани интереси. Голѣмото значение, отъ друга страна, което се дава на Италия като най-значителенъ факторъ въ рѣшаване изхода на великата война, нейното стжпване вече на Балканския полуостровъ, както и шушуканията ѝ съ Ромжния, ни налагатъ да се заинтересуваме отъ блѣноветѣ и намѣренията на Италия.

Въ Африка, Италия изглежда да има най-голѣми интереси. Видѣхме какво значение дава тя на Тунизия съ пристанището Бизертъ, които обаче, се владѣятъ здраво и застрашително отъ Франция. Но има нѣщо много по-важно отъ това, то е вжтрѣшностьта на Сѣверна Африка. Дѣйствително че владението на Тунизия и Бизертъ биха дали възможность на Италия да се сношава много бърже и удобно съ проектираната нейна африканска империя, но Италия би станала тогава господарка на Срѣдиземното море, — голѣмия морски кръстопжть. Вѣроятно е, че Италия ще отложи Тунизкия въпросъ за врѣмена, когато то ще зависи само отъ нея да го разрѣши, затова и ще изоставимъ тукъ спора ѝ съ Франция, въ който съвпадатъ и претенциитѣ за Корсика, Ница и Савоя. — Италия вече има Триполитания и Киренаика, тя е стжпила вече въ Африка и си е отворила една голѣма врата къмъ хинтерланда; но прѣдставлява ли това достатъчно интересъ за нея за да мислимъ че ще се задоволи съ туй разрѣшаване на африканската проблема? На пръвъ погледъ и прѣдъ видъ пустинитѣ на Триполитания, които сж продължение на

голѣмата Сахарска пустиня, човѣкъ би казалъ, че това не задоволява стремежа на италиянцитѣ; обаче тѣ завладѣха тази територия въ пълно съзнание на това което вършеха: — Триполи както и Сахара сѫ съставени въ 9/10 отъ своята повърхнина отъ здрава земя редовно напоена отъ дъждове и съдържаща много минерални богатетва. Leroy Beaulieu и други учени подържатъ, че Сахара може да се спечели обратно чрѣзъ постоянно увеличение и умножаване на оазиситѣ. Една голѣма солна мина е въ експлоатация при Канаръ (Билма). Караванитѣ носящи хурми, кафе, сухо мессо, масло, филдишъ, фуражи, зеленчуци, златенъ прахъ и пр., които обикновено взимаха пѫтьтъ прѣзъ Тафилетъ (Мароко) или Аинъ-Сефра (Алжирия) ще се отправятъ сега повечето прѣзъ Фезанъ за Триполи, Бенгази, Дерна. Отвъдъ пустинята се простира необятния Суданъ, богатъ съ своето скотовъдство, мандри, гори, земни богатства и пр. Атракцията на този Судаиъ, имено, може да ни обясни защо Италия, въ желанието си да проникне тамъ прѣзъ най-късия и удобенъ пѫть, завладя Еритрея на Червеното море съ доброто и важно пристанище Масауа, и се опита да завладѣе и Абисиния. Това стремление на Италия къмъ Суданъ я поставя още веднажъ въ неминуемъ конфликтъ съ Франция, а сѫщо и съ Англия, която пъкъ я застрашава отъ Египетъ и Египетския Суданъ (Картумъ, Фашода). При това, постоянното засилване на италиянската флота и военна мощь не ще даватъ спокойствие нито на Фраиция въ Тунизия, нито на англичанитѣ въ Египетъ. — Когато Англия било сама, било заедно съ Германия спомогна всячески на Cavour да създаде отъ Италия една велика сила, която да съперничи на Франция въ Срѣдиземно море, когато тя въ 1866 г. насърдчаваше Мацини, че Срѣдиземното море трѣбва да се господствува отъ Италия, когато въ 1871, тя подстрекаваше Криспи да навлѣзе въ Ница, Корсика и Тунизъ, — далечъ бѣше отъ Англия този страхъ отъ Италия. Но Италия е днесъ възродена, тя е господарка на Триполитания, и понеже нейнитѣ неприятелки въ Африка сѫ само Франция и Англия — тя нито може да желае тѣхния успѣхъ, нито ще имъ помогне, защото ако спечелятъ тѣ нѣма да изпуснатъ случая да ограбятъ или да обезврѣдятъ възходящата Италия. Затова и Италия ще види съ добро око изпъждането на

Англия отъ Египетъ, затова и си запазва морскитѣ сили, за да може да завладѣе ако ѝ се прѣдстави случай въжделенна Тунизия съ Бизертъ, което тя може да извърши сега по суша и по море.

Слѣдователно, колкото се отнася до главната ѝ придобивка — Африка, — Италия не може и нѣма да вземе въ никой случай страната на Съглашението. Това е за насъ една първостепенна директива.

Но ако не помогне на Съглашението ще помогне ли тя на Австро-Германия? По всичко изглежда, и то съ най-голѣма вѣроятность, че Италия ще остане неутрална до край. Италия ще използува завидното си сегашно положение за да добие отъ Австрия нѣкои малки ректификации въ Тиролъ, напр. да си вземе обратно вдадения въ Италия Трентино, може би до Боценъ, но никога Италия нѣма да прѣдяви претенции за Триестъ[1]), защото това би довело до скъсване съ Германия, на която тя длъжи спасението си отъ банкрутство, на която длъжи политическото, икономическото и индустриялното си засилване, и съ чиято подкрѣпа единствено тя може да разчита на своето засилване въ Африка.

Но какъвъ интересъ прѣдставлява тогава за Италия Валона, която тя толкова жадно, сякашъ, очакваше да окупира? Противъ Австрия ли е насочено това? — Дѣйствително, съ притежанието на Валона, Италия става господарка на Отрантския проливъ, който запушва до нейдѣ си Адриатическо море, и евентуално отрязва отъ своята база излѣзлата въ Срѣдиземно море австрийска или австро-германска флоти, които за сега нѣматъ другадѣ извѣстни морски бази. Но това прѣдполага, че тѣзи флоти биха излѣзли въ това море противъ Италия или нейнитѣ съюзници. Но ний видѣхме, че Италия нѣма защо да бѫде неприятелка на Германия; а сѫщо е противъ нейнитѣ жизнени интереси въ Африка да стане съюзница на Франция. Може ли Австрия или Германия да прѣ-

---

[1]) Триестъ италиянски ще бѫде единъ мъртавъ градъ сѫщо както ще бѫде Солунъ за Гърция безъ Кавала, Сѣресъ и останалия хинтерландъ; както Солунъ може да се издържа само отъ Македония, сѫщо тъй и Триестъ може да се издържа само отъ Австрия.

чатъ, нѣкога, на Италия въ Африка било политически, било економически? — Не, въ всѣки случай не въ нейнитѣ владѣния: нито Германия нито Австрия не сѫ показали до сега абсолютно никакъвъ интересъ въ сѣверна Африка; видѣхме отъ друга страна, че както Германия тъй и Австрия не претендиратъ нищо отъ Италия въ Европа, тъй че нѣма причина за вражда отъ тѣхна страна спрѣмо Италия. А има ли възможность за вражда отъ страна на Италия спрѣмо Австрия, която да ни обясни завземането на Валона, като напр., мечти за завладяването на Илирия, Далмация, Албания за да стане Адриатическото море италиянско? — Тази тема съвпада съ Източния въпросъ, гдѣто и ще я разискваме.

Германия.

Въ Европа, Германия не е показала никаква прищевка за да можемъ да налучимъ по нея нейнитѣ блѣнове и намѣрения. Ако бихме могли да сѫдимъ по прѣговоритѣ които, прѣди сто години, Харденбергъ е ималъ съ Александръ I[1]) можемъ да кажемъ, че Германия ще иска да направи отъ руска Полша една часть отъ Саксония, или пъкъ ще се съгласи щото заедно съ австрийска Полша да образува една автономна държава подъ управлението на единъ Хабсбургъ или Хохенцоллернъ и да стане членъ отъ Австро-Германската конфедерация, или неинъ съюзникъ.

Говореше се, прѣди години, че Германия съжалявала слѣдъ 1871 г., че не била взела областитѣ на сѣверо-източна Франция съ Нанси и Лонгви, тъй като тѣ правяли нераздѣлна часть отъ желѣзоносний басейнъ, който се намира въ западна Германия. Сѫщия родъ прѣдположения биха могли да се направятъ и за Белгия; но всичко това си остава прѣдположения.

Има друго нѣщо, обаче, което неприятелитѣ на Германия инсинуирватъ у насъ за да ни отдалечатъ отъ нея, това е призрака на пангерманизма: Германия щѣла, въ своя полетъ къмъ изтокъ, да вземе Австро-Унгария и по този начинъ да си очисти пѫтя за завладяването на Балканитѣ.

---

[1]) В. цит. съч. стр. 24.

Това е една интрига, колкото тенденциозна, толкова и плитка, защото силата на Германия иде именно отъ сѫществуването на Австро-Унгария която, ако да имаше намѣрение да погълне Германия, щѣше и можеше да я погълне слѣдъ Садова. А силата на Австро-Унгария се състои най-вече отъ славянскитѣ елементи и отъ Маджаритѣ, които, и еднитѣ и другитѣ, биха се борили съ всички срѣдства и до послѣдна възможность за своята свобода, — значи, биха раздрусвали постоянно Германската империя! Доказаната мѫдрость на германската политика изключва подобни глупави алчности[1]). Друго едно доказателство е писаното отъ Габриелъ Ханото, бившия френски министръ на Външнитѣ работи: —

— „Още въ 1875 г. Горчаковъ се излъга по два начина: той повѣрва „че Австрия, сломена слѣдъ Садова, не бѣше вече опасна съперница на Ру„сия; той повѣрва тъй сѫщо, че ако ѝ бѣше прѣдоставенъ изборъ между „Русия и Австрия, Германия щѣше да прѣдпочете Русия. Събитията скоро „доказаха, че канцлера (Горчаковъ) се бѣше излъгалъ. А при това една дума „на Швайницъ, германски посланникъ въ Виена, която му бѣ веднага до„кладвана, трѣбваше достатъчно да го освѣтли: когато, въ 1871 г. Новиковъ, „руския посланиикъ въ Виена, запита Швайница върху резултата на него„витѣ свиждания, послѣдния му отговорилъ: „Ако ме запитваха какво сме „обѣщали на Австрия въ замѣна на нейното приятелство, азъ бихъ отгово„рилъ: **живота!** На нашето добро желание, изключително, Австрия дължи „своята цѣлость, защото ний имаме интересъ да запазимъ тази цѣлость, по„нуждна, споредъ насъ, за запазване европейското равно„вѣсие, отъ колкото онази на отоманската империя“. — Бѣше „достатъчно, продължава Ханото, да се разсѫди единъ моментъ за да се раз„бере, че това равновѣсие трѣбаше да се прояви противъ Русия; тази декла„рация не можеше да има друга смисъль освѣнъ тази: „Ний поддържаме „Австро-Унгария противъ домогванията на Славизма въ Европа“. Гер„мания не се стесняваше да го заяви“. (Подъ думата Славизмъ Ханото не подразбира славянство, панславизмъ, а руското надмощие, б. м.)

Какво, наистина, по-добро положение би могла да желае Германия за себе си отколкото е то сега: съюзъ, въ пълната смисъль на думата, безъ възможность нито съмнѣние за изневѣрване. Ако, пъкъ, Германия да възбудеше страхове у маджари и славяни, това би било началото на нейния край. Заради това и не може по никакъвъ начинъ да се допусне

---

[1]) В. ц. съч. стр. 33.

нѣкаква помисъль за пангерманизмъ. Независимостьта и цѣлостьта на Австро-Унгария ще излѣзатъ още по-гарантирани отъ настоящата война. Това нѣка се запомни, защото то спира лансираното отъ руссофилитѣ пангерманско завоевание на балканскитѣ народи прѣди още да е захванало! . . .

Въ Африка, Германия ще иска вѣроятно да завладѣе една часть отъ Мароко, поне до толкова, колкото е нуждно да се неутрализира английския контролъ върху входа на Срѣдиземно море. Говореше се сѫщо, че Германия била много заинтересувана въ пространни мини богати въ желѣзна руда. По-вѣроятно е, обаче, че Германия ще гледа да освободи Египетъ отъ англичанитѣ и го възвърне подъ скиптра на Султана, съ което тя, косвенно, ще отстрани Англия отъ Месопотамия и изобщо отъ този край на Срѣдиземно море.

Друга вѣроятность е, че Германия ще иска да направи въ южна Африка сѫщото нѣщо което Англия възнамѣрява да стори: тя има обширни владѣния, колонии, както видѣхме на изтокъ, на юго-западъ, въ Камерунъ и Того, които сѫ раздѣлени отъ Белгийския Конго и отъ англо-френския Суданъ. Комбинацията явствува доста нагледно, тя е много рационална и много лесна прѣдъ видъ сегашното положение на Белгия. Отъ друга страна, тъй като Англичанитѣ не сѫ наслѣдили Африка отъ прадѣдитѣ си, нѣма защо да не се допусне, че германското състезание за южно-африканската империя е въ естественій редъ на нѣщата.

На близкия Изтокъ и въ Азия германскитѣ тежнения ще се разгледатъ съ Източния Въпросъ.

Австро-Унгария.

Въ Европа, Австро-Унгария иска да създаде една самостоятелна Украинска държава подъ скиптъра на Хабсбургитѣ, съ главни градове Лъвовъ, Киевъ, Одесса. Съ това тя намалява русската мощь като ѝ отнема нѣколко десятки милиони отъ най-добритѣ и най-дѣеспособнитѣ поданници, а освѣнъ това издига и една прѣграда откъмъ Русия.

Другитѣ тежнения на Австрия съвпадатъ съ Източния Въпросъ гдѣто и ще бѫдатъ разисквани.

Може ли Австрия да има интереси въ Африка, Азия?... Мисли ли тя да колонизирва? — Несъмнѣно че Австрия има и трѣбва да има економически интереси въ Африка и на Изтокъ, сѫщо както имаме и ний съ нашитѣ брашна, кашкавали, говеда и пр., въ Цариградъ, Мала Азия и Египетъ. Австрия се намира, отъ друга страна, много по-близо до тѣзи пазарища отъ колкото се намиратъ Англия и Франция; нейния транспортъ е по-кратъкъ и по-ефтинъ; защо тогава да не получи тя този пазарь вмѣсто по-отдалеченитѣ Англия и Франция? — Това стремление ще даде силенъ потикъ на нейната индустрия, на нейната търговия, които ще се развиятъ интензивно и ще създадатъ работа за ония, които искатъ да емигриратъ въ Америка или другадѣ.[1]) По този начинъ ще се намали и спре емиграцията, която се експлоатира отъ неприятелитѣ на Австрия като аргументъ въ полза на една наложителна и назряла нейна колониялна политика, като съ това цѣлятъ да скаратъ Австрия и Италия.

Австрия е единствената отъ великитѣ сили, която не се е стремила да колонизирва и нѣма да колонизира. По самия съставъ на своя организмъ Австрия е недъгава за колонизаторски домогвания; тя сѫществува именно по самия фактъ на тази своя недъгавость: нейното запазване се налага отъ опасностьта, която би настанала за европейското равновѣсие, слѣдъ нейното разпадане, чрѣзъ засилването на Русия, която би станала всѣмогѫща чрѣзъ поглъщането на всички славянски малки народи. Прѣсилено експлоатирания фактъ, че Австрия е създала една могѫща флота за да се бори противъ Италия за завладяването на Триполитания и Киренаика, не трѣбва да се обясни съ несѫществуващи колонизаторски намѣрения, а съ обстоятелството, че това ѝ се налагаше отъ условията на нейния съюзъ съ Германия, — обстоятелство, което е съвършено изяснено днесъ. Слѣдователно Австрия не е политическа съперница на Италия въ Африка,

---

[1]) Емиграцията въ Америка на чехи, маджари, словаци не се дължи на липсата на земя, както е случая съ Русия, а на обстоятелството че трудътъ се плаща много по-скѫпо, отколкото въ Австрия, а чрѣзъ економия това докарва забогатяване. Ний, българитѣ, най-добрѣ можемъ да разберемъ това; ний знаемъ защо отиватъ нашитѣ хора въ Америка; отъ друга страна знаемъ че нашитѣ градинари отиватъ въ голѣми броеве на печалба въ самата Австрия и Унгария.

както видѣхме, че и Германия не й е такава; значи интересите на тѣзи държави не се кръстосватъ, колкото се отнася до Африка, значи тѣ не грозятъ разривъ между тѣхъ, или раздоръ въ Тройния Съюзъ.

Каква е политиката на Австрия на Балканитѣ ще видимъ при разглеждането на Източния Въпросъ.

Отъ това бѣгло изложение нѣка запомнимъ, че до колкото се отнася до общо европейската политика и до африканската политика, нѣма абсолютно никакви причини за разривъ, за раздори въ Тройния Съюзъ, и че той си остава все тъй здраво сплотенъ противъ Съглашението, както и при създаването му. Слѣдователно, нѣма защо да се даде каквото и да било значение на инсунуациитѣ, интригитѣ и експлоатацията съ факта на италиянския неутралитетъ; това е въпросъ, който не може да служи да опятни поведението на Италия, защото изглежда по всичко, че това поведение е въ прѣдначертаний редъ на нѣщата. Отъ друга страна, нѣка не забравимъ историческитѣ зародиши на раздоръ и вражда между Англия и Франция, между Англия и Русия, които ни прѣдставятъ Съглашението, почиваще върху една много нездрава основа, която грози да рухне при първата извинителна, оправдателна или благоприятна причина.

Остава ни сега да разгледаме най-важния въпросъ: дали това другарско разбиране е все тъй хармонично между силитѣ на Тройния Съюзъ и по близско-източнитѣ тежнения на всѣка една отъ тѣхъ; — дали е то все тъй съмнително, все тъй неприязнено между силитѣ отъ Съглашението по сѫщитѣ тѣзи тежнения. Тукъ вече, работата се докосва до нашата кожа, — въпроса става парливъ. Налага ни се, слѣдователно, да разгледаме внимателно и да приценимъ обективно фактитѣ и събитията, а за да сторимъ това съ полза ще трѣбва да ги прослѣдимъ отъ самото имъ зараждание въ тъй нарѣчения **Источенъ въпросъ**. Читателитѣ ще трѣбва, прочее, да ме послѣдватъ изъ криволицитѣ на Историята за да обходимъ наедно развалинитѣ на древностьта, гдѣто ще намѣримъ основитѣ, върху които се издига постепенно, слѣдъ много рушения, Източния Въпросъ тъй както ни се прѣдставя днесъ.

2. Източния Въпросъ.

Източния въпросъ може да се опрѣдѣли като една сплетня отъ вѣковни борби между народи малки и голѣми, съсѣдни и далечни, за заграбване на Черноморскитѣ Проливи и припадающитѣ къмъ тѣхъ европейски и азиятски области, съ цѣль да се възвърнатъ загубени земи, да се завладѣятъ нови такива, да се спечелятъ стратегически позиции или да се добератъ до економически пѫтища и пазари; той е една грозна бъркотия отъ дѣла, намѣрения и лицемѣрия тъй сложно кръстосани, тъй стегнато заплетени, че съставляватъ единъ сѫщински гордиевъ възелъ, който може да се развърже само съ меча на настоящата всеобща война.

Територитѣ, които припадатъ къмъ Черноморскитѣ проливи сѫ: въ Европа — всички ония на югъ отъ Дунава и отъ Сава, — тъй нарѣчения Балкански полуостровъ, въ Азия — всички ония на югъ отъ Кавказъ и на западъ отъ една линия теглена отъ Каспийско море до Персийския заливъ, — Мала Азия, Сирия и Месопотамия. По своята минала слава, по своята стратегическа важность и по своята економическа потенциалность, азиятскитѣ проливни области стоятъ недосегаемо по-високо отъ европейскитѣ, тѣ не допущатъ никакво сравнение дори. Месопотамия е прѣдположения земенъ рай, и ако прищевкитѣ на историята сѫ я оставили цѣли вѣкове въ забвение, изглежда че подъ умното рѫководство на съврѣменната цивилизация тя ще възкръсне наскоро буйна и освежена отъ своитѣ пепелища. Въ твърдѣ цѣнната книга на г. Григоръ Начовичъ „Земледѣлието въ България и странство“ на стр. 36 ще се намѣри описанието на тоя земенъ рай, направено прѣди 2350 години отъ Херодота, а сѫщо и описание направено прѣди нѣколко години, само, отъ нѣмски капацитети — економисти. Въпрѣки вѣковетѣ, богатствата и надѣждитѣ на тази земя сѫ останали сѫщитѣ. Историята, и тя, си остава сѫщата, събитията се повтарятъ: всичко днесъ, както и тогава, се стреми къмъ този земенъ рай, а нашия Балкански полуостровъ е днесъ, както и тогава, само единъ пѫть, — стария отѫпканъ пѫть — по който сѫ се устремявали нататъкъ, и се стремятъ и днесъ разнитѣ течения, или

пъкъ по обратна посока сж се разливали къмъ Елада, къмъ Римъ, къмъ Виена, къмъ Русия.

Фазитѣ на Източния въпросъ сж се явявали и сж се промѣнявали споредъ народитѣ, които въ момента сж били главнитѣ двигатели и съобразно съ тѣхнитѣ тежнения, както прѣди 2465 година, тъй сжщо и днесъ, съ тази само разлика, че лицемѣрието на днешната цивилизация е дало друго изражение, друго название, другъ обликъ на суровитѣ но неприкрити прѣдначинания на ония врѣмена. Тъй напримѣръ, прославенитѣ богатства на Крезъ възбуждатъ користьта на персийския владѣтель **Киръ,** който нашествува въ неговата територия, разбива го при Синопъ (550 г. пр. Хр.), покорява неговото царство чакъ до Хелеспонта заедно съ подвластнитѣ нему гръцки колонии по край малоазиятския брѣгъ и ограбва всички мѣстни богатства. Опияненъ отъ слава и отъ ликуване Киръ се размахва изъ Месопотамия и покорява и Бабилония. Синъ му **Камбизъ** покори Египетъ. Но Елинитѣ, чийто колонии сж били разорени и завладяни, нападатъ на свой редъ и взиматъ обратно своето. Това тѣхно дѣло турга начало на Източния въпросъ. Ядосанъ, **Дарий Хистаспъ** имъ се заканва страшно и се готви за ужасно отмжщение, и за да не му мине гнѣва, единъ слуга му напомнюва ежедневно: „Господарю, не забравяй Атинянитѣ“. И въ пролѣтьта на 490 година той започва ония опустошителни войни, продължени още по-страшно отъ синъ му **Ксерксъ,** които ознамениха биткитѣ при Маратонъ (490 г.), Термопили (480 г.), Саламисъ (480 г.), Платея и Микали (479 г.), прославиха имената на Милтиадъ, Леонидасъ, Паузаниасъ и Аристидъ, и сполучиха да турятъ край за дълги вѣкове на азиятскитѣ нашествия.

Пръвъ, въ Историята, Ксерксъ прѣзмости Дарданелитѣ. Неговия примѣръ, пося сѣмето на бждещи завоевания по обратна посока, по въздѣйствие, и 150 години по-кжсно младия и героиченъ **Александъръ Македонски** нахълта прѣзъ Дарданелитѣ въ Мала Азия и при Граникъ, въ 334 г., отнесе първата си блѣскава побѣда надъ Перситѣ. Славнитѣ побѣди се нижеха бърже прѣдъ паниката, която всѣваше навсждѣ прѣдшествуващата го слава. При Исусъ (333 г.) и при Арбелла (331 г.) съпротивата на Дарий Кодоманъ бѣ окончателно сломена: Тиръ, Газа, Хелиополисъ, Бабилонъ, Суза, Персеполисъ

и Екбатана се прѣклониха подъ неговия мечъ. И тъй, въ 25 годишната си възрасть Александъръ Македонски стана великъ, понеже бѣше господарь на цѣла западна Азия. Цвѣтущата цивилизация, която той намѣри тукъ прибавена къмъ неговитѣ омайни побѣди поощриха неговото честолюбие; — неговата храбрость и неговата буйность не дадоха покой на неговия завоевателенъ духъ, и той, на свой редъ, по подобие на Киръ, се размаха на вси посоки. Недостигнатата и мистериозна Индия го искушаваше. Съ пълчища войски и съ многобройни кораби той се отправи къмъ тази прославена земя и достигна до Индийския океанъ и до Индусъ, гдѣто рицарската борба на Поръ (326 г.) заслужи на послѣдния задържането му на прѣстола, въ споменъ на което събитие пъкъ, Поръ подари на Александра своя пръстенъ съ кабалистическия надписъ „Всичко земно има своя край". — Мжчнотиитѣ и лишенията отъ всѣкакъвъ видъ на по-нататъшния походъ въ сѣверна Индия му наложиха връщане обратно, и въ 324 г. Александръ се прибра съ една голѣма часть отъ своята войска въ Персеполисъ, гдѣто незабавно разпореди да се подготви нова експедиция. Опиянението на неговата безгранична власть, суетата на разновиднитѣ поклоничества и ласки, подкопаха неговата воля и той умрѣ въ Бабилонъ на 323 г., жертва на неговитѣ съблазни и на младенческитѣ увлечения на своята 33 годишна възрасть. На смъртното легло той остави на своитѣ генерали, и като че ли на свѣтътъ, завѣтътъ: **„Царството ми да принадлежи на най-силния".**

И, наистина, днесъ слѣдъ **2237 години** се явяватъ като съперници за това древно наслѣдство Английския краль—императоръ и Всѣросийския царь—императоръ. Отъ по-нататъшното изложение ще изпъкне, че рускитѣ и английскитѣ стремежи съвпадатъ точно и идентично съ осжществяване завѣта на Александра Великий.

Този вѣковенъ прѣломъ въ наслѣдството не се е покрилъ, обаче, съ никаква давность защото акцията за изпълнение това съблазнително завѣщание се е продължавала непрѣривно. Тъй, слѣдъ изчезваненето на Македонския метеоръ, на свѣтовния небосклонъ възхожда латинското слънце: **Римъ** затъмни блѣсъка на Бабилонъ и Атина, и въ продъл-

жение на нѣколко вѣка той устрѣми своята благодатна свѣтлина върху земята. Подъ животворящата топлина на неговитѣ лжчи културата, искуствата, живота, цивилизацията се развиха до една неимовѣрна и назидателна висота, която и днесъ ни служи за основа на по-нататъшенъ напрѣдъкъ.

Съ въздигането, въ 330 г., на старата мегарска колония на Златния рогъ въ главенъ римски градъ — Константинополъ (Цариградъ) — императоръ Константинъ даде новъ изразъ на свѣтътъ въ близския Изтокъ; Балканския полуостровъ доби особена тяжесть, когато слѣдъ смъртьта на Теодосий Великий, 395 г., Цариградъ стана столица на **Източната Римска Империя** подъ Аркадий. Скоро, обаче, блѣсъка на Римъ и Византия привлече **варварскитѣ орди** отъ сѣверъ и отъ изтокъ — келти, готи, славяни, хуни — и нѣколко вѣка безспирно Апенинския и Балканския полуострови бѣха плячка на тѣхнитѣ опустошителни нашествия. Римъ падна въ 455 г,, подъ натиска на Вандали и Маври прѣдвождани отъ Гензерикъ, а въ 476 г., послѣдния западенъ римски императоръ, — Ромулусъ Августулусъ, биде детрониранъ и при въцаряването на Одоакеръ, призрачний римски сенатъ изпрати короната и багреницата въ Цариградъ въ знакъ че Западната Империя бѣше прѣстанала да сжществува!... Цариградскитѣ стѣни бѣха наистина спасили Византия, и за нѣколко послѣдователни вѣка тя царува въ свѣтовната история, — всичко се върти около нея.

Слѣдъ като се отдръпнаха водитѣ на **варварскитѣ небивали** циклони, които бѣха искоренили, разрушили, размѣстили народи, държави и цивилизации, ний **Българитѣ,** се намѣрихме посѣяни по цѣлата повърхность на полуострова отъ Сава до Пелопонезъ, отъ Дунава до Егейско море и дори до стѣнитѣ на Византия. Нѣколко вѣка послѣдователно нашата мощь се организира, затвърди и прѣодоля всички опити отъ всички посоки за да ни изтласкатъ. Царетѣ ни Крумъ, Борисъ, Симеонъ, Самуилъ, Асѣнь II, Калоянъ и други, прославиха българското име, и не веднажъ Византия е треперела прѣдъ нашата мощь. Участьта на Никифора съ чийто черепъ Крумъ пиеше руйно вино, колѣнопрѣклонното покланяние на източноримския императоръ Романъ прѣдъ великия нашъ Симеонъ, пленяването на Балдуина, латинския императоръ на Византия

и пр., ще удостовѣряватъ на вѣки за възтържествуването на нашата власть, и ще свидѣтелствуватъ винаги за развяването на българското народно знаме отъ Дунава до Егейско море, отъ Черно море до Адриатика, отъ стѣнитѣ на Цариградъ до границитѣ на Тесалия: Струга, Охридъ, Воденъ сѫ били столици на нашитѣ царе; Солунъ, Сѣресъ, Одринъ, Димотика, Гюмурджина, Ипсала, Галиполи сѫ били нѣкогажъ подъ нашъ скиптъръ . . .

До като ний подкопавахме Византия и отнимахме нейнитѣ области на полуострова, сѫщото нѣщо ставаше отвъдъ проливитѣ. **Арабитѣ**, подъ прѣдводителството на Омаръ, втория по редъ калифъ, завладяха Палестина, Сирия, Персия, Египетъ, още въ първитѣ години на VII вѣкъ; въ 635 година една джамия бѣ въздигната върху основитѣ на Соломоновия храмъ. Къмъ срѣдата на XI вѣкъ войнственитѣ **Селджукски Турци** замѣстиха Арабитѣ въ тѣзи мало-азиатски владения: Византия бѣше намалела до Цариградъ съ проливитѣ и малки територии отъ двѣтѣ страни около тѣхъ.

Попадването на Свѣтитѣ Мѣста въ езичнически рѫцѣ, поруганието което стана съ Божи гробъ, не закъснѣха да произведатъ едно силно въздѣйствие мѣжду фанатизиранитѣ християни отъ западна Европа, и едно свѣщенно движение за избавление на Свѣтитѣ Мѣста произлезе отъ това. И тъй, въ 1096 се състоя първия **кръстоносенъ походъ** който се свърши съ завладяването на Иерусалимъ отъ Годфроа де Буйонъ. Провъзгласяването на този славенъ френски рицаръ за Царь на святия градъ на 23 Юлий 1099 г., тури основа на Латинското Иерусалимско Царство и начало на френскитѣ интереси на Истокъ; това е първия и далеченъ тѣхенъ коренъ въ Източния Въпросъ.

Успѣхътъ и славата на първитѣ кръстоносци насърдчиха вече самитѣ владетели да прѣдвождатъ лично тѣзи походи. Тъй, на чело на втората експедиция виждаме най-прочутитѣ царе на врѣмето: Конрадъ III, германски императоръ, и Лудвигъ VII, французки. Третия походъ се прѣдвожда отъ английския краль Ричардъ Лъвово Сърдце, отъ французкия Филипъ Августъ, и отъ германския императоръ Фредрихъ

Барбароса. Отъ тримата само Барбароса измина цѣлия пѫть по сухо, прѣзъ България и Галиполи и стигна въ Мала Азия съ всичката си 160,000 войска благодарение на систематическото организиране и на дисциплината. Барбароса се удави въ рѣката Каликадница, синъ му умре прѣзъ врѣме на обсадата на Акръ, а Ричардъ и Филипъ се скараха. Четвъртия кръстоносенъ походъ, прѣдвожданъ отъ френскитѣ барони и Балдуинъ Херцогъ Фландръски и Бонифаций Маркизъ Монферато, се завърши съ прѣвзимането на Цариградъ (1204) и основаването на Латинското Източно Царство, гдѣто се въцари Балдуинъ, плененъ още на слѣдующата година отъ нашия царь Калоянъ при Одринъ. Тѣзи кръстоносни походи сѫ важни не само по основаване на Латинско Царство въ Цариградъ, но още по факта че нѣкои отъ водителитѣ се бѣха заселили изъ нашитѣ мѣста: Бонифации Маркизъ Монферато бѣ завладялъ Солунъ, и биде убитъ въ Родопитѣ отъ Калояновитѣ войници; Робертъ графъ де Блоа падна убитъ на Одринското бойно поле; небивали кланета надъ латинцитѣ въ Димотика и Одринъ станаха отъ гърцитѣ; стария и храбъръ Вилхардуенъ маршалъ на Романя, свърши своитѣ дни въ Гюмюрджина.

Нѣма да описвамъ останалитѣ четри кръстоносни походи. Ще спомена само че тѣ доведоха по нашитѣ мѣста най славнитѣ западни царе, че останаха по нашитѣ мѣста коститѣ на много отъ тѣхнитѣ войници и даже царе; че, слѣдователно френци, англичани и германци не само опознаха тѣзи мѣста, но още създадоха си една що годѣ историческа основа въ Източния Въпросъ.

Друго едно послѣдствие отъ тия кръстоносни походи бѣше засилването на морската търговия на Венеция и Геноа и тѣхното влияние и надмощие въ много мѣста на източнитѣ крайбрѣжия, въ които факти, пъкъ, намираме по-сетнешната основа и новъ коренъ на италианскитѣ претенции въ Източния Въпросъ.

Вълнàта, обаче, която отъ врѣмето на Александръ Македонски отиваше все отъ Европа къмъ Азия се оничтожи отъ въсходящата мощь на **Отоманскитѣ Турци**, и взима сега обратно направление. Повикани на помощь отъ Кантакузена

за да спасятъ жена му, Ирина, обсадена отъ българския царь Иванъ Александръ въ Димотика, Турцитѣ идватъ за първий пѫть въ Европа (1341 г.) По послѣ Солиманъ, синъ на Орханъ, по подобни причини минава въ Галиполи и вече не се връща обратно. Братъ му Муратъ прѣвзима Одринъ (1361), прави отъ него своя столица и отъ тукъ начева покоряването на Европа: Тракия, Македония и Сърбия биватъ завладяни слѣдъ разгрома на сърбитѣ на Косово поле (1389 г.). Слѣдъ вѣроломното убийство на Муратъ отъ Милошъ Обиличъ, неговия синъ Баязидъ заробва България и подчинява Ромѫния. Цариградъ бива прѣвзетъ отъ Мохамедъ II въ 1453 г. Турскитѣ завоевания напрѣдватъ успѣшно въ Унгария; завоевава се Пеща, а въ царуването на Мохамедъ IV, неговия везиръ Кара Мустафа обсажда Виена. Благодарение на геройството на полския краль Иванъ Собиески, азиатската вълнà бива спрѣна на свой редъ, и сѫщо както Шарлъ Мартелъ въ Битката при Туръ (732 год.) спаси Европа отъ Сарацинското нашествие откъмъ западъ, сѫщо тъй славянина Собйески на 12 Септемврий 1683 г. спаси Европа отъ Махомеданското нашествие откъмъ Истокъ. — Отъ този моментъ се поражда наново вълнàта отъ Европа къмъ Азия, отъ този моментъ начева новия Источенъ въпросъ тъй както е познатъ въ Историята подъ това име, и който може да се опрѣдѣли: борби отъ вси страни за разграбване или разпокъсване на Турция, за истласкването ѝ отъ Европа, за подчинението ѝ на Християнска власть.

Бѣше твърдѣ естествено щото Австрия да се бори за взимане обратно своитѣ територии, но защо се борѣше Русия?... Една първа побѣда на принцъ Евгений Савойски надъ Мустафа II при Цента наложи сключването на Карловицкия миръ (26. I. 1699 год.) вслѣдствие на който Трансилвания и Унгария (съ изключение на Банатъ) се възвръщатъ на Австрия, Азовъ и неговитѣ области се даватъ на Русия, Морея (южна Гърция) и Далмация — на Венециянската република, а Украйна и Подолията — на Полша. Негодуващи отъ това унижение Турцитѣ, този пѫть господарувани отъ султанъ Ахмедъ III, очакваха случая да потеглятъ наново за да си извоюватъ изгубеното. Петъръ Велики, въ испълнение своя планъ, не закъсня да нахълта въ турска територия, но Балтаджи

Мехмедъ го побѣди на Прутъ (1711 г.), отне му Азовскитѣ провинции и подвергна Молдова и Влашко, които до тогава се радваха на единъ сравнително сносенъ автономенъ животъ, подъ ужасний тероръ на Фанариотитѣ. Австрия не протестира, че се е нарушилъ Карловицкия договоръ понѣже руския царь бѣше виноватъ; но когато на 1795 г. султана нападна Морея и я отне отъ Венецианцитѣ, Австрия протестира и това доведе до война. Принцъ Евгений отнесе втора бляскава побѣда при Петервардайнъ (1716 г.) и завладя Темешваръ и цѣлия Банатъ и дори Бѣлградъ, силната турска крѣпость. Никакъвъ турчинъ не оставаше вече на австрийска земя. Въ Пассаровицъ, на 21 юлий 1718 се сключи миръ съгласно който Турция не само, че възвръщаше на Австрия всички нейни бивши територии но й отстѫпваше още Влашко до рѣка Олтъ (Олтения), Бѣлградъ съ една часть отъ Сърбия, и една часть отъ Босна; отъ друга страна Турция задържа Морея въ замѣна на която обезщети Венеция отъ къмъ Далмация.

Двайсеть години по-късно, въсползувайки се отъ междуособицитѣ въ турско и въстанието на перситѣ, руситѣ нахълтаха въ Кримъ и прѣвзеха Азовъ, сѫщо прѣвзеха Хотинъ въ Бесарабия и Яшъ въ Молдова; но тъй като тѣхнитѣ сподвижници — австрийцитѣ — бидоха бити отъ турцитѣ, сключи се Бѣлградския миръ (1. IX. 1739) спорѣдъ който руситѣ запазиха само Азовъ съ условие да сринатъ укрѣпленията му и да оничтожатъ флотата си, а австрийцитѣ трѣбаше да върнатъ Олтения, Оршова и сръбската територия съ Бѣлградъ.

Настана 30 годишенъ миръ. Но интригитѣ на Катерина II, която искаше да подчини полското кралство на своята власть, както и въстанията на власи и черногорци, подстрекавани отъ Русия, загрижиха умния везиръ Рагибъ паша до толкова, че когато Барскитѣ съзаклятници поискаха турска помощь противъ Станиславъ Пониятовски, полски краль но руско оржди е, Рагибъ паша лесно склони султанъ Мустафа III, и прѣзъ пролѣтьта на 1769 г. една многобройна турска войска потегли къмъ руската граница. Но турцитѣ бидоха разбити на Прутъ и при Кагулъ вслѣдствие на което руситѣ завзеха пакъ Хотинъ, а сѫщо и Молдова и Влашко (1770 год.); руската флота унищожи турската при Чешме (16 юлий с. г.); князъ Долгоруки завладя Кримъ (1771 г.) а князъ Орловъ подкрѣ-

пяше възбунтувалитѣ се, шеихъ на Акка—Тахиръ и пълководеца на мамелуцитѣ Али бей, въ борбата имъ противъ пашитѣ на Дамаскъ и Саида. По срѣдъ тия нещастия и бъркотии Мустафа III умрѣ, а братъ му Абдулъ Хамидъ I. нѣколко мѣсеца слѣдъ възцаряването си, сключи мирътъ при Кючукъ-Кайнарджа (8/21 VII. 1774). Русия опразни влашкитѣ княжества като си запази върху тѣхъ само едно право на покровителство, но въ замѣна тя доби Азовъ, Таганрогъ, Иеникале, Керчъ и Кинбурунъ и си обезпечи свободното плуване прѣзъ проливитѣ; Буковина се отстжпи на Австрия, а кримското татарско ханство бѣ прогласено, по взаимно съгласие между Турция и Русия, за независимо. Тази послѣдна клауза бѣ само една маневра отъ страна на Русия за да може по-лесно да се добере до неговото заробване, което и стана безъ всякаква мжчнотия въ 1783 година; този свършенъ фактъ бѣ дори признатъ на слѣдующата година чрѣзъ договоръ отъ самата Турция.

Както явствува прѣнагледно Русия се бѣ заела усилено и всячески да разгроми турската империя и да осжществи завѣта на Петра Великий. — И наистина, това бѣше послѣдния ѝ шансъ защото слѣдъ това врѣме вече се намясватъ въ борбитѣ на Русия съ Турция и други фактори които оказаха и ще продължаватъ на вѣки да окажатъ една фатална за Русия намѣса. Тъй напр., Русия се бѣ добрала въ 1784 г. до Кавказкото, (Георгийското Грузинското) кралство и стана по този начинъ единъ опасенъ съсѣдъ за Турция и отъ къмъ Азия, заради това султана обяви нова война на Русия и въ 1787 турскитѣ войски потеглиха наново по-стария отъпканъ пжть — мжченическа България. — Отъ начало австрийскитѣ съюзници бѣха бити отъ турцитѣ, но руситѣ сполучиха да завладѣятъ Хотинъ и Очаковъ. Новата войска която, току що избраний султанъ, Селимъ III испрати срѣщу съединнитѣ руски и австрийски войски, биде окончателно разбита отъ Суворова при рѣка Ръмникъ, и Турция щѣше да бжде распъната. Но Прусия, водима отъ съображения, които се изясниха въ 1866 и 1871 г. и по пълномощие отъ Англия и Холандия се застжпи косвено въ полза на султана и принуди Австрия да сключи сепаративенъ миръ при Свищовъ (4 априлъ 1791 г.) вслѣдствие на който тя се одръпна отъ вой-

ната безъ абсолютно никаква придобивка; сѫщо и Екатерина II нѣколко мѣсеци по-късно сключи миръ въ Яшъ като задържа само Очаковъ и се задоволи съ положението създадено отъ прѣдишнитѣ договори.

* * *

Отъ 1791 година, **Источния Въпросъ** влиза въ своята **съврѣменна фаза.** До като до това врѣме Русия и Австрия бѣха единственитѣ велики сили, които се расправяха постоянно съ Турция, сега вече Англия играе една първенствуваща роля като държи страната на Турция противъ Русия, макаръ, че не винаги открито; сѫщото може да се каже и за Австрия и за Франция до Берлинския конгресъ. Слѣдъ това събитие, и Германия се явява на сцената, а Италия е послѣднята, която се намѣсва въ тая политическа каша, и то само въ тѣзи послѣдни години.

За всѣка една отъ великитѣ сили Источния Въпросъ има друго значение и други цѣли, най-често противоположни на ония на другитѣ сили; само чрѣзъ този антагонизмъ, прочее, може да се обясни досегашното сѫществуване на Турция, досегашното неразрѣшаване на въпроса за проливитѣ.

И по този въпросъ, както по-другитѣ, ще пристѫпвамъ чрѣзъ анализиране на завоевателнитѣ, политическитѣ и економическитѣ цѣли, за всѣка една държава по-отдѣлно, при освѣтлението на настоящитѣ събития.

Франция.

Тази много славна държава въ миналото е днесъ съвършено и по всички линии измѣстена отъ Источния Въпросъ благодарение прѣслѣдванията на Англия и напослѣдъкъ на Италия. Ето какво пише Рене Пинонъ по този поводъ:[1])

„Отъ кръстоносните походи до 1830, френската поли-„тика въ Срѣдиземно море бѣше една политика християнска и „ориенталска; покрай всичкитѣ му брѣгове, старата монархия „расходи своето знаме като символъ на миръ и покровителство; „Франкътъ“ се яви, на потиснатитѣ народности, като естестве-„ния покровитель, като далечний сюзеренъ на малкитѣ ориен-

[1]) L'Empire de la Méditerrannée.

„талски народи. Съюзница на Стамбулския Султанъ, Франция „можа да стане попечителката на християнскитѣ народи удавени въ мюсюлманското море; между една Европа, която не „приемаше „невѣрния“ въ своитѣ съвѣщания, и Турчинътъ, който „държеше подъ своята власть множество християни и самитѣ „Свѣти Мѣста, — тя се яви, още отъ врѣмето на Франсоа I, като „необходимия посрѣдникъ, като делегатъ на Латинския свѣтъ. „За ориенталцитѣ, западътъ се резюмираше въ нея и който „не се прѣпоржчваше отъ името на френския краль, не можеше „да циркулира въ държавитѣ на Великия Господарь. Сѫщеврѣ„менно Франция испълняваше въ Срѣдиземно море една много „полезна полицейска служба, — тя прѣслѣдва пиратитѣ; търго„вията на нашитѣ пристанища се развиваше благоприятству„вана отъ нашитѣ добри отношения съ Турчина. И тъй, съ „приятелството на Турчина и довѣрието на християнина, Фран„ция бѣше спечелила въ Срѣдиземно море една слава и една „сила несравнени; безъ да окупира нито една педя чужда „земя тя бѣше направила отъ това море, споредъ думитѣ на „Наполеона I, едно французско езеро“.

Спомнювайки си за своитѣ латински кралства въ Иерусалимъ и въ Цариградъ, расчитайки на малтезкитѣ рицари и на онова всеобщо обаяние което имаха ориенталцитѣ въ всичко що бѣше „ала франка“, Наполеонъ бѣше хранилъ блянътъ да завладѣе Гърция, Архипелага и Сирия;[1]) той даже направи експедиция въ Египетъ и въ Палестина. Прѣмахната съ помощьта на Русия отъ Ионическитѣ острови, тя бѣ нападната по-послѣ отъ Англия, която ѝ взе Малта гдѣто и днесъ се съхраняватъ останкитѣ и споменитѣ на рицаритѣ на св. Иванъ. Апогея на Франция на Истокъ бѣше Кримската война, въ която тя бѣ въвлѣчена отъ Англия; отъ тогава тя загуби постоянно и постепенно отъ своя престижъ и отъ своитѣ владѣния, измѣстена навсѣкждѣ отъ Англия: — отъ Индия, отъ Малта, отъ Турция, отъ Суезъ, отъ Египетъ, — прѣслѣдвана неуморно отъ вѣковния и непримиримия ѝ врагъ — Англия, сѫщата оная, която погромѝ небивалия великанъ Наполеона и която тъй безчовѣчно го умори въ уединението

---

[1]) Тайния договоръ съ Русия при Ерфуртъ 1808. в. цит. кнг. „Кой трѣбва да побѣди“.

на Тихия Океанъ, — тази сѫща Англия, която тя е нарекла отъ горчива опитность „Коварний Албиоиъ“, и за въстържествуването на която тя днесъ убива своитѣ най-добри синове, расточителствува своитѣ богатства и разорява своята земя... — Протектората на маронититѣ и другитѣ християни въ Палестина минаха въ рѫцѣтѣ на Италия отъ когато Републиката отлѫчи Черквата отъ Държавата. Днесъ Франция остава само съ нѣколко градове въ Индия, съ два града при исхода на Червено море и съ съхраняването на египетскитѣ старини . . . Падането на Франция се налага, наистина, понѣже изглежда, че и нейния умъ е вече декадентенъ!. . .

Не може человѣкъ да се не расчуствува при такава печална кончина, особено ний българитѣ които знаемъ че цвѣтътъ на френското рицарство сложи коститѣ си на Никополското поле за да се побѣдятъ турцитѣ. Но безчовѣчието и глупостьта на санкюлотитѣ[1]) които днесъ управляватъ Франция, които прѣди двѣ години позволиха на продажницитѣ да ни клеветятъ по-най-мерзъкъ начинъ, които въ Букурещъ не обелиха зѫбъ за правата на поробенитѣ македонци и добружанци, които тъй кожодерски се опитаха да експлоатиратъ съ нашата нужда и съ нашето бѫдаще, които днесъ подържатъ вѣроломнитѣ сърби и лукавитѣ гърци, — поведението на тѣзи хора, казвамъ, отдавна е прѣсушило всѣко чувство на състрадание въ българскитѣ сърдца. . . . —

Sic transit gloria mundi. . . .

Англия.

Теория. Опрѣдѣление: За Англия Източния Въпросъ значи: а) запазване господството надъ Индия; б) гарантирване свободата и сигурностьта на пѫтьтъ за Индия и в) скъсяване пѫтьтъ за Индия;

Срѣдства: А. 1) Запазване по възможность цѣлостьта на Турция, на Персия, на Афчаиистанъ, които запазватъ Индия отъ къмъ сушата отъ Русия; 2) Запазването ѝ отъ нападение отъ къмъ водата чрѣзъ заприщване на руската флота въ затворенитѣ Балтийско и Черни морета и чрѣзъ недопущането ѝ да излѣзе на Китайското море; 3. Недопущане засилването на Германия за да не може да подържа силенъ военен и търговски флотъ, за да не създаде силни колонии около Индия, и за да не се затвърди било политически, било економически въ Турция или въ Месопотамия!

---

[1]) Голтацитѣ.

Б. 1) Условията въ 2, т. е., запазване черноморскитѣ проливи въ турски ржцѣ и затворени за руски военни кораби; 2) Недопушане споразумѣние между Италия и Франция, чийто двѣ флоти биха държали английската флота вънъ отъ Срѣдиземно море, сжщо и скарването по възможность на тия сили съ Австрия; 3) Политическо влияние въ Гърция и Турция и контрола върху тѣхнитѣ флоти; 4) Жалонирване по възможность пжтя за Индия.

В. Политическо и економическо влияние въ Сирия и Месопотания, съ огледъ да се строи желѣзопжтна линия отъ залива Александрета до Индия, или евентуалното имъ завладяване, съ огледъ да се създаде една непрѣкъсната Индо-Африканска Империя, надминаваща по обширность онази на Александра Великий.

Практика. — Ако сега разгледаме дѣлата на Англия по Индийския въпросъ ще видимъ, че всѣка една отъ тия теоретически директиви намиратъ своеврѣменни приложения, съвокупностьта на които съставлява за нея Източния Въпросъ.

Прѣди всичко, какво прѣдставлява Индия за Англия? Индийската империя е една територия по-голѣма отъ колкото Европа безъ Русия[1]) съ едно население повечо отъ 315 милиона, съставляващи $^3/_4$ отъ общото население на цѣлата Британска империя. Нейнитѣ богатства сж отъ всѣкакъвъ видъ и макаръ още ненапълно развити тѣ сж въпрѣки това доста внушителни.[2])

До като не бѣ откритъ Суезкия каналъ, и прѣдъ видъ бавностьта и несигурностьта на караванитѣ, и на плаването въ Срѣдиземно море, търговията и пжтуването около носъ Добра Надѣжда пакъ бѣха за прѣдпочитане, затова и Англия жалонира морския си пжть: завладя Гибралтаръ въ 1704 г., и по този начинъ запушваше въ Срѣдиземно море корсеритѣ

---

[1]) 1,773,000 квадратни мили.

[2]) Васко де Гама бѣше първия, който откри морския пжть за Индия въ 1498 и основа тамъ португалски владѣния. Въ 1600 г. кралица Елизабета основа британската индийска компания, която да съперничи съ ней подобнитѣ французска и холандска компании. Въ 1612 г. слѣдъ ожесточени боеве съ португалцитѣ англичанитѣ имъ отниматъ крѣпостьта Сюра. Въ 1744 г. се започва голѣма борба между френци и англичани. Дуплексъ прѣвзима Мадрасъ, и ако да бѣше подържанъ отъ Метрополата, той можеше да основе тогава френска империя въ Индия. Но Клайвъ го побѣждава и скоро французското влияние намаля до незначителность, каквото си е останало и до днесъ. Въ 1767 г. сжщия Клайвъ, сега вече лордъ, основа териториалното владение на една голѣма часть на Индия и въ 1858 г. тя се инкорпорирва подъ английската корона. Въ декемврий 1912 г. столицата се прѣмѣства въ Делхи.

и пиратитѣ; завладя окончателно Капската колония въ 1814 г., островъ Сокотра (до носъ Гвардафуй) въ 1834, взе Аденското полуостровче въ 1839 г., взе островчетата Куриа—Мурия на югъ отъ Оманския арабски брѣгъ въ 1854, и понеже това не стигаше за да спре опасностьта отъ къмъ Червено море, взе островчето Перимъ, по срѣдата на Бабелъ-Мандебския проливъ, 1857 г. и по този начинъ запуши и Червено море.

Жалониранъ съ тѣзи крѣпости по цѣлото си протяжение, дългия морски пѫть за Индия бѣше гарантиранъ още въ началото на XIX вѣкъ. Къмъ края на XVIII в., обаче, вмѣсто малкитѣ корсери, въ Срѣдиземно море взеха да се явяватъ по-голѣми неприятели; тъй напр. Франция подъ Наполеона съ своитѣ експедиции въ Египетъ и въ Палестина. Англия биде заставена да направи всичко за да парализира тази угроза и въ 1800 г. взема островъ Малта отъ френскитѣ рицари и направи отъ него една първостепенна морска база за своя флотъ. Както вече видѣхме Англия стори всичко, и съ една неуморна послѣдователность, за да уничтожи Франция, собствено това ѝ е било вѣковна традиционна политика и ще ѝ остане такава.

Но другъ по страшенъ врагъ, понеже визирваше не само Индийския пѫть, но и самата Индия, се издигаше въ лицето на Русия. Ето какво пише въ своята хубава книга **„Нашитѣ отговорности спрѣмо Турция“**, Дюкъ оф Аргайлъ, бившъ министръ въ кабинета на Лордъ Палмерстонъ по врѣме на Кримската война, сѫщо и по-послѣ заедно съ Глядстона:

— „Още въ 1791 г. Англия разбра, че Турция е всѣцѣло „въ хватката на Русия, и заради това тя образува единъ „троенъ съюзъ заедно съ Прусия и Холандия и се опита да „накара Екатерина II да повърне нѣкои отъ заграбенитѣ „турски провинции. Англия, обаче, не можа да вземе участие „съ въоръжена сила, понеже опозицията на Фоксъ и Бъркъ „въ парламента осуети гласуването на нуждитѣ кредити. „Надмощното влияние, което Русия доби по-послѣ чрѣзъ „участието си въ погромяването на Наполеона причини въ „Англия едно всеобщо народно чувство на неприязнь къмъ „нея. Русия бѣше, при това, на чело на умразния Свещенъ „Съюзъ. Да ѝ се позволи при това положение да „седне на Цариградския тронъ — да направи отъ

„цѣлото Черно море едно руско езеро, да владѣе „надъ Босфора и надъ Дарданелитѣ, и да излиза „отъ тѣхъ съ флоти силни въ дѣйствие и недосе„гаеми въ скривалищата си — това би било наистина „една угроза и една опасность за западния свѣтъ. „За да се прѣдотврати тази опасность, или поне „да се отложи тя, най-лесния планъ бѣше да се за„пази цѣлостьта на Турция колкото се можеше по„дълго врѣме.

Тъй говори този вѣщъ и старъ английски държавникъ. Макаръ, че не издава своя интименъ страхъ, макаръ че прикрива опасностьта за Англия, респективно за Индия, подъ изражението „Западния свѣтъ“, това не ни прѣчи да откриемъ, че политиката на Англия е добрѣ раскрита отъ него и че нейната есенция се съдържа всѣцѣло въ горнитѣ негови редове.

За да обезпечи владението на Индия и да я огради противъ едно евентуално нападение отъ Русия, Англия е прѣдприела рѣдъ мѣрки още отъ началото на XIX вѣкъ, тъй напримѣръ тя се е старала: 1. да запази цѣлостьта и независимостьта на Афганистанъ и да си осигури приятелството на неговия Емиръ[1]); 2. да запази цѣлостьта и независимостьта на Персия чрѣзъ една активна и винаги будна дипломация, и когато съзна че не може да наддѣлѣе на руската намѣса въ вжтрѣшнитѣ работи на Персия тя се споразумя съ Русия да се раздѣли Персия на сфери на влияние отъ които тя си запази юго-източната часть[2]); 3. тъй като Русия се стремеше чрѣзъ Персия да излѣзе поне на Персийския заливъ и отъ

---

[1]) Съгласно една конвенция съ Абдурахманъ още отъ 1880 година Афганския Емиръ нѣма право да се сношава съ външния свѣтъ освѣнъ чрѣзъ Индийското правителство, съ други думи, той е послушно орждие на Англия; въ замѣна на това неговата независимость, вжтрѣшно, и цѣлостьта на държавата му сж гарантирани отъ Англия. Тази конвенция е била подновена на 21. III 1905. Свѣщената война вѣроятно ще я наруши, защото афганцитѣ сж всички мюсюлмани.

[2]) Съгласно, англо-руската конвенция отъ 1907 година Русия се задължава да не дири политически или търговски концесии и да не се противопостави на такива подържани отъ Британското правителство въ зоната на истокь отъ една линия теглена отъ афганската граница прѣзъ Газикъ, Биржандъ, Керманъ и Бендеръ-Абасъ. Съ тази конвенция Англия прѣгражда пжтя на Русия къмъ Индийския Океанъ.

тамъ на широкия Индийски Океанъ, — и тукъ, загрижената Англия оврѣме заседна здраво на двата брѣга на тѣсния Ормузски заливъ и въпрѣки всички протести тя задържа Ковейтъ на арабския брѣгъ и запази Барайнскитѣ острови[1]): по този начинъ руската опасность и отъ къмъ Персия биде осуетена.

Но и това не бѣ пакъ достатъчно: Русия се стремеше да излѣзе на Тихия Океанъ прѣзъ Манджурия и Портъ-Артуръ, отъ тамъ нейнитѣ флоти можеха да завладяватъ постепенно Китайска територия, както не веднажъ се бѣха опитали да сторятъ нейнитѣ войски, и опастностьта за Индия ставаше грозяща, затова Англия прѣдизвика Руско-Японската война тъкмо когато Русия бѣ взела да се засилва, и се възползува отъ нейнитѣ затруднения за да завладѣе Тибетъ.[2]) Руската опасность и отъ къмъ Тихия океанъ и отъ къмъ Туркестанъ бѣ по този начинъ осуетена или отложена за дълго врѣме.

Опасностьта, макаръ че ограничена, си оставаше пакъ; този пѫть тя се показва отъ къмъ Срѣдиземно море. Отъ тукъ можеше да я заплаши най-напрѣдъ Русия, като завладѣе черноморскитѣ проливи, отъ гдѣто не само да ѝ прѣгради пѫтя

---

[1]) Англия е хазяйничила въ Персийския заливъ отъ самото начало на стѫпването ѝ въ Индия, значи отъ три вѣка насамъ. Въ прѣговоритѣ по случай англо-руската конвенция (1907 г.) Англия заяви, че желае да подържа statu quo-то на залива и придобититѣ права на своята търговия. Русия не можа да откаже тѣзи специални интереси на Англия. Кобейтъ е едно важно и добро пристанище кѫдѣто се събиратъ каравантѣ отъ много мѣста и направления; то е десервирано отъ редовна параходна служба Барайнскитѣ острови около които се намиратъ най-хубавитѣ бисери, сѫ били подъ влиянието на Англия още отъ 1820 год., но въ 1880 год., Шеиха на тѣзи острови се задлъжи да не сключва договори съ никого другиго. Подобни такива договори скрѣпени често съ английски гарнизони сѫ били сключени оврѣме и съ Балучистанския Шеихъ, и съ разнитѣ Шеиси, Канове или Емири на разнитѣ племена покрай или въ зоната на Персийския заливъ. (Английски маниеръ за даване свобода на малкитѣ народи! . . .).

[2]) Английската военна експедиция стигна въ Лааса на 3 августъ 1904 г. и на 7 септемврий се подпови Сиккимската конвенция отъ 1890 г., която бѣ горѣ-долѣ въ сѫшата смисъль като Афганистанската. Китайското правителство призна и ратифицира тази конвенция въ Пекингъ на 1906 г. Въ 1907, чрѣзъ Англо-Руската конвенция двѣтѣ европейски сили се задължиха да признаятъ суверенитета на Китай, да почитатъ цѣлостьта на Тибетъ, да не се сношавятъ съ Тибетъ освѣнъ чрѣзъ Китайското правителство и да не искатъ никакви концесии за мини, желѣвници или други; съ една рѣчь, Тибетъ оставаше неприкосновенъ и за Англия и за Русия освѣнъ за обикновената дребна търговия. Двамата конкуренти се наблюдаваха; но при прокламацията на Китайскара република, Англия използува случая да затвърди своето доминуруваше положенис въ Тибетъ.

къмъ Индия, но още и да направи отъ Мала Азия една база отъ гдѣто ще прониква постепенно къмъ Индия; и понеже Русия се намира, или ще се намира на самото мѣсто, у дома си, близо до всичко онова, което ще ѝ бѫде нуждно за водене една успѣшна война, затова и Русия е най-опасния, крайно опасния врагъ на Англия. И Англия си припомни мѫдритѣ думи на стария Уелингтънъ (побѣдителя на Наполеонъ I) който на 1835 г. на зададения му отъ лордъ Палмерстона въпросъ: какво поведение да държи Англия спрѣмо Русия, даде назидателния и мѣродавенъ отговоръ: „Въ ония мѣста ний „сме далечъ отъ своитѣ срѣдства, а Русия ги има подъ рѫка, „заради това понеже Русия иска да затворимъ (Дарданелитѣ), „то нѣка затворимъ.“ — Думитѣ на този мѫдъръ и далновиденъ старъ войникъ, сѫ рѫководили Английската политика, и въпрѣки блъфътъ на сегашния принудителенъ съглашение-съюзъ, Англия, рѫководена отъ своя практиченъ егоизъмъ, пакъ ще се повърне на него веднага щомъ опасностьта мине за нея, — Русия ще бѫде още веднажъ изиграна, разочарована, измамена...

И това не ще е било за първий пѫть и нѣма да бѫде и за послѣденъ!... Че ако Англия е била най-голѣмия и вѣковенъ врагъ на Русия за завладяването на проливитѣ, когато не притежаваше нито Египетъ, нито Кипръ, тя ще бѫде още по упоритъ, ще бѫде заклѣтъ врагъ сега, когато тя е станала стопанка, владѣтелка въ съсѣдството на Дарданелитѣ. Азъ не зная какви надѣжди могатъ да хранятъ руситѣ отъ къмъ Англия, и съ какви обѣщания сѫ ги надумали англичанитѣ че ще взематъ Дарданелитѣ и ще имъ ги дадатъ... Ще наведа тукъ нѣколко факти които най-убѣдително и окончателно ще докажатъ, че тѣзи надѣжди на Русия сѫ суетни:

1. Русия отвори войната въ 1877 г. за да завладѣе проливитѣ, както го доказватъ многобройнитѣ прѣдишни нейни войни, както го доказва открито и сегашната война, както го доказва най-убѣдително и самия Руски Имперски Архивъ: Въ него ще намѣримъ мемоара на Нелидовъ до азиятския департаменъ, отъ 10/22 ноемврий 1877 г., значи слѣдъ Шипка, но прѣди Плѣвенъ, писанъ за да се направятъ постѫпки за миръ прѣди Турция, подъ натиска на Layard (английски посланикъ), да е изпрѣварила съ нѣкои неприем-

ливи прѣдложения: „Главната клауза на договора, каз-„ваше мемоара на Нелидовъ, е онази, която ний ще трѣбва „да вмъкнемъ по въпроса за проливитѣ. — Трѣбва, слѣдо-„вателно, да се търсятъ комбинации, които да ни позволятъ „само на насъ, свободата на плаването въ проливитѣ, като „се изключатъ всички други военни кораби. — И Нелидовъ „заключава съ формулата: „Затваряне на проливитѣ за чуж-„дитѣ военни кораби. Държавитѣ граничащи на Черно море „ще иматъ, обаче, правото да искатъ отъ Султана фирмани „за свободното минаване на тѣхни единични военни кораби.“ (Р. И. А.[1])

Въпрѣки тази въжделенна мечта, Русия, прѣдъ заплашването на Англия че ще стовари войски и вземе Галиполи (нейната флота бѣше въ Мряморно море), се видѣ принудена да се откаже дори отъ всѣкакви **намѣци** за проливитѣ въ прѣдстоящитѣ прѣговори за миръ, а още и отъ влизането на нейнитѣ войски въ Цариградъ.

Ето какъ жаловито се говори за това нѣщо:

„И тъй, даже прѣди свикването на Берлинския конгресъ, „Русия бѣше насилена да се откаже отъ една рекла-„мация имаща едно голѣмо значение, не само за нейното „надмощие по море, но и за нейното благоденствие като „велика сила, а именно: свободното минаване на нашитѣ военни „кораби. Правото на свободно минаване прѣзъ Босфора и „Дарданелитѣ признато на рускитѣ военни кораби, щѣше да „бжде възмѣздието за всичкитѣ жертви на една война дълга „и скжпа. Прѣдъ заплашванията на Англия, Русия „е **погребала за винаги** този въпросъ отъ интересъ „тъй въпиющъ за нея“. . . . (Р. И. А.)

2. „На 9/21 декемврий 1877 г. графъ Шуваловъ руски „посланикъ въ Лондонъ, получи наставления въ които се излага-„ха условията за миръ, които Русия възнамѣряваше да прѣдложи „на Портата. Графъ Шуваловъ телеграфира обратно на канцлера „(Горчакову на 15/27 дек. б. м.), че той пазеше наставленията „въ най-голѣма тайна, защото, ако бѣха разгласени въ „момента, нашитѣ (рускитѣ б. м,) отношения съ Англия биха

---

[1]) Тази формула биде съобщена на Кайзеръ Вилхелмъ съ писмо отъ отъ 27/9 XII, а на Францъ Иосифъ съ писмо отъ 10/22 XII, двѣтѣ датирани отъ село Пордимъ.

„били сериозно компромитирани. Графъ Шуваловъ исказваше „мнѣнието, че Англия нѣма да се съгласи за **окупа-„цията на България,** считайки тази мѣрка като едно „заплашване противъ Цариградъ. Точка 9 отъ наста-„вленията гласеше както слѣдва: „Принципътъ на затварянето „на проливитѣ ще се запази. Граничащитѣ държави, обаче, ще „иматъ правото да прѣкарватъ единични военни кораби. Султа-„нътъ ще бжде задълженъ да даде всѣки пжть нужното за „случая разрѣшение". — Тази точка, казваше графъ Шуваловъ „въ своята телеграма, ще повдигне повече бури въ „Англия отколкото свободното минаване на Дар-„данелитѣ. Тази свобода на проливитѣ отъ която „англичанитѣ ги е толкова страхъ, имъ дава, поне „прѣимуществото на взаимностьта: Ний ще имаме правото да „излизаме, но и тѣ ще иматъ тъй сжщо онова да влизатъ. „Да се даде то само на рускитѣ военни кораби (турцитѣ „иматъ вече тази свобода), това би било смѣтано като моно-„пола на руското владичество въ Черноморскитѣ води, въ „Босфора и Дарданелитѣ. Това би значило, тъй сжщо, въз-„можностьта за Русия да прѣкара единъ по единъ своитѣ „параходи отъ Балтийско въ Черно море, евентуалность, която „е кошмара (лошъ сънъ) на англичанитѣ. Това би значило „най-сетнѣ, въ случай на едно руско-турско споразумение, **„една сериозна опасность за съобщенията на тази (англий-„ската б. м.) държава съ владенията на Индия".** — (Р. И. А.)[1].

3. „Знае се, при всѣ това, че сжщия този въпросъ за „проливитѣ бѣ повдигнатъ наново по случай анексията на „Босна и Херцеговина. Въ замѣна, Русия поиска като компен-„сация отварянето на Проливитѣ, но тя не сполучи и този „пжть повече отъ колкото бѣше сполучила въ Райхщадъ, въ „Санъ-Стефано и въ Берлинъ. Англия, макаръ че нейнитѣ „отношения съ Русия бѣха се чудно подобрили, не счете „за нуждно да се съгласи съ възгледитѣ на руския министръ „на Външнитѣ Работи. Цѣлата дипломатическа кампания отво-„рена по случай това значително събитие се погроми върху „тази точка (упорството на Англия б. м.)". — (Габриелъ Ханото).

---

[1]) Дадохъ тукъ цѣлата тази извадка отъ „Руския Имперски Архивъ", защото ще ни бжде потрѣбна на друго мѣсто, когато говоримъ за окупацията на България.

4) Отъ 6 мѣсеци най-прочутата и непобѣдима флота на свѣта — английската, усилена при това съ друга прочута флота — френската, стоятъ прѣдъ Дарданелитѣ и не сж направили нищо. Гърмятъ сегисъ-тогисъ, колкото моряцитѣ да не заспатъ отъ скука . . . Нима не биха могли англичанитѣ да форсиратъ Дарданелитѣ? — Сигурно биха могли; този подвигъ слушамъ отъ 20 години, като най-цѣнно мѣрило за силата на английската флота; но тѣ нѣма да го направятъ сега по двѣ причини: Ако побѣдятъ руситѣ тѣ и безъ туй ще взематъ Цариградъ, а ако не побѣдятъ, англичанитѣ ще трѣбва да опразнятъ Проливитѣ даже да сж ги взели; защо тогава да рискуватъ да загубятъ една голѣма часть отъ своитѣ кораби за едно безполезно за тѣхъ, по настоящемъ, форсиране на Дарданелитѣ? . . .

Практичностьта на англичанитѣ не се вижда само въ това бездѣйствие. Тѣ още и завоеваватъ. Анексираха Кипъръ, анексираха Египетъ, взеха Басра и напрѣдватъ къмъ Багдадъ; съ това доказватъ, че нѣматъ намѣрение да се оттеглятъ отъ Индия за да се приберат въ южна Африка, като оставятъ Индия на Русия! . . . Англия, повече отъ когато и да било, изглежда, че е рѣшила да стане господарка на ония територии, които отъ градъ Мерсина на залива Александрета (срѣщу Кипръ) биха й позволили да скъси пжтя за Индия прѣзъ долината на Ефратъ до Багдадъ—Басра—Персийския заливъ. Ако си припомнимъ отчаянитѣ протести на Англия, когато се даде Багдадската концесия на Германия, ако си припомнимъ какъ англичанина Уйлкоксъ се постара да добие огромната концесия за иригацията на Месопотамия, и ако съпоставимъ тѣзи факти съ анексията на Кипръ и съ завземането на Басра, за която Англия отдавна мечтаеше, ще се очертае прикритата замисъль на Англия да създаде една основа на законни претенции върху Сирия и Месопотамия, или поне върху правото на експлоатация на Багдадската желѣзница. Съ това, Англия, би парализирала не само блѣноветѣ на Русия, но още и стремежитѣ на Германия въ Азиятска Турция.

Ето защо ще кажа, въ заключение, че по Източния Въпросъ Англия е непримиримъ врагъ не само на Германия, но тъй сжщо и на Руссия, и че никакво искренно съглашение или траенъ съюзъ не сж допустими между тѣхъ. Ако

се отдаде на Руссия да завладѣе Босфора, Англия ще направи всички жертви да завладѣе за себе си въ сѫщото това врѣме Дарданелитѣ. Тази е нейна рационална и традиционна политика, доказана не само съ четиртѣ горѣпоменати случаи, но още и съ англо-турската конвенция отъ 1878, когато окупира Кипръ, съ която Англия се задлъжаваше да се бие рамо до рамо съ Султана противъ Русия за запазване малоазиятскитѣ територии. Ето защо дреме английската флота прѣдъ Дарданелитѣ. . . .

Това е то документираното обяснение на английската политка въ Источня Въпросъ, отъ което се вижда, съ излишъкъ на доказателства, че Англия е прѣслѣдвала Руссия стѫпка по стѫпка и е парализирала всѣко едно нейно дѣйствие отъ моментътъ, когато за нея стана ясно, че Руссия цѣлѝ да излѣзе на Индийския Океанъ, което е тождественно съ завладяване на Индия. А тази вражда датира отъ началото на XIX вѣкъ и не е отслабнала никакъ до избухването на войната.

Какъ тогава, и на какво основание, може да се заблуждава народа, че най-сърдечното споразумѣние царува между Руссия и Англия, и че Англия ще отстѫпи проливитѣ на Руссия, когато именно проливитѣ сѫ били ябълката на раздора отъ единъ вѣкъ насамъ. . . и когато знаемъ положително, че нищо не се е промѣнило въ прѣдишната обстановка на тази вражда?. . . Англия съ нищо не помага на Руссия въ настоящата война; а самото присѫтствие на нейнитѣ ескадри прѣдъ Дарданелитѣ, когато тукъ биха могли да бѫдатъ само френскитѣ, доказва за лишенъ пѫть, че нейнитѣ страхове не сѫ изчезнали и че тя се намира на близо, за да парира на всѣка изненада.

Русия.

Теория: I. Нужда отъ завладяване проливитѣ. Прѣдъ видъ обширностьта на държавата, богатствата отъ всѣкакъвъ видъ и послѣдващитѣ отъ тѣхъ активни търговия и индустрия, грамадната руска империя има абсолютна нужда отъ свободенъ и широкъ морски пѫть, съ друга рѣчь: сегашното географическо положение на Русия не може да ѝ гарантира онова благодѣнствие на което има право, а този недостатъкъ поражда повелителната нужда щото руската по-

литика да се стреми да се добѐре до **открито море.** Това се констатирва най-нагледно въ днешнитѣ обстоятелства: Русия не може да внася нито изнася нищо, нито прѣзъ Балтийско нито прѣзъ Черно море; Бѣло море е замръзнало, а Владивостокъ е при това на 15 дневно разстояние!... Прибавете още, че онова отъ което Русия има нужда въ моменти като днешнитѣ трѣбвало би, на свой редъ, да пѫтува 2—3 мѣсеца до като стигне до Владивостокъ, и веднага ще испъкне съ всичкия си трагизмъ окаянното географическо положение на Русия. Прѣдъ видъ далечината и замръзването на пристанищата въ Архангелскъ и Владивостокъ, тѣхнитѣ морета испадатъ вънъ отъ всѣко разискване; на Русия остава, прочее, изборъ между Балтийско и Черно море. За първото, загатнахме на друго мѣсто че незгодата отъ неговото затваряне може да се прѣмахне само чрѣзъ излизането на Русия на Сѣверно море прѣзъ Шведия и Норвегия. Тукъ ще разискваме само въпроса за отварянето на Черно море: — въпроса за проливитѣ.

Опрѣдѣление: „За Русия, цѣлиятъ прочутъ „Источенъ Въпросъ се свѣжда въ думитѣ: отъ „чия власть зависятъ проливитѣ Босфора и Дар„данелитѣ; кой ги владѣе?“. (Р. И. А.) — Това опрѣдѣление, макаръ че взето отъ Руския Имперски Архивъ, е неясно, защото не се истъква намѣрението на Русия[1]). Ако подразберемъ отъ него, че Русия иска да завладѣе проливитѣ, това пакъ не би съставлявало цѣлия прочутъ Источенъ Въпросъ, защото, както ще видимъ, завладяването на проливитѣ е за Русия само една часть — много важна наистина, но при всѣ туй само една часть — отъ прочутия Источенъ Въпросъ, — една важна стѫпка напрѣдъ къмъ неговото разрѣшаване, защото тѣпърва ще започва за Русия сѫщинския Источенъ Въпросъ т. е., излизането — възможно само въ тази посока — на открито море; тъй че, азъ ще опрѣдѣля въпроса за проливитѣ по отношение на Русия като **ключа** или основния камъкъ на Источния Въпросъ.

---

[1]) Понятно е, че единъ истински русинъ нѣма да си издаде намѣрението, а ще каже истината облечена въ неясната и двусмислена дипломатическа форма.

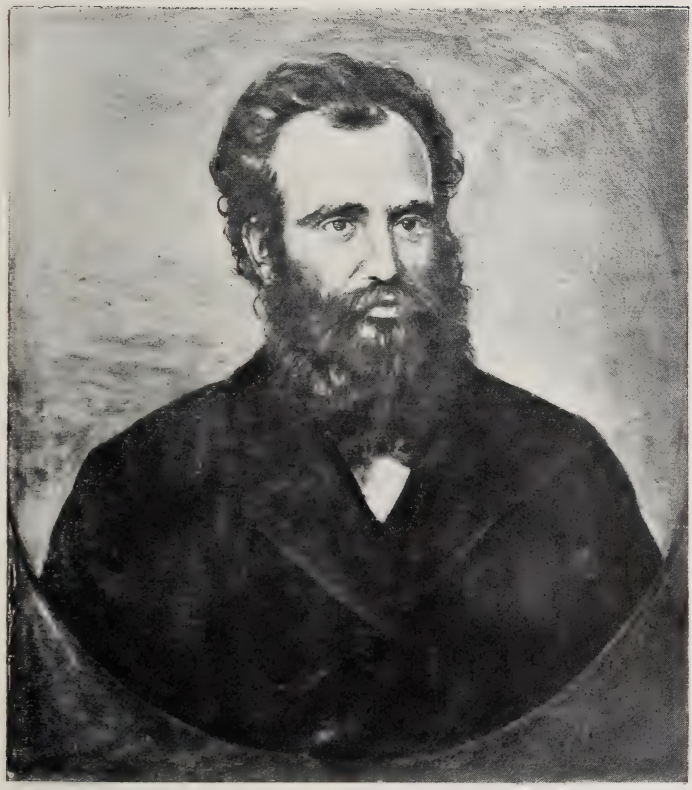

Л. Каравеловъ.

„Сѣки българинъ е длъженъ да защищава своите племенни особенности и да варди своето собствено огнище. Българинътъ трѣбва да бжде по-напрѣдъ отъ всичко бжлгаринъ, и послѣ вече да яви на свѣтътъ че е и славянинъ. — Ние своето не даваме и чуждото не щемъ“.

Срѣдства: Какво, собствено, иска Русия? Такъвъ въпросъ си задава и г-нъ Габриелъ Ханото, бившия френски министръ на Външнитѣ Работи, оня сѫщия, който **създаде и циментира френско-руския съюзъ, слѣдователно, лицето което най-добрѣ трѣбва да знае руската политика,** защото ще да е разисквалъ всѣстранно този жизненъ за Русия въпросъ за постигането на който, единственно, тя направи и съюза. Ето какъ отговаря г-нъ Ханото на горния въпросъ:

„И самата Русия не е знаяла винаги точно това което „иска, и нейнитѣ колебания не сѫ улеснявали работата на „дипломатитѣ. Между „заграждането“ и „затворянето“ „тя се е колебала не веднажъ: единия и другия отъ тѣзи два „способа прѣдставляватъ за нея изгоди. Изглежда, че слѣдъ „добро обсѫждвние тя се е спряла на единъ модусъ, който, „като комбинирва заграждането и затварянето въ нейна полза, „би могълъ, единствено, да ѝ даде пълно удовлетворение“.

Както знаемъ отъ цитираний мемоаръ на Нелидова, Русия иска щото проливитѣ да бѫдатъ **отворени за нейнитѣ военни кораби,** а затворени за всички други. Такова положение бѣ постигнато съ конвенцията при Юнкяръ-Скелеси, но такова положение поставя Русия съвършено въ зависимость отъ прищевкитѣ на Султана, защото никой, нито никакъвъ законъ, не може да му забрани той да отвори или да затвори проливитѣ когато си ще и на когото си ще, споредъ неговитѣ собствени нужди и интереси, които въ даденъ моментъ могатъ да бѫдатъ противни на рускитѣ. Като обсѫжда това нѣщо г-нъ Ханото пакъ казва: „Руското искане се свежда на конецъ „въ една рекламация за **суверенитетъ на Цариградъ.** Русия „ще трѣбва да направи изборъ единъ день, и да рѣши кой „е нейния висшъ интересъ: Има ли тя по-голѣма полза да „отвори проливитѣ за всички, и най-напрѣдъ за себе си, или „е по-изгодно за нея да ги затвори, даже и на собственитѣ „си военни кораби. Колкото за добиване и двѣтѣ тѣзи „удобства споредъ нейнитѣ настоящи намѣрения (завладяване-„нето на проливитѣ, б. м.), **тя не може да постигне това „освѣнъ чрѣзъ едно прѣработване на картата на Европа, „не безъ усложнения чийто падежъ международната мѫ-„дрость е прѣдпочитала да отсрочва до сега“ . . .**

Ето какъ е говорилъ прѣди четири години този вѣщъ и компетентенъ по въпроса първостепененъ държавникъ! — Нѣкои отъ усложненията които международната мждрость е прѣдпочитала да отсрочва сж настанали вече: — европейската война. Нѣка да разберемъ сега какви сж ония страшни променения на европейската карта, които трѣбва да станатъ за да може Русия да завладѣе Цариградъ и проливитѣ.

Убѣденъ съмъ, че съ завладяването на Цариградъ и проливитѣ Русия би, тъй да кажа, глътнала единъ кокалъ, който ще причини прѣждеврѣмената и ранната ѝ смърть: — Засегнати въ своитѣ политически или економически интереси и застрашени въ своето сжществувание, великитѣ сили ще се опълчатъ противъ нея рано или късно, поединично или коалиционно, защото — заседнала въ Цариградъ — Русия би застрашавала не само Англия въ Египетъ и Индия, би попрѣчила не само на Германия въ Месопотамия, тя би нарушила равновѣсието не само въ Европа и въ Азия, но тя би диктувала на цѣлия свѣтъ; . . . и тъй като това ще прѣдизвика недоволство, реакция у разнитѣ засегнати и подчинени народи то и Русия ще трѣбва да отговори съ своята добрѣ извѣстна деспотическа противореакция, и въ резултатъ Историята ще зарегистрира нови исчезвания на държави, нови рушения на цивилизации, нови прѣселения на народи . . . Тѣзи трѣбва да сж ония грозни перспективи прѣдъ които се е спирала международната мждрость толкова години подъ редъ.

Русия, знаяйки най-добрѣ цѣлитѣ които прѣслѣдва, а слѣдователно и реакциитѣ които щеше да прѣдизвика, оврѣме трѣбваше да се погрижи да се огради съ всички стратегически условия необходими да ѝ гарантиратъ задържането на Цариградъ и проливитѣ при щастливата евентуалность на тѣхното завладяване.

За да се доберемъ до стратегическитѣ отбрани на проливитѣ, трѣбва да си спомнимъ събитията отъ четиридесетъ години насамъ до днесъ и, съ тъй опрѣснена память, да отворимъ картата на Европа и на Азия.

Прѣдъ неуспоримата вѣроятность, че неприятелитѣ на Ру-

сия ще бждатъ прѣди всички други, Англия, послѣ Германия, Австрия, а може би и Италия, трѣбва да допуснемъ че тѣзи сили ще дѣйствуватъ съ всички срѣдства, т. е., по суша и по море. Специално за нападението на Англия отбраната отъ къмъ морето ще има най-голѣма важность и значение.

а) Отбраната отъ къмъ морето. Прѣдъ видъ факта, че Русия ще се противопостави успѣшно на форсирането на Дарданелитѣ отъ която и да била флота, — което пъкъ ще наложи запушването имъ или блокирването имъ, съ неизбѣжното послѣдствие че руската флота, каквато и да бжде тя, ще се неутрализира въ своитѣ дѣйствия и, слѣдователно, ще направи възможенъ единъ десантъ на европейския или на азиятския брѣгъ — Русия е трѣбвало да помисли да парира оврѣме на тази опасность чрѣзъ завладяването на тѣзи брѣгове за да ги укрѣпи, а най-вече за да си създаде тукъ военни пристанища и операционни бази, които да правятъ невъзможна блокадата на Дарданелитѣ. Такива брѣгове сж тракийския отъ Деде-агачъ до Гърция, съ пристанища Деде-агачъ, Порто-Лагосъ, Кавала, — и азиятския съ пристанище Смирна. Отъ друга страна, прѣдъ видъ факта, че подобни десанти ще се направятъ прѣдимственно на европейския брѣгъ не само защото тѣ ще бждатъ комбинирани съ сухопжтнитѣ нападения, а защото главната цѣнность — Цариградъ — е на този брѣгъ, Русия е трѣбвало да помисли най-напрѣдъ за завладяване на Тракийския брѣгъ.

б) Отбрана по сухо[1]). Много по страшно отъ морското е нападението на проливитѣ отъ къмъ сушата. Какво може да запази Цариградъ отъ къмъ сушата? — Чаталджанската линия ли? . . . Отъ нашата война, а особено пъкъ отъ сегашната, ний знаемъ, че никакви крѣпости не противостоятъ на храбростьта или търпението, и че модерната артилерия е отбѣлѣзала отживяването на скжпи но иллюзорни крѣпости. Поради тѣзи съображения азъ прѣскачамъ Лозенъградъ—Одринъ—Димотика, и се спирамъ на Балкана.

---

[1]) Ще разгледамъ въпроса, само за европейската суша, защото тя има значение въ всѣко отношение, тя е рѣшителна, тя ни интересува.

Молтке е казалъ прѣди 65 години, че ключа на Цариградъ е на Балкана. То ще е било вѣрно на онова врѣме; но ний знаемъ, че руситѣ минаха Балкана на 1877 г. А каквото сж били турцитѣ за руситѣ тогава, това ще бждатъ руситѣ за австро-германцитѣ, за 100—200 години още ако не за винаги; а едно нападение отъ Австрия и Германия противъ Цариградска Русия не би дочакало нито 25 години, даже ако допуснемъ за моментъ, че Германия би излязла отъ настоящата война съвършено сломена. — Тъй че, трѣбва да напрѣднемъ още на сѣверъ: — на Дунава.

Това е вече много сериозно прѣпятствие, и една велика Русия може да го организира тъй добрѣ съ всѣкакви стратегически линии и фортификационни съоржжения, че птичка да не може да прѣхвръкне, и то никога. Ако едни канали въ Фландрия, спиратъ неудържимитѣ германци, какво не бихме могли да очакваме отъ Дунава! Но Дунава би раздѣлялъ Степска-Русия отъ Балканска-Русия, тъй че, ако лѣвия брѣгъ на Дунава попадне въ германски ржцѣ, това би могло да има сериозни послѣдствия за Русия; заради това е трѣбвало оврѣме да се мисли за завладяване на онази естествена отбрана на Дунава—Карпатитѣ, което условие, пъкъ е равносилно съ завладяването на Влашко Молдова, и Галиция. — Успоредна съ Дунава и Карпатитѣ по стратегическа важность и еднакво необходима е линията на Сава съ планинскитѣ и гористи мѣста на сръбската Шумадия, на Босна и на Далмация. — По този начинъ Русия, седнала на Цариградския прѣстолъ би имала отъ Балтийско море до Адриатическо море една почти непрѣвзимаема и естествено-защитена линия, стига тя да бжде добрѣ организирана и обслужвана; тя би имала, въ Дунава, една първостепенна прѣвозна и стратегическа артерия, която ще ѝ позволи да дѣйствува успѣшно по вжтрѣшни линии, както става и днесъ за голѣмо наше нещастие!... Тази стратегическа линия, **и само тя**, може да даде на Русия гаранция, че царуването ѝ върху трона на Юстинияна ще продължава ненарушимо.

Тази е тя страшната за насъ, но **неминуема и наложителна за Русия теория за завладяване на проливитѣ.**

II. Цѣль на завладяването на проливитѣ. — Каква цѣль гони Русия съ завладяването на проливитѣ, защо ѝ

сж? — Видѣхме въ цитирания пасажъ отъ руския императорски архивъ, че важностьта на проливитѣ за Русия била огромна не само поради нейното надмощие по море, но и за нейното благоденствие като велика сила. Тази двойна руска мотивировка — надмощие по море и благоденствие като велика сила — съдържа наистина цѣлата тайна — **Hic jacet lepus.** Азъ се чудя какъ у насъ не сж се спирали именно върху този въпросъ отъ капитална важность, отъ който именно произлиза и се налага условието за **завладяването** на проливитѣ а не за тѣхното неутрализиране. — Отъ неговото разяснение ще се изведе твърдѣ полезна за насъ директива.

Ако е лесно да се разбере, че благоденствието на Русия е въ зависимость отъ свободната навигация на проливитѣ, поради факта, че $^3/_5$ отъ цѣлия износъ на Русия става прѣзъ черноморскитѣ пристанища, азъ не мога да разбера защо притежаването на проливитѣ е толкова жизнено условие за това благоденствие; защото, ако бжде за търговската навигация тя си е била отдавна неограничено-свободна въ мирно врѣме; знаемъ, даже, че бѣше свободна и тогава дори, когато Турция воюваше съ Италия, съ Гърция, и когато съотвѣтнитѣ флоти блокирваха, дори, Дарданелитѣ; значи тази свобода се ограничава само въ случая, когато Русия воюва; слѣдователно, въ обстоятелството „воюване“ се крие цѣльта на завладяването, значи военно господство по море, свобода за нейнитѣ военни кораби да излизатъ и влизатъ, както видяхме вече отъ мемоара на Нелидова, съ изключение на всѣкакви чужди. Ами и това защо е жизнено условие за благоденствието на Русия? . . .

Ако бжде за да може да вкарва балтийскитѣ си ескадри за да се защищава успѣшно отъ единични или коалиционни нападения, нищо не е по-лесно за велика Русия отъ колкото да си построи въ Черно море съотвѣтнитѣ корабостроителници и да си създаде тамъ такъвъ флотъ, който да може да блокира Босфора сжщо тъй ефикасно, както се блокирватъ и Дарданелитѣ. Съображенията изходящи отъ брѣмето на разхода за корабостроителница, за строение и за издържане, които до прѣди ерата на подводнитѣ лодки играяха една капитална и спъвателна роля, — днесъ не сжществуватъ вече.

Съ сравнително малко разходи, значи, Русия би могла да организира своята черноморска сила прѣдимно съ многобройни подводни лодки и би могла много ефикасно и много лесно да отбранява черноморското си крайбрѣжие. Слѣдователно, отъ изключение въ изключение ние идваме до единствената останала алтернатива: че Русия иска проливитѣ за да на пада вънъ отъ тѣхъ. (Да се не забрави, че тръгнахме отъ положението, че проливитѣ сѫ въ руски рѫцѣ. Защото иначе трѣбваше да разискваме и завладяването имъ отъ вѫтрѣ, за което именно искатъ руситѣ да получатъ свобода да си вкарватъ кораби, на което упорстуватъ много умѣстно и съ право заинтересованитѣ турци.)

Противъ кого, тогава, може да ѝ служи черноморската флота свободна да излиза и влиза? — Ако бѫде за една война противъ Германия и Австрия, ний виждаме но настоящемъ, че флотитѣ не играятъ никаква роля: че нито балтийската, нито черноморската руски флоти (тази послѣднята замѣстена и прѣдставена за случая отъ всѣмогѫщата английска флота въ Сѣверно море), не играятъ никаква роля въ рѣшението на войната, което ще стане на сушата въ Полша. Оставатъ само Франция, Италия и Англия. Ако изключимъ ведната първитѣ двѣ, съ които не виждамъ причини за конфликтъ отъ страна на Русия, при настоящата обстановка нито въ Европа, нито въ Африка, а още по-малко въ Азия, оставаме тогава неминуемо по липса на други врагове лице съ лице само съ Англия. — Добрѣ, но защо враждуватъ или ще враждуватъ, Русия съ Англия? — Ний разбрахме вече защо Англия е вѣковния и заклѣтъ врагъ на Русия: Като обезпечава себе си отъ нападението на руската флота въ водитѣ на Срѣдиземно море, чрѣзъ затваряне проливитѣ Англия едноврѣменно прави невъзможно, осуетява, завладяването отъ Русия на Мала Азия, Персия и излизането ѝ на открито море въ Индийския океанъ. Тъй че можемъ да опрѣдѣлимъ:

Цѣльта, **крайната цѣль,** на завладяване проливитѣ отъ Русия е излизането ѝ на открито море въ Индийския Океанъ. (Не може дори да става споръ че Срѣдиземно Море не е никакво открито море, напротивъ то е сѫщо тъй затворено като Черното Море, а независимо отъ

това, до като въ Черно Море имаше до прѣди тази война само номиналната турска опасность, въ Срѣдиземно море, враговетѣ сѫ безброй и все значителни.) Сега ще се разбере защо опрѣдѣлихъ завладяването на проливитѣ като ключа или основния камъкъ на Източния Въросъ по отношение на Руссия, защото безъ тѣхъ Руссия не може да завладѣе Персия, Мала Азия и Сирия, а ако би ги завладяла случайно тя не би могла да ги задържи, както не би могла да задържи и проливитѣ въ своитѣ рѫцѣ ако нѣма стратегическата линия Сава—Дунавъ—Карпатитѣ—Висла.

Не бѣхъ ли правъ да кажа че това е възобновяване границитѣ на ммперията на Александръ Македонски, по късно Източната Римска Империя? Не съмъ ли правъ да кажа че за това наслѣдство сѫ се явявали слѣдъ толкова вѣка само двама конкуренти — Англия и Русия?...

Практика. Сега, ако минемъ къмъ приложението на теорията ще видимъ че тя напълно се оправдава. Въ прѣслѣдване реализирването на зададената цѣль, Руссия не постѫпва винага планомѣрно, послѣдователно, въ която грѣшка се крие и причината на нейния неуспѣхъ. Тя е била послѣдователна само по отношение на насъ защото и самитѣ ний поставихме въпроса ребромъ отъ самото начало на възражданието ни както ще видимъ, което принуди и Руссия да раскрие, често пѫти неволно, своитѣ карти.

Нѣма по разумно и по-вѣщо описание и окачествяване на руската дипломация и на нейнитѣ усилия да вземе ключа, да положи основния камъкъ на своята завѣтна политика, отъ колкото онова направено отъ г. Габриелъ Ханото. Азъ го подчертавамъ специално за да може всѣки единъ да го прочете внимателно и да схване вѣщината на онова наблюдение което квалифицирва първостепенния държавникъ, и да се проникне отъ дълбоката и обятна мѫдрость на неговитѣ думи:

„Историята на XIX вѣкъ е прѣживѣла редицата условия, направени отъ Руссия, за да получи удовлетворение. Но, ако имрераторската политика знае добрѣ какво иска, изглежда, че тя не знае добрѣ процедурата за да го получи.

По нѣкоги, както въ врѣмето на Екатерина II и Александръ II, тя претендира да надвие изъ висше. Тя се втурва къмъ завладяването на Проливитѣ; нейнитѣ флоти и казаци напливатъ по море и по суша. Всѣки пжть, тя е спрѣна въ своята побѣда: примката се стяга въ момента когато тя мисли че ще я скъса.

Тя тогава се обръща: слѣдъ крутитѣ похвати — кроткитѣ маниери; тя става нѣжна и майчинска за Турция; тя прѣкалява любезноститѣ, прѣхвалва бѣзопасностьта и авторитета на единъ окончателенъ съюзъ; тя се старае да прѣспи жертвата и да я „гильотинира чрѣзъ убѣждение". Въ единъ моментъ на прѣвишено доброжелателство, Руссия прокламирва нуждата отъ запазване живота и цѣлостьта на отоманската държава; тя дори прѣдлага услугитѣ си да ги гарантира сама".

Казани на нашъ езикъ, думитѣ на г. Ханото могатъ да се сгъстятъ както слѣдва: слѣдъ като се е показвала вълкъ, Руссия се е прѣобразявала съ агнешка кожа, или се е приструвала на сжщинска овца; ала кой не знае че вълкътъ си промѣнява козината но не и зжбитѣ. . .

Нѣма наистина по майсторско и по вѣрно описание на похватитѣ на русската дипломация отколкото горнето; ония които сж забравили че рибитѣ не се ловятъ съ гола въдица, че мухитѣ не се ловятъ съ оцетъ, — тѣ нѣка го знаятъ на изусъ за да си го припомнятъ когато говорятъ за доброжелателството или за славянството на Руссия.

И тъй, Петръ Великий, омаянъ отъ успѣхитѣ които неговия прѣдшественникъ Феодоръ III бѣше ималъ при първитѣ стълкновения съ Турцитѣ (мирътъ при Радзинъ 1681), бѣ прѣдначерталъ своя планъ за завзимание Цариградъ, и още недобралъ се до Азовското море, той тръгва изъ свѣта да изучава самъ флотското дѣло, и при първия отдаденъ случай — 1700 г., — той изпраща първия русски военен корабъ, назованъ съ многозначущото име „Крѣпость", въ Босфора гдѣто извънредния пратеникъ Емилъ Украинцевъ прѣговарва за свободното плуване изъ Черно море. Султана

обаче, натоварва фанариота Александръ Маврокордато да даде византийския отговоръ, че Черно море е „прѣчиста и непорочна дѣва“. Това обаче, не обезсърдчава нито Петра, нито неговитѣ приемници и русската флота се увеличава. Европейскитѣ сили, а специално Франция, която минаваше, знаемъ, като най-искренната приятелка на Турция, използуватъ първия случай — Бѣлградския миръ 1739 г., за да наложатъ на Руссия да не държи или строи никаква флота или други кораби въ Азовско море, а да извършва всичката си търговия посрѣдствомъ турскитѣ кораби. Това бѣ началото на Европейското неприятелство противъ русската морска мощь, защото веднага се бѣ разбрало какви цѣли се прѣслѣдватъ. Петръ Великий бѣше насочилъ своитѣ покорявания едноврѣменно къмъ Балканския полуостровъ и къмъ Мала Азия.— При Кючукъ Кайнарджанския миръ, Руссия доби свобода за прѣминаване съ търговскитѣ си кораби прѣзъ проливитѣ; но побѣдата при Чешме (четири години по-рано) затвори Босфора (само Босфора) за военнитѣ ѝ кораби. Знаемъ вече за намѣсата на Пруссия и Англия противъ Руссия и мирътъ при Свищовъ и Яшъ. — Прѣзъ врѣме царуването на Павелъ I Руссия стана съюзница на Турция по случай експедицията на Наполеона въ Египетъ, и на 11/23 Дек. 1798 г., се сключи договора съ който Руссия доби свободно минаване прѣзъ проливитѣ и за военнитѣ си кораби. Френцитѣ бидоха пропъдени отъ Ионическитѣ острови, които подъ названието „Република на седемтѣхъ съединени острови“ минаха подъ протектората на Руссия съ руски гарнизонъ, а плащаха дань на Султана (конвенция отъ 21/III 1800 г.). По този начинъ Руссия имаше добра причина да снове постоянно изъ проливитѣ и да наблюдава какво ставаше тамъ. Срокътъ на горния договоръ бѣше 1806 година. Прѣди изтичането му обаче, и прѣдъ видъ показаната неприязнь на Франция и Ангия[1]), Русия се зае да го поднови; нейния посланикъ въ Цариградъ, Италински, получи на 14 дек. 1804 година тайни инструкции въ смисъль: „1) да договори съ Портата съюзъ, „който да я привързва повече и повече къмъ Русия, и ѝ по„прѣчи да се сближи съ Франция; 2) Портата да поеме за-

[1]) Лордъ Елджинъ и слѣдъ него Нелсонъ бѣха влѣзли до Черно море съ тѣхнитѣ военни кораби и нъпрѣки запрѣщението.

„дължения да участвува въ коалицията, която Русия би могла „да образува противъ Франция, въ съдружие съ Англия и „други сили; 3) да придобие на Русия правото да посрѣдничи, „въ удобни моменти, прѣдъ Портата за нѣкои облекчения на „християнскитѣ населения въ турската империя и за подобре„ние тѣхната участь[1])". (Р. И. А.). — Италински сполучи да сключи договоръ за 9 години, щото проливитѣ да се затварятъ за всички военни кораби освѣнъ за рускитѣ, които можеха да сноватъ навънъ и навжтрѣ. Но едвамъ що бѣше подписанъ и ратифициранъ, когато бляскавитѣ побѣди на Наполеона повдигнаха престижа на Франция прѣдъ очитѣ на Султана и агентитѣ на Наполеона подканиха Портата да унищожи договора; Френцитѣ се страхуваха, че Руситѣ можеха да окупиратъ Катаро[2]). Съ нота отъ 14/26 априлъ 1806 г. Султана исказва желание да се спре минаването на руски военни кораби, но руситѣ не обърнаха внимание на това и на 24 юний пристигна, на пжть за Корфу, руския брикъ Язонъ. Везира протестира, но Италински го покани да употрѣби силата; сжщата комедия се повтори единъ мѣсецъ по-късно при минаването на военния транспортъ Килдумъ за Корфу: руситѣ упорствуваха и турцитѣ не само че не направиха нищо, но даже се извиниха . . .

Настжпиха обаче извѣстнитѣ ни събития[3])—Русия навлѣзе въ Молдова, Наполеонъ потегли противъ нея — които се свършиха съ мирътъ при Тилзитъ (7 юлий 1807) и съюзъ между Франция и Русия, който прѣдвиждаше и подялбата на Турция съ изключение Цариградъ и Румелия (Тракия и Македония). „Князъ Прозо„ровски (главнокомандуващъ на рускитѣ войски въ Дунавскитѣ „области б. м.) бѣше на мнѣние, че Русия трѣбваше да по„лучи Царитрадъ, островитѣ Тенедосъ и Лемносъ които затва„рятъ входа на Дарданелитѣ и полуострова Морея чрѣзъ „чиято окупация щѣше да се добие влияние въ Адриатическо „море. Владението на Цариградъ стана, наистина, крайжгълния

---

[1]) Това визираше положението на сърбитѣ, които току що се бѣха възбунтували подъ водителството на Карагеоргевичъ, а сжщо и гърцитѣ; но за българитѣ и помисль нѣмаше, както ще видимъ на слѣдующата глава III.

[2]) Слѣдъ Пресбургския миръ въ 1805 г. Далмация бѣше отстжпена отъ Австрия на Франция.

[3]) Цит. съч.

„камъкъ на прѣговоритѣ между Наполеона и Александра за „подѣлбата на Отоманската империя. Александра се стараеше „да докаже, че Цариградъ бѣше ключа на неговата кжща, „на което пратеника на Наполеонъ, генералъ Куленкуръ, му „възрази, че Русия би получила по такъвъ начинъ ключо-„ветѣ на Тулонъ, на Корфу и на всѣсвѣтската търговия. — „Наполеонъ си запазваше Дарданелитѣ, но слѣдъ много бурни „разисквания не се доде до никакво съглашение". (Р. И. А.). — Русия успя поне, въ 1812 г. да вземе Бесарабия и да се добере до Дунава — важна придобивка за понататъшнитѣ ѝ кроежи.

Въ това врѣме Англия се стараеше да се сближи съ Турция: въ 1806 год. тя се опита да привлече Селимъ III въ една коалиция противъ Франция, но не успѣ. Въ 1809 год. обаче, тя се сближи съ Махмудъ II противъ Русия. — Знаемъ[1]) останалитѣ събития и приключения: случката при Наварино гдѣто ужъ безъ заповѣдь руската флота изгоря турската; знаемъ за Одринския миръ въ 1829 год. и за окупацията на Влашко и Молдова, за освобождението на Гърция; знаемъ и за онова блаженно положение добито отъ Русия съ договора при Юнкяръ Скелесси (1833 год.). — На 1840 год. въстаналиятъ Мехмедъ Али бѣше принуденъ да капитулира прѣдъ англо-австрийската флота и отстжпи отъ Сирия, Арабия и Критъ (Англия си расчисташе пжтя). — Въ 1841 год. проливитѣ минаватъ подъ „консорциума" на великитѣ сили; Русия, която до тогава третираше сама и направо съ Турция сега си пъхна главата въ торбата, защото отъ този моментъ въпроса зависи всѣцѣло отъ европейския аеропагъ, но руското влияние въ Турция пакъ си остана надмощно. — Въ 1856 год. Англия маневрира тъй, щото да се провокира Кримската война съ цѣль да отърве както Турция тъй сжщо и ромжнскитѣ княжества отъ злосторната опека на Русия. Знаемъ, че въ Парижкия миръ Русия по отношение на военно надмощие бѣше повърната до положението на Бѣлградския договоръ отъ прѣди 130 години, а при това я отдѣлиха и отъ Дунава. Но по случай франко-пруската война (1870 г.) Русия използува

---

[1]) В. цит. съч.

момента, отърсва се отъ унизителнитѣ условия на Парижкия миръ и създава пакъ военен флотъ.

Въ 1877, тя наново се опита да си извоюва завѣтнитѣ мечти извисше, както казва г. Ханото. Този въпросъ ще го разгледаме на друго мѣсто. —

Но Русия не дѣйствуваше само за завладяването на Проливитѣ. Чувствайки, че отъ тази страна тя бѣше събудила съмнѣнията на великитѣ сили, и виждайки че въпросътъ се усложнява и отлага, тя се зае да потегли направо за Персийския заливъ и за Индийския Океанъ. Слѣдъ мирътъ при Туркманшай (10/22. II. 1828) надмощието на руското влияние въ Техеранъ осъмнява вече Англия. Съ помощьта на руски пари и офицери персийцитѣ се отправятъ въ 1837 за Хератъ и Кандахаръ въ Афганистанъ и прѣдизвикватъ намѣсата на Англия, която сега се увѣрява въ намѣренията на Русия и въздѣствува както видяхме на всички руски дѣйствия. Но руситѣ не сѫ прѣстанали отъ тогава да прѣслѣдватъ бавно но упорито своитѣ планове и тѣ продължаватъ да се ширятъ къмъ Мала Азия и Месопотамия чрѣзъ Ериванъ, Табрисъ, и къмъ Индия чрѣзъ Бохара, Кива, Туркестанъ. Днесъ Русия има стратегически линии до Афганската граница — Мервъ — Кушкъ на 100 километра отъ Хератъ; Ташкентъ — Оренбургъ; а сѫщо и рѣката Аму-Дария, която образува граница между Бохара и Афганистанъ на едно протяжение отъ около 500 километра, се кръстосва отъ руски параходи. — Русия държи здрави позиции за походътъ къмъ Индийския Океанъ, но тъкмо когато можеше да се надява на успѣхъ, явява се загрижената за Индия Англия и прѣпрѣчва пѫтя ѝ на всѣкѫдѣ! Отъ това обстоятелство се налага вече неумолимо условието да се матира Англия, сега и Германия, отъ къмъ Мала-Азия отъ къмъ Сирия за да не ѝ попречатъ на нейния маршъ къмъ Индийския Океанъ и къмъ Индия, а това не може да стане освѣнъ чрѣзъ господството въ тази часть на Срѣдиземно море което пъкъ не може да стане безъ завладяването на Проливитѣ и на съотвѣтствуващитѣ брегове, а поне на Тракийския.

Кой може да откаже, че ако Русия да не се бѣше подвела отъ близостьта и отъ сиянието на Цариградъ, отъ фа-

натизма на кръстоносцитѣ за завладяване Св. София, и отъ суетата да остане всрѣдъ кипежа на европейския животъ, и че ако вмѣсто да си исчерпваше силитѣ противъ едни врати които не се отваряха, и нѣма да се отворятъ — тя бѣше извършила всички тѣзи усилия за да слѣзе направо къмъ Океана, прѣди да се бѣ сетила Англия за нейнитѣ намѣрения, прѣди да бѣше се наново създала Германия,—кой може да откаже, че Русия отъ давна щеше да бѫде тамъ? . . .

Сѫщата грѣшка Русия прави днесь когато има безподобния и рѣдъкъ случай да намѣри Англия всѣцѣло ангажирана другадѣ въ борба за животъ; вмѣсто да зарежи европейската война и да марширува, само, къмъ Индия, тя безумно и безполезно продължава да убива синоветѣ си и пилѣе срѣдствата си за да спасява своя завѣтенъ врагъ, Англия, и да му осигури господството въ Индия за вѣкове, ако не за винаги! . . Види се, че споменътъ на Портъ-Артурскитѣ и Ляоянгскитѣ битки прѣсича имъ куража да се погрижатъ и тѣ еднажъ разумно, сполучливо и сѫдбоносно за своитѣ интереси[1]. . .

Австро-Унгария.

Сега вече ще разберемъ много лесно тежненията на Австрия въ Източния Въпросъ; а сѫщо и повѣдението ѝ ще испъкне като естествено въздѣйствие на великоруситѣ дѣйствия.

Теория. Съставена отъ хетерогенни елементи — отъ разни държавици и народности, съ едно население различно по вѣра, по езикъ, по нрави, $^{2}/_{5}$ отъ които сѫ славяни, — и имаща за съсѣдъ славянска Руссия чийто панрусски замисли сѫ били отгадани отъ самото начало на зараждането имъ, — Хабсбургската монархия е трѣбвало да попрѣчи по всички възможни способи на засилването на Руссия, и на добиването ѝ такива стратегически позиции отъ които тя можеше да се обърне успѣшно и противъ нея за поглъщане и ония славянски народи които я съставляватъ, — а това не би значило друго освѣнъ исчезването на Хабсбургската Империя.

Тъй че, можемъ да опрѣдѣлимъ политическитѣ стре-

---

[1]) Дѣйствително е, че Англия е сключила съ Япония съюзъ който има за обектъ именно тази евентуалность. Кой знае, обаче, дали Германия не би съдѣйствувала на Русия да слѣзе прѣзъ Персия въ Индия.

межи на Австро-Унгария по Източния Въпросъ като: неуморно бдителното парализирване на полета на Руското господство на Балканския полуостровъ, и изобщо на югъ отъ стратегическата русска линия описана на друго мѣсто.

Практика. За това виждаме Австрия като неотлжчния другаръ на всички русски походи противъ Турция; тя не само можеше по-лесно да придобие обратно своето, но бѣше на самото мѣсто да слѣди за онова що вършеха русситѣ, тъй че нищо не имъ остана скрито, тайно, неизвѣстно. „Ние „сме съсѣди, казва Андраши на Новиковъ, и прямо заинте-„ресувани въ всичко което става тамъ. Това което би станало „безъ насъ, би било противъ насъ.“ (Р. И. А.) — Слѣдъ като доби своето отъ Турция, Австрия не се би повече, но тя продължи да се намѣсва подъ прѣдлогъ да запазва неутралитета на Ромжния — въ Кримската война, само и само да завардва тѣзи държавици да не попаднатъ нѣкакъ подъ нейно владичество. — До като Ромжния бѣ застрашена да стане плячка и орждие на великорусскитѣ домогвания, Австрия се противопостави на съединението на двѣтѣ княжества, за да може, ако Руссия вземаше Молдова, тя да вземе Влашко, както бѣ станало и съ Полша; но отъ деньтъ когато Ромжния се отърси отъ руското злосторно влияние, Австрия е правила съ нея политика както съ всѣка независима държава,

Сжщото е било и по отношение на България. Ще видимъ на друго мѣсто че когато Руссия слѣдъ 1871 г. замислила да вземе Цариградъ, тя е потърсила да спечели на своя страна Австрия и най на сетне я спечелва но само слѣдъ като жертвува Босна и Херцеговина; Руссия, обаче, искаше прѣдварително, сжщо като Австрия, да си осигури постоянната окупация и евентуалната анексия на България, на което Андраши категорически и ясно се противопостави. Заради несъблюдението на договорното съглашение и когато се увѣри че Руссия намѣрява да заграби България, Австрия протестира и на нейна помощь се притича веднага Англия която се загрозяваше много сждбоносно въ своитѣ пъкъ тежнения, както вече видяхме чрѣзъ излизането на Руссия на Егейския брѣгъ, а сжщо спомогна и Германия гдѣто бдящия гений на Бисмарка бѣше погледналъ много далечъ въ бждещето... По този начинъ, и само за да защитатъ

себе си отъ великоруссизма, распокъсаха Санъ Стефанска България, а демаскирания вълкъ трѣбаше да свие опашка и да си иди,но злобата му се повиши съ толкова повече, както ще видимъ. — Заради сѫщитѣ съображения на безопасность Австрия, когато разбра че Балканския съюзъ е орѫдие на Русия, направи всичко за да го разруши. Азъ ще докажа на друго мѣсто, че това бѣ нашето щастие. — Но тѣзи работи Австрия не е сторила съ специална цѣль да ни помогне или да ни направи добро, далечъ отъ мене, е тази мисль — но доброденствието на Австрия и особено нейното сѫществувание сѫ въ неразривно съотношение съ нашето доброденствие, съ нашето сѫществувание независимо отъ Русия, заради това и Австрия е заставена въ свой собственъ интересъ да се грижи за нашето добро. Тази е тя трайната основа на една реална и гарантирана политика, толкова по гарантирана че нашитѣ политически интереси, както ще видимъ, не се кръстосватъ, а тъкмо обратно се схождатъ и се допълватъ.

Сѫщитѣ съображения на съхранение противъ Русия накараха Австрия да замисли за окупацията и послѣ за анексирането на Босна и Херцеговина. Тѣзи провинции раздѣляха Сърбия и Черна Гора, които бѣха всѣцѣло прѣдадени на Русия; ако тѣ се освободяха даже и подъ видъ на една що годѣ автономия тѣ щѣха да се присъединятъ къмъ съсѣднитѣ двѣ княжества, отъ които щѣше да се създаде едно единствено Сръбско кралство (както знаемъ че щѣха да сторятъ миналото лѣто); слѣдъ това, обаче, послѣдуващата стѫпка щѣше да бѫде анексирането на Далмация, създаване тукъ руски флотъ и слѣдователно запушване Австрия въ Адриатическо море, както бѣше започнала Русия да стори въ началото на XIX вѣкъ, когато бѣ заела Корфу и другитѣ Ионически острови. Ето какво се извлича по този въпросъ отъ доклада на Новиковъ отъ 1/13 окт. 1875 г., писанъ, значи, нѣколко седмици слѣдъ избухване на Босно-Херцеговинското възстание, за което бѣха толкова се трудили рускитѣ агенти: — „Въ Виена прѣдвиждатъ съ безпокойствие присъединяването на възстаналитѣ провинции къмъ „княжествата (Сърбия и Черна Гора б. м,). Макаръ че, спо„редъ обясненията дадени отъ Андраши на Новиковъ, той

„да не бѣше противъ уреждането на малки славянски авто-„номни области въ Босна и Херцеговина, той не смѣташе по-„добно едно рѣшение за жизнеспособно, защото 600,000 мю-„сюлмани живущи въ тѣзи мѣста щѣха да направятъ илюзо-„ренъ всѣкакъвъ проектъ за християнска автономия. Въ за-„мѣна, Австро-Унгария не може да търпи създаването отъ „странитѣ ѝ политически формации, които биха съставили „опасность за монархията; отъ този родъ би била една агло-„мерация образуваща зачатъка на една голѣма славянска дър-„жава. Андраши не се произнесе окончателно върху възмож-„ностьта на едно сливане на възстаналитѣ области съ Сърбия „и Черна Гора, но той отхвърли всѣкаква мисъль за анексия „къмъ Австро-Унгария, защото това щѣше да наруши рав-„новѣсието между двѣтѣ държави на монархията. Министра не „отрѣче, обаче, че сѫществува една партия въ полза на анек-„сията, но той смѣталъ това като политическа грѣшка, за-„щото тѣзи области сѫ бѣдни, некултурни, биха погълнали „много срѣдства и не биха принесли никакъвъ приходъ“. (Р. И. А.). —

Има ли Австро-Унгария нѣкои завоевателни замисли на Балканитѣ, противъ България? — Ако само си спомнимъ за спорътъ изникналъ между Австрия и Унгария по случай окупацията на Босна и Херцеговина, ний бихме лесно отговорили отрицателно, защото която отъ двѣтѣ държави да би взела България, — а това би значило Сѣверна България, Тракия и Македония — тя би станала тъй прѣвишаваща, че би загрозила вѫтрѣшното равновѣсие на дуалистическата монархия. Но, да прѣдположимъ, че споръ между тѣхъ нѣма да стане: България въ такъвъ случай би била за Австро-Унгария не само единъ несмилаемъ елементъ, но още и единъ размиренъ елементъ, който по своитѣ бунтувания би турналъ въ опасность здравостьта — кохезията — на цѣлия Хабсбургски конгломератъ. Слѣдъ петъ вѣковно робство, слѣдъ 35 годишни непрѣстанни сурови и отчаяни борби за запазване скѫпената свобода и за консолидирване народната мощь, не може да се очаква че българския народъ, въ който има такава силна и коренна демократическа пробуда за самостоятеленъ животъ, би клекналъ туку-тъй, безропотно и безъ ожесточена борба подъ брѣмето на едно ново иго. — Поради тѣзи съображе-

ния, никой у насъ не се опасява, въ това отношение, отъ Австрия.

Друго едно съображение е че ако Австрия да прѣслѣдваше завоевателни цѣли тя щѣше да върви ржка въ ржка съ Русия, която именно това иска и мечтае. Още друго съображение е че Германия, въ свой личенъ интересъ, нѣма да се съгласи щото Австрия да се увеличи до степень щото да й съперничи за първенството въ съюза имъ. — Отъ друга страна, желѣзницитѣ които Австрия е строила на Балканитѣ не сж били продиктувани отъ завладателна политика, а отъ найобикновенната търговска политика. Имало ли е нѣкоги съмнѣние че Англия която е строила линиитѣ Кюстенджа—Чернавода и Варна—Русе, и е искала да строи линии и отъ Сърбия къмъ Македония, че е намѣрявала да завладява? — Не, защото Англия която съ параходитѣ си е идвала чакъ до Варна и Кюстенджа е искала, по този начинъ, да улесни екулирването на своитѣ стоки въ Ориента.

По-вещественъ е страхътъ че Австрия ще вземе западна Македония до Вардара за да слезе на **Солунъ.** Това стремление може да се мотивира съ двѣ съображения: че Австрия, и задъ нея Германия, ще направятъ отъ Солунъ една морска база за тѣхния флотъ; — че Австрия, и задъ нея Германия, ще направятъ отъ Солунъ едно свое важно търговско пристанище терминусъ за трафика отъ централна и източна Европа.

Доказахъ[1]) че Австрия не е никога замислила да завземе Солунъ, особено да попрѣчи на насъ да го вземемъ. Отъ каква по-голѣма търговска удобность, наистина, би билъ Солунъ прѣдъ Триестъ и Фнуме? — Прѣвоза по желѣзница, издълженъ съ 7—800 километра, би билъ по-скжпъ и не би никакъ скъсилъ траянето на прѣноса който, ако се смѣта врѣмето за разтоварване и наново натоварване на параходи, би билъ даже подълготраенъ отколкото ако отъ Триестъ или Фиуме стокитѣ се разтоварватъ направо на мѣстоназначението въ източнитѣ срѣдноморски пазари. Тѣй че, по наложителностьта на здравия разумъ трѣбва да изоставимъ економическия мотивъ.

Може ли, отъ друга страна, да бжде Солунъ главната морска база или даже второстепенна... По никакъвъ начинъ:

---

[1]) Въ книгата Кой трѣбва да побѣди стр. 49.

— Ако Триестъ, Фиуме, Пола и Катаро се считатъ заплашени отъ запушване, при наличностьта на широкия Отрантски проливъ, камо-ли повече ще бжде застрашенъ отъ подобна опасность Солунския заливъ, който може да се запуши само отъ нѣколко миноносци!.. Освѣнъ това, различнитѣ Егейски острови сж толкова грозни засади за кораби имащи само Солунъ за своя база и не биха позволили на една сериозна ескадра да развие всичкото си дѣйствие прѣди да бжде загрозена съ онищожаване. Освѣнъ туй, Австро-Унгария никоги не би раздѣлила своята флота въ Срѣдиземно море на двѣ половини за да не я обезсили; при това, не забравяйте че неприятелитѣ на Австро-Унгария нѣма да бждатъ Гърция или Турция, а много по-мощни фактори, и много по-страшни флоти.

Тъй че, нито отъ политическо, нито отъ економическо, нито отъ военно гледища, Солунъ не прѣдставлява никаква особена изгода за Австрия. А една България, еманципирана отъ призрака на руското влияние и естествена съюзница на Австрия, би прѣдставлявала всичкитѣ тѣзи прѣимущества а най-вече економическитѣ, и то само България.

Мога да кажа по този поводъ че прѣзъ моември 1912, видѣхъ въ Австро-Унгарското генерално консулство въ Солунъ, тайната етнографическа карта на Македония и Албания стъкмена отъ австрийскитѣ консули; изданието бѣше отъ 1903 г. Върху тази карта гъркоманското население прѣко около Солунъ не бѣше нанесено като гръцко а като българско. Каза ми се по този поводъ отъ генералния консулъ г. Кралъ: „Ако ний възнамѣрявахме да вземемъ Солунъ щѣхме да на„несемъ това население като гръцко за да имаме една непри„ятность по-малко съ българитѣ; прочее вие се убѣждавате „че не сме имали и нѣмаме намѣрение да оспорваме Солунъ „на Българитѣ“.

Безъ да се спирамъ повече по този въпросъ ще повторя тукъ че заплашването какво Австрия ще вземе западна Македония и Солунъ е една много плоска интрига пусната и подхранена отъ ония които иматъ всичкия интересъ да ни смразятъ съ Австрия, защото тогава намъ ще ни останатъ отворени само смъртоноснитѣ обятия на великорусизма.

По този поводъ прѣдавамъ тукъ часть отъ рѣчьта на графъ Тиса, казана въ Унгарския парламентъ, и подсещамъ

читателитѣ да я сравнятъ съ рѣчитѣ държани отъ Сазонова и други Русси въ Думата: „Приятно ни е да изкажемъ увѣ„рението и радостьта, че начинанието, което прѣдстои да се „извърши отъ нашитѣ войски въ Сърбия ще бѫде сѫще„врѣменно едно **освободително дѣло за Българитѣ отъ „Македония.** Тогава, избърсанитѣ сълзи ще бѫдатъ достойни „за пролятата кръвь, а за насъ, една гордость и слава по„вече, че сме спомогнали на единъ свободенъ на„родъ да влѣзе наново въ владение на това, което „му принадлежи по право, и да засвидѣтелству„ваме своето безкористие, което неговитѣ каче„ства сѫ му заслужили напълно.“

Кой не помни помощьта която нееднокрадно Австрия ни е оказвала въ борбата ни съ сръбската и руската пропаганди въ Македония... Давамъ тукъ едно извлечение, изъ годишния отчетъ № 2169 отъ 17/XI 1898, написанъ отъ високозаслужилий нашъ дипломатически агентъ въ Цариградъ, покойния Димитръ Марковъ, защото се съпоставятъ дѣлата именно на австрийския и на руския посланици. Това извлечение се касае до мемоара даденъ Султану по случай Винишката афера: „Баронъ Ка„личъ оказа своето влияние по въпроса като взе „подъ внимание ходатайството ми. Г-нъ Зиновиевъ, „ако и да направи сѫщото, не се стесни да ми заяви, че але„гиранитѣ въ мемоара ми факти били въ много прѣувеличени, „тогазъ когато благородния английски посланикъ не само „пригърна нашата кауза, но незабавно испрати секретаря си, „г-на Елиота, да изучи работата на самото ѝ мѣсто. Резул„тата на тая анкетна мисия на г-на Елиота не само „че напълно потвърди мемоара ми изцѣло, но на„мѣри работи които азъ не бѣхъ помѣстилъ“.

Въ началото на миналий декемврий, по случай важнитѣ дебати които станаха въ италиянската камара по външната политика на Италия, бившия президентъ-министъръ, г. Джиолити, мислейки че изобличава Австрия въ прѣднамѣрена замисль да смаже Сърбия, направи слѣднето разкритие: „Прѣзъ „врѣме на сръбско-българската война, 9 августъ 1913, мар„кизъ ди Санджулиано ми телеграфира: Австрия съобщава „намъ, както и на Германия, своето намѣрение да дѣйствува „противъ Сърбия и тя декларирва, че подобно едно дѣйствие

„отъ нейна страна не бива да се смѣта освѣнъ като отбра-„нително“.

Коментарии сѫ излишни: прѣдвидливата дипломация на Австрия не можеше да бѫде спокойна прѣдъ перспективата на едно силно русско орѫдие, на югъ отъ нея. — Цаката е тамъ: Австрия и Германия ще ни помогнатъ само ако сѫ увѣрени че не сме, и нѣма да бѫдемъ вече никога, орѫдие на Руссия.

Какви интереси има Австрия въ Албания? Това ще разгледаме когато говоримъ за Италия.

Германия.

Теория: Неприятельтъ на Германия на Изтокъ е Англия, а силата на Англия тамъ е Индия. Да се попрѣчи на Англия да се съобщава по най-късия пѫть съ Индия — прѣзъ Месопотамия или Египетъ — значи да ѝ се парализира силата за въ бѫдеще. За да се стори това трѣбва да се завладѣе економически този пазарь чрѣзъ концесии за желѣзници и пр. и пр. въ Месопотамия и Мала-Азия. Но това не може да стане ако се не има приятелството на Султана което може да се добие само чрѣзъ едно мощно покровителство на Турция. Това уйдисва съвсѣмъ добрѣ на Германия понеже по този начинъ се попрѣчва сѫщеврѣменно и на Русия която е другъ съперникъ на Германия. Можемъ, значи, да опрѣдѣлимъ интереситѣ на Германия въ Източния Въпросъ като: парализирване полетитѣ на английската и руската мощь въ Цариградъ и Мала-Азия чрѣзъ засилване на Турция. Ползата за Германия е политическа несъмнено, но този политически резултатъ се оправдава само чрѣзъ голѣмитѣ економически облаги.

Практика. Нѣма да забравя блясъка на първата визита на Кайзера въ 1889 г. у Султанъ Абдулъ Хамида. Далечъ бѣхъ тогава отъ мисълта че това посѣщение бѣше началото на една тъй важна свѣтска политика, и че тя можеше да има такова въздѣйствие върху България. Прямия интересъ на Германия бидейки въ Турция, тя се зае съ нейното възраждане като военна сила въ замяна на което Германия доби постройката на Багдатската желѣзница, което пъкъ докара съ себе си многобройни концесии отъ всѣкакъвъ видъ. Само Герма-

ния ще може да прѣсъздаде, да възроди Месопотамия чрѣзъ корекцията на Тигръ и Ефратъ, и иригацията на богатитѣ калдейски полета гдѣто златното жито и снѣжния памукъ ще бѫдатъ най-голѣмитѣ доходни пера.

Понеже Турция е наша съсѣдка пораждатъ се два въпроса отъ капиталенъ интересъ за насъ: Ще стане ли Турция германска колония, което би могло да посочи на подобна участь, въ близко или далечно бѫдѫще, и за насъ? Ще бѫде ли засилена Турция въ нашъ ущърбъ? — Тѣзи сѫ двата аргумента съ които прѣдателски ни заблуждаватъ безогледнитѣ привърженици на Съглашението.

Германия ще засили Турция, ще направи всичко за да се повдигне нейната, и тъй добра, военна мощь; но тя нѣма да я направи своя колония. Турция ще бѫде подъ благотворното, за нея, влияние на Германия, но тя нѣма да бѫде подъ нейното владичество, — тъкмо обратенъ резултатъ въ всѣко едно отношение отъ това което би дала Русия; — а колкото за Англия, примѣра съ Египетъ и съ Кипъръ сѫ най-ясното и прѣсното доказателство за нейнитѣ намѣрения.

Германия не може да направи колония отъ Турция, защото тя би се видяла принудена да харчи колосални суми за подържане своя войска, а не туземна, за да може да запази редъ и спокойствие. А недоволнитѣ турци и араби биха създали на Германия такива мѫчнотии които не биха закъснели да подкопаятъ нейната мощь. Добрѣ организирана и добрѣ обучена, турската войска ще бѫде винаги единъ сериозенъ и опасенъ врагъ въ фланга на Русия и въ оня на Англия, тъй че тази войска трѣбва да бѫде съставена отъ хора които ще иматъ **свой народенъ идеалъ и свое Отечество.** Ползата на Германия, отъ това гледище, ще бѫде колосална, защото Русия, и за въ бѫдѫще, ще остане единъ сериозенъ противникъ, особено ако се реформира чрѣзъ революция; — а економическата на Германия полза ще бѫде аналогична на оная на знаменития професоръ специалистъ у когото напливатъ клиентитѣ и доходитѣ.

Това засилване на Турция не може да визира **никакви териториални промѣни въ Европа**, слѣдователно за наша смѣтка,

защото съ това Германия би създала на Турция, съвсѣмъ безполезно, единъ сериозенъ врагъ, и би загубила за себе си единъ мощенъ, въ своята сфера на дѣйствие, съюзникъ.

Наистина, днешнитѣ събития показватъ прѣубѣдително, че **ний сме, дѣйствително, ония които вардимъ Цариградъ**: Турцитѣ нѣматъ нужда да държатъ почти никакви войски отъ самъ Босфора, защото сухопѫтнитѣ атаки противъ Турция, противъ Цариградъ, отъ къмъ Европа, не могатъ да станатъ освѣнъ прѣзъ българска територия; тъй че, до като ний останемъ неутрални и приятели на турцитѣ, тѣ могатъ да използуватъ всичкитѣ си сили другадѣ; въ противенъ случай, — бѫдатъ ли турцитѣ въ вражда съ насъ, — тѣ ще бѫдатъ принудени да задържатъ въ Европейска Турция 4—5 стотинъ хиляди отъ най-добритѣ си войски.

Ако, отъ друга страна, тази обстановка се явява като случайна сега, за напрѣдъ тя ще бѫде една постоянна и повелителна нужда, защото стремежитѣ и користитѣ насочени отъ Русия срѣщу Цариградъ и турската империя, а отъ Англия срѣщу Египетъ, Сирия и Мала Азия, ще продължаватъ да сѫществуватъ, а шансътъ за реализирането имъ ще бѫде прѣдимно прѣзъ Мала Азия; отъ това се изважда и директивата, за Турция, да държи своитѣ най-силни контингенти войска въ Мала Азия гдѣто, собствено, е и нейната — грамадната часть отъ нейната — империя. Тази часть е за нея обширна, цѣнна, доходна, — тази часть ще ѝ дава нейнитѣ войници, — тази часть ще създава нейната обща народна мощь, — тази часть ще бѫде изложена на ударитѣ на Русия и Англия, и заради всичко това, — ето защо и Турция ще трѣбва да насочва нататъкъ, тамъ, всичкитѣ си просветителни, економически, военно-организационни, стратегически и цивилизаторски усилия, — ето защо тя трѣбва да прѣдостави на насъ, българитѣ, да вардимъ и да възродимъ Европейска Турция, защото като пазимъ и засилимъ Турция, ний работимъ сѫщеврѣменно и за своята независимость, както ще го докажа своеврѣменно, — ето защо реалната политика налага на Турция да живѣе въ искренно и вѣчно приятелство, въ **единение** дори съ България, — ето защо не трѣбва да ни дѣлятъ дребни гранични или други въпроси

когато Турция знае, че многобройното мюсюлманско население, което е поданно намъ, доброденствува и се просвѣщава повече отъ онова, което живѣе въ самата Турция, — ето защо не може да бѫде вѣрна нито разумна пуснатата интрига отъ Съглашението, че везира билъ искалъ да му се гарантира възвръщането на западна Тракия, — ето защо, най-сетнѣ, Германия — мислейки прѣди всичко на себе си, — нѣма да създаде нито посѣе вражда между турци и българи.

Германия нѣма да засили Турция въ Европа въ нашъ ущърбъ, още и най-вече, защото ний сме доказали изобилно и най-бляскаво че, тукъ на Балканския полуостровъ, ний сме не само единъ мощенъ военен факторъ въ организация и въ дѣйствие, не само единъ първостепенъ културенъ факторъ, които въ 35 годишенъ буренъ животъ сме прѣзмостили една петвѣковна пропасть, — но ний сме доказали прѣубѣдително, а доказваме още и днесъ. че сме и единъ крупенъ мораленъ факторъ, единъ народъ, който въпрѣки чувства, изкушения и заплашвания, води една прямолинейна чисто народна, **българска,** политика, и нито се подвежда отъ утопиитѣ на панславизма, нито се подава на заканитѣ на великорусизма, — съ други думи, ний сме доказали че сме единъ **народъ на чиято дума може да се разчита.** Разбира се, че трѣбва да изчезне окончателно, **да се изкорени,** всѣкакво по-нататъшно съмнѣние за възможно наше попадвание подъ руско влияние, за възможна българска слѣпо-руска политика. Това е едно условие sine qua non за бѫдещето на България, а случаятъ за доказване това най-блѣскаво, най-убѣдително, **окончателно**, е настоящия изключителенъ и безвъзвратенъ исторически моментъ. — Ако Турция е като мърша за нѣкои отъ Великитѣ Сили и е заставена поради поетитѣ задължения да лавира и да лицемѣри, ний, поне, сме свободни отъ такива букаи, нѣма защо да лицемѣримъ и нѣка открито да се защитимъ отъ панрусизма, защото той е фаталенъ, смъртоносенъ за България, и **ще погребе българската народность навѣки.**

Такава опасность отъ къмъ Германия нѣма. Ако да бѣхме въ прямото нейно съсѣдство, както сѫ поляцитѣ, азъ бихъ ималъ абсолютно сѫщия страхъ отъ пангер-

манизма, както и отъ панруризма. Но доказахъ, че нито Мала Азия, нито Цариградъ нѣма, и не могатъ, да бждатъ германски колонии, и че отъ друга страна Австро-Унгаритѣ нѣма, и не могатъ, да бждатъ германизирани; слѣдователно и за насъ нѣма ни най-малката опасность отъ пангерманизма. Напротивъ, както на Германия така и на Австро-Унгария се налага, повече отъ когато и да е, прилаганието на мждрия аксиомъ „Съединението прави Силата". Неговото обективно доказване за конкретния случай на малкитѣ славянски народи отъ Австрия, е блѣскаво, убѣдително и внушава всичкото довѣрие; затова ще бжде една голѣма политическа грѣшка, ако тѣмъ не се дадатъ заслужено-извоюванитѣ равни правдини и се прѣобрази, по този начинъ, Хабсбургската дуалистическа империя въ една конфедеративна монархия по образеца на Германската. Ний, въ всѣки случай, сме естественитѣ съюзници на Австро-Германия, понеже не само че не ни застрашаватъ, но напротивъ това е единствения начинъ по който ни се гарантирватъ независимостьта и народностьта. — Така, би се образувала въ срѣдна Европа една конфедерация, която би турнала край на рускитѣ и английскитѣ домогвания въ Европа и изобщо въ свѣтътъ, и тогава само би зацарувалъ дълготрайния миръ.[1])

Италия.

Какви могатъ да бждатъ тежненията на Италия въ Източния Въпросъ? — Това е една голѣма загадка. — Допустимо ли е Италия да мисли за политически задачи на Изтокъ и по специално на Балканския Полуостровъ? Ще се насочатъ ли Римскитѣ орли по посокитѣ слѣдвани прѣди вѣкове отъ Помпей, Цезаръ, Октавий, Траянъ, Константинъ, Аврелиянъ?... или ще потеглятъ само италиянскитѣ търговци да извоюватъ наново старитѣ пазарища на Венецианци и Геноезци?...

Отъ когато се е консолидирала, Италия е отбѣлѣзала до сега една редица дѣла, които ни оставатъ въ недоумѣние върху точнитѣ ѝ намѣрения на Истокъ, тъй напр., претенцията върху Валона и протекторатъ върху Албания: сближението чрѣзъ женитба съ Черна Гора; завладяването и задържането

---

[1]) В. въ Приложение, статията ми „Прѣзъ Нишъ за Македония".

на 12-тѣ Егейски острови (Додеканеза); измѣстване Франция въ покровителството на католицитѣ въ Палестина; шушуканията съ Ромжния, и най-сетнѣ окупацията на Валона. — Какво може да означава всичко това? — Евентуално завоеване ли, или само влияние, или само пазарища?

Италия е развила, наистина, въ послѣднитѣ години своята текстилна индустрия особенно много; нейнитѣ памучни платове, нейнитѣ „басми“ конкурирватъ много успѣшно на английскитѣ. Сжщо и италиянскитѣ параходни дружества сж се умножили и увеличили съ помощьта на държавата, и тѣхнитѣ рейси въ източнитѣ пристанища сж зачестили. Съревнованието въ економическото поле е, прочее, фактъ неуспоримъ. Но ний знаемъ че търговията зависи отъ редъ условия въ които политиката не играе почти никаква роля ако задъ нея нѣма силата и протекцията на оржжието или надмощието на финансиитѣ. А Италия нѣма нито едното нито другото за сега.

Друго едно размишление което се налага е безпокойствието на Италия че ще бжде прѣвишена въ Адриатическо море отъ Австро-Унгария чрѣзъ завладяването на Албания. Съ това можемъ да обяснимъ окупацията на Валона и стремежа да се добие влияние въ Албания. Италия не би видѣла съ добро ако попадането на Албания въ Австрийски ржцѣ, но още по-малко въ сръбски ржцѣ, защото излизането на Сърбия на Адриатическо море би значело изникването тука на руска флота съ ония задачи и послѣдствия каквито се очертаха въ началото на XIX вѣкъ. Отъ друга страна безразлично т. е., несжществено е за Австрия да окупира и да вземе Албания ако тя не грози да попадне въ неприятелски ржцѣ; допустимо е че Австрия ще подържа автономностьта на Албания, а най-много съ Валона италиянска.

Италия не би видяла, тъй сжщо, съ добро око и слизането на Австрия на Солунъ за да не се създаде силна конкуренция на трафика който прѣзъ италиянскитѣ пристанища се стреми къмъ Африка и Сирийскитѣ брѣгове. Не е, обаче, само Австрия която може да създаде тѣзи силно конкурентни пристанища на Егейското море, и затова виждаме Италия да се стреми, още отъ врѣме, да застане на чело на една юго-

славянска конфедерация. Съ такава една комбинация Италия би парирала на всички конкурентни и други незгоди било въ Адриатическо море, било въ Егейското, и съ миролюбие би станала царицата на Истока.

Заинтересованитѣ страни, които не се радватъ на едно разбиране между България и Италия разпространяватъ въ послѣдно врѣме, че, тя се е отказала отъ тѣзи комбинации и се е спрѣла на друга въ която да влизатъ Ромжния и Гърция и Италянска Албания. Да разискваме погрѣшностьта на тази политика е безцѣлно защото това нѣма да спре Италия да върши онова що е намислила; като истъквамъ тази евентуалность (днесъ всичко е възможно!), азъ обръщамъ вниманието на народа ни върху възможнитѣ дѣйствия на ромжни и гърци въ комбинация съ евентуалната подръжка на Италия. — За насъ, обаче до сега остава мѣродавно коректното и приятелско поведение което Италия е имала и продължава да има спрямо България.

Може да се допустне, прочее, че по Източния Въпросъ би могло да се породи вражда въ Съюза; но тъй като, въ такъвъ случай, придобивкитѣ на Италия биха били тукъ прѣдимно економически, но че отъ друга страна тѣ биха били придружени отъ фатални на Италия политически прѣимущества за Русия, най-вѣроятното е, че Италия ще запази до край, подъ формата на неутралитетъ, онова наблюдателно и очаквателно поведение което тя е заела отъ самото начало, съ което, прочее, нищо не губи, а може само да спечели въ всѣко отношение.

Заключение.

Отъ всичко до тукъ изложено налагатъ се нѣколко добрѣ обосновани заключения:

1. Съюза мѣжду Германия и Австро-Унгарската монархия почива върху най-здрави основи, а Съглашението между Франция, Руссия и Англия съдържа въ себе си зародиша на раздора, който грози да избухне ненадѣйно, споредъ както се

стекатъ обстоятелствата.[1]) Вѣроятно е че Франция ще устои до край на ангажираната си дума поради създаденото ней безисходно положение отъ войната, нѣщо което не сѫществува, обаче, нито за Руссия нито за Англия.

2. Между Италия отъ една страна и Съглашението отъ друга, сѫществуватъ рѣзки противоположности въ интереситѣ, които нѣма да позволятъ на първата, въ никой въображаемъ случай, да вземе страната на Франция, Англия и Руссия а, напротивъ, допущатъ едно евентулно намѣсване противъ тѣхъ.

Сѫщеврѣменно, обаче, не сѫществуватъ непрѣодолими противоположности въ интереситѣ на Италия и ония на Германия и Австрия; и ако има такива, тѣ не сѫ отъ такъвъ характеръ щото да се допустне, че Италия ще се опълчи противъ своитѣ дългогодишни, и единствено възможни и въ бѫдаще, съюзници.

3. Интереситѣ на Съюза и на Съглашениетв се кръстосватъ по разни посоки и многобройни начини на Балканитѣ. До като, обаче, интереситѣ на Руссия ѝ налагатъ жизнената необходимость за териториални завладявания и заробване на народи, — интереситѣ на Австрия и Германия, а даже и на Англия, изискватъ, въ противовѣсь, засилването на сѫщитѣ народи.

---

[1]) Ето какво е писаль генералъ Куропаткинъ въ доклаоа си отъ 1900 г. относително трудноститѣ и опасноститѣ за Руссия произходящи отъ задаването си такива цѣли:

„Колко и законни да бѫдатъ нащитѣ етремления да владѣемъ исхода „на Черно Море, исхода ва Индийския Океанъ, исхода въ Великия Океанъ, „но тѣзи задачи толкова затрогватъ интереситѣ на почти цѣлиятъ свѣтъ, „щото, като ги прѣслѣдваме ний трѣбва сѫщеврѣменно да се приготвимъ за „борба съ коалицията на Англия, Германия, Австрия, Турция, Китай и Япония, „За тѣзи държави не е страшенъ факта за движението на Русия къмъ този „или онзи отъ горѣпоменатитѣ исходи, по послѣдствията, които ще произле„затъ, ако движението се удаде. Завладяването на Босфора и исхода въ „Срѣдиземно море ни поставя въ възможность да дѣйствуваме по Египетския „въпросъ и да направимъ Суезкия каналъ международенъ. Излизането на „Индийския Океанъ създава постоянна угроза за Индия. Но главното нѣщо, „което трѣбва да застрашава най-вече културнитѣ народи на Европа и Аме„рика, които снабдяватъ цѣлия свѣтъ съ своитѣ търговски и индусриални „произведения, това е встѫпването на Русия въ борба съ тѣхъ въ пазаритѣ „на цѣлия свѣтъ. Държаща въ своитѣ рѫцѣ желѣзопѫтнитѣ линии свърз„ващи Великия океанъ съ Балтийско море, и имайки своитѣ пипала на Бо„сфора, Индийския и Великия океани, Руссия съ своитѣ неизчерпаеми естест„вени богатства може да създаде грозна промишленна конкуренция за дър„жавитѣ отъ цѣлия свѣтъ".

4. Това е особено вѣрно за Турция и България които поради географическото си положение сѫ неминуемо изложени на завоевателнитѣ стремежи на Руссия, — тѣ сѫ тъй да се каже на топа на устата, защото било за завладяването на Проливитѣ, било за тѣхното защищаване, великорусската вълнà ще се разлива неминуемо надъ България и надъ Турция. Сѫщото е вѣрно ако вълнàта, вмѣсто отъ Сѣверо-Истокъ, доди отъ Сѣверо-Западъ, отъ Западъ или дори отъ Юго-Западъ.

По отношение на Великитѣ Сили, слѣдователно, можемъ да кажемъ въ **заключение** че сме достатъчно освѣтлени за да се ориентираме, съ голѣмъ шансъ за сполука, въ тъмнината която покрива бѫдѫщето.

Казахме че Руссия се е показала неизмѣнно послѣдователна въ своето прѣслѣдване само по отношение на България; това ни прѣдстои сега да докажемъ въ слѣдващитѣ двѣ глави. Този въпросъ е отъ капитална важность и трѣбва да се изясни, да се избистри веднажъ за винаги, защото до сега е спъвалъ не веднажъ полетътъ на България. За въ бѫдѫще България трѣбва да има смѣтката си съ Руссия уравнена и движенията си свободни, за да може да третира понататъшнитѣ си работи безъ да бѫде спирана или подвеждана отъ чувственни или родственни безосновни прѣдубѣждения.

II.

Възраждането на България.

1. Пробуждането на роба.

Заслѣпени отъ „славянофилство“, притъпени отъ „руссофилство“ и подведени отъ прѣстжпно невѣжество, нѣкои отъ нашитѣ неспособни политици и недостойни синове на Отечеството, **мамятъ** българския народъ, съ всички сили и срѣдства, като го заблуждаватъ съ доброжеланието на славянската всѣмогжща Руссия, и съ признателностьта която ний сме ѝ били длъжали за гдѣто ни е освободила. Като съзнаватъ сами че нѣма да се намѣри българинъ който, слѣдъ недавно испитанитѣ горчивини отъ къмъ Руссия, да тръгне да се бие за нея, — помѣнатитѣ прѣдатели гледатъ всячески поне да улеснятъ русското нашествие въ България, и за да парализиратъ отъ сега ржцѣтѣ на патриотитѣ които ще се нахвърлятъ, яростно и безразлично, върху всѣки единъ похититель на родната ни земя, тѣ проповѣдватъ на народа отъ висотата на своитѣ позлатени но опръскани съ братска кръвь скамейки, че „пушката на освободений противъ освободителя не гърми“. — Разсѣйванието на това заблуждение, изобличението на тази лжжа, дамгосванието на това висше прѣдателство, на тази **измѣна**, ще бжде цѣльта ми сега.

Казахъ вече че нашето освобождение е единъ инцидентенъ и нежеланъ епизодъ, една **злополука** дори, въ вѣковната борба на Руссия за завладяване проливитѣ; казахъ още че отъ мемоара на Нелидова, който цитирахъ изъ русския имперски архивъ, се вижда достатъчно ясно че обявяване русско-турската война въ 1877 година не бѣше съ цѣль да ни освободи, а да се завладеятъ или се отворятъ проливитѣ, условие което за Руссия съставлява, както

знаемъ пакъ отъ русския имперски архивъ, „цѣлия прочутъ Источенъ Въпросъ“. Прѣди да докажа всичко това, прѣдварително ще покажа какъ **Русситѣ сѫ прѣслѣдвали българщината още отъ момента на възраждането ни.**

Още въ 1800 г., както знаемъ, Руссия се бѣ заела съ покровителството и подобрение участьта на християнскитѣ **населения** въ Турция. Тя се пазеше като отъ огънь да ги назове народи и да упомене имената на тия населения, отъ страхъ да не пробуди народната пламъ на тия нещастни роби, и съ пъклено прѣднамѣрение да ги подчини на своята власть;[1]) и тя прѣсегна чакъ отвъдъ моретата, тамъ негдѣ при исхода на Адриатическо море — **Ионическитѣ острови:** Корфу, Кефалония, Занте и др. — и заседна тамъ съ силни русски гарнизони да покровителствува това **неславянско, а гръцко,** християнско население въ Турция . . . Отъ малко значение бѣше за Руссия какво население живѣеше въ Ионическитѣ острови, — харапи да бѣха, харапи щеше да покровитествува тя, както **и покровителствува въ дѣйствителность и въ днешния день: татари, арменци, туркестанци, черкези, персийци, монголци, калмуци, китайци, манджурци, корейци, лапони, финландци, литуанци, ромъни, поляци и украинци!. . .** Тя се бѣ настанила въ Корфу и другитѣ ионически острови защото положението, географическо и стратегическо, на тѣзи острови бѣше важно за нея, както бѣха важни за нея и земитѣ обитавани отъ ония многобройни и чуждокоренни и разностъблени неславянски народи заробени слѣдъ едно по-късо или по-дълго покровителство! . . .

Както потрѣбаха на великоруссизма земитѣ на тия нещастници, така трѣбваха на Руссия и земитѣ обитавани отъ българитѣ. Затова, съ грижливо внимание тя прѣмълчаваше името на нашия многославенъ народъ, — този български народъ, който сѫществуваше въ всичкия си блѣсъкъ прѣди да сѫществуваше самата Московия, — този български народъ на когото цѣлото православно славянство длъжи своето писмо и своята вѣра, — този български народъ, който е ималъ

---

[1]) Нали помнимъ какво бѣше сторила вѣкове подъ редъ, съ украинцитѣ, лифландцитѣ, курландцитѣ, съ поляцитѣ. ромжнитѣ и пр., всѣ християнскн населения не въ Турция . . .

царе много прѣди Руссия да е взела тази наша титла[1]), — този български народъ който се е борилъ и надвивалъ Византия 9 вѣка прѣди появяването на Петра Великий. . .; тя не помѣнаваше, дори, че той е славянски народъ, отъ страхъ да не се пробуди. Затова, когато на 1804 година, при сръбското въстание, тя отъ нѣмай-кѫдѣ се застѫпи за тѣхъ, макаръ и само привидно, тя за Българитѣ не помена нищо, нито най-малката дума, защото славянското знаме подъ чиято закрила вѣроятно българитѣ щѣха да потърсятъ нейното застѫпничество, бѣше като св. кръсть за дявола! . . .

Но Богъ се бѣше смилилъ надъ теглилата на вѣковния робъ:

— „Тамо въ дънъ горитѣ атонски високи
. . . . . .
Въ скромна килийка потънала въ сънь,
Единъ монахъ тъменъ, непознатъ и блѣденъ,
Прѣдъ ламба жумяща пишеше наведенъ.
. . . . . .
Най-послѣ отдъхна и рѣче „конецъ!“.
На житие ново азъ турихъ вѣнецъ.
Отъ днеска нататъкъ **българския родъ**
История има и става народъ! . . .“

Това бѣ **Паисий, забравений** но **незаменимий великанъ,** чийто заслуги за нашето възраждание никогашъ нѣма да се оцѣнятъ достатъчно. Кознитѣ на гръцкитѣ калугери бѣха събудили въ него народното чувство, той се ровѝ изъ атонскитѣ библиотеки, работѝ, раслѣдвà и, слѣдъ дълги трудове, написа онова, незаменимо по своето въздѣйствие и безцѣнно по своето значение, съчинение което

„. . . фърли тайно прѣзъ мрака тогасъ
Най-първата искра въ народната свясть.“ —

Слѣдъ четири вѣковно робство и слѣдъ нѣколко несполучливи опити да свали тежкото иго, българския народъ

[1]) Помня, че по врѣме на Независимостьта Руситѣ бѣха повдигнали цѣла тревога. за гдѣто Царя на Българитѣ бѣше взелъ тази титла, която минаваше като монополъ на русскитѣ автократи, и нашето Външно Министерство трѣбваше да направи цѣли мемоари, за да докаже, че правото и прѣдимството бѣха наши.

бѣше окончателно навелъ глава... Хлътналъ до гуша въ тинята на робството и моренъ отъ отровния сокъ на фанариотството българинътъ бѣше на прага на своя вѣченъ гробъ, отвъдъ който щеше да въскръсне било като **помакъ** било като **елинъ!...** Въ този критически моментъ се яви **Паисий съ своя „Царственникъ“.** Като животворяща слънчева лжча той распръсна мрака що коварний елинизмъ бѣше събралъ върху всичко що бѣ българско, — като мощенъ лъхъ той распали народната искрица що тлееше подъ гъстата пепель що робството бѣше набрало надъ българската народность, — и по този начинъ пламна оня пожарь който, бавно но сигурно, изгори игото и очисти балканската атмосфера отъ всички злосторни за българщината зародиши, до гдѣто най-сетнѣ можахме да се нарѣчемъ **Народъ** и да дишаме на пълна **Свобода.** —

Понятно е че кръстосванията на Паисий на вси страни гдѣто имаше Българи, а и въ Руссия гдѣто живѣяха свободнитѣ и мощни славяни, не сж се понравили нито на Фенерь нито на Руссия: за първитѣ то значеше осуетяване планътъ имъ да се „ромеизира“ балканския полуостровъ и да се възстанови Византия, този пжть подъ елинска, или по-право гръцка, власть; — за вторитѣ, то значеше изникването на пжтя имъ за Цариградъ на едно непрѣодолимо прѣпятствие. Първата жертва на комбинираните тѣзи два гнѣва ще да е билъ незаменимия патриотъ и **пръвъ народенъ великанъ Паисий.**

Нещастнитѣ роби не можеха да очакватъ помощь отъ никого; въ тѣхната наивность тѣ расчитаха слѣпо на Руссия. Така, Софроний Врачански мислеше че само Руссия може да ни освободи; сжщото мислеше въ началото и **Раковски.** Той съ готовность и радость прие да стане директоръ на Одеската гимназия въ която се въспитаваха българчета, но тука той скоро се убѣди въ това въ което се бѣше усъмнилъ, а именно че цѣльта която прѣслѣдваха русситѣ бѣше да приготвляватъ агенти за руссифициране на българския народъ. Раковски веднага си поставилъ за задача да оничтожи тази пропаганда и забранилъ на българчетата да говорятъ руски помежду си; но когато вече зелъ да прилага и наказание за подобни про-

стъпки, русситѣ разбраха че той не е благонадѣжденъ и го уволниха и испратиха отъ Руссия. Отъ тогава Раковски не прѣстана да прѣдупрѣждава да се вардимъ отъ Руссия, и да свѣстява заслепенитѣ отъ Руссия българи. — „Руссия, пишеше „Раковвки, не избави нито сърбитѣ нито гърцитѣ, Руссия имъ „помогна сами да се избавятъ. Не забравяйте че царетѣ и „държавитѣ не служатъ безъ интереси, и че **ако Руссия ис-„пжди Турцитѣ, тя ще направи това за своя смѣтка, а не „за наше добро.** Въ всѣки случай, обаче, помнете че безъ „да дадеме ние поводъ, че безъ ние сами да си помогнемъ, „Руссия и малкия си пръсть нѣма да мръдне за Българитѣ.“ — Когато той вербуваше сътрудници за своя „Дунавски Лебедъ“ тази мисъль бѣше връзската която ги съединяваше. Тъй напр., Теодосий Икономовъ му пиши на 19 ноемврий 1860 год. — „Гласътъ ми бѣше и е за унията, защото съ тѣмъ начинъ ний „щемъ само добищемъ влѣ въ съставъ народовъ западнихъ „образованихъ, **щемъ са огради веднажъ за всѣкога** отъ „врѣднитѣ гръцки влияния и **отъ завоевателнитѣ мисли** и **„стремежи русскаго правителства.“**

До тамъ бѣше дошла опасностьта отъ поглъщането ни отъ Русия, че борцитѣ на онова врѣме бѣха намислили дори да станемъ униати само и само да спасимъ народностьта си.

Всѣки знае че на неговото слово се длъжи спиране массовото изселване на Българитѣ въ Руссия; тази тактика я бѣха изнамѣрили русситѣ за да исчистятъ нашитѣ земи отъ славянскитѣ елементи и да ги замѣстятъ съ черкезитѣ.

Раковски има тази незаменима заслуга, че пръвъ прѣдупрѣди българския народъ противъ това потайно посегателство. Онова, което Раковски е говорилъ и писалъ е останало неотмѣнно вѣрно отъ тогава и до днесъ; той бѣ **втория народенъ великанъ** въ нашето възраждане.

Слушайте сега пълнитѣ съ свѣщенно родолюбие мисли на **Любенъ Каравеловъ, трети народенъ великанъ;** нека ги прочетемъ съ внимание за да се проникнемъ дълбоко отъ огъня на този истински българинъ и нека останемъ всички такива като него до послѣдното си издихание: —

Букурещъ, 20 юлия[1]).

„Въ Россия сѫществуватъ двѣ сѫвсѣмъ противоположни убѣждения за восточните дѣла. Пѫрвото убѣждение говори, че славянските племена въ Турция и въ Австрия трѣбва да добиятъ своя самостоятелность и да заключатъ тѣсень сѫюзъ съ Россия, която е обязанна да бѫде тѣхна покровителница и сѫюзница. „Славянските племена въ тие двѣ господарства, говоратъ истинните русски патриоти, трѣба да сѫставатъ двѣ федерации, които ще да са намиратъ подъ покровителството на Россия. Австрийските славяне ще да сѫставатъ едно цѣло; а турските — друго цѣло. **Панславизмътъ е празна мечта“.** На тие русси отговарятъ московските славянофили съ слѣдующите думи: **„Сичките славянски племена трѣба да сѫставятъ едно цѣло и да преклонатъ колѣната си прѣдъ своята по-стара сестра Россия“.** Преди малко време единъ отъ найяростните славянофили г. Викентии Макушевъ (гл. „Голосъ“, № 178) отговаряше на г-на Палацки, за неговата статия въ „Реформа“, слѣдующето: „Ако ние подаваме рѫката си на славянските племена, то никакъ не мислиме да ги покориме, да ги погѫлнеме, и да унищожиме тѣхната племенна особенность (а не народность, катъ неправилно са изражава г. Палацки). Чехска народность нѣма така сѫщо, както нѣма и баварска или саксонска, венецианска или неаполитанска. **Както нѣмците или италиянците сѫставляватъ единъ нѣмски или италиянски народъ, така сѫщо и славянските племена сѫставляватъ единъ славянски народъ или една нация“.** И така, г. Макушевъ ни доказва, че на тоя свѣтъ не сѫществуватъ ни чехи, ни поляци, ни сѫрбе, ни бѫлгаре; а сѫществува само „матушка Русия“, която не ще ни да знае за племенните особенности на своите „нищожни“ славянски братия. Разбира са, че подобни думи би биле оскѫрбителни за славянските племена даже и въ такъвъ случай, когато би ги изсказалъ нѣкой нѣмецъ или грѫкъ; но г. Макушевъ е руссинъ, **славянофилъ,** православенъ и ученъ човѣкъ, т. е. той е професоръ въ киевскиятъ университетъ. Истина казваше А. Герценъ, че множество учени хора сѫ

[1]) Уводна статия въ брой 44, год. III (1873) на в. „Независимость“.

джлжни на Михаля! Ако гореказаните думи да бѣше изрѣкалъ нѣкой простъ и необразованъ човѣкъ, то умните хора би го причислиле въ числото на лудите; но тие сж изрѣчени отъ единъ професоръ, който е обязанъ да приготви знающи и разсждитеини граждани и който са счита за прогресистъ. Но както и да е, а г. Макушевъ съ два рѣда, — само съ два, — унищожи толкова славянски народности, които сж сжществовале цѣли хилядолѣтия! Да са обясниме. Ние мислиме, че между славянските племена ще да са вждвори братско споразумѣние и тѣсенъ сжюзъ **само тогава, когато сѣко едно племе бжде независимо и когато сѣка една народность уварди своите племенни отличия. Друго-яче са не може.** Ако г. Макушевъ обича своите русски особенности и ако са гордѣе съ своето русско име, то и сѣки други славянинъ, т. е. **сѣки чехъ или бжлгаринъ е джлженъ така сжщо да защищава своите племенни особенности и да варди своето собственно огнище.** Съ една дума, сѣка една славянска народность е джлжна по-напредъ да нарѣди своята собственна кжща; а послѣ вече да мисли за своето родство съ това или онова славянско племе. Бжлгаринътъ трѣба да бжде по-напредъ отъ сичко бжлгаринъ, сжрбинътъ — сжрбинъ, чехътъ — чехъ, руссинътъ — руссинъ; а послѣ вече да яватъ на свѣтътъ, че тие сж и славяни. Но г. Макушевъ ни разказва, че баварците, саксонците и пруссаците сж нѣмци. Това е така, но шведитѣ не сж нѣмци. Ако Неаполъ и Сардиния сж сжставиле едно цѣло, то Италия, Испания, Португалия, Франция и Ромжния никога нѣма да сжставатъ друго цѣло. Тия четири романски народи могатъ да заключатъ настжпателенъ и отбранителенъ сжюзъ противъ пангерманизмътъ, противъ англо-саксонците или противъ славянските племена; но никога не могатъ да станатъ единъ народъ и да са управляватъ отъ една династия, защото французинътъ нѣма желание да пожертвова своята французска особенность за любовьта на испанците, а италиянецътъ нѣма намѣрение да пожертвова своето име за любовьта на ромжнинътъ. Наполеонъ I испита сичкото това практически. Ни у една народность, ни въ едно господарство той не е срѣщалъ такава голѣма опозиция,

каквато срѣщна въ Испания. Въ другитѣ господарства Наполеонъ бѣше дълженъ да са бори съ войските; **а въ Испания — съ самиятъ народъ.** И така, славянските племена могатъ да бѫдатъ сѫюзни само тогава, когато сѣко изъ тѣхъ бѫде независимо или когато сѣкиму са дозволи да управлява своята кѫщица по своята собственна воля; съ една дума, **славянските племена само тогава ще да бѫдатъ славяни, когато руссинътъ си остане руссинъ, чехътъ — чехъ, а бѫлгаринътъ — бѫлгаринъ.** Ние са сѫзнаваме, че между нѣкои славянски племена сѫществува глупаво, ситно и ненужно религиозно, политическо или историческо раздѣление и че подобно раздѣление не трѣбва да бѫде; но това са отнася само до оние славянски племена, които сѫ една народность или една фамилия. Така, напримѣръ, сѫрбете, хорватите, черногорците и боснаците сѫставляватъ единъ народъ или една народность, защото говорятъ единъ езикъ и защото иматъ еднакви нрави и обичаи; чехите, моравците и словаците сѫставляватъ друга народность; а руссите, малоруссите и бѣло-руссите — третя народность. Между руссинътъ и мало-руссинътъ сѫществува по-голѣмо разстояние, нежели ли между сѫрбинътъ и словѣнецътъ; а между полякътъ и чехинътъ сѫществува по-малко различие, нежели между бѫлгариинътъ и руссинътъ. Ако г. Макушевъ е добъръ филологъ, то сичкото това одавна вече му е извѣсно. Ние мислиме, че панславизмътъ е вѫзможенъ, — баремъ приблизително — само тогава, когато австрийските славяне, т. е. чехите, моравците, словаците, лужичаните и поляците сѫставатъ едно независимо цѣло; сѫрбете и българете — друго цѣло; а Россия — третйо цѣло. Разбира са, че тие три цѣли трѣба да иматъ между себѣ си споразумѣние и да са сѫвѣтоватъ за нѣкои общи дѣла. Освѣнъ това, сѣка една народность, която влазя въ сѫставътъ на това или онова цѣло, трѣба да уварди своите племенни особенности и да остане независима въ сѣко едно отношение. Трѣба да кажеме и това, че гореизложенното наше мнѣние не е нищо друго, освѣнъ една теория. Единственното добро, което сѫ въ сѫстояние да ни направатъ днесъ нашите русски братия, са сѫстои въ тѣхното сѫчувствие къмъ нашата политическа свобода и къмъ нашата пле-

менна особеность. Помогнете ни да свалиме отъ шеите си турското и нѣмското иго; развѣжете ни ржцете и дайте ни вжзможность да добиеме своя собственна воля; **докажете на Европа, че нѣмате задни мисли и че са ржководите отъ чисти побуждения;** най-послѣ, докажете ни своето сжчувствие и своето братство практически, — и вие ще да намѣрите нелицемѣрни братия и яростни сжюзници. „Соловья баснями не кормятъ“, говори руската пословица. Ограбенниятъ, погазенниятъ и полуубиениятъ народъ не е въ сжстояние нито да помисли ни за „великите славянофилски идеи“, ни за „Аксаковските братства“, ни за Катковската „общеславянска литература“. Нека ни бжде дозволено да кажеме, че празните филологически теории, славянофилскитѣ азбуки и Погодиновскитѣ послания, не само че не облегчаватъ положението на поробените славянски народности, но причиняватъ имъ вреда. Г. Макушевъ е пжтувалъ по славянските земи и познава твжрде добре това критическо положение. Гржцките шарлатани и турските кесиджие и безъ теориитѣ на г. Макушева прислѣдоватъ твжрдѣ енергически „несжществующите“ русски пропаганди, които, по тѣхнитѣ думи, сж са появиле и надъ камъкъ, и подъ камъкъ. Но да оставиме това и да проджлжиме своето обозрѣние. Ако чехитѣ, за любовь на г-на Макушева, са откажатъ отъ своята народность, то другите славянски племена нѣматъ подобно намѣриние. **Ние, бжлгарете, обичаме руссите, но още повече обичаме сами себѣ си; ние са радваме на русските успѣхи и на русското величие, но въ това сжщо време желаеме да бждемъ свободни и независими; най-послѣ ние сме готови да защищаваме общеславянските интереси, но желале би по-напредъ да защитиме сами себѣ си. Нашето днешно положение е такова, щото народътъ не може да мисли ни за племенно родство, ни за славянофилство; а ако е сичкото това така, то той (народътъ) е готовъ да са хвжрли на шеята сѣкому, който му подаде каквато и да е помощь и който пожелае да облѣгчи неговото горчиво сжществование. На гладниятъ, на жѣдниятъ, на убиенниятъ и на нещастниятъ не трѣбатъ никакви теории и никакви платонически сжчувствия.** Политиците говорятъ, че днешните времена сж практически, економически и егоистически. Ние

имъ вѣрваме. Бѫлгасркиятъ народъ са бори съ фанариотските злодѣйци и старае са да спаси вѣрата си и народностьта си; а русските богослови му разказватъ, че петйото правило на 7-ятъ вселенски сѫборъ говори, че овцете трѣба да са покоряватъ на вѫлците; бѫлгарскиятъ народъ влѣче турското иго и старае са съ сичките си сили да облегчи своето положение; а г. Макушевъ му предлага своята младоженска дѣсница и калесва го на свадба; **най-послѣ, бѫлгаринътъ са бори за своето сѫществование, за своята свобода, за своето име и за народность; а неговите русски братия му казватъ, че бѫлгарски народъ не сѫществува и че думата Бѫлгария е само географическо понятие! Разбира са, че „ако славянофилите да не би биле така чудни, то тие биле твѫрде смѣшни“.**

Нека екнатъ наново думитѣ на този великъ българинъ, тѣ сѫ всѣ тъй вѣрни и нуждни днесъ както тогава; нека намѣрятъ тѣ отзвукъ въ всички български сърдца, а особено въ ония, които сѫ се самозабравили до тамъ, че поставятъ рускитѣ интереси прѣди българскитѣ; нека днешнитѣ недостойни синове на Отечеството, нека прѣдателитѣ, чуятъ и разбератъ, че „славянофилитѣ“ сѫ били и тогава чудни и смѣшни, че руската опасность за България не е ново нѣщо. А ако тя е сѫществувала съ такава неприкрита грозота тогава, когато не бѣхме друго освѣнъ едни роби, освѣнъ едно „християнско население въ Турция„, камо ли по-голѣма и по-грозна ще да е тази опасность днесъ, когато ний сме свободенъ народъ и независима държава, т. е. едно самостоятелно прѣпятствие за рускитѣ жизнени интереси? . . .

Но и тогава, както и сега, чорбаджиитѣ, лихваритѣ, турскитѣ мекерета, бѣха противъ всѣкакво народно дѣло; тѣмъ имъ бѣше охолно, добрѣ; — но народътъ, който бѣше вече извоювалъ своитѣ черковни правдини, този народъ чийто единствено богатство бѣше Отечеството, той разбра че трѣбваше да поведе борба за освобождение и че трѣбаше да се надява само на себе си.

Чуйте какво проповѣдва[1]) **Христо Ботйовъ, четвърти народенъ великанъ** въ нашето възраждане: —

— „Нека говори кой що ще, а ние ще кажемъ че рѣшението на нерѣшимия до сега Източенъ Въпросъ лежи единствено върху широкитѣ плѣщи на нашия немалочисленъ народъ, а смъртьта на Турция се намира въ неговитѣ яки и напукани отъ трудъ рѫцѣ. А когато всичко това е така защо да подсмърчаме прѣдъ чуждитѣ врата, защо да си правимъ мили очи и защо да оставяме **да се експлоатира нашето** отдавна вече осѫдено отъ много горчиви опити довѣрие и нашата безпрѣдѣлна, **но неземена и досега въ внимание племенна любовь?** Какво не достига на нашия народъ за да смъкне отъ шията си хумотътъ на турския деспотизмъ? Сила ли, срѣдства ли, патриотизъмъ ли или революционна пропаганда! Историята на нашето хайдучество, на нашитѣ частни възстания и на нашата помощь, която сме указвали въ множество случаи на произходившитѣ около насъ народни възстания, показватъ доволно ясно, че у насъ има и сила, и срѣдства, и патриотизмъ, но че у насъ не достига само такава широка пропаганда, която е потрѣбна за да свърже въ едно цѣло частнитѣ или провинциалнитѣ у насъ революционни пропаганди, да имъ даде надлежащето направление, и да имъ посочи цѣльта къмъ която трѣбва да устремятъ своитѣ дѣйствия.“

Уморени, наистина, да подсмърчатъ прѣдъ чуждитѣ врата, които не искаха да се отварятъ, българския народъ се зае самъ да извоюва своето политическо освобождение както бѣше извоювалъ и духовното. Ний знаемъ епическитѣ ония борби на **Хаджи Димитра, Караджата, Левски, Ботйовъ,** знаемъ за **Априлското възстание,** Всичко това знаемъ, но не знаемъ какъ да го цѣнимъ и, въ едно прѣстѫпно подлизуркване прѣдъ Русия, ний сме осквернили святостьта на дѣлото извършено съ такъвъ небивалъ героизъмъ отъ самитѣ насъ. Ний забравяме безбройнитѣ и твърдѣ скѫпи жертви дадени отъ насъ за свободата и прѣмълчваме съ прѣстѫпна прѣдумисль, че **това наше епическо всѣнародно усилие успѣ, понеже то**

---

[1]) Статия в. „Знаме“, отъ 14.XII 1874 г.

създаде за пръвъ пжть българския въпросъ въ Европейската дипломация и доведе до Цариградската конференция, която бѣше турила начало на окончателното ни освобождение, въ обединената формация за която сме се борили толкова години, за каквато мечтаемъ и днесь, ако Русия въ страхътъ си да не испусне тази своя плячка не се бѣше намѣсила и не бѣше станала причина да ни разпокъсатъ въ Берлинъ като замѣрваха исключително нейнитѣ скрити намѣрения.

За щастие, знаменити чужденци които знаятъ нашата история и онази на Руссия отдаватъ заслуженото на нашата борба за освобождението. Ето какво намирамъ писано въ рапорта на Карнегиевата Анкетна Коммиссия въ която фигурирваха, както е извѣстно, благородния руссинъ, професоръ **Миллюковъ** и редактора иа в. Nation скжпия за насъ англичанинъ **Брайлсфордъ:**

„Знае се доста добрѣ ролята играна отъ Русия въ ос„вобождението на България. **Но не се знае достатъчно,** „обаче, че освобождението въ 1878 г. е било прѣд„шествувано отъ едно **мѣстно народно движение.** Го„ворихме, вече. за мирната борба на Екзархията противъ „Гърцитѣ отъ Фенеръ; но, сжщеврѣменно, произлезе и „едно революционно движение което си бѣше за„дало за цѣль независимостьта на България. Както „въ Сърбия и въ Гърция, въ началото на XIX вѣкъ, това „движение намѣри сподвижници въ планинскитѣ войводи на„рѣчени „хайдуци“. Главнитѣ водители, обаче, „апостолитѣ“ „на това движение, бѣха революционери отъ по модеренъ „стилъ, — „интелектуали“ отъ които нѣкои бѣха свършили „университетъ или училища въ странство. Генерацията на „апостолитѣ се обяви противъ старитѣ методи на борба усво„ени отъ „чорбаджиитѣ.“ Народътъ бѣше съ апостолитѣ и „ерата на въстанията започна; тя докара съ себе си турскитѣ „звѣрства, разкрити на цивилизования свѣтъ отъ Глядстона. „Българитѣ отъ Македония участвуваха въ тази борба на „равно съ ония отъ тъй наречената България. Затова бѣше „и твърдѣ естествено щото слѣдъ руско-турската война да „се зароди идеята за една „цѣлокупна България“ очертана “въ границитѣ на Санъ-Стефанския договоръ, и която щеше

„да включи цѣлото българско население отъ Турция. Нацио-„налистическитѣ протести на **Сърбитѣ** бидоха задушени отъ „самитѣ тѣхъ и тѣ **признаха като български, по прѣдание, „всичкитѣ земи включени въ границитѣ на тази бждаща „България начертана отъ Игнатиева“.**

Ето какво казватъ чужденци които се ржководятъ само отъ чувството на справедливость... Какво остава да казваме ний на които това минало е свѣщенъ споменъ?... Не е ли печално щото чужденцитѣ да цѣнятъ заслугитѣ на Българитѣ повече и по-правилно... И не е ли прѣстъпно ний да ги игнорираме, да ги отказваме?...

Отъ всичко до тукъ изложено явствува съ особена бляскава свѣтлина че прѣди още да сжществува каквато и да била вѣроятность за нашето възраждане, както русскитѣ славянофили тъй и русското правителство не сж работели **за нашето освобождение като самостоенъ народъ;** а тъкмо обратното, тѣ сж гледали по всѣкакъвъ начинъ, първо: да потушатъ всѣкакво народно-българско проявление като сж говоряли, проповѣдвали и убѣждавали на всѣкждѣ и всѣкиго, че ний сме всички славяни и че трѣбва да се стремимъ не къмъ образуването на една отдѣлна държава, а да увеличимъ великорусската държава, съ друга рѣчь, не се е мислило за искрененъ панславизъмъ а за сжщински панрусизмъ. Понеже тѣзи чувства и намѣрения сж сжщитѣ и днесъ, както у еднитѣ тъй и у другитѣ, то, тѣ ще да сж слѣдвали непрѣривно, тѣ не ще да сж били други и по врѣме на русско-турската война отъ 1877-78 г.

Това ни прѣдстои сега да докажемъ.

2. Русско-Турската война 1877—1878 г.

Тази война се нарича у насъ „освободителна“ защото всички мислѣхме, въ първитѣ моменти на възхищение, че тя наистина се бѣ обявила за нашето освобождение; затова и се бихме тъй отчаяно, тъй славно, тъй сждбоносно за изхода на войната при Шипка, Шейново, Стара-Загора и пр. Ний я наричахме „освободителна“ още защото вслѣдствие на тази война, ний се отървахме отъ робството и заживяхме свободенъ животъ.

Въ тѣзи двѣ понятия, обаче, има една пропастна разлика: по отношение на нашето възраждане — създаване третото българско царство, руско-турската война бѣше дѣйствително освободителна; но по отношение намѣрението на руската политика тя бѣше заробителна, защото Русия нито е мислила да ни освобождава, нито е допущала че подобно нѣщо можеше да се случи въ такава форма, въ каквато се очерта веднага и се довърши на 1908 г.

Каква признателность дължимъ ний на руската държавна политика, и защо? — По този поводъ наумявамъ си какво ми разказваше единъ селянинъ отъ Горни-Богровъ: той попадналъ на пѫтя на прочутия разбойникъ Качамачку и билъ подкаранъ отъ него да му носи единъ сандъкъ съ пари; разбойницитѣ обаче били нападнати и разпръснати отъ други разбойници; въ това врѣме нашия Богровчанинъ хвърля повѣрений му сандъкъ съ пари, избягва и се освобождава. Длъжи ли той нѣкаква признателность на вторитѣ разбойници?... Или пъкъ да си спомнимъ за вола който си строши игото до като дѣдо Иванъ и Мехмедаа се биеха. Дължи ли воля нѣкаква признателность на дѣда Ивана?... Нито дѣдо Иванъ, нито разбойницитѣ не сѫ мисляли да освобождаватъ, а само да заграбватъ!... Ний дължимъ признателность, наистина, на руския народъ, на ония добродушни руски мужици, които заблудени отъ думитѣ, че се биятъ за „облекчение участьта на християнскитѣ населения въ Турция“, дѣйствително сѫ се били съ тази молитва на уста. Но ний трѣбва да се възмущаваме отъ всичката си душа противъ тайнитѣ кроежи на руската държавна политика която тогава, както и днесъ, води на безполезна касапница, съ похитителска, нехуманна цѣль, милионитѣ суевѣрни, невежи но добродушни и мили руски селяни!...

Русия не е мислила да ни освобождава; — тя е възнамѣрявала да ни въплоти въ своето тѣло като родствено плѣме; **заради това нашата пушка ще трѣбва да пукне безъ колебание противъ фалшивата, лицемѣрната освободителка, ако тя рече да нагази въ нашата земя. За насъ има едно само нѣщо свято надъ всичко — това е независимото Отечество.** Ако Русия се обърне противъ насъ, когато ний тръгнемъ противъ враговетѣ на Отечеството и народно-

стьта ни: сърбитѣ и гърцитѣ, безъ да се е опълчила и противъ тѣхъ, когато тѣ коварно и вѣроломно се бѣха нахвърлили противъ насъ, — това ще потвърди за лишенъ пжть противобългарскитѣ намѣрения на Русия.

Заради това, подхранване народа съ заблуждението че Русия ни е освободила, — втълпяването сжщото заблуждение въ масата на народа която не е, за жалость, достатъчно просвѣтена за да може да възприеме подобно нѣщо критически, — и експлоатирането съ това сжщо заблуждение въ единъ моментъ сждбоносенъ за държавата и за народностьта ни, съставлява най-тежкото прѣстжпление — **измѣна.** Ето защо: —

А. — **Русия не е тръгнала да воюва съ цѣль да ни освобождава, а да завладява проливитѣ.** — Това става явно отъ всичко онова документирано изложение, което направихъ по въпроса въ книгата си „Кой трѣбва да побѣди". — То се доказва още отъ цѣлитѣ на настоящата война обявени съ царския манифестъ, и много странно, но сжществено, изяснени отъ рѣчьта на Сазонова и отъ всичко говорено въ руската Дума и писано въ руската преса по този случай.

Поразителни, като доказателства въ това отношение, сж истъкнатитѣ отъ Куропаткина факти въ своя трудъ „Итоги Войны," които даваме безъ коментарии понѣже такива сж излишни прѣдъ категоричното краснорѣчие на самитѣ данни.

Исхождайки отъ становището че положението на границитѣ на Руссия не било обезпечено, Куропаткинъ изброява прѣдимственитѣ задачи на русската военна сила и казва: —

„Въ XVIII столѣтие прѣдстояло: На югъ, — да се върви по пжтя очертанъ отъ великитѣ князе Светославъ и Олегъ, да се разшири границата покрай Черно море, да се раслаби Турция и да се подготви почвата за по-далечни удари." —

Кой българинъ не знае злинитѣ на Светославъ въ България и фаталнитѣ послѣдствия, отъ неговото нашествие, за първото ни царство което тогава попадна подъ Византия!...

„Испълнение въ XVIII вѣкъ задачата за възвръщанието отъ Полша Бѣлоруссия и Малоруссия, ни е заставило да водимъ съ нея 4 войни, послѣдната отъ които се свърши съ прѣкратяване самостоятелното сжществуване на Полското господарство." —

Чувайте Българи, какъ безгрижно Руссия разрушава славянски голѣми царства само и само за да постигне своето!...

„Въ XIX столѣтие, на югъ прѣдстояло да се продължи задачата отъ XVIII вѣкъ съ цѣль да се затвърдимъ здраво и трайно на брѣговетѣ на Черно Море и да се направятъ тѣ безопасни отъ нападение отъ къмъ морето.“

„Очевидно, че пация тъй мощна не могла да се помири „съ условията прѣдписани ней въ 1856: да не държи военен „флотъ въ Черно море. Не могла тъй сѫщо да се помири „съ загубата на устията на Дунава, спечелени слѣдъ побѣ„доносната война отъ 1828 год.

„Заради това, колко и сложни да сѫ били причинитѣ „за войната огъ 1877—78 г. г., **всѣ пакъ по своето сѫще„ство тази война съставлявала продължение на нашитѣ „двувѣковни борби за завладяване Черно море и за обез„печение пейния изходъ“.**

„Тази задача се усложнила и този пѫть съ историческата необходимость да се окаже помощь на **родственнитѣ племенна** на Балканския полуостровъ; сърбскитѣ и българскитѣ.

„Неясностьта на прѣдстоящитѣ намъ цѣли на Балкан„ския Полуостровъ влошило нашето положение. Въ грижитѣ „за сѫдбата на балканскитѣ народности **сѫ били за„бравени насѫщнитѣ интереси на Русия“.**

„Разширение прѣдѣлитѣ на Русия по всички направ„ления и нейнитѣ походи къмъ моретата Балтийско, Чер„но и Великия океанъ сѫ принудили Русия да завладява „различни народности, чужди и даже враждебни ней“.

„Въ течение на 18-й и 19-й вѣкове главната задача на Русия е била разширение на тѣзи граници.“

„Слѣдователно несъмнено е, че въпроса за границитѣ трѣбва да се постави на първо мѣсто и днесъ.“

— То се доказва още отъ съдържанието на цитираний мемоаръ на Нелидова. — То се доказва най-сетнѣ **неуспоримо и окончателно** отъ слѣдующия цитатъ изъ руския имперски архивъ: „Прѣдвиждайки, че не бѣше възможно да добие, по „въпроса за Проливитѣ, каквото и да било промѣнение въ „сѫществуващия редъ на нѣщата, ний се отказахме отъ

„всѣкакъвъ опитъ въ това направление **и се задъл-**
„**жихме спрѣмо Англия**, много прѣди отварянето на
„Берлинския конгресъ (както знаемъ, това бѣ даже прѣди
„сключването на примирието б. м.), да се задоволимъ съ
„сѫществуващитѣ наредби, които тя смѣташе **мѫдри**
„**и цѣлесъобразни, т. е. отговарящи на британскитѣ инте-**
„**реси.** Едвамъ слѣдъ свръхчовѣшки усилия и нечу-
„вани жертви ний можахме да свършимъ кампанията,
„**която бѣ прѣдприета слѣдъ много колебания и дълги**
„**отсрочвания.** Трѣбало е да я избѣгнемъ **и войната**
„**по всѣка вѣроятность, щѣше да бѫде отстранена**, ако
„единъ отъ мотивитѣ, които накараха императора
„Александръ II да я обяви, да не бѣше **чувството на накър-**
„**нено достойнство**, което го подбутваше да се възползува отъ
„най-малкия случай за да прѣмахне послѣднитѣ послѣдствия отъ
„Парижкия трактатъ и да възвърне на Русия онази часть отъ
„Бессарабия отнета въ 1856 г. — Осемь години по-рано това
„сѫщо чувство бѣше накарало Александръ II да се освободи,
„чрѣзъ една едностранчива декларация, отъ стипулациитѣ на
„едно международно задължение. **Въ 1877, това сѫщо чув-**
„**ство го повлече да прѣдприеме една война**, която, безъ
„малко, щѣше да запали цѣла Европа, и която донесе
„на Русия прѣимущества, които не съотвѣтствуваха
„никакъ на жертвитѣ, които тя бѣ заставена да
„направи.“ — (Р. И. А.).

Съпоставете сега този послѣденъ цитатъ, който е есенцията на цѣли купища тайни прѣписки, съ онова, което е писалъ Куропаткинъ и съ всичко онова, което сте чули и чели отъ началото на тази война, или вземете само този послѣденъ цитатъ, и азъ не виждамъ какъ може още да остане и най-малкото вѣрване, дори у най-заслѣпенитѣ русофили, че руситѣ сѫ обявили войната за да ни освободятъ. Изпъква съ заслѣпителна очевидность, че нашата участь не е играла абсолютно никаква роля въ рѣшението да се обяви тази война и че условието, което наложи войната на императора и на неговото правителство бѣше въпроса за проливитѣ. — Разкаянието, многократно подчертано въ горнитѣ документи, за дѣто бѣха направили тази война, съжаленията че тази война не е могла

да се избѣгне и недоволството отъ постигнатитѣ резултати доказатъ, както казахъ, най-убѣдително, че **нашето освобождение** не влизаше никакъ въ смѣтката на Русия при обявяване на войната, иначе тя трѣбаше да се счита удовлетворена и щастлива че е постигнала своята цѣль, а не да ридае...

Б. — **Не може да се оспори че Русия е желаела да направи нѣщо за облекчение на християнскитѣ населения въ Турция.** — Това се извлича изъ слѣдующия документъ изъ Р. И. А.: — Убрилъ, руски посланникъ въ Берлинъ, докладва съ дата 5/17 Септемврий 1876 г.: — „Въ Берлинъ вѣр„ватъ въ една прѣдстояща война между насъ и Турция. Трѣба „да призная, че азъ не вѣрвамъ въ подобна възможность и „че я отхвърлямъ отъ своитѣ прѣдвиждания. Азъ си спомню„вамъ, че **Вий бѣхте ми изказали намѣрението да не жер„твувате интереси руски положителни, за интереси, повече „или по-малко мимолѣтни, славянски или други.** Слѣдова„телно азъ си оставамъ на сѫщото становище. Тази война би „могла да компрометира, наистина, благоденствието на стра„ната, реформитѣ съ които Императора я е надарилъ, нейното „богатство, нейното развитие. Всичко това би се спрѣло за „дълги години. — На туй мѣсто на писмото Императора соб„ственоръчно е направилъ слѣдната забѣлѣжка: „затова ме „е страхъ отъ нея (войната).“ — Може ли да се желае това, „продължава Убрилъ, особено за една неопрѣдѣлена война, „прѣдприета за една идея безъ тѣло, безъ реална цѣль, за„щото азъ изключвамъ всѣкаква идея за користь и за увели„чение. Не би се касаело, значи, освѣнъ за подобрѣние „положението на народноститѣ, които едва що сѫ доказали „че иматъ още нужда да зреятъ, и които, прочее, сѫ се по„ставили въ тѣзи мѫчнотии безъ да държатъ смѣтка за нашитѣ „заповѣди.“

Прѣдупрѣждавамъ своитѣ противници да се не хванатъ у този аргументъ, защото той е като единъ ножъ съ двойно острие. Прѣди всичко разговора между Горчакова и Убриля, на който послѣдния прави намѣкъ, се отнася до врѣмето, когато бѣ започнало Босно-Херцеговинското възстание а дума за българитѣ не бѣ станала. — Отъ книгатл „Кой трѣбва да побѣди“, знаете кога и защо стана дума и за българитѣ.

— Едно, обаче, е доказано, че Убрилъ не вѣрва въ подобна война, защото я намира безцѣлна и дори врѣдна за рускитѣ интереси; че интересите на тия славянски или чужди християнски населения сѫ мимолѣтни, макаръ повече или помалко (чети: ще бѫдатъ и тъй и тъй заробени рано или късно! . . .), и че, най-сетнѣ, вмѣсто помощь тѣмъ имъ се падало наказание, понеже не послушали заповѣдитѣ на Русия! . . . Азъ не давамъ голѣмо значение на Убриловитѣ размишления понеже той не ще е билъ нито много уменъ, нито много хитъръ дипломатъ, тъй като отъ цѣлата негова прѣписка излиза, че той неволио, но добросъвѣстно, подведе Русия къмъ война, съ увѣрението че Бисмаркъ е обѣщалъ да подкрѣпи Русия. Тази вѣра на Русия бѣше отишла толкова далечъ, че тя мислѣше даже да воюва противъ Австрия съ помощьта или съ съгласието на Германия, но Бисмарка бѣше прѣмного хитъръ за довѣрчивия Убрилъ, и читателитѣ помнятъ неприятната изненада за Русия отъ отговора на Швайницъ даденъ Новикову. Но Русия разбра, по принуждение, че трѣбва да се споразумѣе съ Австрия и сега вече става явно за кои християнски населения се интересуваше тя.

В. — **Християнскитѣ населения за които се желаеше облекчение, това бѣха Боснацитѣ и Херцеговинцитѣ. — Облекчение не значи освобождение.** — Защо ли? — Защото боснацитѣ и херцеговинцитѣ щѣха да се съединятъ съ сърби и черногорци и да образуватъ едно силно орѫдие на Русия за спиране германизма, до като Русия си уредеше работата въ останалата часть на полуострова. Слѣдъ това и тѣхната участь бѣше рѣшена както нашата: за тѣхъ само „мимолетностьта“ щѣше да е по-дълготрайна. Това стана ясно при създаването на Балканския съюзъ въ 1913 г.; то стана още по-очебиюще когато се провокира междусъюзнишката война, за да се свърши съ уредбата на Букурещкия миръ, а се доказа окончателно въ сегашната война. Камо да бѣха тѣзи три държави съединени днесъ! . . . Русия можеше да разчита на по-вѣщественa помощь, отъ колкото ѝ оказаха обезврѣденитѣ, смазанитѣ вече сърби при всичкитѣ насърчения отъ всѣкакъвъ видъ, които Русия имъ прати и продължава да имъ праща по Дунавския пѫть, който тя толкова грижливо и толкова

упорито си бѣ осигурила прѣдъ видъ само на тази единствена евентуалность. — Заради това Русия се бѣ застжпила много настоятелно за облекчението участьта на боснацитѣ, но Австрия си правеше углушки и Русия бѣ принудена най-сетнѣ да се откаже отъ тѣхъ и даже да ги прѣдостави съвършено на Австрия, като намѣри и начинъ да успокои съвѣстьта си!... Чуйте сега какво ви казва по тѣзи въпроси руския имперски архивъ:

„Една година по-рано, Новиковъ се противопоставяше „да приеме, отъ страна на Русия, дори влизането на австрий„скитѣ войски въ Босна, защото това щѣше да повдигне „престижа на Виенския дворъ между християнитѣ въ Ориента. „Затова, Новиковъ доказваше че бѣше въ нашъ интересъ „да отстранимъ Австрия отъ това ѝ намѣрение, а не да я на„сърдчимъ. На туй мѣсто на депешата на Новикова, Импера„тора собственоржчно е написалъ: „непрѣменно!“ — Въ 1876 г.,[1]) „обаче, Новиковъ бѣше на друго мнѣние, той пише: Струва „ми се, че отъ гледна-точка политическа, може да ни бжде „безразлично щото нѣколко стотинъ хиляди боснаци, и тѣ „повечето католици и мюсюлмани, да бждатъ естествено при„влечени отъ съсѣдната монархия. **Отъ гледна-точка хума„нитарна ний не бихме могли освѣнъ да ржкоплѣскаме, че „нашитѣ едновѣрци отъ Босна, отървани отъ унизителния „режимъ на пашитѣ, ще могатъ да намѣрятъ въ лонното „на една християнска и цивилизована държава едно истин„ско облекчение на тѣхнитѣ мизерии.“** — Виждате, слѣдователно, че интересътъ на Русия бѣше политически, т. е. да завладѣе боснацитѣ; това е разбирала тя съ облекчение на участьта имъ. Но понеже е **трѣбало** да ги загубятъ, да ги изпуснатъ, Русия отъ нѣмай-кждѣ ржкоплѣска че облекчението имъ щѣло да доде отъ естественото (?...) имъ привличане въ лонното на Австрия!... Лисицата намѣрила гроздето кисело понеже било високо!... Ето, прочее, какъ горчиво се изразява това разочарование, пакъ отъ Р. И. А.: —

„За да привлечемъ Австрия къмъ себе си и **за да отстра„нимъ прѣчкитѣ, които тя можеше да ни създаде,** ний се „видѣхме принудени да признаемъ нейното влияние въ сла„вянскитѣ земи и, макаръ че насърдчавахме рускитѣ добро„волци въ борбата имъ за независимостьта на сърбитѣ отъ

[1]) Разберете отъ това че въпроса за участьта на боснацитѣ се е третиралъ още въ 1875 г. Тогава когато за насъ не ставаше дума.

„. . . защо да оставиме да се експлоатира нашето отдавна вече осждено отъ много горчиви опити довѣрие и нашата безпрѣдѣлна, но неземена и до сега въ внимание, племенна любовь?...“

„. . . а Русия, тая мнима защитница на славянството, тя употрѣблява още по̀-радикални срѣдства за да изтрие отъ лицето на земята българскитѣ колонии“.

„княжеството, ний подписахме, **безъ да се намръщимъ,** „една тайна конвенция съ Австрия, съгласно която ѝ призна„вахме, въ случая прѣдвиденъ отъ Райхщадското съглашение, „правото да анексира Босна и Херцеговина, про„винции населени отъ сърби, които щѣха да минатъ подъ „игото на Унгария, настървена неприятелка на славянитѣ.“ —

Нека подчертая, прѣди да минемъ на слѣдующия параграфъ, понятието на Русия за **истинското облекчение участьта** на християнскитѣ населения: то значи, на ли, отърване отъ унизителния режимъ на турскитѣ пашѝ и **минаване въ лонното на една християнска и цивилизована държава,** ако-и настървена неприятелка на славянитѣ. Слѣдователно то не значеше **освобождение политическо и обществено.** Споръ по това не може да става понеже взимаме опрѣдѣлението отъ руския имперски архивъ. — Прѣдставете си, сега, колко по-завидно щѣше да бѫде нашето положение, споредъ доброжелателството на Руссия.., понеже бѣхме прѣдопрѣдѣлени да минемъ въ лоното на една християнска, цивилизована и славянска par excellence, държава!...

Г. — **То не можеше да означава насъ, защото ний бѣхме прѣдназначени да влѣземъ въ лоното на Русия.** — Тукъ трѣбва да ви напомня всички ония прѣговори, догори, борби и политики на Русия отъ два вѣка насамъ, които изброихъ въ книгата си „Кой трѣбва да побѣди“; но нека ви ги докажа окончателно, убѣдително, съ аргументи изъ руския имперски архивъ: —

„Но това, което въ очитѣ на Новиковъ, въздигаше тази „програма (съгласието на Русия да се анексиратъ боснацитѣ, „б. м.) до степеньта на едно патриотическо (?! б. м.) жела„ние, това бѣше перспективата да можемъ да си влѣземъ въ но„витѣ граници отъ 1856 г., да изправимъ транскавказскитѣ „си граници чрѣзъ добиване едно пристанище, най-сетнѣ да „присѫтствуваме на **сгромолясването на срамното турско вла„дичество въ Европа.** Райхщадската програма, заключаваше „Новиковъ, бѣше коронясването на тройното съглашение на„чената въ Берлинъ на 1872, активното посвѣтяване на на„шето досегашно негативно съглашение съ Австрия за Ори„ента. То значеше, скопчването на вѣковната верига прѣзъ

„недоразумѣнията на единъ дългъ периодъ години, за **да „се повърнемъ на славнитѣ традиции на Екатерина II и „Иосифъ II.**“ — Благодаримъ!... Ако си спомните сега какво е искала и какво е вършила Екатерина II, вѣрвамъ че ще благодарите и вий!... А ако си спомните тъй сѫщо че Ханото казва какво Русия, по врѣмето на Александръ II, както и по врѣмето на Екатерина II, се опита да постигне своитѣ мечти „извише“, съ върховна сила, то, ще ви стане ясно, че и съ войната, която направи Александръ II, не се цѣлеше нашето освобождение, а нашето облекчение чрѣзъ „естественото ни притеглюване въ лоното на Русия“, или както го казваме днесъ — **заробването ни.** Но ако въ врѣмето на Екатерина това можеше да стане съ груби, съ крути похвати, то въ врѣмето на Александръ II трѣбаше да стане съ нѣжни, съ майчински маниери, трѣбаше да бѫдемъ „приспани и гильотинирани чрѣзъ убѣждение“!... Това щеше да се постигне чрѣзъ прѣдначертаната, но прѣмълчана, прѣкрита **окупация** на България, сѫщо както 170 години подъ редъ Русия се бѣ постарала да направи съ Ромѫния. Австрия, обаче, угади намѣренията на Русия, и за да защити себе си тя спаси и насъ.

Тукъ вече захваща онази дипломатическа игра, въ която Русия иска да накара Австрия да навлѣзе въ Босна и Херцеговина, да ги окупира, за да може и тя, въ свой редъ, да претендира правото да стори сѫщото съ България; но прѣдвидливия и осторожния Андраши не лапна руската въдица: —

„За да я спечелимъ (Австрия, б. м.), императоръ Алек„сандръ изпрати съ мисия въ Виена своя генералъ-адютантъ „графъ Сумароковъ-Елстонъ, който прѣдаде на 15/27 септем„врий 1876 г. на императоръ Францъ Иосифъ едно самоѫчно „писмо отъ Александръ II. Т о з и п р ѣ д л а г а ш е, въ случай „че султана не приеме реформитѣ прѣдложени отъ Силитѣ, „да се употрѣби силата на оржжието; а именно, австрийскитѣ „войски трѣбаше да влѣзатъ въ Босна, а пъкъ **рускитѣ да „окупиратъ България**, и ескадритѣ на великитѣ сили да влѣ„затъ въ Босфора за да покровителствуватъ живота на хри„стиянитѣ. Точката, която изискваше най-обстойно разискване „бѣше онази, която се отнасяше до задружното дѣйствие на „австрийскитѣ и рускитѣ войски. Г р а ф ъ А н д р а ш и с е п о-

„каза много изненаданъ[1]) отъ възможното влизане „на нашитѣ войски въ България, защото въ Райхщад„ското свиждане бѣ станало дума само за евентуалното вли„зане на нашитѣ войски въ Азия. Той не искаше да вѣрва, „че ний нѣмахме никакви задни цѣли спрѣмо България, и не „прѣставаше да повтаря, че **веднажъ навлѣзли въ Българ„рия, ний не щѣхме вече да можемъ да излѣземъ, даже да „го искахме**, защото това щѣше да бжде равносилно съ „излагане християнското население на отмжщението на тур„цитѣ. Поради тѣзи съображения, графъ Андраши отказваше „да позволи на австрийскитѣ войски да влѣзатъ врѣменно въ „Босна, подъ прѣдлогъ, че щѣше да бжде мжчно да ги „искара обратно и че окупацията рискуваше да стане, по „силата на нѣщата, едно опжтване къмъ окончателната анек„сия на тѣзи провинции къмъ монархията. При всѣ, че графъ „Андраши да имаше непрѣменно това нѣщо прѣдъ видъ, той „не го откриваше още и се стараеше, въ своитѣ срѣщи съ „Новиковъ, да му докаже всичкитѣ несгоди, които монар„хията щѣше да има отъ подобна анексия“. — (Р. И. А.).

Нѣма съмнѣние че не щѣше да се открие хитрия Андраши, защото той трѣбаше тогава да заповѣда на австрийскитѣ войски да навлѣзатъ въ Босна и Херцеговина и не щѣше да може да се противопостави на влизането на рускитѣ въ България; а Андраши бѣше разбралъ намѣренията имъ да се настанятъ въ България сжщо както австрийцитѣ въ Босна и той се вардеше отъ това усложнение като дявола отъ тамянъ: то щѣше да значи, наистина и съвсѣмъ глупаво, крушението на вѣковната австрийска политика при сигурната, отъ друга страна, възможность анексията на Босна да стане и безъ да се позволи на Русия да се настани на Балканитѣ. Андраши виждаше: а) че Русия се безпокоеше извънредно много отъ прѣдницата, която Англия бѣше взела въ балканскитѣ работи слѣдъ неочакваното отъ Русия, и ненаврѣменно за нея, българско възстание; б) че Русия виждаше съ ужасъ какво сждбата на „християнскитѣ населения въ Турция“ — (въ него моментъ това означаваше само българитѣ понеже боснацитѣ бѣха прѣдадени вече на Австрия) — за чието пляч-

---

[1]) Писмо на графъ Сумароковъ отъ 16/28 IX. 1876.

косване тя се бѣ погрижила тъй „майчински“ още отъ Кючукъ Кайнарджанския миръ, значи повече отъ единъ вѣкъ, — Русия виждаше съ ужасъ, че невинната плячка се изплъзваше отъ рѫцѣтѣ ѝ, както се бѣха изплъзнали и ромѫнитѣ, и то съ сѫщитѣ фатални послѣдствия за Русия; в) че, отъ друга страна, земитѣ на българитѣ бидейки отъ абсолютно жизнена необходимость за рускитѣ интереси на изтокъ, Русия щѣше да направи всички отстѫпки, а дори и война, за да ги завладѣе. Заради всичко това Андраши наблюдаваше зорко и съ самодоволство отчаянитѣ усилия на Русия увѣренъ прѣдварително, че тя щѣше да капитулира съвършено. Русия сама съзираше тази унизителна перспектива, но мислеше че може още да се спаси положението и тя направи единъ послѣденъ опитъ да накара Австрия не да съдѣйствува, а да дѣйствува едноврѣменно съ нея; резултата, обаче, бѣше повече отъ всѣкога незадоволителенъ: „Споредъ мнѣнието на Андраши, „докладва Новиковъ, Русия е свободна, по свое усмотрение, „да започне военната екзекуция на турска територия тъй „като Портата упорствува да спре войната (противъ сърбитѣ, „това бѣше зора на Русия, б. м.), Австрия ще окупира то„гава Босна и Херцеговина за да не излѣзе вече, но тя нѣ„маше да прокламира това прѣдварително, тя нѣмаше даже „да обяви война на Турция.“ — На туй мѣсто на Новиковия „докладъ императора направи слѣдующата анотация: „А пъкъ „ний тъкмо това бихме искали, и това хичъ не ни иде на „смѣтка.“ — (Р. И. А.).

На Русия оставаше, слѣдъ туй, само едно и послѣдно срѣдство за да отклони войната, за която не бѣ готова, — това бѣ да се постарае да вземе видно положение въ свикването на конференцията въ Цариградъ. Още вѣрвайки че може би да се сполучеше, само съ това нѣщо, да се отсрочи развяската за по благоприятни врѣмена, Русия прѣдложи онова чудовищно дѣление на България въ „Източна и Западна“, което доубѣди всичкитѣ Европейски сили въ нейнитѣ задни мисли, и конференцията се свърши както знаемъ съ траги-комедията на възвѣстяване първата турска конституция. Сега вече на Русия не оставаше освѣнъ крайното срѣдство — войната, но Австрия продължаваше да бѫде спъвателния камъкъ а Андраши оставаше непоколебимъ, тъй че слѣдъ много и

интересни дипломатически прѣписки, въ които се очертава много ясно както политиката на Австрия, тъй и оная на Русия на Балканитѣ, Русия биде принудена да капитулира всѣцѣло прѣдъ Австрия и „безъ да се намръщи, да под„пише тайнитѣ конвенции въ Будапеща и Виена, съ които „се признаваше на Австрия правото да анексира Босна и Хер„цеговина, провинции населени съ сърби, които щѣха да ми„натъ подъ игото на Унгария, настървения врагъ на славя„нитѣ.“ — (Р. И. А.).

Ето, слѣдователно, при каква обстановка и съ какви намѣрения се обяви руско-турската война на 12 априлъ 1877 г. Прочетете сега и манифеста на руския императоръ и ще видите че **Александръ II, когото ний неправилно и незаслужено наричаме Царь Освободитель**, знаяйки че отваря война на Турция за да вземе Проливитѣ и сѫщеврѣменно да окупира безвъзвратно България, — сѫщо както Австрия щѣше да окупира Босна и Херцеговина, — като съ това смѣталъ, вѣроятно, че нашата участь щѣше да се облекчи несравнено повече отъ онази на боснацитѣ и херцеговинцитѣ които подпадваха подъ Унгария „настървений врагъ на славянството“, — Александръ II, казвамъ, съзнавайки грозотата на дѣлото, което прѣдприемаше и страхувайки се отъ присѫдата на поколенията, той запази името си отъ клеймото на позора понеже **не излъга:** въ своя манифестъ, наистина, той не употрѣбява думата „освобождение“; четете:

Съ Божия милостъ, ний Александръ II, и пр.

„На всички наши любезни вѣрноподанници е извѣстно „онова живо участие, което ний всѣкога сме взимали въ сѫдбитѣ „на угнетеното християнско население въ Турция. Желанието „да се облекчи и обезпечи неговото положение е сподѣлялъ „съ насъ и цѣлия Русски народъ, сега изразяващъ своята „готовность на нови жертви за облекчение участьта „на християнитѣ на балканския полуостровъ.

„Кръвьта и достоинството на нашитѣ вѣрноподанници ни „сѫ били винаги драги, цѣлото наше царуване свидѣтелствува „за постоянната наша грижа да запазимъ за Руссия благосло„вението на мира. Тази грижа е станала намъ присѫща прѣдъ

Божіею милостію
Мы Александръ Второй,
Императоръ и Самодержецъ
Всероссійскій
Царь Польскій, Великій Князь Финляндскій.
и прочая, и прочая и прочая

Всѣмъ Нашимъ любезнымъ вѣрноподданнымъ извѣстно то живое участіе, которое Мы всегда принимали въ судьбахъ угнетеннаго Христіанскаго населенія Турціи. Желаніе улучшить и обезпечить положеніе его раздѣляемъ съ Нами и весь Русскій народъ, нынѣ выражающій готовность своего на новыя жертвы для облегченія участи Христіанъ Балканскаго Полуострова.

Кровь и достояніе Нашихъ вѣрноподданныхъ были всегда Намъ дороги. Все Царствованіе Наше свидѣтельст-

всегда о постоянной заботливости Нашей сохранять Россіи благословенія мира. Эта заботливость оставалась Нашею присущею въ виду печальныхъ событій, совершавшихся въ Герцеговинѣ, Босніи и Болгаріи. Мы первоначально поставили Себѣ цѣлью достигнуть улучшенія въ положеніи Восточныхъ Христіанъ путемъ мирныхъ переговоровъ и соглашенія съ союзными и дружественными Нашею великими Европейскими Державами. Мы не переставали стремиться, въ продолженіи двухъ лѣтъ, къ тому чтобы склонить Портуѣ къ преобразованіямъ, которыя могли бы оградить Христіанъ Босніи, Герцеговины и Болгаріи отъ произвола мѣстныхъ властей. Совершеніе этихъ преобразованій всецѣло вытекало изъ прежнихъ обязательствъ, торжественно принятыхъ Портою предъ лицемъ всей Европы. Усилія Нашіи, поддержанныя

совокупными дипломатическими настояніями другихъ Правительствъ, не привела однако къ желаемой цѣли. Порта остаётъ непреклонною въ своемъ рѣшительномъ отказѣ отъ всякаго дѣйствительнаго обезпеченія безопасности своихъ Христіанскихъ подданныхъ, и отвергла постановленія Константинопольской Конференціи. Желая испытать, для убѣжденія Порты, всѣ возможные способы соглашенія, Мы предложили другимъ Кабинетамъ составить особый Протоколъ, со внесеніемъ въ оный самыхъ существенныхъ постановленій Константинопольской Конференціи, и пригласить Турецкое Правительство присоединиться къ этому международному акту, выражающему крайній предѣлъ Нашихъ миролюбивыхъ настояній. Но ожиданія Наши не оправдались. Порта не вняла единодушному желанію Христіанской Европы и не присоединилась къ изложеннымъ въ

Протоколъ заключенія

Исчерпавъ до конца миролюбіе Наше Мы вынуждены высокомѣрнымъ упорствомъ Порты прибѣгнуть къ дѣйствіямъ болѣе рѣшительнымъ. Мы требуютъ и чувство справедливости и чувство Собственнаго Нашего достоинства Пп., изъ, отказомъ своимъ поставляетъ Насъ въ необходимость обратиться къ силѣ оружія. Глубоко проникнутые убѣжденіемъ въ правотѣ Нашего дѣла, Мы, въ смиренномъ упованіи на помощь и милосердіе Всевышняго, объявляемъ всѣмъ Нашимъ вѣрноподданнымъ что наступило время, предусмотрѣнное въ тѣхъ словахъ Нашихъ, на которыя единодушно отозвалась вся Россія. Мы выразили на мирныя дѣйствовать самостоятельно когда Мы сочтемъ это нужнымъ и честь Россіи того потребуетъ. Нынѣ, призывая благословеніе Божіе на

доблестныя войска Наши, Мы повелѣли имъ вступить въ предѣлы Турціи.

Данъ въ Кишиневѣ, Апрѣля 12-го дня, лѣта отъ Рождества Христова въ тысяча восемьсотъ семьдесятъ седьмое, Царствования же Нашего въ двадесятое.

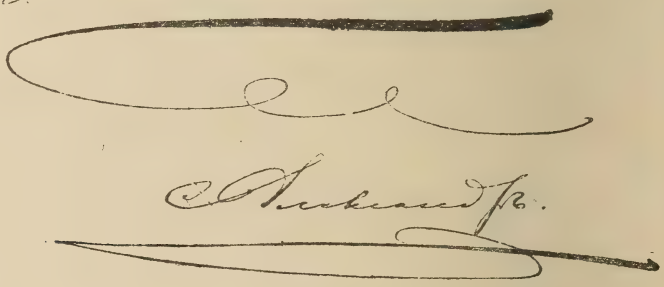

видъ печалнитѣ събития извършили се въ Херцеговина, Босна и България. Ний бѣхме поставили на себе си цѣльта да се достигне облекчение въ положението на Източнитѣ християни по пѫтя на мирнитѣ прѣговори и съглашения съ съюзнитѣ и дружнитѣ намъ велики европейски държави. Ний не сме прѣставали да се стрѣмимъ въ продължение на двѣ години, къмъ това, щото да склонимъ Портата къмъ прѣобразования които биха могли да запазятъ християнитѣ отъ Босна, Херцеговина и България отъ произволитѣ на мѣстнитѣ власти. Извършването на тѣзи прѣобразования проистичаше всѣцѣло отъ прѣдишнитѣ задължения поети тържествено отъ Портата прѣдъ лицето на цѣла Европа.

Нашитѣ усилия, подържани отъ съвокупнитѣ дипломатически настоявания на другитѣ правителства, не постигнаха желанната цѣль. Портата остана непрѣклонна въ своя рѣши-

теленъ отказъ за всѣкакво дѣйствително обезпечение безопасностьта на своитѣ християнски поданници и отхвърлила постановленията на Цариградската Конференция. Въ желанието си да опитаме, за убѣждаване Портата, всичкитѣ способи на съглашения, Ний прѣдложихме на другитѣ Кабинети да съставятъ особенъ протоколъ, като внесатъ въ него самитѣ сѫществени постановления на Цариградската Конференция, и да поканятъ Турското правителство да се присъедини къмъ този международенъ актъ, изражаващъ крайний прѣдѣлъ на Нашето миролюбиво настояване.

Като исчерпихме до конецъ нашето миролюбие, Ний сме принудени отъ високомѣрното упорство на Портата да пристѫпимъ къмъ дѣйствия по рѣшителни. Това го изисква и чувството на справедливость и чувството на Собственото Наше достоинство. Съ своя отказъ Турция Ни постави въ необходимостьта да се обърнемъ къмъ силата на орѫжието, Дълбоко проникнатъ отъ убѣждението въ правотата на нашето дѣло, Ний, въ смиренно упование на помощьта и милосердието на Всѣвишния, обявяваме на всички Наши вѣроподанници, че е настѫпило врѣмето, прѣдвидено въ тѣзи Наши слова, на които се е отзовала цѣла Русия. Ний сме изразили намѣрението да дѣйствуваме самостоятелно когато Ний счетемъ това за нуждно и честьта на Русия го изисква. Сега, като призовавамъ благословението Божие върху доблестнитѣ Наши войски, Ний имъ повѣляваме да встѫпятъ въ прѣдѣлитѣ на Турция.

Прогласенъ въ Кишиневъ, на 12 априлъ 1877 г. и пр.

„Кой вижда думата „освобождение“, въ тоя саморѫченъ манифестъ на Царя „Освободителя“? . . . Отъ коя фраза въ този манифестъ се подразбира тя? Готовностьта изразена отъ страна на цѣлия руски народъ, да даде **нови жертви** се отнася само до **„облегчение“** участьта на Християнитѣ отъ Балканския Полуостровъ“; а „облегчение участьта“ освобождение ли значи? . . . А пъкъ само тази фрази се отнася до прямитѣ прѣдстоящи цѣли на войната! . . . Фразата, че цѣлия руски народъ **сподѣлялъ** съ Царя желанието му да облегчи и обезпечи положението на християнското население въ Турция, се отнася до онова недалечно минало когато на всички негови любезни вѣрноподанници

е било извѣстно онова живо участие което Царя винаги е взималъ въ сждбинитѣ на угнетенитѣ християнски населения на Турция. Пъкъ най-сетнѣ, да обезпечишъ положението на едни „угнетени“ населения (а не народи!!), това освобождение ли значи?... Ни най-малко! Царь „Освободителя“ самъ обяснява по-долу какви мѣроприятия подразбиралъ той понеже цѣли двѣ години се е борилъ за тѣхното постигане (тогава когато за насъ нито е могло да става дума!...)

Ами не прави ли ви впечатление, че за нашитѣ нещастия не се говори по специално, и че минаваме всички подъ общото название на „християнски населения“? И тъй като Царь „Освободителя“ се е стремилъ отъ **двѣ години насамъ** да прокара прѣобразования, не явствува ли че неговата грижа е била много по-голѣма, прѣдимна и първоначална за Боснацитѣ и Херцеговинцитѣ понеже по онова врѣм[illegible]ыросъ за насъ не бѣше още станалъ? Да, това не само явствува ами си е тъкмо тъй: на нѣколко мѣста въ манифеста се спомѣнуватъ най-напрѣдъ Босна-Херцеговина и чакъ слѣдъ тѣхъ България. А имаше ли въ ония християнски земи хекатомби като тия при Перущица, Клисура, Батакъ?... Текоха ли по ония земи **рѣки** отъ **кръвьта** на старци, жени, моми, бозайничета и дори на дѣца изтръгнати отъ живитѣ утроби на млади невѣсти?... Не, не!... И при все това Царь „Освободителя“, за да въодушеви своя народъ, пакъ тѣхъ турга на първо мѣсто въ своя манифестъ, защото, привидно ги е ималъ на първо мѣсто въ своето сърдце!... Значи, ако допустнемъ, че Царь Освободителя отваряше война за да освободи насъ, а fortiori се отваряше тя за освобождението на Босна и Херцеговина. Но, о! ужасъ! спомнете си съ какво хладнокръвие царь „Освободителя“ договори за уч[illegible]та на Босна и Херцеговина въ Райхщадъ! Спомнете си още съ какво галантонско безгрижие въ Виена, ги прѣдаде окончателно и здраво въ ржцѣтѣ на Австрия;... Значи, значи... че по отношение на Босна и Херцеговина облегчение участьта бѣ равносилно на „заробването имъ отъ Австрия“. Значи, писаното въ манифеста бѣ **лицемѣрие** отъ страна на царь „освободителя“: то бѣ, безподобна **лжжа** отъ страна на Руссия!... Кой смѣе да ми възрази?... А ако бѣше лицемѣрие и лжжа по отношение на Босна и

Херцеговина, които бѣха на по топло мѣсто въ сърцето на „освободителя“. какво друго можеше да бжде то, да значи то, за насъ?! . . .“ [1])

Гаднитѣ наши прѣдатели и прѣкаленоревностнитѣ русски политици биха принесли най-голѣмата услуга на памятьта на Александръ II, ако не настояватъ повече да му приписватъ тази „освободителна“ замисль, защото съ това тѣ ще провокирватъ всѣки пжть да имъ се възрази, че императора е билъ лицемѣренъ, е измамвалъ, което, както видяхме, **той не е сторилъ понѣже е нѣмалъ и намѣрението да освобождава.** Това се доказва още, както знаемъ,[2]) съ всичко онова което Русия стори въ послѣдствие.

Въспрѣна отъ Англия, Австрия и Германия да използува своята побѣда надъ Турция, тъй както тайно бѣше скроила, Русия намисли да направи поне една важна стжпка напрѣдъ като създадѐ, подъ булото на една Санъ-Стефанска автономна провинция, една славянска область кждѣто тя да хазяйничи сжщо тъй както бѣ сторила въ Ромжния и недавна въ Манджурия, и на която резервираше участьта на провъзгласеното отъ нея, почти единъ вѣкъ по-рано, независимо Кримско Ханство.

Съ това, рускитѣ държавници сами си издадоха дипломъ за чрѣзмѣрна „наивность“ понеже можаха да помислятъ че бѣше възможно щото заинтересованитѣ австрийски и английски държавници да не разбератъ че Егейския брѣгъ, за който Българитѣ не бѣха ни прѣтендирали ни сънували тогава, не бѣше за тѣхъ а за Русия, че замълчаването на сюзеренството бѣше за да се узакони негласно руското владичество, а забраняването на народна армия бѣше само за да се продължи робството на Българитѣ, този пжть подъ русска тирания! . .

Кое бѣше за прѣдпочитане? Турското робство ли, което слѣдъ петь вѣка ни възвърна, макаръ и омършавели, но ни възвърна пакъ на новъ животъ, — или прѣдстоящето руско робство което слѣдъ 30—50 години само, щеше да ни погълне безвъзвратно? . .

Наивнитѣ руси си останаха съ своитѣ разбити мечти, а

---

[1]) Изъ книгата „Кой трѣбва да побѣди“.
[2]) в, цит. съч.).

умнитѣ европейски дипломати умаломощиха, обезсилиха бждащето руско орждие като разпокжсаха България въ Берлинския Конгресъ.

Ако слѣдъ всички тия изобилни, неуспорими и окончателни доказателства, отъ самото начало на нашето пробуждане и до деньтъ на нашето възраждане, има още хора които да вѣрватъ и да проповѣдватъ че Русия е мислила, когато и да било отъ вѣкове насамъ, за нашето освобождение и че тя е направила войната въ 1877 за да ни освободи, нека ми позволятъ да задамъ единъ послѣденъ въпросъ: — Ако Русия направи тази толкова скжпа, въ всѣко едно отношение, война за да изтръгне нашето освобождение, трѣбва да се заключи неминуемо че — „цѣльта оправдавайки жертвитѣ“ — нашия новъ животъ, ще да е билъ всѣ тъй скжпъ, всѣ тъй въжделенъ за славянска Русия, както и нашето освобождение, на-ли? Можехме, слѣдователно да се надѣваме на нейната „майчинска“ помощь въ всѣко едно врѣме и при всички обстановки; можехме да разчитаме, тъй сжщо на нейното покровителско снисхождение при евентуални наши сгрѣшавания, можехме, най-сетнѣ, да очакваме че тя щеше да се радва за нашитѣ бързи успѣхи и за закрѣпването и нарастването на нашата народна мощь.

Вмѣсто това, новия ни животъ е съставенъ отъ една непрѣкжсната редица противобългарски дѣла, растящи въ пряма пропорция съ нашата проява на самостоятелность, съ нашето народно засилване; това ни остава да докажемъ въ слѣдующата глава. Тукъ, обаче, нека свършимъ съ слѣдующето заключение: **Русия не е обявила войната за да ни освободи; отъ друга страна, облекчение нашата участь подразбираше, по аналогия, изтръгването ни отъ произволното управление на турскитѣ паши за да минемъ подъ управлението на русскитѣ автократи. — Свободата, ний си я извоювахме сами** съ кръвьта пролена въ изобилие и на всѣкждѣ по родната земя прѣзъ Априлското възстание и прѣзъ самата война, гдѣто на Шипка и Шейново спасихме честьта и сждбата на руската армия и извоювахме най-славно своето освобождение.

„ . . . Храбри опълченци,
Вѣнчейте България съ лаврови вѣнци;
На вашата сила Царя повѣри
Прохода, войната и себе, дори“.

IV.

Новия Животъ.

1. Полѣти и разочарования.

Събудилъ се на новъ животъ слѣдъ вѣковната летаргия и виждайки че бѣше останалъ много назадъ въ попрището на съврѣменния животъ, българския народъ съ вихренъ устремъ, жадостно и нетърпеливо полетя напрѣдъ. Изглеждаше, че пѫтьтъ който имаше да прѣмине бѣше свободенъ отъ всѣкакви прѣчки и спънки, понѣже рускитѣ „братя“ прѣдлагаха услугитѣ си да прѣдвождатъ неговитѣ още несигурни крачки. И българинътъ довѣрчиво и чистосърдечно се поведе по неговитѣ руски водачи. Уви!... при първитѣ стѫпки още, той се сепна. Проекта за Конституцията бѣше написанъ на руски и на български езици!... Единъ отъ борцитѣ за свободата, който бѣ прѣдставителъ въ учрѣдителното Велико Народно Събрание, ми расказваше какво дълбоко разочарование произведе тоя фактъ, като че ли искаха „освободителитѣ“ да прокаратъ неусѣтно официалностьта на руския езикъ въ новата държава. На мнозина умоветѣ се избистриха много скоро и една потайна, подземна борба противъ руссизма захвана веднага. Първото министерство, което по поржка на Русия бѣше съставена отъ русофилското меншество, скоро биде свалено отъ княза и кабинета бѣ повѣренъ на Драганъ Цанковъ, който тогава бѣше главния противникъ на Русия. Борбата скоро се разрази по всички линии. Отъ Русия, Трайко Китанчевъ пишеше: „Прѣд„ставихъ се на Аксакова за да ходатайствувамъ да се назначи „учитель по български въ Московския дѣвически пансионъ, „но останахъ поразенъ отъ неговия отговоръ: — Развѣ у „васъ есть езикъ, отговори ми Аксаковъ, та-та, до-до, ни-ни!.. „У васъ езикъ тарабарский, вий лучше учитесь по руски,“

„съ вашимъ езикомъ не поидите далше[1]). — Трѣбва да се „готви нѣщо въ България защото тука сж много злѣ настроени „поради самостоятелностьта, която проявяватъ българитѣ въ „своитѣ работи“ [2]).

И, наистина, наскоро Драганъ Цанковъ бѣ сваленъ, и на 27 априлъ 1881 г. Княза суспендира Конституцията и назначи генералъ Еренрота за свой министръ-президентъ, поиска пълномощия и управлението на страната мина всецѣло въ ржцѣтѣ на руситѣ. Неклюдовъ донесе на Батемберга въ Свищовъ въ знакъ на благодарность първия голѣмъ руски орденъ!... Заповѣдитѣ идваха направо отъ Петербургъ, корупцията захвана, цѣль соймъ руски оголѣли расипници бѣха прѣлетяли въ нашата земя да търсятъ лесно забогатяване, тѣхното расточителство заплашваше държавното съкровище. България бѣше дадена въ растерзание на рускитѣ благородници-авантюристи и на азиятския департаментъ. Прѣдъ грозотата на картината която България прѣдставляваше въ такова късо врѣме, Княза се виде принуденъ да възстанови Конституцията — 1883 год. — Руската политика получи единъ огроменъ ударъ, но това не бѣ достатъчно да я отчае. — Българитѣ се заловиха трѣскаво за своето закрѣпване и обединение; тайно отъ руситѣ, тѣ направиха Съединението за което „освободителитѣ“, доста странно, възнегодуваха толкова че си отеглиха всички офицери, съ расчетъ че единъ 5 годишенъ народъ съ неформирана още войска и съ съвършено малко офицери, отъ които огромното болшинство бѣха всѣ подпоручици или поручици, не щѣше да може да се противопостави на Турция и, слѣдователно, „непослушнитѣ дѣца“, които си позволяваха самостоятелни дѣла, и то отъ такъвъ размахъ, щѣха да бждатъ надлѣжно наказани. — Съединението щѣше да се осуети!... За наше щастне, антагонизма, между Русия отъ една страна и Англия и Австрия отъ друга, който на 1878 г. ни распокъса като срѣдство за отбрана противъ Русия, сега ни помогна да се съединимъ, да се засилимъ, пакъ отъ чувство на отбрана противъ Русия: Както Англия, тъй и Австрия крѣпяха съ

---

[1]) Доста странно бѣше, нали, щото въ Русия българския езикъ да се прѣслѣдваше, Болградската гимназия да се затваряше, а отъ друга страна въ българскитѣ училища руския езикъ да бѣше задължителенъ!...

[2]) Писмо до своя другаръ Божилъ Райновъ.

въсхищение една България, която доказваше че не иска да стане орждие на Русия.

Само у насъ се появиха хора, които бѣха противъ това всеобщо народно дѣло — противъ възмжжаването на България; за срамъ и позоръ на българското име, тѣ бѣха гнусни български синове: — сжщитѣ ония които се кланяха безпрѣкословно на руския идолъ и които моляха Султана да дойде съ своята войска да ги освободи отъ „истинскитѣ българи“, — сжщитѣ ония които се храняха съ златото на азиятския департаментъ, — сжщитѣ ония, които образуватъ ядката на противобългарското „Славянско благотворително дружество“, — сжщитѣ ония, които днесъ по стъгди и мегдани проповѣдватъ да отидемъ съ Русия, защото ни била освободила! . . . За щастие на народа, тѣ бидоха заклеймени съ прѣдателското отличие **„лжжесъединисти“** и позора на врѣмената ще остане само върху тѣхнитѣ имена . . .

Увеличенъ и засиленъ чрѣзъ съединението на двѣтѣ България, младия народъ ставаше внушителенъ факторъ на Балканския кръстопжть, но той ставаше сжщеврѣмено и прѣчка за рускитѣ домогвания на Полуострова, заради това и Русия направи всичко за да подкопае нашата основа. Всички ония сътресения и мжчения на които бѣ подвергнато Отечеството чрѣзъ силата на руската интрига и руското злато, ни сж добрѣ извѣстни[1]) за да нѣма нужда отъ повторение. Детронирването на Батемберга отъ русофили-съзаклятници, неговото въстановение на трона отъ обичьта народна и неговата абдикация, въпрѣки това, по повеление отъ Петербургъ сж изобилни и убѣдителни доказателства че Русия искаше да има въ лицето на България свое орждие, а не самостоятелна държава и български патриоти. Това сжщо чувство и **ржководящъ мотивъ** на руската политика на Балканитѣ бѣ причина гдѣто Русия се помжчи всѣкакъ да въцари на вакантния прѣстолъ свое довѣрено лице; този сжщъ ржководящъ мотивъ караше Русия да не признае князъ Фердинандъ толкова години, и стана причина щото и останалитѣ европейски сили да сторятъ сжщото. Какъвъ таенъ интересъ имаше Русия да се

---

[1]) в. цит. съч.

мѣси въ избора на народа? . . . Както Батембергъ бѣ възвърнатъ отъ довѣрието на народа, сѫщо и Фердинандъ бѣ избранъ отъ волята на народа; но както Батембергъ се бѣше проявилъ прѣданъ и вѣренъ български владѣтель, сѫщо така нѣмаше никаква перспектива че Фердинандъ щѣше да стане руско орѫдие . . . Никакви руски срѣдства и опити, законни и вънъ отъ закона, не можаха да съборятъ прѣстола, макаръ че многократно го бѣха раздрусали доста основно.

Стражъ неустрашимъ прѣдъ българския прѣстолъ и прѣдъ Отечеството бѣ застаналъ **недосегаемий великанъ въ новия ни животъ: Стефанъ Стамболовъ.** Този първостепененъ патриотъ, дълбоко убѣденъ въ нечестивитѣ и противобългарски кроежи на Русия, съ непоколебима твърдость и рѣшителность уничтожи, разпръсна по вси посоки враговетѣ на България и разчисти пѫтя за нейния напрѣдъкъ и закрѣпване. Стамболовъ бѣше плашило, бѣше прѣчка за рускитѣ и русофилскитѣ черни души . . . За да можеше се направи постижимо по-нататъшното подкопаване и финалното громолясване на хубавото ни Отечество, позлатенитѣ просешки рѫцѣ на тия народни измѣнници посегнаха върху неговия родолюбивъ животъ: — Стефанъ Стамболовъ падна умъртвенъ отъ български ножове . . . **Но неговото име ще живѣе на вѣчни врѣмена въ нашата история, ще убодрява винаги борческия духъ на българския народъ, и ще остане символъ на българската независимость.**

Наново азиатския департаментъ простря своето злокобно крило надъ България; но тамъ, задъ Рила и Родопитѣ, въ долинитѣ на Вардаръ, Струма, Мѣста и Арда, — тамъ въ Куманово, Скопие, Дебъръ, Струга, Охридъ, Битоля, Леринъ, Сѣресъ, Гюмурджина, Лозенградъ, — тамъ кипеше въ всичката си буйность новъ български животъ, дъгитѣ на турското иго пръщяха. Русия, оплашена че ще стане съ Македония това което стана съ Източна Румелия, — а опасностьта бѣше голѣма понеже тамъ лѫжесъединисти нѣмаше — Русия, казвамъ, вѣрна на своята политика да работи за обезсилването на самостоятелния български народъ, за неговото намаляване и обезличаване, се зае старателно, чрѣзъ своитѣ консули въ

Македония, да доказва на свѣта че това население, което се казваше българско, че това население, което — ний знаемъ — съставлява плъть отъ плътьта на България, че това население не бѣше българско, а славянско. Знаменити по своето коварство, по своето противобългарско посегателство, оставатъ рапортитѣ на рускитѣ консули въ Македония: Ястрѣбовъ, Ростовски и Машковъ. Отъ тогава се засили сръбската пропаганда, отъ тогава се очерта намѣрението на Русия, което доби образъ на 1913 г. въ Букурещъ . . . Кой не знае за Фирмилияна? — Кой не знае за спънкитѣ, които Русия ни правеше най-ревностно за добиването берати за наши владици въ Македония? Твърдостьта на българинътъ да устоява своитѣ народни правдини възтържествува, обаче, и надъ руското упорство. — Ето какво намирамъ по този поводъ въ годишния отчетъ № 1600 отъ 17.XI 1897, на нашия дипломатически агентъ въ Цариградъ, Димитръ Марковъ: —

„Тия изброени до тукъ резултати сѫ толкова по-скѫпи „за България и българския народъ, като си спомнимъ че тѣ „бидоха добити изключително на собственни бъл„гарски мишци, сили и плѣщи. Княжеското правителство „и азъ, като неговъ тукъ прѣдставитель, не само че не „бѣхме подкрѣпени въ трудната си задача отъ ни„коя Велика сила, но, напротивъ, **дори нѣкои отъ „тѣхъ — и то за жалость ония, отъ които очаквахме под„крѣпа и насърдчение — се опълчиха съ всички сили и „глухо и подземно работиха за да осуетятъ дѣлото ни. И „ако при всѣ това горнитѣ резултати се добиха, българ„ския князъ и народъ иматъ право да се гордеятъ прѣдъ „свѣта съ своитѣ мѫдри начинания и успѣхи“.**

Когато покойния Димитръ Марковъ потърсилъ еднажъ подкрѣпата на руския посланникъ въ Цариградъ за добиване берата на Дебърския владика, Зиновиевъ му се подигралъ и го изпратилъ съ думитѣ: „Русия знае какви хора живѣятъ въ Македония, тѣ сѫ славяни, а пъкъ за тѣхъ ще се грижимъ ний както ни диктуватъ **нашитѣ собствени русски интереси“. . .**

Тази противобългарска политика на Руссия, която тъй упорито и безпощадно ни прѣслѣдваше отъ единъ вѣкъ насамъ, получи най-съвършения си обликъ въ събитията на послѣднитѣ години.

2. Погрома на България.

Непоносимия животъ въ Македония, мжкитѣ на които бѣха подвергнати нашитѣ братя тамъ, ускориха часътъ на нашето активно намѣсване въ полза на тѣхното освобождение. Доказано бѣ отъ всички прѣдишни лицемѣрни намѣси на Русия за реформи, че нищо не бѣше прѣдприето съ сериозно желание да се подобри положението на тѣзи мили наши братя, а всичко се вършеше единствено съ огледъ за свои собствени руски интереси. Затова и при срѣщата въ Ревалъ, гдѣто мѣжду Английския и Руския владѣтели се уговориха стратегическитѣ планове на днешната война, не се направи нищо сжществено за Македония а се рѣши да ни сближатъ, Сърби и Българи, ужъ за да се боримъ за освобождението на Македония и Стара-Сърбия, а въ сжщность съ цѣль, която обстоятелствата на днешната война сж, вече, напълно изяснили.

Руската дипломация сполучи напълно; но ний, — водени отъ невѣжи и некадърни държавници които не можаха да разбератъ тогава, а изглежда че не разбиратъ и днесъ, че въ всичката тази печална история тѣ сж били едни измамени, подведени кукли въ ржцѣтѣ на руската политика която управляваше цѣлата игра отъ кулиситѣ — ний бидохме насочени по една посока която фатално ни изведе до погрома.

Виновнитѣ държавници отъ кабинета Ив. Евстрати Гешовъ и С-ие съзнавайки грозотата на своето прѣстжпление, много византийски измѣстиха въпроса за отговорноститѣ като го поставиха на една фалшива основа; изнамѣрений отъ тѣхъ 16 Юний бѣ една много хитро-скроена маневра която успѣ врѣменно, защото всичкия споръ отъ година насамъ се води на тази почва[1]). Въ сжщность нѣма нищо по погрѣшно отъ това.

---

[1]) Вижте какъ се мжчатъ тѣ да втълпятъ на народа мисъльта, че 16 Юний е причината на всичкото зло: —

— „Нашия печатъ продължава и ще продължава още за дълго да се занимава съ въпроса на въпроситѣ — съ катастрофалната грѣшка отъ 16 Юний на която се дължатъ всички послѣдвали отъ тогава злочестини“ (в. „Миръ“ бр. 4022 отъ 7/X. 1913).

„Така изяснена обстановката при която се издаде фаталната заповѣдь, не остава никакво съмнѣние че атентатътъ съдържа всички елементи напрѣднамѣреность и даже на коварна измѣна по отношение на правител-

Сѫщо както водачътъ на когото сме се довѣрили се провинява въ прѣдателство ако пѫтьтъ, по който той ни е насочилъ, ни заведе въ неприятелския лагеръ, сѫщо така сѫ отговорни въ измѣна Ив. Евстрати Гешовъ и С-ие, защото **тѣ, и само тѣ, турнаха началото на онази редица** условия и обстоятелства които фатално трѣбваше да ни доведатъ до погрома; 16 Юний си остава единъ неминуемъ епизодъ, едно естествено послѣдствие отъ тая редица условия.

И тъй, ще **опрѣдѣля: — Погромътъ** на България бѣ естествено, логическо и неизбѣжно послѣдствие отъ властвуването на кабинета Гешовъ-Даневъ; то бѣ единъ магиосанъ и злокобенъ нанизъ отъ огромни прѣстѫпления чиято тяжесть трѣбваше, бездруго, да наведе главата на България, — една редица пропасти въ които трѣбваше неминуемо да пропаднатъ българскитѣ въжделени мечти. Прочее: —

I. **Бѣше фатална грѣшка, прѣстѫпно безумие, ПЪРВОТО ПРѢСТѪПЛЕНИЕ, да се влезе въ СЪЮЗЪ СЪ СЪРБИЯ ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА МАКЕДОНИЯ,** защото: —

а) Сърбитѣ бѣха доказали въ далечното минало че тѣ бѣха наши врагове, и че причината на враждата бѣше именно нашето засилване чрѣзъ увеличение, което не можеше да стане освѣнъ за смѣтка на Македония; въ това далечно минало спорната ябълка бѣше пакъ Македония.

б) При възраждането си сърбитѣ мислеха че могатъ да иматъ славянската хегемония на балканския полуостровъ, заради това и тѣ погледнаха съ незадоволство на нашето пробуждание, но всѣ се надѣваха че тѣ ще господаруватъ надъ балканскитѣ славяни. Нѣма по-вѣрно описание на положението, и по-силно доказателство за тезата ми отъ колкото

ството." — (в. „България" 10/X 1913). — Безумнитѣ!!.. като че ли имаше нужда да се направи атентатъ или измѣна за да се отърве България отъ едни негодници!.. като че ли имаше нужда да се изложи благото на народа когато можеше съ едно най-малко движение на рѫката, или съ една дума да се прѣмахне едно некадърно правителство!..

Тѣ дѣйствително успѣха да измѣстятъ въпроса, защото озлобени отъ вражда, нашитѣ партии се нахвърлиха едни противъ други както кучетата на които се подхвърля единъ кокалъ, а въ това врѣме злодѣйцитѣ, прѣдателитѣ, измѣнницитѣ спечелиха растояние.

онова което е писалъ родолюбивия Христо Ботиовъ въ своя вѣстникъ „Знаме“:

— „Разбира се, че който познава съврѣменното положе-„ние на тѣзи два братски народа (сръбски и български, — „б. м.), безъ да мисли много ще отговори, че тая честь при-„надлежи на първитѣ, т. е., — на сърбитѣ, като народъ, който „е осигурилъ вече до нѣйдѣ своето сѫществувание и който „притежава, като-рѣчи, достатъчни срѣдства, за да се рѣши „на такъвъ единъ важенъ и спасителенъ подвигъ (да се бори „за нашетв освобождение, б. м.). Но какво виждаме? — Цѣли „30 или 40 години вече ставатъ, отъ както българ-„ския народъ се е надѣялъ на Сърбия да приеме „на себе си тая честь, и цѣли 30 или 40 години той „се е лъгалъ въ своитѣ надѣжди. — И така, когато „ние вече виждаме, **че Сърбия** е само дала причина „да мислимъ, че тя **не желае да помогне на своитѣ „братя,** че Черна Гора е въ несъстояние да излезе сама изъ „своитѣ природни крѣпости, и че Ромѫния не особено обича „славянитѣ . . . (брой отъ 14 Декември 1874)

„И така, на сцената на Балканския полуостровъ оставатъ „само двѣ свободни държави, на които жизненитѣ интереси „сѫ тѣсно свързани съ интереситѣ на нашия народъ и които „иматъ особно право на участие въ рѣшението на източния „въпросъ. Тия двѣ държави сѫ Сърбия и Черна Гора. Пър-„вата отъ тия двѣ държави която въ продължение на всич-„кото свое ново политическо сѫществувание се е ползувала „съ особена симпатия отъ страна на всички славяни, а осо-„бено отъ страна на твърдѣ ближния до нея български на-„родъ, е била почти единствената за него надѣжда да вземе „инициативата за освобождението на своето племе и да даде „съ това поводъ и на нашия отъ всѣка една страна при-„тиснатъ народъ да въстане противъ своитѣ безчовѣчни „угнетители. Князуването на Милоша и на Михаила е озна-„менувано съ такива надѣжди! Но и тая ближна и симпа-„тична за насъ млада сила **до вчера е играла съв-„сѣмъ недостойна роль въ отношенията си къмъ своитѣ „еднокръвни братя, и до вчера е подражавала въ стрем-„ленията си ту на Ромѫния, ту на Гърция.** За примѣръ на „това е достатъчно да припомнимъ въстанието на Лука Ву-

„каловича, бомбардирването на Бѣлградъ, българската легия „въ 1868 г., и дѣйствията на оная шарлатанска Милошъ Ми„лоевичева компания, която, съ разравянето коститѣ на не„възвратно умрѣлитѣ народни глупости и съ распростране„нието на ръждиви глупави идеи чрѣзъ срѣдствата на обра„зованието, възбуди такава реакция въ духоветѣ на нашето „младо поколение щото изъ много мѣста на нашето отечество „захванаха да се чуватъ дуалистически гласове, **че длъжностьта „на българскитѣ патриоти е да очертаятъ по-напрѣдъ „етнографическитѣ граници на своя народъ пакъ тогава „вече да мислятъ за нѣкакво си сближение и споразумѣние „съ Сърбия;** въ противенъ случай, за цѣлостьта на своето „народно тѣло, България ще бѫде принудена да пригърни „дуализма и още цѣли 500 години да лежи подъ игото на „варварството. Всичко това, разбира се, е било горчивъ „плодъ не само за множество шарлатанствующи и безумству„ющи Милошъ Милоевичови компании но и на единъ дъ„лъгъ редъ тѫпи и ретроградни правителства и „министерства“.

Какво по флагрантно изобличение на противобългарската политика на Сърбия въ врѣмена когато ний бѣхме роби, и която се потвърдява и прилага a fortiori днесъ, когато сме вече отявлени съперници! . . .

в) Минавамъ само за свѣдѣние върху повѣдението което сърбитѣ държаха спрѣмо нашето опълчение, което на 1876 г. бѣше полѣтѣло на помощь на „братята славяни“! . . .

г) Подчертавамъ само, мимоходомъ, памятното по своето коварство повѣдение на сърбитѣ прѣзъ 1885 г., което бѣше насочено противъ нашето засилване.

д) Идвамъ до пропагандитѣ въ Македония. — Всѣкиму сѫ извѣстни борбитѣ между наши и сръбски чети: нашитѣ защищаваха своето, сръбскитѣ искаха да посърбятъ нашето. Усилена бѣше борбата особено за Овче-полската зона: за Скопие и Куманово. Атакитѣ, които нашата Екзархия е имала да отстоява отъ страна на сръбската пропаганда подкрѣпена съвършенно здраво и полезно отъ руската дипломация, отъ давно бѣха очертали съвсѣмъ ясно какво се цѣлѣше да стане съ една голѣма часть отъ наша Македония. По този поводъ

цитирвамъ пакъ изъ годишния отчетъ[1]) на Димитръ Марковъ, съпартизанинъ на Ив. Евстр. Гешовъ и С-ie, единъ пасажъ, който трѣбаше да се знае и бѣше чрѣзвичайно прѣстѫпление да се забрави въ моменти когато настана искушението да се подаде рѫка на сърбитѣ за освобождение на Македония: —

Кумановската църква и сполуката ни по нея.

„Единъ отъ най-крупнитѣ въпроси, съ които съмъ се занимавалъ тая година, е и въпроса по Кумановската църква. Крупенъ и отъ твърдѣ голѣмъ интересъ е тоя въпросъ за насъ, защото е не само религиозенъ, но и политически поради географическото положение на самия градъ Куманово. И наистина първиятъ градъ който сръбската агитация срѣща въ пѫтя си за Македония, той е града Куманово и успѣха ѝ въ тоя градъ е сѫдбоносенъ за успѣха ѝ въ вѫтрѣшностьта на Македония. По тая именно причина, сръбската пропаганда начело съ сръбското правителство, е обърнала отъ самото си начало найголѣмо внимание за да създаде на Куманово сръбски колоритъ. Съ мощната сила на златото сърбитѣ успѣха въ продължение на нѣколко години наредъ да си създаватъ искуственно нѣколко привърженици, да имъ отворятъ училища, да имъ пратятъ свѣщенници, учители и учителки и да скърпятъ по тоя начинъ и тѣ сърбска община наредъ съ вѣковната българска община. Туй, обаче, не бѣше достатъчно за да се създаде единъ крѣпъкъ центъръ, отъ който да се направлява агитационното имъ движение въ вѫтрѣшностьта на Македония. За брачата трѣбаше народъ и силна община, въ която да нѣма своя съперница; трѣбваше имъ да разорятъ българската община. Клѣветитѣ, интригитѣ, убийствата, заплашванията и щедритѣ обѣщания съвсѣмъ не имъ помогнаха да поколебаятъ българина въ Куманово. Натрапения отъ руското и сърбското правителства на Патриаршията и Портата **Фирмилиянъ,** посърбения Хафѫзъ паша, сърбския министръ въ Цариградъ и самъ Владанъ Джордъжевичъ отъ Бѣлградъ, всички се измѫчиха да посърбятъ града Куманово, но всичко безуспѣшно. Било въ бор-

---

[1]) № 2169 отъ 17.XI 1898 г.

бата му съ сърбската пропаганда, било по-късно по Винишката афера, кумановския българинъ демонстративно доказа, че той знае да мрѣ на позициитѣ си. Отчаени въ безуспѣшната си борба, сърбитѣ създадоха въпроса за голѣмата и единственна въ Куманово църква. Туй бѣше сигурно послѣдното имъ срѣдство, послѣдниятъ имъ опитъ да се докопатъ до това, което се не постига, но и което ги мори. **Безъ Куманово — сърбски градъ, животъ за пропагандата имъ е немислимъ, а Куманово и сърбски градъ сѫ двѣ понятия непомирими. Тѣ сѫ Ормузда и Ариманъ.**

Повдигнатъ прѣди двѣ години въпроса за Кумановската църква, да се даде редъ и на сърбоманитѣ да служатъ въ нея, не имъ се удаде, защото колкото и пристрастно да се работеше отъ страна на Хафѫзъ паша, не бѣше му възможно черното да направи бѣло, и пропагандиститѣ биха отбой тогази. Въ загриженостьта за живота си сърбитѣ миналата година отново повдигатъ въпроса като повтарятъ претенциитѣ си да се черкуватъ наредъ съ българитѣ. Този пѫть вече на помощь на протеститѣ на Кумановци и на св. Екзархия дойде и Княжеското правителство; и въпрѣки упорствата и заплашванията на г-на Владанъ Джорджевича, въпрѣки сърбофилскитѣ разположения на Хафѫзъ паша и умразата му къмъ всичко българско, сърбскитѣ претенции отново удариха о камъкъ, вслѣдствие извѣстнитѣ вамъ рѣзки мои ноти до Илдѫза и В. Порта. Тази послѣднята взема рѣшение, което биде утвърдено съ царско ираде, съ силата на което църквата се прѣдаде на Кумановчани и **по тоя начинъ въпроса се погреба веднажъ за винаги.**

Голѣмото политическо значение, Господине Министре, на тая наша сполука добрѣ разбирате. Крилата на сръбскатата пропаганда се отрезаха отъ дъно, българското население въ Куманово и на всѣкѫдѣ доби новъ куражъ и нови сили за нова евентуална борба, а прѣстижа на българското правителство се въздигна на недосегаема височина.“

Увѣренъ съмъ, че духътъ на покойния знаменитъ държавникъ, който съ такова самоотвержено родолюбие, съ такова гениално схващане и съ такъвъ изтънченъ тактъ не-

уморно работи́ именно за да осигури Куманово и Скопие отъ похищението на вѣроломнитѣ и коварнитѣ „брача“, — увѣренъ съмъ, казвамъ, че неговия възмутенъ духъ ще се е явявалъ на Иванъ Евстрати Гешовъ и С-ie и съ незабравимия си гръмовенъ патосъ ще да ги е стресвалъ въ моментитѣ на фаталнитѣ за Отечеството тѣхни попълзновения . . .

Но кой е въ състояние да стресне глухитѣ и слѣпитѣ? . . .

е) Най-сетнѣ, многобройнитѣ но ялови опити на сърбитѣ да подведатъ демократическото правителство да направятъ този злокобенъ съюзъ. Малиновъ, който си е останалъ въпрѣки всичко и прѣди всичко българинъ, бѣше разбралъ, види се, онова което се кроеше отъ Сърбия и Русия и той категорически отблъсна всички подновени старания на сърбитѣ, **защото условието на този съюзъ бѣше разпокжсването на Македония, съ други думи, признаването на работи, за които се води ожесточена и непрѣривна борба отъ вѣкове . . .**

Ако сега съпоставите всичкото това минало, което е важна часть отъ нашата История, отъ нашата архива — всичкото това минало което съставлява **доказаната отъ врѣмето противобългарска политика на Сърбия — съ всичкото онова коварство и вѣроломство на Сърбия отъ 1912 до день днешенъ, ще видите че желаната отъ Сърбия цѣль не се е разколебала, нито измѣнила, нито опровергала никога** и ни най-малко, а че напротивъ тя се е прѣслѣдвала съ една твърдость и упоритость въ постоянството и безъ огледъ на срѣдствата и похватитѣ, които говорятъ много високо за прѣдвидливостьта на сръбскитѣ държавници. Ако Гешовъ и С-ие да бѣха мждри държавници тѣ щѣха да знаятъ всичко това, щѣха да си го спомнятъ въ момента на искушението и, тогава, тѣ не щяха да се подадатъ на сръбскитѣ измами... Но, било невѣжество, било безумие, самия Ив. Евстрати Гешовъ, подведенъ отъ Т. Тодорова, който, пъкъ, бѣше подведенъ отъ впечатлителния и лесно възхищаемия Д. Ризовъ, който пъкъ бѣ надхитренъ и омагьосанъ, не мога да разбера какъ, отъ лукавия Миловановичъ, — самия Гешовъ, при ускореното си завръщане отъ Виши, и то „въ вагона между

„Бѣлградъ и Ляпово, въ течение на единъ двучасовъ разго-„воръ съ Миловановича, положи основитѣ на съюза. За първи „пѫть, единъ български министръ бѣше призналъ „нуждата и възможностьта за територіални отстѫпки „въ Македония: ония на Скопие и Куманово". —(Карнегиева анкетна комисия). —

Тази бѣше фаталната стѫпка, основното прѣстѫпление! Всички злини, които послѣдваха до завършване на погрома, бѣха неминуемо послѣдствие отъ полагане основата на този, полезенъ исключително за благото на Сърбия, съюзъ, за който Миловановичъ бѣ сложилъ примката на Гешова който, пъкъ, съ прѣстѫпно безумие, попадна въ нея. —

II. Договора сключенъ съ Сърбия бѣше ВТОРОТО ПРѢСТѪПЛЕНИЕ.

Отъ това което знаемъ за съдържанието на този договоръ явствува доста нагледно че той се извърши, привидно, отъ Сърбия, исключително въ неинъ интересъ. Обаче, нито Миловановичъ нито Гешовъ не исказваха тайнитѣ побуждения които ги сближаваха: и двамата ги криеха, всѣки единъ мислеше че надхитрува другия, но нѣма съмнѣние че Сърбитѣ бѣха сполучили да осигурятъ за себе си по-сѫществени облаги. Този съюзенъ договоръ съдържа въ себе си редица прѣстѫпни безумия: —

а. — сигурната военна помощь на която сърбитѣ можеха да разчитатъ противъ Австрия;

б. — безусловното прѣдоставяне на Сърбия да поиска тази помощь безъ да се уговорятъ повече обстоятелствата на casus foederis;

в. — допущане споръ за доказани български мѣста, което означаваше както видѣхме отваряне портитѣ на Македония за Сърбизма;

г. — неясностьта въ цѣлитѣ на съюза: дали ще се завоевава територията или само ще се добива автономия за Македония;

д. — прѣмълчаването на въпроситѣ извънъ Македонската область: Албания отъ една страна, Тракия и Одринско отъ друга;

е. — подчиняване съюза всецѣло на Русия, чрѣзъ обръщането му въ послушно нейно оржди́е, понеже то не можеше да прѣдприеме каквото и да било дѣйствие безъ прѣдварителното нейно удобрѣние; и най-сетнѣ

ж. — че цѣлото дѣло на съюза: неговитѣ плодове и спорове се отнасяха за разрѣшение на руския императоръ като „върховенъ арбитръ въ границитѣ на тълкувание и испълнение условията на договора и въ неговото право да постави окончателни граници въ описанитѣ по-горѣ прѣдѣли". —

Тъй че, съ една дума, ний ставахме „маша̀" на Сърбия, ставахме още по-голѣма „маша̀" на Русия, а своята сждба я оставяхме всѣцѣло въ ржцѣтѣ на Русия която, както видѣхме до тукъ, не можеше да желае нашето добро тамъ гдѣто нейния интересъ прѣдшествуваше. Върху този въпросъ обаче ще се повърнемъ понататъкъ. Тукъ давамъ статията на г. П. Милюкова върху сжщия договоръ. Самата личность на г. Милюковъ и качеството му на членъ отъ Карнегиевата анкетна комисия което му даде възможность да се информира при самитѣ извори, интимното му приятелство съ Сазонова и видното положение, което заема въ руската политика, даватъ най-голѣма тяжесть на неговитѣ размишления: —

Сръбско-българския договоръ отъ 1912 год.

„Г. Цемовичъ ми отговори на въпроса, че той счита „извъртване на истината" и „умишлена лъжа" моитѣ твърдения върху сръбско-българския договоръ отъ 1912 г. Така счита той моето заявление, че Русия е гарантирала на България по тоя договоръ часть отъ Македония. „Въ сръбско-българския договоръ нѣма ни дума за това и азъ моля П. Н. Милюкова не да заплашва, а да публикува тази страшна тайна и всички други". На драго сърдце изпълнявамъ молбата на г. Цемовичъ, още повече че въ даденият моментъ, текстътъ и условията на договора заслужватъ да бждатъ извѣстни на широкъ кржгъ руски читатели. Азъ съобщавамъ този текстъ въ интереса на дѣлото, а не въ интереса на полемиката.

Като прочете този текстъ и се запозне съ приложената къмъ него карта, читателя ще види, че въ него има не една, а тъкмо четири гаранции за прѣдавание часть отъ Македония на България, за което се помѣнува въ договора. Първата гаранция

(прѣди всичко нарушена отъ самитѣ договорящи страни) — се заключаваше въ задължението на странитѣ да не почватъ войната срѣщу Турция, безъ удобрението отъ Русия. Втората гаранция — въ задължението имъ да запазятъ завоюванитѣ територии въ общо владѣние (кондоминиумъ") до подѣлбата за която е прѣдвиденъ тримѣсеченъ срокъ отъ сключването на миръ (миръть бѣше сключенъ на 17 май 1912 год.) Третата гаранция — въ задължението на Сърбитѣ нищо да не искатъ „оттатъкъ границата, прокарана на приложената карта". Най-сѣтне, четвъртата и най-важната се състои въ арбитража на императора въ границитѣ на тълкувание и изпълнение условията на договора и въ Неговото право да постави окончателната граница „въ описанитѣ по-горѣ прѣдѣли". Азъ наричамъ **послѣднята гаранция най-важна защото тя съдържа въ себе си санкция, а въ нея българитѣ бѣха убѣдени; това тѣхно убѣждение твърдѣ много помага да се разбере защо тѣ до послѣдня минута не земаха надлѣжни мѣрки противъ сърбитѣ, които отъ юридическо „завладяване" въ Македония, минаха къмъ фактически грабежъ. Непростима и необяснима отъ всички, при всички други условия, тази тѣхна небрѣжность, се обяснява най-много съ твърдата имъ вѣра въ силата на договора, изработенъ и сключенъ съ непосрѣдственото участие на руската дипломация.**

Тази сила на договора не оспорваше ни Пашичъ ни князъ Александръ, когато прѣзъ януари 912 год. азъ имахъ случай да приказвамъ съ тѣхъ по този въпросъ. Думата ни бѣше само за частични поправки на договорната граница, съ доброволното прѣдварително съгласие на Българитѣ. Като прѣдметъ на такива поправки се посочваха нѣкои стратегически точки на сѣвероизточния край на границата и Прилѣпъ „градъ на Крали Марко". Отъ своя страна българитѣ прѣтендираха до Струга и възлагаха надѣжди ча това, че въ горѣпоменатитѣ прѣдѣли на зоната, която тѣ наричаха спорна, между границата прокарана на картата и Шаръ планина, руския арбитражъ ще имъ открие часть отъ Македония на сѣверозападъ отъ чертата.

Както виждаме, до сега въ „тайната" на сръбско-българския договоръ нѣма нищо „страшно". Но вече прѣзъ януари 1912 г. ми се случи да срѣщна и „страшното". Въ Солунъ азъ получихъ копие отъ едно секретно прѣдписание на сръбския министръ на външнитѣ работи до прѣдставителитѣ на Сърбия въ чуждитѣ държави, отъ 15 септември 1912 г. Нито българина, отъ когото азъ получихъ тоя документъ, нито сръбския чиновникъ, който го разпространяваше и който въ разговора си съ мене не отричаше неговото съдържание, както изглеждаше тогава, не разбираха още всичкото му значение. **Договора на „съюза и дружбата" бѣше извѣстенъ само по нѣколцина подписали го лица и на Русия.** „Страшния" смисъль на окржжното отъ 15 септември се заключаваше въ това, че подиръ 6 и пол. мѣсеца отъ формалното съглашение за подѣлбата

на Македония и три недѣли прѣди почването съюзнишката война, сръбската дипломация почна да подготвя европейскитѣ държави къмъ нарушение на договора... Наистина окржжното отъ 15 септември опрѣдѣляше желателнитѣ за сърбитѣ граници на „Стара Сърбия“ съвършенно противно на договора отъ 29 февруари, и въ своитѣ претенции далечъ задминаваше прѣдѣлитѣ на чертата „оттатъкъ“ — отъ която сръбското правителство се задължи по договора нищо да не иска. Новата линия минава, „като се почне отъ допирната точка на сръбско-турската граница на югъ по водораздѣлнитѣ хълмове, между притоцитѣ на Злетовската рѣка и Брѣгалница, по течението на Брѣгалница отъ втичането на Злетовската рѣка до Вардаръ, а отъ тамъ по Бабуна, като по такъвъ начинъ Прилѣпъ, Кичево и Охридъ да влѣзатъ въ състава на територията на стара Сърбия“.

Ето дѣ е началото и първопричината на братоубийствената война отъ 1913 г. Още войната съ турцитѣ не се бѣ почнала, не бѣха постжпили още тѣзи обстоятелства, които сърбитѣ по-кжсно почнаха да изтъкватъ като поводъ за ревизия на договора, не се бѣха почнали тълкувания на договора въ полза на сърбитѣ, а вече задачата на сърбитѣ бѣ официялно поставена. И тая задача унищожаваше оная основна прѣдпоставка — удовлетворяющата българитѣ подѣлба на Македония — безъ която не би могла да бжде и войната съ Турция.

Слѣдъ моето прѣбивание прѣзъ януарий, когато стана явно нежеланието на българитѣ да отстжпятъ поне Прилѣпъ и, напротивъ, се видѣ тѣхната увѣреность, че съ помощьта на арбитража, тѣ ще получатъ що годѣ още отъ „спорната зона“, и двѣтѣ страни се позагрижиха. Гешовъ отправи до Пашича нота, въ която прѣдлагаше, да се заплати съ пари подръжката оказана на сръбската обсадна артилерия при Одринъ. Пашичъ на 9 февруари благородно отхвърли тая покана, но сжщеврѣменно постави въпроса, какъ глѣда българското правителство „не само на въпроса, по възнаграждението, за което Сърбия има право“, подъ форма на „оправяне въ наша полза границата прѣдвидена въ договора“. Като изброява тѣзи услуги, които, споредъ сърбитѣ, тѣ сж оказали на България вънъ отъ съюзния договоръ (макаръ такива излишни услуги за общото дѣло въ войната съ турцитѣ, споредъ духа на договора, не може да има), като изтълкува по-нататъкъ договора въ смисъль, че спорна територия се явява всичката територия между Шаръ-планина и Родопитѣ и като съвършенно примълчава задължението на сърбитѣ да не искатъ нищо „отъ другата страна“ на договорната граница, Пашичъ завършва съ прѣдложение до Гешова, „да рѣшатъ въпроса сами помежду си да избѣгнатъ апелацията до сждията, който е прѣдвиденъ въ договора“.

Отговора на българското правителство съ подробно разглеждане военнитѣ концесии и текста на договора, бѣ изпратенъ чакъ на

5 юни, дванадесеть деня прѣди фаталното сблъскване. Прѣзъ това врѣме положението се бѣше извънредно изострило всепосжщата причина **вслѣдствие нежеланието на сърбитѣ да се придържатъ о рамкитѣ на договора.** Положението се усложняваше съ това, че сърбитѣ бѣха въ положението на beati possedentes. Като заеха Македония въ качеството си на съюзници, като „общо владѣние", тѣ енергично се заловиха да денационализиратъ Македония, докато българитѣ се сражаваха на Чаталджа и Булаиръ. Много пжти азъ съмъ описвалъ процеса на тая денациолизация; а напослѣдъкъ и много подробно, възъ основа на изобиленъ ржкописенъ материялъ, въ „Балканската анкета" на Карнежиевата комисия. Безъ да се повръщамъ къмъ тази печална история, азъ ще посоча само единъ документъ, за да охарактеризувамъ настроението на българитѣ, ако не унищожающо, но значително смекчающо тѣхната вина въ братоубийственнитѣ войни прѣзъ 1913 година. Ето що съобщаваше на своето правителство българския военен аташе, майоръ Разсукановъ вече отъ 3 априлъ 1913 година, 2 и половина мѣсеца прѣди войната, изъ щаба на сръбската дѣйствующа армия (Скопие). „По настояването на щаба на главната квартира, бѣлградското правителство опрѣдѣли за източна граница на окупираната територия рѣкитѣ Злетовска, Брѣгалница и Луковица. Образуватъ се окржзи и околии, които „закржгляватъ" границитѣ съ силата на оржжието... Наскоро се образува нова околия отъ Дойранскитѣ села. Тая граница е обиколена съ войска и въ нейнитѣ прѣдѣли сърбитѣ се разполагатъ като въ Сърбия. За да си обезпечатъ завзетитѣ мѣста сърбитѣ, сж влѣзли въ компромисъ съ гърцитѣ... Съ такава цѣль войводата Путникъ на 9 мартъ ходи да „инспектира" битолския гарнизонъ, дѣто по него врѣме едва ли тамъ имаше повече отъ единъ полкъ и кждѣто прѣстолонаслѣдника ходи два пжти все по „инспектиране". Въ специаленъ тренъ, даденъ отъ гърцитѣ на разположението на Путникъ, се е говорило „туй-онуй" и рѣшавало между двамата съюзници за смѣтка на третия, отсжтствующия, и именно тоя специаленъ влакъ отъ Солунъ до Битоля, а съвсѣмъ не „инспекция", е била цѣльта на пжтуването на войводата. Военната партия въ Сърбия, на чело съ прѣстолонаслѣдника, мечтае и работи за осжществяването на „Велика Сърбия". За нея граница между България и Сърбия трѣбва да бжде най-малко рѣката Струма. Явнитѣ приготовления на сърбитѣ, не само къмъ отпоръ, и къмъ завземане „незаетото", въ смисъль да се съсрѣдоточатъ тѣхницѣ части въ долината на р. Вардаръ, вече ясно говорятъ за взетото отъ тѣхъ рѣшение. Части отъ Дринската дивизия и 2-и наборъ отъ Тимошката дивизия вече сж струпани между Гевгели и Велесъ. Първия наборъ на Дунавската дивизия минава отъ Тетово къмъ Скопие и на изтокъ".

Ромжнската зелена книга потвърди отпослѣ съобщенията на Разсуканова за гръцко-сръбския съюзъ, а укрѣпленията на Овчеполе потвърдиха неговитѣ военни съображения. Като заеха Маке-

дония, сърбитѣ се рѣшиха да я задържатъ насила, и ясно бѣше, че безъ борба и българитѣ нѣмаше да дадатъ това, за което сж имали основание да го смѣтатъ за свое по договора. Оставаше руския арбитражъ, но... азъ на врѣмето си показахъ, на основание нашата оранжева книга, че С. Д. Сазоновъ прѣдлагаше на българитѣ прѣдварително да се разберат съ сърбитѣ за отстжпкитѣ, **като направо имъ каза, че въ противенъ случай не гарантира за сърбитѣ, че ще се подчинятъ на резултатитѣ на руския арбитражъ.**

Ето обстановката, при която българитѣ като закъснѣха и пропуснаха всички удобни моменти за съглашение, напослѣдъкъ почнаха да бързатъ да накаратъ съюзницитѣ да сключатъ общъ миръ, за да могатъ по-скоро да прѣхвърлятъ войскитѣ си отъ турската граница на сръбско-гръцката, кждѣто вече стояха войскитѣ на съюзницитѣ, готови да ги посрѣщнатъ като врагове.

Кой първи ще почне? Този бѣше сега всичкия въпросъ. Въ своето самомнѣние, а може би и разсѣяность, българитѣ извършиха безумната крачка, която струпа всичкия о д и у м ъ на разрива върху тѣхъ и окончателно ги лиши отъ руска поддържка. Но и тукъ не е безполѣзно да напомнимъ една подробность — сжщо „страшна", ако обичате: когато слѣдъ първия гърмежъ на границата българитѣ се опомниха и разбраха, че това, което имъ се прѣдставляваше проста гранична сбутаница съ цѣль да се подплашатъ рускитѣ дипломати, се разигра въ настояща война, тѣ за минута се спрѣха. Бѣ дадена заповѣдь на войскитѣ да прѣкратятъ военнитѣ дѣйствия. Сутриньта на 18 юний имаше промежутъкъ отъ 40 минути, когато българитѣ прѣстанаха да стрѣлятъ и тѣхнитѣ парламентьори се отправиха въ сръбския лагеръ съ прѣдложения да спратъ. Комисията на Карнеги установи, чрѣзъ разпитъ на очевидци и самитѣ уцѣлели парламентьори, печалния резултатъ на тоя послѣденъ опитъ, който, заедно съ настояванията отъ Петроградъ, би могълъ да спрѣ братоубийствената война въ самото начало. Но тука вече въ Бѣлградъ, или, по-точно, въ главната квартира бързаха да използуватъ лъжливата крачка на българитѣ и да създадатъ свършенъ фактъ. Князъ Александъръ не прие парламентьоритѣ. За това той имаше право по законитѣ на войната. Но сърбитѣ отидоха подалечъ. Трима парламентьори — Бошковъ, Киселишки и Манчевъ — ги обявили за плѣнници и откарали въ Бѣлградъ, посрѣдъ издѣвателствата на тълпата, като „български шпиони". На четвъртия, капитанъ отъ генералния щабъ Минковъ, сръбския началникъ рѣзко отговорилъ: „Може би вамъ е заповѣдано да спрѣте военнитѣ дѣйствия, но намъ е заповѣдано да идемъ право въ Кочани".

Съпоставете това съ разговоритѣ въ Бѣлградъ, отбѣлѣзани отъ г. Pepennrun въ неговата книга „Quarante jours dans les Balkans" съ интервюто на Пашича, напечатано въ загребския вѣстникъ, което приписва Пашичу, сжщото желание да отиде въ Петроградъ, както и Даневу; съпоставете послѣдното заявление съ опитването на Пашича да рѣши дѣлото чрѣзъ срѣща на самитѣ бал-

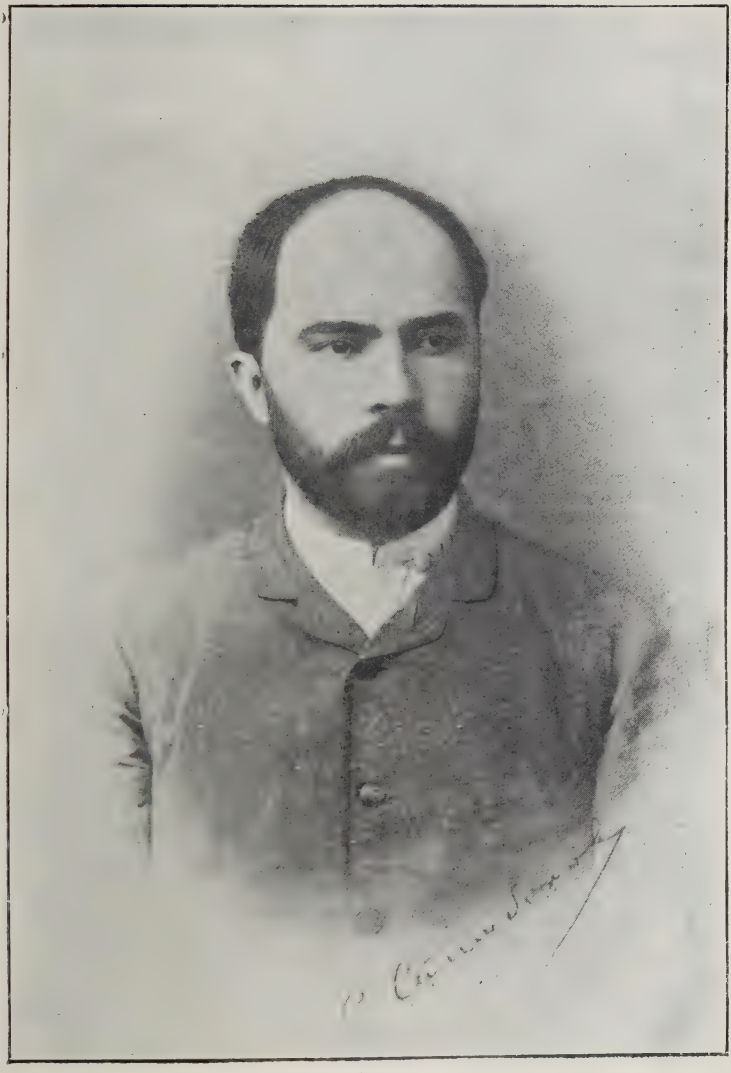

Стефанъ Стамболовъ.

Неговото име ще живѣе на вѣчни врѣмена въ нашата История и ще убодрява винаги борческия духъ на народа; то ще остане символъ на българската независимость.

кански премиери, безъ Русия, въ Солунъ, а сѫщо и съ думитѣ въ нотата отъ 9 февруари, изложени по-горѣ, — и вие ще получите картината, която далечъ надминава шаблонното прѣдставление за българската прѣстѫпность и сръбската невиность. Да се поправи това прѣдставление е особено необходимо въ тия дни, когато съ участието на князъ Г. Н. Трубецкой се прави, може би, послѣденъ опитъ за побуждение бившитѣ съюзници да се върнатъ къмъ така недавна и така основателно забравената гледна точка на договора отъ 29 февруари 1912 год. Сега, още повече отъ тогава е важно и нужно за тѣхъ да се върнатъ къмъ неизпълненитѣ отъ тѣхъ задължения прѣдъ Русия, не само заради собственитѣ имъ интереси, **но този пѫть вече и заради интереситѣ на Русия.**

Увлеченъ отъ важната тема, азъ забравихъ г. Цемовича, който ми даде външенъ поводъ да се заловя съ нея. Г. Цемовичъ тържественно ми обявява разривъ, „дълбоко се кае", че въ мене „дълбоко се лъгалъ" и се кълне занапрѣдъ да не ме защищава отъ сръбския печатъ и „никога повече да не ми отговаря" въ руския. Каквъ да отговоря на този вулканъ отъ гнѣвъ на почтенния Васоевичъ[1]. На нашето „минало" — т. е. както азъ разбирамъ, на своята неофициялна роля на опѫтвачъ между мене и Пашича, — г. Цемовичъ е турилъ кръстъ още тогава, когато слѣдъ дружелюбната и довѣрителната бѣседа у мене дома, написа своята първа балканско-нововрѣменска статия. Да се въздържа да излиза въ руския печатъ г. Цемовичъ, ще принесе много добра услуга на това дѣло, на което той служи[1]."

Отъ горѣцитараната статия и, най сетнѣ, отъ горчиво испитанитѣ сѫдбоносни разочарования които се санкционираха съ Букурещкия миръ, се доказватъ фаталнитѣ грѣшки, прѣстѫпнитѣ безумия, и **тежкитѣ прѣстѫпления** на Иванъ Евстрати Гешовъ и С-ие по описанитѣ до тукъ двѣ точки. И като се очудвамъ какъ хора като Ризова, Тодорова, Гешова, и С-ие сѫ могли да бѫдатъ тъй ужасно изиграни отъ сърбитѣ, идва

---

[1]) Тази статия бѣше напечатана, когато въ „Свободно Мнѣние" се яви по сѫщия въпросъ статията на другъ единъ прѣдатель отъ рода на Булгарикусъ. Той казва въ заключение, и това изглежда да бѫде цѣльта на неговата статия": — Заслужава да се отбѣлѣжи и това, че за Русия нито дума не се споменува; договорътъ и конвенцията не могатъ да се съобщаватъ на други държави, освѣнъ по взаимно съгласие и едноврѣменно отъ двѣтѣ страни. Русия не играе никаква роля".

Статията на г. Милюковъ е флагрантно изобличение на тази лѫжа, на тази измама. А азъ доказахъ, че Руссия е играла всичката роля въ този съюзъ... Ето съ какви прѣстѫпни срѣдства си служатъ прѣдателитѣ да подвеждатъ народа и да го поведатъ на страната на Руссия! Тия прѣдатели тели се самозабравятъ!... Това пъкъ намъ налага дълга да намѣримъ срѣдството да ги свестимъ и да туримъ край на тѣхното прѣдателство...

ми на умъ единъ разговоръ съ г. С. С. Бобчевъ, който за мене обяснява, макаръ че не извинява, тѣхното подлъзвание: — Бѣше единъ Недѣленъ праздникъ, единъ редъкъ хубавъ день въ началото на Мартъ, когато около обѣдъ Софиянци излизатъ на припекъ по булеварда. Тамъ се срѣщнахъ съ г. С. С. Бобчевъ който сияеше отъ възхищение и се спираше да разговаря съ всѣкй който искаше да го слуша. Той сѣкашъ че не стжпваше на земята отъ въсхищение. Имаше защо: той току-що се бѣ завърналъ отъ Бѣлградъ гдѣто, споредъ както се шушукаше, бѣше подписалъ договора за съюзъ съ Сърбитѣ. Въ нѣколкото думи които ми шушна г. Бобчевъ и отъ неговитѣ жестове азъ разбрахъ че Миловановичъ бѣше ги увѣрилъ какво скоро ще прѣмахне Карагеоргевичитѣ и че **Сърбия ще влѣзе въ дуалистическа уния съ България подъ скиптъра на Царь Фердинанда!** Възхищението на г. С. С. Бобчевъ се отрази всѣцѣло и върху мене защото той ме убѣди че Миловановичъ бѣше говорилъ самата истина въ която нѣмаше мѣсто за съмнение! . . . Какъ да не се подведе и най-скептичния? . . . Но за нещастие Миловановичъ умрѣ неочаквано отъ остра бъбречна болесть и, доста странно, Карагеоргевичитѣ не сж направили никаква анкета за прѣждеврѣменната смърть на този великъ за тѣхъ държавникъ! . . .

III. — **Трето прѣстжпно безумие, ТРЕТО ПРѢСТЖПЛЕНИЕ, бѣше да се влезе въ съюзъ съ Гърция:**

а) — Можеше ли да се забравятъ ужаснитѣ ония прѣслѣдвания на Гърция прѣзъ врѣме на робството когато тѣхния духовенъ гнѣтъ бѣше истинското брѣме подъ което пъшкаше народа, което грозеше да ни обезличи, да ни направи ромеи, елини, и бѣше ни докарало до невѣжество или до гъркоманство? . . .

б) Слущайте какъ се очертава политическото повѣдение на Гърция въ 1874 отъ Христо Ботйовъ: —

„Гърция отъ началото още на своето освобождение и „до сега не се е занимала съ друго нищо, освѣнъ съ мечтания „за нѣкаква си византийска империя, която да заключава въ „себе си повече отъ половината на Балканския полуостровъ, „заедно съ нейната стара столица и заедно съ крайбрѣжията

„на адриатическо и Черно море. Тя е гледала, и днесъ даже „гледа на Албания, на Македония и на Тракия като на свои „бѫдѫщи провинции, и не смѣта че тия провинции сѫ насе„лени съ съвсемъ чужди за нея славянски племена, които „никога нѣма да признаятъ надъ себе си нейната традицион„но-ненавистна власть и никога нѣма да се подчинятъ на „нейната православно-идиотическа култура. Разбира се, че съ „такава една държава не само българитѣ, но и сичкитѣ почти „южни славяни не ще могатъ да иматъ нищо общо; така „щото — гръцкиятъ народъ, даже и слѣдъ смъртьта на Тур„ция, ще си остане въ изолирано положение и ще бѫде за„ключенъ въ днешнитѣ граници на своята безплодна и неспо„собна за по-нататъшно развитие земя. Съ други думи — „Гърция никога нѣма да влезе като членъ въ южно-славян„ския съюзъ, и гръцкия народъ рано или кѫсно ще се прѣ„обърне въ спекулативенъ пролетариятъ“.

Кажете, какво има днесъ невѣрно въ това описание на Ботева отъ прѣди 40 години? — Какво имаше невѣрно въ него, въ 1912 прѣди сключването на съюза съ гърцитѣ?... Азъ лично, прѣзъ май 1911, слѣдъ завръщането ми отъ Атина и Цариградъ гдѣто бѣхъ обстойно говорилъ съ всички мѣродавни фактори и разбралъ интимната имъ мисъль, азъ лично докладвахъ въ сѫщата смисъль на г. Гешова. — г. Гешовъ може да е мислилъ че ще изхитри гърцитѣ и затова ги е третиралъ съ прѣнебрежение . . . дори съ тѣхъ не се сключи даже съюзъ като хората! . . .

IV. — **Четвърто прѣстѫпно безумие, ЧЕТВЪРТО ПРѢСТѪПЛЕНИЕ бѣше да се занемари съвършено Ромѫния.**

Наистина, Ромѫния не бѣше ни дала никакви особени причини да се плашимъ отъ нея; не трѣбаше да се забрави, обаче, че въ Ромѫния се бѣше очертало едно силно чувство на латинско самоопрѣдѣление, че Ромѫния бѣше минала отсамъ Дунава гдѣто доста настойчиво и постоянно бѣше успѣла да ромѫнизира въ кратко врѣме българска Добруджа, че тя бѣше развила усилена пропаганда за национализирането на номаднитѣ куцовлашки племена въ Македония, и най-сетнѣ че тя бѣше подхранила единъ доста сериозенъ блѣнъ за нѣкакъвъ си **квадрилатеръ!...**

Какъ можеха да мислятъ Гешовъ и С-ие да воюватъ противъ Турция когато оставаха гърбътъ си откритъ на такъвъ грабителски-настроенъ съсѣдъ? . .

Тукъ вече, обяснението се намира въ слѣпата вѣра на Гешова и С-ие въ Русия, сѫщата Русия поради която тѣ прѣзрѣха и Гърция, и я взеха съ себе си само колкото да ѝ попрѣчатъ да отиде съ Турция противъ насъ.

Знаемъ, за жалость, че както Гърция тъй сѫщо и Ромѫния, **главно Ромѫния,** играха една **фатална роля въ разгромяването на България.** —

V. **Въ течение на войната съ Турция бидоха направени нѣколко прѣстѫпни безумия, съ такъвъ далеченъ засегъ, щото много лесно могатъ да се квалифицираръ за прѣстѫпление: —**

а) Липса на всѣкаква директива за завладяването на Солунъ отъ самото начало на войната. — Важностьта на този въпросъ ако да бѣше изтъкната отъ Гешова прѣдъ военнитѣ власти, тѣзи сигурно не щѣха да оставятъ въ бездѣйствие въ Джумая, **и то цѣли 8 дни,** 3-а бригада отъ 7-а Рилска дивизия, която въ добрѣ извѣстнитѣ ней обстоятелства, можеше много лесно да се спустне прѣзъ Кресненското дефиле, да влѣзе по петитѣ на панически отстѫпващитѣ турци въ Сѣресъ още на 8 или 9-ий Октомврий, и да се яви прѣдъ Солунъ още на 11 или 12 Октомврий[1]).

б) Понеже не заставамъ на партизанско становище, азъ нѣма да обвиня Гешовъ и С-ие въ прѣстѫпление за гдѣто не сѫ сключили сепаративенъ миръ на Чаталджа задъ гърба на Гърция. Малкитѣ народи като насъ не могатъ и не трѣбва да си позволятъ лукса на подобни авантюри. При наличностьта на нашата слабость, на нашето сравнително дребно значение като малочисленъ народъ, намъ ни остава само една сила, **една огромна сила, тя е: — НАШАТА ЧЕСТНА БЪЛГАРСКА ДУМА, скрупулозното съблюдаване и испълнение, даже когато е въ нашъ ущърбъ, онова което сме обѣщали и договорили.** Испитаната честность на българската дадена дума и солидностьта на българския народъ допринасятъ, несъмнено, много

---

[1]) По този въпросъ ще се повърнемъ подробно въ книгата **„Капитулирането на Солунъ“.**

за създаване онова обаяние, онази тяжесть, онази сила, които, прибавени при доказаната ни военна мощь, правятъ днесъ отъ България единъ първостепененъ факторъ на Балканския театръ, — единъ факторъ, уважаванъ и цѣненъ отъ всички, стоящъ, въ това отношение, недосегаемъ надъ вѣроломнитѣ гърци, сърби и ромжни. Заради това азъ смѣтамъ това дѣйствие на Гешовъ и С-ие, не като тѣхно прѣстжпление, а като тѣхна значителна заслуга за въздигане поне българското име. Прѣдъ невъзможното ний капитулирахме, наистина, но поне останахме съ запазена честь; когато цѣлата истина ще се ознае, наскоро, ще видите че и това наше „падане“ не бѣше освѣнъ една славна побѣда! —

в) Неизпращане поне Македонското опълчение въ Македония за „кондоминиума“ на завладаното, съгласно договора. — Чуйте какъ се осжжда това отъ Карнегиевата Комисия: — „По този начинъ се намалиха съвършенно чи„слото на важнитѣ свидѣтели по дѣлото за денационализира„нето на Македония, и се улесни до крайна възмож„ность взимането въ владение извоюваната земя „отъ сръбскитѣ и гръцкитѣ войски. Ако, чрѣзъ тази „тактика, се цѣлеше улесняване подѣлбата, то резултатътъ „прѣмина цѣльта. **Ускори се загубата на Македония въ „полза на съюзницитѣ.** Отъ страхъ на едно истинско осво„бождаване на Македонското население, докара се неговото „завоевание отъ съперницитѣ, (Виждате че справедливитѣ „анкетьори подчертаватъ че Гешовъ и С-ие шикалкавяха и „не искаха да покажатъ на Сърби и Гърци че иматъ намѣ„рение да дѣлятъ Македония, а само да я автономиратъ! б.м.), „Македонскитѣ легионери на г-нъ генералъ Генева, още „отъ януарий мѣсецъ обвиняваха българското правителство, „че е измамилъ народа за да може да „продаде“ Маке„дония. Фактъ е, че то не излъга никого другиго освѣнъ „себе си.“ —

г) Непростимо бѣше да не се направи нищо противъ сърби и гърци, когато се знаеше положително още отъ началото на годината, че тѣ нѣмаха намѣрение да ни отстжпятъ Македония, когато вече и хаджи Мишевъ отъ Атина официално съобщи за сключения за цѣльта, значи противъ България, сръбско-гръцки съюзъ. Съ майсторското протакане

на прѣговоритѣ за миръ, въ Лондонъ, сръбскитѣ и грѫцкитѣ държавници работяха за своето организационно и военно закрѣпване въ Македония, а нашитѣ държавници, Гешевъ, Даневъ и С-ie, съ своето невѣжество и лично користолюбие косвено помагаха на вѣроломнитѣ съюзници да си правятъ крѣпости въ Македония.

д) Отъ сѫщия родъ прѣстѫпления е и безумното кавалерство да се позволи на сръбската войска отъ Одринъ да се отегли на почивка въ Сърбия съ всичката си артилерия до като ний се измѫчвахме и се изтощавахме да пазимъ Чаталджа и Булаиръ, като бентъ срѣщу турската вълна. Трѣбаше още отъ началото на декемврий да се изискатъ повече сръбски и даже грѫцки войски противъ врага, а Рилската и Тракийската дивизии да останатъ въ Солунъ и въ Македония, а това бѣше работа на правителството да го изиска и да го наложи. Безумието стана прѣстѫпление когато, знаяйки че сърбитѣ се укрѣпяватъ срѣщу насъ и нѣма да отстѫпятъ нищо безъ бой, при всѣ това се освободи и се прѣнесе сръбската войска и артилерия отъ Одринъ въ укрѣпленията имъ срѣщу насъ, на Овче-поле и на Дъсченъ-кладенецъ. Това вече не бѣ кавалерство, — то бѣше непростима глупость!

е) **Най-голѣмото, най-тежкото ПРѢСТѪПЛЕНИЕ отъ тази категория бѣше игнорирването на ромѫнскитѣ постѫпки за сближение съ България.** — Въпрѣки че Гешовъ и С-ie знаеха още отъ първия день на мобилизацията какво Ромѫния ще иска компенсации, въпрѣки че въ Петербургската конференция се разбра какво Ромѫния не бѣше доволна само съ Силистра и се задоволи по принуждение отъ Русия, въпрѣки по-сетнѣшнитѣ искренни прѣдложения на Ромѫния, тѣ не бидоха взети въ внимание, нито отъ г. Гешова, нито отъ г. Данева. Отъ телеграмитѣ и прѣпискитѣ намѣрени въ ромѫнската зелена книга се вижда че г. Гешовъ се е отнесълъ съвсѣмъ небрѣжно, **прѣстѫпно-небрѣжно** спрѣмо Ромѫния, увѣренъ, види се, въ силата на руския мечъ, който висеше надъ главата на Ромѫния; това, обаче, не попрѣчи на Ромѫния да сключи съюзъ съ Сърбия и Гърция!... Сѫщата увѣреность е накарала Данева, по-късно, въ надвечерието на ромѫнската мобилизация, да захвърли съ прѣзрѣние ултимативната телеграма на ромѫнското правителство, слѣдъ като бѣ

отхвърлялъ, нѣколко дена подъ редъ, настоятелнитѣ молби на Тарновски, направени до послѣдний моментъ, да го упълномощи да посрѣдничи между България и Ромжния; въ своето самомнѣние фаталния Даневъ не счете за нуждно и цѣлесъобразно дори да отговори на ромжнската нота, а се задоволи само съ циничното изрѣчение: „ромжнско мародерство“.

Ний прѣживѣхме вече тежкитѣ сетнини на самоувѣренностьта и на слѣпата доверчивость на тѣзи безумни наши държавници, и испитахме горчивинитѣ на ромжнскитѣ мародерства!...

ж) **Не по-малко прѣстжпление бѣше и занемаряване евентуалното повѣдение на Турция.** Слѣдъ като бѣха сключили едно примирие безъ срокъ, което причини нескончаеми и пагубни протакания на прѣговоритѣ за миръ, — тѣ подписаха най-сетнѣ единъ общъ миръ съ Турция послѣдванъ на другия день отъ единъ окончателенъ миръ между България и Турция. Обаче въ този договоръ, знаменития държавникъ и прословутъ юристъ Даневъ забрави най-важното нѣщо: да уговори срока и въобще клаузата за демобилизацията!...

з) **Отъ това негово недогледство, отъ тази некадърность на Данева, послѣдва друго едно прѣстжпление: изтеглюване войскитѣ отъ Одринско и Тракия?** — Още не бѣше уредена линията Мидия—Еносъ (върху която, прочее, Гешовъ имаше едно схващане, а Даневъ друго), още не бѣхме се никакъ гарантирали отъ къмъ турцитѣ, — които, можехме и трѣбаше да допуснемъ — имаха причини да хранятъ чувства на отмжщение само спрѣмо насъ по силата и по стечението на самитѣ обстоятелства, — Гешовъ, Даневъ и С-ie даватъ заповѣдь за оттеглюване на войскитѣ отъ източния фронтъ и за съсрѣдоточаването имъ срѣщу сърби и гърци!... Тѣзи обезумѣли хора чисто и просто си играяха съ живота на народа и съ сждбинитѣ на Отечеството!... и то не само съ живота на българскитѣ войници, но още и съ живота и имота на ония 300 хиляди души българско население и други 300 хиляди християнско население, които толкова лекомислено се оставяха на произвола на сждбата въ Одринско!...

знаемъ, за жалость, каква бѣ тѣхната грозна участь!... Нека клетвитѣ имъ се изсипатъ всичкитѣ върху Гешовъ—Даневъ и тѣхнитѣ другари по управление!...

Това прѣстжпление ще се увеличи съ още толкова като ви кажа, че италиянския, английския и други пълномощни министри щомъ се научили за прѣхвърлянето на войскитѣ, за оставянето на турската граница безъ войска, намѣрили г-нъ Гешовъ въ неговия кабинетъ въ министерството и го попитали каква гаранция има че турцитѣ нѣма да тръгнатъ да си взематъ обратно Одринъ и другитѣ мѣста?... При това и отъ Цариградъ пристигнаха на г-нъ Гешовъ **най-достовѣрни** свѣдения, че великия везиръ бѣше казалъ на единъ отъ посланицитѣ „ний нѣма да демобилизираме защото това което правятъ българитѣ е тамамъ въ нашъ интересъ“. —

Фактитѣ потвърдиха тия работи, и още какъ!...

VI. **16 ЮНИЙ.** — Слѣдъ като бѣха направили всичко за да оставятъ цѣла българска Македония на варварския произволъ на сърби и гърци и здраво въ тѣхнитѣ ржцѣ, — слѣдъ като бѣха изложили гърбътъ ни отъ една страна на коварството на ромжнитѣ, отъ друга на отмъщението на турцитѣ, нашитѣ прѣстжпни държавници Даневъ и С-іе ни изправиха лице срѣщу лице съ вѣроломнитѣ ни съюзници сърбитѣ и гърцитѣ, съ рѣшението да се воюва; и не можеше иначе да се обясни бързото напущане, безъ никаква гаранция, скжпоплатенитѣ Одрински полета и натрупването ни срѣщу враговетѣ. — И това за което бѣхме докарани на западния фронтъ, това което се желаеше единодушно отъ всички (а най-много отъ в. „Миръ“ и „България“), **това което не можеше вече да се избѣгне и бѣше необходимо, — стана: войната започва.**

Тя не успѣ. — Но този неуспѣхъ не се длъжи на българския войникъ, който, напротивъ, си испълни дългътъ съ самоотверженъ героизмъ и по начинъ, който прави честь на българското име: слѣдъ като се отеглихме по стратегически съображения на първата отбранителна линия Руенъ—Каменица—Калиманица—Пехчево, ний останахме прави на поста си, единъ срѣщу петь, и въ продължение на три седмици смазахме бѣснитѣ и безспирни атаки на сърбо-черногоро-гърцитѣ; ний дори бѣхме тръгнали напрѣдъ съ такъвъ устремъ,

че погрома на сърби, гърци и черногорци бѣше осигуренъ — гърцитѣ бѣха заградени и щяха да капитулиратъ — но недалновидна Ромжния ни заби ножа въ гърбътъ, и ний трѣбваше да склонимъ на миръ. — **Този неуспѣхъ, този печаленъ край бѣ единствено резултатъ отъ безумната политика на Гешовъ Даневъ н С-ие.** —

Когато видяха неуспѣха на своята, започната на 29 февруарий 1912, авантюра прѣдателитѣ декларираха, че тѣхната политика е „фалирала“ и взеха да се оправдаватъ съ факта, наистина, че заповѣдь за започване на военнитѣ дѣйствия не бѣ издадена отъ тѣхъ, че такова постановление не излязло отъ Министерския имъ съвѣтъ!! — Колко сж наивни тия страхливци, дезертьори и прѣдатели! . . . Че, имаше ли нужда отъ заповѣдь? . . . Отъ мекитѣ си кревати и отъ богатитѣ си софри прѣдателитѣ не можеха да вѣрватъ, че ние се биехме много прѣди 16-ий Юний, че тамъ на бойната линия бой се водеше и хора се убиваха много прѣди да излѣзе заповѣдьта за настжпление. Можеха ли Македоно-Одринцитѣ, можеха ли Тракийцитѣ, Рилцитѣ, Тунджeнцитѣ и Прѣславцитѣ да се задържатъ да не нападатъ, когато отвъдъ Злетовската рѣка и Брѣгалница, села се паляха, жени се изнасилваха, моми се безчестяха, мжже се застрѣлваха, старци се измжчваха? . . . Не бѣха ли тѣ скжпата и милата наша Македония за чието освобождение бѣхме тръгнали деветь мѣсеци прѣди съ такъвъ вихренъ полетъ противъ нейния потисникъ? — Да, това бѣ райската наша Македония, истръгната отъ ржцѣтѣ на турцитѣ благодарение само на нашитѣ български мишци, но попаднала за нещастие въ мръснитѣ ржцѣ на хищнитѣ гърци и сърби благодарение на прѣстжпното безумие на нашитѣ държавници. **Положението бѣше непоносимо, ний трѣбаше да имъ полетимъ на помощь. И ний литнахме вихрено и успѣшно.**

Че войната бѣше неминуема го знаяха и Гешовъ, Даневъ и С-ие, това бѣше и тѣхната политика.

Гешовъ, при здаването министерството Даневу е държалъ една малка прощална рѣчь прѣдъ своитѣ чиновници на които е съобщилъ че Даневъ ще слѣдва сжщата политика. А воинствената политика на Гешовъ — Даневъ се знаеше: да мислеше за миръ, Гешовъ щеше да уреди спора за Силистра,

щеше да отиде въ Солунъ да се срѣщне съ Пашичъ, Вукотичъ и Венизелосъ както бѣ разгласилъ съ своето комюнике отъ 20 Май слѣдъ срѣщата съ Пашича на границата, и най-сетнѣ не щеше да си подаде оставката тъкмо когато бѣше заплелъ най-стегнато всички работи, — но страхътъ отъ отговорноститѣ които щѣха да настанатъ надвиха надъ неговата боязлива натура и той дезертира отъ кърмилото на държавния корабъ.

Воинственната политика на Данева се вижда най-ясно отъ неговата телеграма отъ Петербургъ отъ 16 Мартъ 1913: —

По въпроса за турско-българската граница, Сазоновъ, слѣдъ като възприема нашето становище, съобщи това и на рускитѣ посланици въ странство. По въпроса за военното обезщителние заявихъ, че ако такова несе даде ще задържимъ линията Родосто—Мидия. Обяснихме се обстоятелствено по сръбски въпросъ. Сазоновъ обѣщава да подържа нашия възгледъ. Отъ спорната полоса дава Струга, понеже обѣщалъ Дебъръ на сърбитѣ. Възразихъ му, че споредъ договора, Русия е сѫдия помирител само отъ етнографическо гледище, понеже споредъ неговия духъ сѫдбата на Македония се рѣшава само въ свързка съ оцѣнката, която се дава на народностния обликъ на населението, живуще въ нея, слѣдователно, Русия нѣма право да разпрѣдѣля спорната зона по други чужди на договора съображения. Въ никой случай употрѣбенитѣ отъ съюзницитѣ боеви срѣдства въ войната, не може да бѫдатъ мѣрки за разпрѣдѣлението на спорната зона, защото съюзницитѣ не сѫ имали прѣдъ видъ да дѣлятъ народната душа; само защото не сѫ могли да я прѣцѣнятъ, въ съгласие, прѣдоставили сѫ тая грижа на своя старши братъ като сѫ вѣрвали, че той е толкова запознатъ съ нея, колкото и безпристрастенъ въ своитѣ рѣшения. Добрѣ ще бѫде това сѫщото становище да се подчертае и чрѣзъ Неклюдова. По гръцкия въпросъ обърнахъ най-първо вниманието на Сазонова на неправилното окупиране отъ гърцитѣ мѣстности на сѣверъ и на изтокъ отъ Солунъ, като добавихъ, че не трѣбва да се чуди, ако тия дни заставимъ гърцитѣ да се оттеглятъ отъ тѣхъ; обяснихъ му моитѣ разговори съ Венизелосъ по разграничението на Гърция отъ България, прѣдложения отъ него арбитражъ и защо ние не можемъ го прие. Сазоновъ не казва нищо по Ю. З. граница, забѣлѣжи обаче, че не би трѣбвало да настояваме за Солунъ: 1) Защото сме заели Одринъ и други голѣми градове; 2) Защото сме присъединили мѣстности населени съ гърци и 3) Защото сѫществуването на гръцката династия било свързано съ владѣнието на Солунъ. Отговорихъ му, че ние не сме прѣдприели войната да умножаваме земята на Краля на Елинитѣ, че съразмѣрно съ боевитѣ сили и жертви, нашитѣ искания сѫ повече отъ скромни, а гръцкитѣ прѣ-

к.а.л.е.н.и, че страхътъ за разклащание гръцката династия е резултатъ на гръцки блжфове. Той прибави, че династиитѣ руска, германска и английска ще бждатъ въ полза на Гърция. Възразихъ, че напротивъ, **че германското правителство е за насъ,** че сжщо разчитаме на ан глийското обществено мнѣние, което ще се наложи сигурно и на английското правителство. Колкото за Русия, ние твърдо вѣрваме, че въ края на краищата и тя не може да не се произнесе за насъ, като имамъ прѣдъ видъ, че тя е писала Санъ-Стефанския договоръ, че ни го е обѣщалъ прѣди 4 години Изволски, че Солунъ е необходимъ портъ за срѣдна и западна Македония, които оставатъ на България, че най-сетнѣ той е портътъ къмъ изтокъ на германския свѣтъ, който по тая причина трѣбва да остане въ наши ржцѣ, единствения крѣпки славянски щитъ въ тия мѣстности. Азъ завършихъ, че Солунъ трѣбва да бжде нашъ по волята на повечето велики държави, по волята на населението въ Солунъ, по волята на българския народъ, който е рѣшенъ да отиде до край, за да отстои своята справедлива кауза. Сазоновъ остана непрѣклоненъ. Когато му подчертахъ заискванията отъ Виена и му обяснихъ, въ какво състоятъ нашитѣ прѣговори, той засмѣнъ ми отговори, че той има у насъ пълна вѣра, че това само подѣйствувало на французкото портово д-во да не продава концесията си, въ което и успѣло и остана пакъ непрѣклоненъ. Сжща непрѣклоность изпъкна и когато му говорихъ за компенсацията въ свързка съ ромжнския въпросъ. Като се видѣ съвсѣмъ на тѣсно, той ми заяви, че Русия не ще се мѣси по уреждане на въпроса за Солунъ, който трѣбва да се рѣши помежду ни, а не отъ европейскитѣ сили. **Изказахъ и на това съгласие, като заявихъ, че и въ такъвъ случай, пакъ ще го вземемъ, даже и противъ съединението между сърби и гърци.** Значи, заключи той, вие ги тикате съзнателно въ обятията на Австрия. Не безпокойте се, отговорихъ азъ, нашитѣ мѣрки сж взети да се избѣгне това. Моето впедатление е че въ случая, трѣбва да се дѣйствува прѣдъ Императора. По ромжнския въпросъ съобразихъ се съ Вашата телеграма.

Даневъ.

Други доказателства че войната бѣше неизбѣжна намираме въ рапорта на анкетната комисия Карнеги: —

„Г-нъ Даневъ свика министерския съвѣтъ сутриньта на „9 Юний. Той заяви на своитѣ колеги че слѣдъ като прѣ„каралъ една безсънна нощь, той е дошълъ до заключението „че, **тъй като и слѣдъ арбитража, войната идяща отъ сър„битѣ бѣше повече отъ вѣроятна, то бѣше прѣдпочти„телно тя да се започне веднага:** войската веднажъ демо„билизирана, мжчно щеше да бжде да се събере наново „прѣзъ есеньта. — Каквото прѣдстоеше да се направи въ „тия обстояселства, трѣбваше е се направи незабавно. . “ —

Това бѣше, дѣйствително, единственото правилно становище; то бѣше и мнѣнието на генералъ Михаилъ Савовъ, помощникъ на главнокомандуващия.

На друго мѣсто, сѫщия рапортъ гласи: — „Истина е че „не можеше да става въпросъ за изненада, защото Сърбитѣ „и Гърцитѣ отъ началото на Юний, бѣха смѣтнали войната „като неизбѣжна. Тѣ даже се бѣха приготвили за нея, отъ „военно гледище, даже по-добрѣ отъ българитѣ. Тѣзи по„слѣднитѣ започвайки войната правяха, безъ да се съмняватъ „играта на Сърбитѣ,“ както много добрѣ го е констатиралъ „г. Пененрънъ. — Колкото за гърцитѣ, ний видѣхме Краль „Константинъ да напуща Атина на 14/27 Юний, имайки върху „си декларацията за войната и издавайки признаци че бор„бата щеше да започне тази седмица по цѣлата линия отъ „Пиротъ чакъ до Елефтера“ —

Но най-категоричното доказателство за неизбѣжностьта „на войната и за отговорноститѣ по нея, намирамъ въ в. Na„tion отъ 6/19 Юлий 1913, написана нтъ незаменимия приятель „на България Х. Брайлсфордъ: — „Говори се че България е „започнала тази срамотна и зловрѣдна война. **Технически „това е вѣрно. Морално то е подло-невѣрно. Войната бѣ „започната отъ Сърбия и Гърция,** които още прѣзъ Май „сключиха между си съюзъ противъ България, чрѣзъ който „Сърбия си осигуряваше гръцка помощь за заграбване области „които едвамъ една година по-рано тя бѣше признала чрѣзъ „единъ не по-малко тържественъ договоръ, за български.

„Българитѣ, дѣйствително, тръгнаха да заематъ тѣзи „области. . . Сърбитѣ, обаче, направиха истинското нападение „като ги не даваха. Но сѫщинската причина за това разчле„нение мѫчно може да се укрие: България е станала много „силна. Прѣди 6 мѣсеци цѣла Европа бѣше изгубена въ адми„рация за побѣдитѣ, по-изумителни като морални отколкото „като физически дѣла, които това селско племе можа да из„калѫпи чрѣзъ себе-дисциплинирането и трудътъ на едно „само поколение живѣло на свобода. Днесъ, слѣдъ първитѣ „ѝ нещастия, всичко това е забравено, и официални лица го„ворятъ тържественно за равновѣсие на силитѣ! Завистьта на „Сърбия, Гърция и Ромѫния се разбира: всѣка една ще спе„чели прямо чрѣзъ намаляване на България.

„Но истинския авторъ на това умишлено смазване на „България, това е Русия. Тя бѣше която насърдчи най-„напрѣдъ първитѣ претенции на Сърбитѣ, и слѣдъ това не „успѣ да наложи своята медиация, даже ако допустнемъ че „тя дѣйствително се е застжпила искренно за това. Даже „застжпницитѣ ѝ признаватъ че тя подстрека Ромжнитѣ да „навлѣзатъ въ България, и по този начинъ раскъса уреждане-„нето която сама бѣше уговорила. Има даже съмнѣние че тя е „накарала Турцитѣ да навлѣзатъ на сѣверъ, мерзко подържа-„ни отъ бившитѣ съюзници на България. Истинския грѣхъ на „България бѣше нейния свободенъ духъ, нейния отказъ да по-„дражава Сърбия и Черна Гора въ пълзяще поклонение прѣдъ „великата славянска държава. Това може да бжде една при-„чина защо Петербургъ иска да я смаже.“ —

Коментарии сж излишни слѣдъ това категорично изобличение на лжжитѣ и ясно разоблачение на голѣмата истина.

На прѣдателитѣ остава още единъ единственъ козъ: тѣ щѣли да идатъ въ Петербургъ за да уредятъ спора по миренъ начинъ. — Защо не тръгна Даневъ когато дошлия нарочно руски параходъ го чакаше въ Варна вече отъ 3 дни?... Добри мотиви имаше Даневъ да не отиде; той знаеше: —

а) че Пашичъ бѣше най-сетнѣ се съгласилъ на арбитража, но не съгласно договора, а въ по-широки граници (dans des limites plus larges);

б) той знаеше че руския императоръ не бѣше приелъ да му се казва — да му се заповѣдва — какво му прѣдстоеше да върши, и бѣше далъ да се разбере че трѣбва да се подчинимъ и еднитѣ и другитѣ на неговитѣ рѣшения;

в) Даневъ знаеше че тѣзи рѣшения не щяха да задоволятъ ни еднитѣ ни другитѣ[1]) (припомнете си телеграмата на Данева, цитирана по-горѣ);

---

[1]) Въ надвечерието на заминаването му за Петербургъ, английския пълномощенъ министръ, Съръ Хенри Бяксъ Айръисайдъ потърсилъ г. Даневъ и като не го намѣрилъ казалъ слѣдующето: „Прѣдайте на г. Даневъ че „ако замине утрѣ азъ му пожелавамъ добръ пжть и добра сполука. Но и да „отиде, работата е уредена прѣдварително, още при свиждането въ Поц-„дамъ: Солунъ съ извѣстенъ хинтерландъ ще бжде гръцки, Битоля съ „извѣстенъ реионъ ще се даде на България, Скопие съ извѣстенъ реионъ „на Сърбия, но какъвъ ще бжде този реионъ не зная. Това отиване е за „оформяване само тази работа и когато се върнатъ нито България, „нито Сърбия, нито Гърция нѣма да бждатъ доволни; но Ев-„ropa е уморена отъ вашитѣ работи, тя иска миръ, миръ, миръ защото иначе

г) Даневъ знаеше че и слѣдъ арбитража Русия нѣмаше какъ да наложи рѣшенията си и че сърбитѣ щяха да отворятъ война (спомнете си статията на Милюкова и говореното отъ Даневъ въ Министерския съвѣтъ на 9 Юний).

Оставаше, слѣдователно, като единственъ изборъ: войната — тя бѣше наложителна и рационална, отговоряща на нашитѣ жертви, на нашия народенъ престижъ и нашитѣ идеали; слѣдователно, никой нѣма да помисли да ги кори за това итя избухна. Даневъ сигурно е знаялъ за дадената заповѣдь защото на 17 и 18 Юний е билъ виденъ да беседва весело съ генералъ Савова, а на 18-ий около 10½ слѣдъ като се раздѣлилъ отъ г. Савовъ е дошълъ въ Министерството и е съобщилъ че дадена е била заповѣдь за спирание дѣйствията, но Даневъ нито бѣше възмутенъ, нито развълнуванъ; тъй че той сигурно е знаялъ.

Заключение: „16 Юний“ бѣше едно неизбѣжно и рационално послѣдствие отъ вѣроломството на Сърби и Гърци; атентатътъ, катастрофалното, не бѣше въ даване заповѣдьта за настжпление, **но въ нерѣшителностьта на правителството да обяви редовна война** като се приложеше веднага чудесния стратегически планъ на генералъ Савова чрѣзъ едноврѣменното настжпление на всички петь армии а не само на 4-та и 2-а, и въ **лекомислието на сжщото правителство че** можеше да се упражни давление било върху Русия било върху Сърбия чрѣзъ погранични инциденти . . .

Тази нерѣшителность и това лекомислие на Даневъ и С-іе съставляватъ едно VI-ТО ПРѢСТЖПЛЕНИЕ спрямо народа.*

Слѣдователно, „16 Юний“ не е прямата причина за погрома на България. Но коя, тогава, е тази причина.

„би могло да се породятъ усложнения. Освѣнъ туй нѣмате гаранции отъ Ро„мжния и Турция че нѣма да навлезатъ, и заради това то е специално въ „вашъ интересъ да приемете това урѣждане“.

Сжщото нѣщо ми се каза менъ лично отъ Секретаря на френската Легация г. Даръ, нѣколко дена само слѣдъ подписване Букурешкия миръ. Битоля щяла била да бжде българска, но Охридъ щялъ да се даде на Сърбитѣ за да иматъ обща граница съ Гърцитѣ, и по този начинъ да ни отдѣлятъ отъ Албания! . . Чудни страхове!... или зли намѣрения!...

* Ето какъ се произнася по виновноститѣ в. **„Прѣпорецъ“** въ уводната си статия отъ 18 того, **Кои сж злодѣйцитѣ и виновницитѣ за 16 юни:**

„Вие прѣдизвиквате и искате още единъ пжть да ви се изтъкне истината — отлично — нека ви кажемъ: **злодѣйцитѣ сте вие и никакви**

3. Причина за погрома бѣ Русия.

За да издиримъ истинската причина за погрома на България ний трѣбва да тършуваме задъ кулиситѣ на Балканския Съюзъ. Методата която ще приложиме е аналогична съ медицинското разслѣдване на причинитѣ: единъ человѣкъ заболява отъ коременъ тифъ; въ течение на болестьта се появяватъ усложнения, послѣдствие отъ самата болесть; болниятъ умира а виноватъ за смъртьта държатъ лѣкаря. Въ сѫщность, лѣкаря е виновенъ само ако не е положилъ всичкото си просвѣтено старание да прѣдвари, ограничи или лѣкува тия усложнения или ако смъртьта е послѣдвала отъ неговото невѣжество; истинския виновникъ обаче е тифозния бацилъ който е влѣзълъ въ организма на болния, било по немарливостьта

извъртвания и диверсии въ това или онова направление **не могатъ да опровергаятъ тази истина.** Тя е ясна за васъ, но нѣмате доблестьта даже на кающия се прѣстѫпникъ да я признаете, защото е ужасна, защото разбирате, че и съ признанието си не бихте могли да изкупите — не, но поне да намалите отговорностьта си прѣдъ народа, идеалитѣ на който, постигнати вече съ пролѣтата му изъ македонскитѣ и тракийски полета кръвь, разбихте въ единъ день . . .

Нѣма тукъ да повтаряме извѣстнитѣ доказателства за вашата вина, щс покажемъ, колко е дѣтинска, за да се изразимъ съ най-слабата дума за случая, вашата логика, споредъ която въ нашето национално нещастие сѫ виновни демократи, либелари, цѣлата опозиция, македонци, Царь, Русия, Европа, българския или които щете други народи, но не и г. г. даневци, които управляваха България. **Вашата нахалность отива даже дотамъ, че прѣобръщате въпроса, кой е виновенъ — въ другъ — кой е невиненъ и на него безъ всѣка свѣнь, съ неокачествимъ цинизъмъ, отговаряте: ний сме невиннитѣ**; дирете виновницитѣ извънъ насъ. По този въпросъ охотно можемъ да ви направимъ само една концесия въ смисъль, че не сте безъ съучастници, които по цензурни причини не можемъ да назовемъ, но **вий сте прѣдъ сѣврѣменницитѣ и прѣдъ историята доказанитѣ виновници за 16 юни.**

Къмъ тая дата и свързаната съ нея национална катастрофа водѣше вашата политика, водѣха вашитѣ дѣла и въжделения".

Азъ си обяснявамъ упоритата борба на Ив. Евл. Гешовъ и С-іе да прѣдателствуватъ, като ни накаратъ да отидемъ съ Русия за да осигуримъ нейната побѣда, само съ страхътъ отъ присѫдата на Държавний Сѫдъ. Исхождайки отъ това гледище, и имайки прѣдъ видъ че призрака на миналий Държавенъ Сѫдъ може да е ималъ тъй сѫщо злокобно значение въ развоя на събитията отъ 1912 — 1913 год., азъ дохождамъ до заключението че би било отъ висше държавничество да се квалифицира настоящата парламентарната анкета за „историческа", а не за „слѣдствена". Съ изчезването на призрака за Държавния Сѫдъ, ще изчезне и, вѣроятно, страхътъ на прѣдателитѣ, и заедно съ това и тѣхната рѣвность да заблуждаватъ народа.

на послѣдния, било незнайно, злонамѣренно, изъ засада. Въ моята теза бацила е сръбско-българския съюзъ; азъ ще докажа че той е проникналъ въ българския организмъ чрѣзъ покупението на Русия съ невежето съучастничество на Гешовъ и С-ие; слѣдователно истинската виновница за нашето нещастие, интелектуалния факторъ е Русия. — Прочее: —

I. Русия създаде сръбско-българския съюзъ съ огледъ къмъ настоящата общоевропейска война рѣшена принципиялно при Ревалската срѣща. — Той бѣ създаденъ исключително въ интереса на Русия, респективно на Съглашението, за нападане Съюза отъ югъ съ цѣль да се сломи Германия, да се разгроми Австрия и да се оничтожи Турция. — Този съюзъ щеше да бѫде орѫдие на Русия и щеше да си остане и занапрѣдъ такова, т. е. сърби и българи щѣхме да загубимъ своята фактическа независимость.

Горнитѣ ми твърдѣния се доказватъ отъ факта че бѣше изрично договорено какво нищо не можеше да се прѣдприеме безъ прѣдварителното удобрѣние отъ Русия, а тя, лесно понятно е, щеше да удобри само когато щеше да е въ нейнъ интересъ, значи ний ставахме всѣцѣло орѫдие въ рѫцѣтѣ на Русия, защото не можехме да употрѣбимъ съюза въ услуга на своитѣ независими интереси. Прѣдвидената помощь отъ 200,000 щика на Сърбия срѣщу Австрия доказва още и врѣмето, условието, кога Русия щеше да даде своето удобрѣние, толкова по-осязателно че ний се задължавахме безусловно да се притечемъ на помощь на Сърбия когато и да ни повика. (И сърби и българи си правяхме егоистично и неискренно смѣтката безъ Руссия).

За да остави на сърби и българи една привидна надѣжда, едно обаяние, че съюза бѣше направенъ за тѣхна полза, Русия уговори и арбитража, безапелационния арбитражъ, Ний вече знаемъ какъ си разбираше Руссия властьта да арбитрира: то щѣше да бѫде нейното произволно усмотрение въпрѣки изричната клауза на договора. Съ това лицемѣрно доброжелание Руссия мислеше че си осигурява господарството надъ съюза и че го държи въ рѫцѣтѣ си! — Русситѣ доказаха съ тази наивность че и тѣ като насъ сѫ „заднимъ умомъ крѣпкы“.

Неподозирайки тази задкулисна комбинация, невѣжитѣ и непрозорливи наши държавници Ив. Евст. Гешовъ и С-ие

поеха чашата която имъ подаваха коварнитѣ сърби и въ която Русия бѣше, — тайно и отъ тѣхъ може би, — забъркала тифузния бацилъ — съюза, и слѣдъ като я вкусиха и я харесаха, тѣ накарала българския народъ да я испие. . .

За да обезпечи съвършенно успѣхътъ си, респективно оня на Съглашението, Руссия се постара да привлече и Ромжния къмъ себе си. Маршалския жезълъ на Карола и перспективата на Буковина, Трансилвания, Марморошъ и Банатъ въ ромжнска прѣмѣна, изглежда да бѣха гарантирали съдѣйствието на Ромжния едноврѣменно съ насъ, при истичането обаче на нейната военна конвенцция съ Австрия 1916 г. За тогава собственно, и се очакваше общоевропейската война, затова врѣме се доготвяха потайно и много трѣскаво и Англия и Франция, а особенно Руссия на която прѣдстоеше въ обязаность да построи стратегически желѣзници, липсата на които се почувствува толкова сждбоносно сега. Съглашението бѣше увѣрено че всичката тази пъкленна засада нито се виждаше, нито се разбираше, нито се подозираше отъ Съюза. . . .

Скоро, обаче, настана първата изненада за Руссия: българитѣ, поради стечението на обстоятелствата, трѣбваше да използуватъ съюза за себе си, за освобождавание на Македония; то бѣ изненада и за Сърбитѣ които, като видяха че тѣмъ ще се падне съвсѣмъ малко (тъй като за Босна и Херцеговина не можеше да става дума) и че отъ друга страна, ний ставахме подавляващо силни, тѣ съ окржжни инструкции до всички свои агенти, още прѣди мобилизацията вѣроломно започиаха да подготвятъ почвата за добиване на по-голѣми териториални облаги за смѣтка на българска Македония.

Руссия, и въобще Съглашението, както и Австро-Германия — първитѣ бояйки се че ще се умаломощимъ тъкмо въ надвечерието на нуждата, вторитѣ че можеше да се разрази общата война за която имаха още да дотъкмяватъ боевитѣ си приготовления — направиха всичко, положиха всичкитѣ си старания да не се отвори войната на Турция. —

II. Войната, обаче, се отвори въпрѣки желанието на Руссия, и тя нѣмаше какво друго да стори освѣнъ да очаква събитията. Отъ двѣ нѣща едно: или щѣхме да спечелимъ и въ такъвъ случай Туряия се отслабваше а съюза се за-

силваше, или пъкъ — и това всички вѣрваха — ний щѣхме да бждемъ бити, смазани отъ Турция, и тогава Руссия като спасителка щеше като възмездие да сложи тежка „покровителска“ ржка върху насъ! . .

Орисано ни бѣ да очудимъ свѣта, но до като нашия побѣдоносенъ маршъ и нашитѣ славни побѣди прѣдизвикваха навсѣкждѣ бурни възхищения, тѣ възбудиха тежки грижи въ Русия. Щяха ли тия вчерашни дѣца да взематъ Цариградъ? — Това щѣше да накърни честолюбието на велика Русия, която отъ два вѣка се мжчеше безуспѣшно за сжщото нѣщо. Русия ни забрани да отидемъ по-нататъкъ и благодарение на „сърдцето“ (доказано днесъ) на „Радкото“, ний спряхме атакитѣ на Чаталджанската линия тъкмо когато бѣхме успѣли . . . Русия отдъхна. — Но българитѣ искаха Родосто!... — Чашата на разочарованията, идящи отъ България, този пжть прѣля, и Русия гнѣвно я строши! . . . Тѣзи българи, които тъй твърдо и достойно бѣха взели въ собственнитѣ си ржцѣ своитѣ сждбини, искаха да се засилятъ и затвърдятъ на вѣки . . . и то въ мѣста, които Русия искаше за себе си! . . .

Руския двуглавъ орелъ се спустна да оскуби крилетѣ на балканския соколъ. Какъ това? — Насърдчиха се сръбскитѣ претенции за Македония, и отъ него день сърбитѣ взеха да посърбяватъ Битоля и взеха да говорятъ, че тѣ нѣма да излезатъ отъ Македония[1]). Милюковъ и много други руски държавници разбраха още въ януарий месецъ, че ний не отстжпвахме отъ духътъ и буквата на договора, и като послѣдствие отъ това положение на работитѣ сърбитѣ станаха по-смѣли и по-нахални. За Русия, и респективно за Съглашението, се слагаше избора: трѣбваше или да се запази балканския съюзъ съ една безврѣдна България, или пъкъ да се засилятъ Сърбия, Гърция и Ромжния за смѣтка на унижена и намалена България. За Русия, жиз-

---

[1]) Не бѣше ли много странно щото сърбитѣ да искатъ компенсации защото били дали помощь за Одринъ? И не бѣше ли още по-странно щото Русия да подържа тѣзи тѣхни претенции? . . . Нали цѣльта бѣ да се надвие Турция? Че ако не бѣхме могли да ги надвиемъ сами, нали трѣбваше, щатъ-нещатъ, договорено-недоговорено, да додатъ на помощь, въ собственъ тѣхенъ интересъ, и сърби и гърци? Сърбитѣ намѣриха въ Македония само 50,000 турци, а гърцитѣ 40,000, а ний се бихме съ почти цѣлата турска армия, и то съ най-добритѣ ѝ войски! . . . Може ли да има по-глупавъ аргументъ отъ страна на Сърбия? — Може ли да има нѣщо по-мащинско отъ страна на Русия? . . .

неното бидейки да има единъ силенъ съюзникъ въ фланга на Австрия, а този съюзникъ бидейки въ първа линия Сърбия[1]). Заради това, когато Русия се убѣди, че България бѣше упорито-неотстжпчива, че претендираше на часть отъ спорната зона и на Солунъ, Русия рѣши нашия погромъ, и взе своитѣ мѣрки за постигане този резултатъ.

III. Знаяйки твърдѣ добрѣ, че ний не щяхме да прѣтърпимъ отвратителнитѣ гръцки и сръбски провокации, които тя щѣше да инсценира, Русия си приготви всички прѣдварителни условия и обстоятелства, които щяха да ѝ позволятъ да ни съкруши, но сжщеврѣменно пакъ ний да излеземъ виновати, а тя да се оправдае прѣдъ свѣтътъ. — „На 26 май Руския „Императоръ испрати една телеграма на българския и сръбския „владѣтели въ която имъ напомнюваше, че тѣ бѣха длъжни „да подложатъ тѣхнитѣ спорове на неговия арбитражъ и за„явяваше тържественно, че която държава започне войната, „тя ще бжде отговорна прѣдъ славянството. **Той си резерви„раше пълната свобода да рѣши какво повѣдение щѣше да „държи Русия** прѣдъ възможнитѣ усложнения на „брато„убийственната война“. — **Тайната дипломатическа корес„понденция даваше обяснението на това заплашване: Ако „Сърбня не иска да се подчини на руския арбитражъ „тя „ще рискува своето сжществувание“. Ако бжде България, „която се противопостави. „тя ще бжде нападната, въ вой„ната противъ съюзницитѣ, отъ Ромжния и отъ Турция“.** — (Рапорта на Карнегиевата Комисия).

Ако шкоптирате, сега, заплашването направено едновръменно и до сръбския краль като една дипломатическа хитрость колкото да се замаскира кждѣ щѣше да се стовари удара, а сжщеврѣменно и лицемѣрно да се създаде оправдателенъ материалъ за „Оранжевата книга“, прѣдъ насъ ще остане само голата истина, а именно: — **Руския императоръ знаеше съ положителность, че България щѣше да**

---

[1]) Русия доказа колко бѣше важна за нея Сърбия, понѣже настоящата война се разрази само защото тя се намѣси да защити Сърбия. Щомъ се смажеше Сърбия отъ Австрия, цѣлия боенъ планъ на Съглашението пропадаше, защото фланга на Австрия се осигуряваше двояко: чрѣзъ исчезването на Сърбия и чрѣзъ послѣдващето усилване на България. Заради това, макаръ и безъ врѣме, Съглашението се рѣши на война

нападне първа. Тази негова сигурность се доказва отъ нѣколко факти: —

а) Мѣркитѣ, които той взима едноврѣмено съ прѣдупрѣждението, да се осигури успѣха на Сърбия като нагласи да се нападне България отъ Ромжния и Турция, такива наказателни мѣрки за Сърбия не ни се сочатъ отъ „тайната дипломатическа кореспонденция“.

б) Разривътъ между България и Ромжния докаранъ благодарение на онова прѣстжпно прѣнебрежение показано отъ Гешовъ и особено Даневъ спрямо настоятелнитѣ ромжнски постжпки за разбиране и сближение; а това се обяснява не само съ слѣпото довѣрие на Гешовъ и Даневъ въ Русия, а най-главно съ тѣхното дѣйствуване съгласно наставленията отъ Русия.

в) Концентрацията на сръбскитѣ войски исключително на македонския театръ, което обяснява, че Сърбия бѣше увѣдомена какво нѣмаше да се позволи на българскитѣ войски да атакуватъ сръбската кралска територия, а подобно прѣдупрѣждение можеше да направи само Русия, както и се доказа по послѣ отъ събитията.

г) Приготвенитѣ заповѣди за война както отъ сръбския, тъй и отъ гръцкия краль нѣколко врѣме прѣди нашето нападение, и въ очакване на това нападение.

д) Отлагане арбитража, когато положението бѣше тъй натегнато, че едно избухване се очакваше всѣки моментъ и че, слѣдователно, всѣки изгубенъ часъ бѣше равносиленъ на начеване войната; най-сетнѣ

е) Отказването на Пашича до послѣдна минута, и въпрѣки прѣдупрѣждението на императора, да приеме арбитража съгласно договора, което обяснява че Хартвигъ режисираше дѣлата на сърбитѣ съгласно строго опрѣдѣлени инструкции. А руския царь знаеше че ний ще почнемъ първи, защото Хартвигъ не само че бѣше приготвилъ всичко за това, цѣли мѣсеци подредъ, но подстрекаваше сърбитѣ да ни провокиратъ до крайность, увѣренъ че ний ако не обявимъ война, то щѣхме поне да се сбиемъ на линията, а това щѣше да бжде достатъченъ прѣдлогъ за нападение, както и стана.

Значи, ний бѣхме неминуемо тласнати къмъ първата стжпка, онази която Русия чакаше съ нетърпение за да ни смаже, и пакъ върху насъ да падне и всичката вина.

Ако Русия държеше, дѣйствително, искренно и доброжелателно на насъ и на запазване съюза, тя нѣмаше да се възползува съ такава готовность и тъй фатално отъ една неизбѣжна и много понятна и естествена наша постжпка; тя трѣбаше, и можеше ако го бѣ искала, да спре и сърбитѣ на 18 юний, както спре и насъ; тя можеше и трѣбаше, най-сетнѣ, **да наложи своя арбитражъ даже слѣдъ спирането** на войната, защото, най-сетнѣ, ние не бѣхме надвити, а напротивъ бѣхме смазали устрема на сърбитѣ, бѣхме наченали погрома на гърцитѣ, и бѣхме кандисали само когато Неклюдовъ заплаши че „въ противенъ случай ромжнитѣ ще влѣзатъ утрѣ въ София“.

Най-сетнѣ, въ какво се бѣхме провинили ний българитѣ? — Че бѣхме накърнили честолюбието на руския царь за да спасимъ нашитѣ жизнени народни интереси!... Кое бѣ реалното за насъ, въ случая? — Честолюбието на единъ чуждъ монархъ или нашата бащиния?... Нетактично и крайно глупаво бѣ отъ страна на Русия, че ни постави въ тази алтернатива, това е всѣцѣло нейна вина. Но „правото на силния не може да се оспорва“, заради това и Русия не биде обвинена; тя продължи, съ голѣма настойчивость да прави всичко за да осигури побѣдата на коварнитѣ свои оржжия; тогава послѣдва у насъ смѣняването на генералъ Савова съ „Радкото“, чиято душа, оказва се, руситѣ познавали подобрѣ отъ насъ; послѣдва връщането на нашитѣ войски, които се бѣха надвесли надъ Нишъ; и най-сетнѣ, когато на Неклюдова се съобщи, че ний бѣхме окржжили гръцката армия, той отговори че ако не спремъ веднага ромжнитѣ, ще влѣзатъ въ София!...

Знаяйки, че загубва безвъзвратно помощьта на България въ прѣдначертаната война съ Съюза, Съглашението направи всичко да ни унижи и да ни намали: Изпратиха се на помощь ромжнитѣ и турцитѣ, за да откжснатъ нѣщо отъ нашето тѣло; направи се оная безпощадна и чудовищна противобългарска кампания въ европейската преса; дадоха се на Сърбия земитѣ по горното и срѣдно течение иа Брѣгалница, дѣто нейния кракъ никога не бѣ стжпилъ, а на Гърция се даде Кавала, само и само да остане България безъ стратегически граници; и най-сетнѣ остави се безпощадна жертва на гърци и

сърби онова чисто, най-чисто българско население въ Македония, което чрѣзъ вѣковни и паметни борби е отстояло своята българска народность — обрече се на загинване люлката на братя Св. Св. Кирилъ и Методий, и на братя Миладинови!...

Всички знаете колко бързо и колко интенсивно и свирепо се заночна и приложи денационализирането на македонцитѣ отъ гърци и сърби, знаете колко неприятелски Съглашението ни прѣчеше да се изправимъ наново на крака, колко настоятелно Русия се помжчи и мжчи още, съ всѣкакви срѣдства, да тури ржка на насъ. — Както изненадахме свѣтътъ съ своитѣ неочаквани побѣди, така изненадахме Съглашението съ неочакваната бързина на нашето заздравяване, и ний сме днесъ все тъй силни, все тъй страшни каквито се показахме на 1912—1913 години, затова и Съглашението тъй настойчиво ни искушава да хвърлимъ меча си въ неговитѣ вѣзни, или ни заплашва да не го дадемъ въ помощь на Съюза.

Доказахъ, слѣдователно, че истинската причинителка на погрома бѣ Русия. Това, между прочемъ, бѣше нѣщо логично за русската политика, то бѣ продължение на оная противобългарска верига която, отъ два вѣка насамъ, Руссия се мжчи да метне на вратоветѣ ни за да осигури своето владичество надъ полуострова и надъ проливитѣ. Както виждате, още отъ врѣмето на Екатерина II, Руссия съ една удивителна послѣдователность и съ едно неуморно постоянство ни е прѣслѣдвала, **а това прѣслѣдване не се опровергава нито днесъ.** Послѣдното проявление на тази противобългарска политика е рѣчьта на Сазанова, въ която той игнорирва съвършенно България. Въпрѣки че това повѣдение на русския канцлеръ е стреснало и такива безогледни руссофили като Д. Мишева, макаръ че този послѣдниятъ намира че Сазановото повѣдение „е повече отъ грѣшка“ макаръ че „то прави скръбно впечатление“, макаръ че той „бѣлѣжи съ скръбь, какъ нееднакво се държи русската дипломация спрѣмо гърци и българи, спрѣмо ромжни и българи, спрѣмо сърби и българи,“ макаръ че той знае какво „желѣзното постояннство на българския народъ е принудило недогледитѣ на русската дипломация да усвои и подържа неговата кауза по черковния въпросъ“ —

въпрѣки всички тия констатирани противобългарски прояви и дѣла на Руссия, Д. Мишевъ пакъ мисли „че това е една косвена покана на Сазанова да отидемъ да се споразумѣемъ като прѣдявимъ своитѣ права въ Петроградъ.“ — Мръсни прѣдатели и недостойни български синове!... Че не прѣдявяваме ли сѫщитѣ си права въ тоя злонамѣренъ и злопамятенъ Петроградъ отъ двѣ години насамъ?... Не бѣхме ли всѣцѣло въ рѫцѣтѣ на Руссия до деньтъ когато ни погроми?... Какво е направила тя за насъ, освѣнъ зло?... Защо да подсмърчаме напраздно и да се унижаваме наново?...

Отъ Руссия, разберете веднъжъ за винаги, слѣпи, глухи и недостойни хора!... не можемъ да очакваме и не трѣбва да очакваме никога, нищо добро, и то не защото Руссия ни мрази или иска да си отмъщава, а защото нейния пѫть за Проливитѣ минава прѣзъ нашата държава, — защото за запазване тѣзи проливи ией трѣбватъ нашитѣ земи. А вземе ли веднажъ проливитѣ — ний сме умрѣлъ народъ, защото въ много късо врѣме ще изчезнемъ въ массата на великоруссизма.

4. Русската опасность за народностьта ни.

Панруссизма[1]) е дѣйствително единственото за насъ бездънно примеждие; то произлиза отъ фактитѣ: —

1. Вѣрата, религиознитѣ обряди и черковния езикъ сѫ идентично сѫщитѣ, а вѣрата у недостатъчно културни народи погрѣшно се тълкува като народность.

2. Говоримия ни езикъ е различенъ, наистина; но старобългарския езикъ е идентиченъ съ старорусския, той е сѫщия: — славянския езикъ отъ който модерно русския е едно съвсемъ слабо измѣнение — подобрение, а модерно-българския е едно расчленение и упростотворение.

3. Происхождението ни е славянско, а името ни иде отъ русскитѣ степи край Волга, гдѣто и сега още живѣе плѣмето „Болгари.“

4. Русситѣ не искатъ да ни заробятъ толкова защото сме славяни или защото името ни иде отъ бреговетѣ на Волга, колкото и само защото сме на пѫтьтъ й за проливитѣ;

---

[1]) в. въ Приложенията моята статия „Задъ кулиситѣ на войната“

а заробването ни е много лесно и наложително поради до тукъ изложенитѣ причини.

5. Сѫщо наложително е и нашето асимилирване за да може да се гарантира русското владичество на Балканския полуостровъ отъ всѣкакви бѫдащи националистически изненади. А нищо нѣма да има по-лесно отъ това: опитностьта съ Бесарабскитѣ Българи го доказва категорично, а противонародното повѣдение на нѣкои отъ ония които сѫ се учили въ Руссия или които сѫ се хранили отъ русския казанъ сѫ най-прѣснитѣ примѣри въ подръжка на моята теза.

Ако, за да оправдаятъ заробването и асимилирването на отдѣлното славянско племе — украинцитѣ — Великорусия е изнамѣрила името „маллоросси“, и прѣслѣдватъ езикътъ имъ и книгитѣ имъ, кой може да ни гарантира че сѫщата Великорусия, когато ни има подъ своята „лаба“ нѣма да ни нарѣче „балканоросси“ или „волгароросси“ и нѣма тогава да прѣслѣдва нашия езикъ и нашитѣ книги сѫщо както прави съ украинцитѣ, сѫщо както вече го прави и съ ония отъ насъ, които сѫ имали нещастието да се намѣрятъ ненадѣйно въ нейнитѣ граници? — За да се убѣдите въ това, прочетете онова що е писалъ Христо Ботйовъ прѣди 40 години, разберете какво е било и какво ни очаква, и възстанете съ всичката си сила противъ прѣдателитѣ, които ни тикатъ съ всичкото си невѣжо старание въ бездната: —

Букурещъ, 3 априлий, 1875.

Жалостни слухове достигатъ до насъ изъ руска Бесарабия, т. е. — изъ оная обѣтованна земя, въ която една часть отъ нашия народъ намѣри прибѣжище въ страшнитѣ години на своитѣ страдания. И тамъ, както и на сѣко друго мѣсто, българинътъ е биенъ, безчестенъ, излъганъ, съсипанъ и наказанъ по закона на варварския деспотизъмъ! „Кажете ни, пита единъ нашъ приятель изъ Комратъ, виждате ли вие край на българскитѣ страдания? Въ Турция ни мѫчеха и продаваха едно нрѣме като скотове, а днесъ душатъ сѣко едно стремление къмъ човѣшки животъ; въ Ромѫния ни прѣслѣдваха и продаваха на турцитѣ, а днесъ съ още по-голѣма енергия ни лъжатъ, експлуатиратъ, обиратъ и отнематъ сѣко срѣдство за сѫществуване; **Сърбия ни е лъгала съ своя шарлатанствующи патриотизмъ въ продължение на сичкото свое сѫществуване и още дълго врѣме ще ни лъже и ще се ползува съ силитѣ, съ довѣрието и съ глу-**

постьта на нашитѣ неразбрани патриоти; а Русия, тая мнима защитница на славянството, тя употрѣблява още по-радикални срѣдства за да изтрие отъ лицето на земята българскитѣ колонии. Тя отне земитѣ на колониститѣ, подложи ни съ сичката своя нѣмска строгость и подлость подъ закона на „общата повинность“ и когато пожелахме да оставимъ пепелищата на ногайскитѣ татари, които трудолюбивата българска ржка прѣобърна на рай и да се върнемъ въ своето старо отечество, изпроводи нѣколко черни български души, за да ни отвърнатъ отъ това намѣрение. Но това, което не можаха да направятъ устата на продаденитѣ блюдолизци, направиха казацитѣ съ своитѣ сулици и камшици и съ копитата на своитѣ коне, направи правителството съ своитѣ тъмници, съ своя Сибиръ и съ своитѣ 25 по гърба. Вие нѣма да повѣрвате, ако ви кажа, че въ едно село (?) казацитѣ извързаха всичкитѣ старци, мжже и ергени, и като ги изпроводиха, „куда Макаръ телятъ не гулялъ“, не оставиха ни една жена необезчестена, ни една мома неразвалена и ни едно дѣте неизнасилвано. Тѣ изпокрадоха имането и покжщнината на селянитѣ, изпоклаха имъ птицитѣ и добитъка и сичко това прѣмина ненаказано отъ страна на правителството. На мѣста даже и кръвь се пролѣ! Кажете ми послѣ това, не ще ли нашиятъ народъ да заеме мѣстото на евреитѣ въ Европа? Не е ли сичко това знакъ, че тоя народъ се смѣташе и сега даже се смѣта за стока, съ която сѣки има право да се обръща, както иска? На нашитѣ викове за свобода, на нашитѣ стремления за братство и за съединение съ славянитѣ и на нашитѣ трудове за прѣхраната на тиранитѣ, никой почти не обръща никакво внимание. — Първата рекрутация, която правителство прибърза да направи по колониитѣ, имá твърдѣ печаленъ изходъ. Правителството натовари 1,000 души български момци въ единъ твърдѣ веранъ вапоръ и ги изпроводи на Кавказъ въ такова зло врѣме, щото отъ буритѣ вапорътъ потжна въ Черното море и нашитѣ отидоха да защищаватъ отъ рибитѣ своето ново отечество. **Нашето правителство е запрѣтило входътъ на сичкитѣ български вѣстници въ държавата и цѣльта на това е „да се не раздражаватъ духоветѣ“. Видите ли какви прѣкрасни мѣрки употрѣбява защитницата на славянитѣ, за да еманципира славянитѣ, за да еманципира своитѣ едноплеменници и едновѣрци? Какво ще да кажете противъ това?“**

Ние не ще кажемъ нищо друго освѣнъ това, че сѣки човѣкъ и сѣки народъ тегли отъ ума си. Кой ни е кривъ, когато ние съ своето воловско търпение въ сѣко отношение се стараемъ да докажемъ, че сме родени за тояга. „Трай, душо, чернѣй, кожо!“ — е девизата на нашия животъ.“

. . . . . .

А какво да кажемъ ний? . . Ний които прѣживяхме мерзоститѣ на окупацията и които цѣли 37 години неприривно

се боримъ да се освободимъ отъ майчинскитѣ грижи на „Освободителката“ ? . . Устата ми оставатъ безмълвни прѣдъ протиславянския позоръ на Руссия, и прѣдъръ чудовищното прѣдателство на българскитѣ черни души. . .

Въ тази именно **бездънна пропасть, — непрѣодолима, ако руситѣ завладѣятъ проливитѣ — виждамъ азъ несъвмѣстимостьта, противорѣчието, въ нашитѣ и рускитѣ интереси по въпроса за Цариградъ и проливитѣ.** За да докажа това азъ ще си послужа съ аргументитѣ на нѣкой си Булгарикусъ* (поеврейчено име, обаче надявамъ се че е русинъ), защитникъ на Съглашението, съ които той иска да убѣди българския народъ да тръгне съ Русия: —

1. На стр. 40, на прѣдателската си брошурка „Австрия или Русия“, този господинъ пише дословно слѣдното: „Тази „е, споредъ насъ, цѣлата завоевателна политика на Русия, „ако, разбира се, може да се нарѣче завоевание устрема на „една държава да вземе ключа на собственитѣ двери въ ржцѣтѣ си и да постави въ сѫщото врѣме **вѣрни стражи „около тѣхъ,** — стражи отъ малки самостоятелни „държави, отъ които нито една не би имала желание да „допустне другиго до тѣхъ. И, ако трѣбва и може да се „прѣдсказва, ние смѣло бихме заявили: бѫдещето на Ру„сия къмъ проливитѣ е въ самостоятелностьта на славянскитѣ „държави на Балкана. Тъкмо това подчертава историческия „ходъ на рускитѣ домогвания надъ Цариградъ.“

Азъ оставамъ поразенъ, изуменъ отъ ограмностьта на тази декларация защото до тукъ, азъ доказахъ тъкмо обратното. Но, допущамъ че този господинъ не знае или не си припомнюва тъй добрѣ историята, и за това ще оставя моитѣ аргументи на страна за да го смажа съ тяжестьта на собственитѣ му думи: —

Булгарикусъ основава всичката си теза върху условието

---

*) Този человѣкъ заслужава най-голѣмото и най-дълбокото прѣзрение, защото прѣдъ грозотата на своето съзнателно прѣдателство той не смѣе да изкаже името си за да не бѫде то дамгосано съ заслужения позоръ отъ поколенията, нито пъкъ той да бѫде сега наказанъ съ заслуженото отъ възмутеното общество, което той подвежда. Азъ не бихъ се занималъ съ неговитѣ писания, ако да не се съмнявахъ, че е единъ отъ голѣмитѣ плъхове на прѣдателската клика.

„самостоятелностьта“ на България и Сърбия и Черна Гора. Булгарикусъ прави една голѣма грѣшка като смѣсва тѣзи три държавици подъ единъ общъ знаменатель. Както видяхме прѣдназначението на Сърбия и Черна Гора е друго и заради това тѣхното заробване и порусване може да закъснѣе, **по заробването на България и нейното асимилирване сж повелителни и прѣдлежащи** както, тъй сжщо, видяхме. Каква самостоятелность ще остави Руссия на България или на която и да било държава, когато знае че тя е пазителка на ключа на „собственитѣ ѝ двери,“ — служба, слѣдователно, отъ която зависи живота и имота на Руссия? . . . Какво довѣрие може да има Руссия въ България която се е борила сама да се освободи, която тъй непривѣтливо се е отнесла спрямо нѣжнитѣ и майчинскитѣ ласки (спомнете си думитъ на Ханото!) и други лицемѣрия на Руссия, която тъй стремително, упорито и самостоятелно е искала да се обедини, да възмогне само и само за да стои здраво на краката си? Какво довѣрие ли? — Булгарикусъ самъ ни го казва: довѣрието което може да се има въ една „вѣрна стража.“ Видяхме обаче, отъ всичко прѣдшествуваще, че нито Руссия не може да има вѣра въ насъ, нито ний вѣра въ Руссия, слѣдователно, стражата ще седи по принуждение, подъ страха отъ наказането. А какъвъ може да бжде страхътъ на малка България прѣдъ гневътъ на колосална Руссия, това всѣки единъ отъ насъ лесно ще разбере. Но, вѣрни отъ искреность или отъ страхъ, то не е важно; важното е че ний ще бждемъ **стражъ** на Руссия, значи **нейни подчинени!..** но това **исключва всѣка идея на самостоятелность!..** Стратегическото положение на земитѣ обитавани отъ насъ като естествени и най-силни отбрани на проливитѣ, както видяхме, **исключава тъй сжщо всѣка възможность за самостоятелность.** Има си хазъ да остави Руссия ключа на собственитѣ си двери въ чужди ржцѣ!.. Тя ще ги вземе непрѣменно въ собственитѣ си ржцѣ съ онова жадостно нетърпение което тя показва отъ два вѣка насамъ и съ затаения страхъ на отчаяния человѣкъ комуто се отдава найсетнѣ, най-сетнѣ, да постигне онова което гони!... Тя нѣма даже да ни тури на пость, а ще ни прѣгази безгрижно, и ако не днесъ, тя утрѣ ще намѣри, **ще създаде** онѣзи причини които ще оправдаятъ, прѣдъ свѣта и прѣдъ Историята,

нейното **„наказание“**, както е станало и съ Полша и съ Украйна, и съ Кримското Ханство и съ други.

Прочее, самъ Булгарикусъ прѣдвижда това като казва че Руссия има интересъ да сплоти Балканитѣ, и ще ги сплоти. Но, прѣдателя Булгарикусъ забравя че кръвьта вода не става, че българи и сърби не можемъ се сплоти вече слѣдъ толковато сръбски измѣни, и че сплотяването което ни очаква е онова което се прилага въ Македония отъ сърби и гърци подъ режисьорството на Славянска Руссия! . . . Прѣдъ това грозно видение което прѣдателя Булгарикусъ не може да отбегне, той самъ си задава въпросътъ: „Завоевателни цѣли ли е прѣслѣдвала **поне днесъ за днесъ** Руссия?“ — Не мога да не възнегодувамъ прѣдъ скудоумието на този прѣдатель! Щомъ той не е увѣренъ **какво ще стане утрѣ съ България,** какъ съ осмѣлява той да я подканва къмъ бездната? . . . Че веднъжъ влѣзла въ хватката на Руссия, безразлично е вече за „славянската покровителка“ дали ще ни завладѣе днесъ, утрѣ или догодина!... Важното за нея, и фаталното за насъ, е веднажъ да бждемъ пипнати тъй както знае Русия, та останалото вече е лесна работа. . . . Самъ Булгарикусъ на стр. 52 ни дава единъ много значущъ цитатъ по този поводъ: — „Жизненитѣ руски интереси на Босфора и **около** Босфора сж толкова важни и значителни, че ние **не трѣбва да се спираме прѣдъ нищо**: нито прѣдъ война, нито прѣдъ голѣми разходи. (А. Соболевски: Иностране интерсиы на Балканскомъ Полуостровѣ) — И наистина, тѣ не се спрѣха прѣдъ нищо за да осигуратъ своитѣ интереси **около** Босфора: най нуждното условие за това обстоятелство бѣше да се погроми България, и русситѣ, безъ никакво колебание погромиха България както прѣди едно столетие погромиха Полша. **Ако Руссия да мислеше само за владението на Цариградъ и проливитѣ, тя не щеше да ни погроми, а напротивъ щеше да ни засили, за да можехме да ѝ помогнемъ да ги вземе и да ги запази.** Да сме слаби, значи да не имъ прѣчимъ, но сжщевременно то значи тъй сжщо да ни прѣчатъ тѣ, — да бждемъ безвъзвратно погубени. Слѣдъ като въ 1913 г. се смъкна агнешката маска на Руссия, тя днесъ, по принуждение се приструва на сжщинска овца и обѣщава на обезумелитѣ българи и прѣдатели-руссофили, че е настаналъ момента да вземемъ Цариградъ и проливитѣ

които ще бждатъ дадени на хранение на насъ Българитѣ като на най близски. Руссия, както казва Ханото, иска да ни прѣспи и да ни гильотинира чрѣзъ убѣждение! . . . Излъгани отъ такава апетитна и сигурна златна стръвь прѣдателитѣ глътнаха русската въдица, та искатъ сега да направимъ и ний сжщото фатално безумие. За щастие на България, грамадното болшинство на народа обича родината си, грамадното болшинство на народа е умно.

Но нека допустнемъ, за моментъ, че Русия се настани на Проливитѣ безъ да ни докосне. Но отъ тамъ, отъ тази нейна богата крѣпость, съ която ний ще бждемъ въ постоянно сношение, руското влияние ще завладѣе България рано или късно, и ако не слѣдъ 10—20 години, то слѣдъ 50—100 години, слѣдъ 200! — но то сигурно ще доде. А прѣди това врѣме, много прѣди него, руското влияние, руския езикъ, съ силата на златото и съ всички други срѣдства на Азиятския департаментъ ще проникне въ нашата земя, въ нашето Отечество, бавно но сигурно. — Спомнете си за Паисий, Раковски, Л. Каравеловъ, Ботевъ, Стамболовъ, Д. Марковъ и за тѣхнитѣ думи и дѣла. Тази е сждбата, която всичкитѣ прѣдателн отъ групата Ив. Евстрати Гешовъ и С-іе, както и недалновиднитѣ и непрозорливи държавници и политикани които съвѣтватъ да отидемъ съ Русия, приготовляватъ на милото ни Отечество, на този пъленъ съ жизнени сили и жадостенъ за самостоенъ животъ български народъ.

Въ душата си азъ не мога да не благославямъ сждбата която докара работитѣ тъй, че да се растури този злополученъ за насъ съюзъ! . . . Днесъ ний щѣхме да се биемъ на страната на Русия, трѣбаше да осигуримъ нейното тържествувание и да отбѣлѣжимъ началото на нашия край като държава — на нашето исчезвание като народность. **Заради всичко това и въ интереса, прѣди всичко, на нашия народъ и на неговото бждще, азъ подържамъ възъ основа на всички до тукъ изложени исторически факти, че е прѣдателство, НАРОДНА ИЗМѢНА да се проповѣдва, че трѣбва да вървимъ съ Русия, респективно съ Съглашението.**

Надникнахме въ панруската бездна, надникнахме въ пангерманската бездна, надникнахме и въ австрийската пропасть и съ бурно-развълнувани сърдца се отдръпнахме далечъ отъ тѣхъ: Балканското пиле научено на свобода и на ефирния въздухъ на роднитѣ усои не може да се помири съ мисъльта, да изчезне въ една бездна или да живѣе въ клѣтка . . .

Може ли, обаче,въ тая вѣчна борба на титани, малкия български народъ да мисли за своето независимо бждаще? . . . Може *.

---

* Четете хубавата и високо насърдчителната статия на брата ми Страшимира написана въ тежкитѣ минути на отчаянието което нашия народъ прѣживяваше слѣдъ погрома — **„Бждащето България“:** —

„Тия дни ще се ратифициратъ отъ нашето правителство протоколитѣ на цариградскитѣ прѣговори по територияльния и национальня въпроси. Съ тоя актъ, независимо отъ по-нататъшното развитие на събитията и въздѣйствието имъ върху въпроса за Драма и Кавала, се написва послѣдното дѣйствие на балканската трагедия, прологътъ на която бѣ за насъ националното ни обединение, а епилогътъ — ограбването на България и унищожението на българщината въ Македония. Съ подписването на турско-българския договоръ за насъ ще настанатъ дни на упомнюване и на съвземане.

България ще застане посрѣдъ потъпканитѣ лаври на довчерашнитѣ си побѣди и ще съзерцава съ огорчение, но не и съ отчаяние, гранитнитѣ развалини, върху които върхътъ на нейния щикъ написа епопеята на толкова слава и толкова величие!

Тя ще направи билянса на нейната минала и довчерашна дѣйность . . .

Българскиятъ народъ слѣдъ дълги и мжчителни конвулсии на паметни възстания, бѣ повиканъ къмъ новъ политически животъ чиито лозунгъ бѣ написанъ въ Санъ-Стефано.

Националното ни обединение това бѣ нашето политическо вѣрую.

Цѣли тридесеть и петь години българскиятъ народъ бѣ люлянъ съ тази надежда; цѣли тридесеть и петь години той се храни съ вѣрата, че ще настане дена, въ който ще види братята си отвъдъ Вардара и Родопитѣ освободени; цѣли тридесеть и петь години той живя и се труди за да види тия си братя присъединени къмъ общото отечество България.

Благодарение на тоя националенъ блѣнъ, обявената на 17 септември 1912 г. мобилизация се посрѣщна съ всенароденъ ентусиазъмъ; благодарение на него, на 5 октомври сжщата година обя-

вяването на освободителната война завари българския духъ израстналъ до размѣритѣ на единъ великанъ.

Когато българското оржжие нанасяше, за голѣмо очудване на свѣта, поражение слѣдъ поражение на старата отоманска империя; когато българскиятъ войникъ помиташе съ бѣсното си „на ножъ!“ една слѣдъ друга неприятелскитѣ позиции; когато българскитѣ знамена летяха, както нѣкогашъ „орлитѣ“ на Наполеонъ, отъ побѣда къмъ побѣда, това всичко се дължеше на българския духъ, каленъ въ вѣрата, че е настаналъ вече дена за неговото национално обединение.

Но тоя неговъ блѣнъ пропадна.

Сплѣтнитѣ на общеевропейскитѣ интереси повикаха българския народъ къмъ суровата дѣйствителность Великитѣ сили спрѣха побѣдоносния походъ на българския войникъ прѣдъ Чаталджанскитѣ позиции.

Тогава България обърна очи къмъ Македония, за освобождението на която тя бѣ пожертвувала живота на 50,000 свои юначни синове.

Тя видя тая Македония изложена да стане жертва на нова тирания.

Тя посѣгна да я спаси, но измамата и коварството спрѣха ржката ѝ въ момента, когато щѣше да нанесе рѣшителния ударъ на новитѣ подтисници на Македония. Послѣднята затъна всрѣдъ пламъци и кърви. Писъцитѣ на безпомощната българщина, гиняща подъ варварския ножъ на сърби, гърци и черногорци, бѣха найжестокиятъ ударъ за обезсилена вече България.

И, като върхъ на всички тия нещастия и изпитания, ромжнцитѣ откжснаха най-хубавата и най-богатата часть на старата българска територия, а турцитѣ спънаха свободния нашъ излазъ на Егейското море, тъй необходимъ за да поправимъ нашитѣ финансии и да повдигнемъ нашето економическо състояние, толкова много разклатени и накърнени отъ послѣднитѣ войни.

Това е миналото но не е цѣлото ни минало.

Въ него има нѣщо непривѣтливо, горчиво, но има така сжщо свѣтло наше недавно, има златни страници въ нашата история, въ които ние и грядущитѣ поколѣния ще трѣбва да калимъ душитѣ си въ днитѣ на тежки изпитания и ще трѣбва да черпимъ сила за нови борби.

Въ днитѣ на голѣми народни бѣдствия, добрѣ е да се съзерцава миналото. Въ него трезвиятъ и разуменъ народъ намира поука и насърдчение. Въ вчерашнитѣ си грѣшки той трѣбва да търси уроци и опжтвания за утрѣшната си дѣйность. Въ миналото си, той трѣбва да чете своето бждеще.

Послѣднитѣ наши неуспѣхи и нещастия сж наистина плодъ на се длъжатъ отчасти и на кръстосването на общоевропейскитѣ интедлъжатъ отчасти и на кръстосването на общоевропейскитѣ интереси на балканитѣ и на оная нескрита завистъ, която се възбуди

у всички отъ нашата жизнеспособность и културность, нашитѣ побѣди и прѣимуществата на нашето географическо положение на Балканския Полуостровъ.

Въ тия наши добродѣтели и прѣимущества се крие гаранцията за нашето бѫдеще.

То стои широко отворено прѣдъ насъ.

Ние смаяхме свѣта съ нашето геройство; нека сега го очудимъ съ нашето търпение и нашата работливость. Нека запазимъ и прѣдадемъ на поколѣнията оставеното намъ въ наслѣдство политическо вѣрую: обединението на българщината.

Подстрѣкатели ни говорятъ за „реваншъ". Но тѣ се лъжатъ. За „реваншъ" жадуватъ побѣденитѣ; България посрѣдъ сполетѣлитѣ я напослѣдъкъ бѣдствия е останала побѣдителка.

Българскиятъ народъ не търси „реваншъ", а иска назадъ своето. Той чрѣзъ мирна и културна дѣятелность ще търси осѫществлението на своя най-възвишенъ националенъ идеалъ: обединението на българщината. Въ това се състои нашето бѫдеще и къмъ него трѣбва да устрѣмимъ всичката народна енергия.

Колебливитѣ и слаби натури нека не се плашатъ отъ тая титанска работа, която ние заедно съ грядущитѣ поколѣния ще трѣбва да осѫществимъ. Тѣ нека си спомнятъ, че слѣдъ четиривѣковно робство българинътъ, благодарение на турското и гръцко иго, почти бѣ изгубилъ своя националенъ колоритъ. Нѣкогашнитѣ потомъци на Аспаруха, Крума и Симеона бѣха се прѣвърнали въ едно плѣме отъ невѣжи чобани, които се срамѣха отъ своя езикъ и се страхуваха да се нарекатъ българи.

Въ тая тъмна и сѫдбоносна нощь на националното ни падение се чу пророческиятъ гласъ на Паисий.

Тоя полу-ученъ монахъ, силенъ само поради своя български духъ и непоколебимата си вѣра въ бѫдещето на своята нация, пробуди и поведе българското племе къмъ политически животъ.

Той умрѣ, но остави свещения завѣтъ: българино, бѫди народъ!

Слѣдъ него цѣли 120 години работиха плеяда народни зидари; бориха се грамадни юнаци, до гдѣто най-сетнѣ стѣната на турската тирания, подкопана изъ основитѣ, се сгромоляса и свободна България задиша наново.

Създателитѣ на нова България се бориха съ голи ножове съ кремаклия пушки и съ черешово топче и пакъ не се отчаяха, защото нито веднажъ тѣ не изгубиха вѣрата въ тържеството на своята кауза. А ние днесъ разполагаме съ една 300,000 армия, чието оржжие сияе още отъ славата на довчерашнитѣ си епически побѣди. . . .

Истина е, че послѣднитѣ ни нещастия ни накараха да отвърнемъ очи отъ спечеленитѣ лаври; тѣ намалиха часть отъ блѣсъка на българското оржжие; Гечкенлий и Селиолу, Люле-Бургазъ и

Димитръ Марковъ.

„Голѣмото политическо значение на тая наша сполука добрѣ разбирате: Крилата на сръбската пропаганда се отрязаха отъ дъно...

„...въ трудната си задача не само че не бѣхме подкрѣпени отъ никоя велика сили, но, напротивъ нѣкои отъ тѣхъ — и то за жалость ония, отъ които очаквахме подкрѣпа и насърдчение — се опълчиха съ всички сили и глухо и подземно работиха за да осуетятъ дѣлото ни...“

Петра, Шаркьой и Булаиръ сж изгубили, въ очитѣ на българския народъ, могжществото на дѣвствената си чародѣйность.

Но нашето минало е пълно съ славни спомени. Нима тѣ не сгрѣватъ душитѣ ни? Нима ние сме готови, при първата несполука въ националното си развитие, да сложимъ оржжието си и се отрѣчемъ отъ по-нататъшна борба? Нима българската душа, душата на Паисий, замира?

О, Паисий, Раковски, Левски, о героични врѣмена, гдѣ останахте вие?

Батакъ, Бузлуджа, Шипка, катакомби славни па заспали герои, възкреснете и проговорете отново оня пламенъ езикъ ще стрѣсна българина и скжса неговитѣ окови!

(в. „Дневникъ", 10.IX 1913).

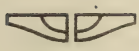

V.

Бѫдащето на България.

1. Качества и дѣла на народа.

Българския народъ притежава всичкитѣ основания създаващи правото да претендира и да расчита на едно свѣтло бѫдаще. Неговитѣ дѣла, въ миналото и сега, доказватъ неговитѣ първостепенни физически, морални и интелектуални качества като военен и като културенъ факторъ, като народъ достоенъ да живѣе и се развие самостоятелно. Доказахме, отъ самото начало на основаване Българската Държава прѣди 14 столетия, че имаме твърдостьта на Балкана, мощьта на лева и полетътъ на орела: ний противостояхме на смазването на робството цѣли петь вѣка; — ний противостояхме на отрова на фанариотството повече отъ петь вѣка; и днесъ, — излѣзли отъ петвѣковно иго безъ история, безъ литература, безъ държавнически традиции, безъ водачи, но благодарение на свойствената си умѣлость, трудолюбие и постоянство, прѣзмостихме само въ 37 годишенъ новъ животъ, и то при нескончаеми спънки отъ всѣкакъвъ родъ и видъ, и при три войни, — прѣзмостихме, дълбоката пропасть която ни дѣлеше отъ цивилизования свѣтъ, — и днесъ казвамъ, смѣло и доблѣстно можемъ да се похвалимъ съ факта че отъ всички балкански държавици, България е най-либерална и най-прогресивна: — Държавното ни устройство е най-демократично и гарантирва напълно управлението на народа отъ народа; пропорционалната изборна система, която запазва правото на меншествата, спомага за участието на цѣлия народъ въ управлението; независимо отъ това, рѣшенията на народнитѣ прѣдставители не се контролирватъ отъ сенатъ или камара на лордове, които не изхождатъ изцѣло и направо отъ масата на

народа; личната свобода е пълна; свободата на печата е неограничена, онази на събранията е най-широка; вѣрата и народностьта сѫ неприкосновени; всички сѫ равни прѣдъ законитѣ; всѣки има еднакво право да притежава имотъ и земя; народното просвѣщение е една отъ най-голѣмитѣ и най-първитѣ грижи на държавата и е дало такъвъ резултатъ който ни поставя въ редоветѣ на първитѣ осемъ културни държави; основното образование е задължително; турскитѣ и еврейскитѣ училища се субуидирватъ, дори, отъ държавата; изящнитѣ изкуства, музиката, литературата, прогресирватъ съ вихренъ устрѣмъ; народа е положителенъ, трезвенъ, вѣренъ, упорито привързанъ къмъ родината си. Най голѣмата часть на училищнитѣ здания въ Царството сѫ собственость на общинитѣ и на държавата; сравнително добри пѫтища опасватъ цѣлата страна и свързватъ всички малки и голѣми центрове; нашата желѣзопѫтна мрѣжа наброява до сега повече отъ двѣ хиляди километра; имаме три модерни пристанища на Дунава и двѣ на Черно море; прѣвъоржжили сме армията си два пѫти и сме водили три войни; а всичкия тоя прогресъ ни е създалъ единъ дългъ само отъ около единъ милиярдъ лева. Индустрия и търговия се развиватъ неимовѣрно; економическото състояние на народа, особено на селската масса, е цвѣтуще; кредитътъ на България е отличенъ и крѣпъкъ, и ако да не бѣха политическитѣ спекулации и частнитѣ алчности, нашитѣ държавни заеми щѣха винаги да се направятъ съ най-висока цесия. И ако при всичко това, блѣсъка на цивилизацията не бие още на очи толкова, колкото въ Англия или Германия, то е само защото това се постигатъ чрѣзъ еволюция и врѣме.

Ето, всичко това е нашата гордость, това е капиталътъ който сме изработили и спестили въ този късъ срокъ на нашето възраждане; тия сѫ качествата и дѣлата на българския народъ които му даватъ първостепенното право да живѣе и се развие самостоятелно.

Това можеха да очакватъ отъ насъ ония които ни познаватъ. Генералъ Липранди който въ продължение на десеть години бѣ изучавалъ нашия народъ, който го бѣ виждалъ както въ мирнитѣ негови земледѣлчески занятия, така сѫщо и съ оржжие въ ржцѣтѣ, е писалъ още въ 1868 г. че не „било мѫчно да забѣлѣжи неговото прѣимущество прѣдъ

„всичкитѣ други съсѣдни съ него славянски племена; че не „само сегашна Ромжния, но и освободената, като-речи, Сърбия „и напълно отдѣлената Гърция, не сж въ състояние да на„правятъ онова, което би направили българитѣ сами.“ — Тази оцѣнка на единъ чужденецъ направена прѣди 47 години, въ най-тежкото врѣме на робството, се потвърдява напълно отъ ония похвални отзиви, избликъ на искренно удивление, които днесъ ни идватъ отъ всички страни при наличностьта на онова което сме извършили: Наричатъ ни „Американцитѣ на Европа,“ наричаха ни „Японцитѣ на Балканитѣ“ прѣди 1912 г., а сега ни наричатъ „Германцитѣ на Балканитѣ.“ —

Всички тия ласки сж напълно заслужени, но тѣ не ни помагатъ да се чувствуваме сигурни за бждащето, защото, за жалость и за срамъ на цивилизацията, днесъ както и прѣди вѣкове **силата е правото,** и, — прѣдъ видъ малочисленностьта на българския народъ, слѣдователно нашето безсилие спрямо ония великани чийто интереси минаватъ прѣзъ Балканския кръстопжть, — ний се намираме въ положението на невинното агне обвинено отъ вълка че му размътвалъ водата. Това положение е особено вѣрно по отношение на Руссия.—

Прѣдъ тази грамадна опасность двѣ нѣща сж абсолютно необходими: да не се оплашимъ и да не се отчаимъ. Въ силната и безпрѣдѣлна любовь къмъ Родината ний ще черпимъ вѣра и мощь и знание за да направимъ всичко което е нуждно за запазване Отечеството отъ посегателство и похищение.

„Мила Родино! ти си земенъ рай,
Твойта хубость, твойта прѣлесть, — ахъ!... тѣ нѣматъ край“...

Бждащето на единъ народъ зависи отъ двѣ условия: първото е немедленно — **независимостьта на Държавата,** второто е еволюционно — **благоденствието на народа.**

Върху благоденствието на българския народъ нѣма да се спирамъ въ настоящия трудъ; ще спомена обаче, че то трѣбва да почива основно върху непоколебимия триножникъ съставенъ отъ: —

а. — Цѣлесъобразно държавно устройство: Конституция — парламентаризмъ — администрация;

б. — Кристално и бързо правосждие;

в. — Обективно и интенсивно Народно Просвѣщение.

Други пѫть ще влѣза въ разбирателство на тѣзи въпроси; сега нека кажа само нѣколко думи за нашето просвѣщение. Успѣхътъ на народътъ ни въ това поприще е несъмненъ и голѣмъ, грамаденъ, но въ всѣки случай той не оправдава напълно жертвитѣ, които сѫ направени за него. Грамотностьта е, наистина, висока, но сѫщностьта на просвѣщението — моралното въздигане, възпитанието — още се влачи изъ мрака; въ тъй нарѣчената интелигенция то е, дори криворазбрано и погрѣшно насочено, а въ широката масса на народа то е съвършено занемарено.

А нашитѣ селяни сѫ орачитѣ, които отъ ранни зори до заникъ слънце, съ поть и пѣсни уплодотворяватъ недрата на родната земя и създаватъ поминъка и богатстото на народа; — тѣ сѫ ония, които даватъ на Отечеството голѣмата масса героични синове, които въ разни врѣмена запазиха нашата земя отъ коварно похищение, — тѣ сѫ ония стоични българи, които изпращатъ своитѣ юначни дѣца на бойнитѣ полета съ китки, като задушватъ своитѣ сълзи съ усмивка и веселости... Какво е направено за тѣхъ? Много наистина, но можеше да се направи още повече, можеше да се постигнатъ чудеса съ нашия селянинъ, защото нигдѣ по широкия свѣтъ нѣма такава добра селска масса каквато е нашата, нито въ Швейцария, нито въ Америка, а може би само въ Швеция и Норвегия; — тѣзи чудеса можеха да се постигнатъ ако имаше въ прямо отговорната интелигенция силна народна обичь и повече народна гордость, а по-малко егоизмъ, никаква алчность и по-голѣма заинтересованость за участьта на селянитѣ.

Какво е сторено за българската селянка, тази неуморима, търпелива и безропотна работница? — За нея още по-малко е извършено, а **тя е основата на народа**. Нека се почита, се обича, се уважава и нека отъ тѣзи чувства изникнатъ стремителнитѣ усилия, за всичко онова което ще повдигне нейната душа, ще обогати нейния умъ, ще осигури нейното здраве; тогава тя ще ражда, отхранва и възпитава още по-здрави и по-добри български граждани, оше по-умни и по-способни български гражданки, още по-героични и по-просвѣтени защитници на България. — Нашитѣ селяни оправдаватъ напълно щото първитѣ ни грижи просвѣтителни, културни и економически да бѫдатъ отправени интенсивно къмъ

тѣхъ, защото тѣ сѫ основата на народа. Въ това поприще най-важнитѣ пионери сѫ селскитѣ учители; тѣмъ прѣдстои трудната но благородна задача да повдигнатъ умственния и моралния уровенъ на нашата селска масса, да възвишатъ неговия родолюбивъ духъ и да закрѣпятъ народностьта и вѣрата; заради всичко това селскитѣ учители трѣбва, като подборъ, да съставляватъ много по-сериозна грижа на отговорнитѣ фактори, а самия тѣхенъ животъ да бѫде осигуренъ и трудътъ миъ по-добрѣ възнагражденъ.

2. Българската военна мощь.

Независимостьта на Отечеството е неминуемото условие за неговото бѫдаще, защото запазва неговото сѫществуване и слѣдователно, неговото обособено и самостоятелно развитие. Независимостьта почива върху двѣ условия: Военна Мощь, и умна Външна Политика. —

Цѣлитѣ на милитаризма, споредъ нѣкои тълкувания, сѫ дѣйствително една некултурна проява на съврѣменния животъ едно зло, защото сѫ оржжие и срѣдство на варварската война. Но кажете какъ друго яче бихме могли да запазимъ Отечеството си? За да се разполагаме въ кѫщата си, нали трѣбва да се гарантираме отъ чуждо вмѣшателство? — За да доброденствуваме, — да се развиемъ културно и заякчимъ економически, нали трѣбва да запазимъ Държавата си отъ външни нашествия? А тази угроза е за насъ винаги настояща поради изключителното географическо положение което занимаваме прѣдъ портитѣ на Цариградъ и Проливитѣ. Както видѣхме: отъ кѫдѣто и да додатъ нашествията или походитѣ къмъ тѣзи мѣста, тѣ неотклонно минаватъ прѣзъ насъ. Спорѣдъ посоката отъ кѫдѣто додатъ вълнитѣ, Ромжния, Сърбия или Гърция могатъ да останатъ незасѣгнати, но ний ще бѫдемъ заляни винаги. Тази географическа орисия косвенно ни диктува неволната но необходима роля да бѫдемъ вратари на Цариградъ отъ къмъ сушата което, пъкъ, ни налага повелителната нужда **да бѫдемъ единъ постоянно въорржженъ до зжби народъ** за да защищаваме прѣди всичко цѣлостьта на родната земя. Заради това можемъ да кажемъ и за иашия милитаризмъ: „Ела зло, че безъ тебе по-зло“. —

А това „по-зло“ може да бѫде сѫдбоносно; ето защо ни се повелява **да бѫдемъ единъ воинственъ народъ.**

Първото условие за нашата военна мощь е **засилвание патриотизма**, обичьта за цѣлостьта и за неприкосновеностьта на бащинията. Това се постига чрѣзъ всички срѣдства на въспитанието и просвѣщението и чрѣзъ величавание на заслужилитѣ герои. Военния духъ трѣбва да се насади у дѣцата още отъ най-ранната имъ възрасть, дѣтето да чува военни пѣсни тъй да се рѣче, още до като е въ утробата на майка си. Раскази отъ войнитѣ, военни пѣсни, военни игри, всичко това трѣбва да се култивира у малкитѣ дѣца момчета и момичета, защото другаркитѣ и съпругитѣ допринасятъ много за подържане и възвишаване военния духъ; най-сетнѣ видяхме въ послѣднитѣ войни, че българката, безъ да има пушка, се е отзовала еднакво на военнитѣ нужди на отечеството. Въ отдѣленията и въ классоветѣ момчетата трѣбва да се възпитаватъ въ военен духъ и да се обучаватъ на военни упражнения, тъй че врѣмето което тѣ минаватъ за отбиване военната си повинность да бѫде употрѣбено за усъвършенствуване военното искуство, а не за военно учение.

Тъй милитаризиранъ народътъ, той ще съзнае много покоренно своя дългъ и ще направи безропотно всички жертви за наврѣменното и съврѣменното въоржжение и за поддържане силна армия.

Отговорнитѣ фактори трѣбва да направятъ всичко онова което е нуждно и необходимо за боевата прѣвъзходность на армията: способно висше командуване, вѣщо офицерство, пълни подофицерски кадри и най-сетне целесъобразно обучаване на войницитѣ. Ако бѫдатъ вече милитаризирани прѣди да влезатъ въ казармата, нашитѣ момци биха могли да прѣкаратъ повечето си врѣме за усъвършенствуване на стрѣлбата и за боевитѣ маневри; всѣки единиченъ войникъ би могълъ да бѫде единъ малъкъ началникъ, а въ днешно врѣме, при това несравнено въоржжение, родолюбивия и просветения войникъ стои много по-високо отъ колкото оня който прави часть отъ една згань.

Едно катастрофално явление въ войнитѣ е „паниката“. Азъ, да бѣхъ отговоренъ факторъ по военната подготовка

на нашия народъ, бихъ намѣрилъ сума начини по които да се заклейми паниката най-позорно, и да се внуши на българския войникъ че подобно нѣщо не е съвмѣстимо съ неговото славно име; бихъ уредилъ лекции по нейната сѫдбоносность и по нейното глупаво създаване, най-често отъ несѫществуваща опасность. Тази мисъль не ми дава покой отъ като стана послѣдното нещастно опразване на сръбската територия отъ австро-унгарскитѣ войски.

За подгатвяне висшето офицерство ний имаме вече собствена военна академия, и можемъ да бѫдемъ увѣрени че тя ще допринесе най-цѣнни услуги на нашата военна мощь, на вѣщото рѫководене на военнитѣ операции.

Армията е едно общо-народно дѣло; всичкитѣ сме войници или офицери; нека, прочее, всѣки отъ насъ допринесе споредъ силитѣ си на закрѣпване желѣзната дисциплина и на безропотното самопожертвоване. Нека всѣки отъ насъ умѣе да се истръгне отъ нежнитѣ обятия на обични родители, отъ любвеобилнитѣ пригрѫдки на скѫпи другарки, отъ нескончаемитѣ милувки на незабравими дѣца, и макаръ че съ притиснато сърдце и горящи очи, нека незабавно се притечемъ на бойното поле гдѣто застаналн рѣшително и самоотвержено около народното ни знаме посрѣдъ тръскавицата на топоветѣ и пищението на куршумитѣ, нашата единствена мисъль да бѫде „Отечеството!“

3. Външната политика.

Основата на нашата външна политика трѣбва, слѣдователно, да бѫде нашата мощь, — авторитета на нашата дума трѣбва да бѫде нашата армия. Е, добрѣ! — прѣдставя ли нашата армия, нашия въорѫженъ народъ, такава опорна основа сама по себе си, че да нѣма нужда отъ нищо друго за запазване независимостьта на Отечеството? — За жалость, не. И най-голѣмитѣ държави, въ днешно врѣме, иматъ нужда отъ други опори, отъ съюзници. Тия съюзи сѫ плодъ на външната политика; тѣ сѫ само тогава добри и силни когато общи интереси ги създаватъ, когато едни и сѫщи интереси не ги дѣлятъ; тогава и връзската е искрена и трайна, съюза е естественъ и нѣма, даже, нужда отъ договоръ, тъй като една

сѫдба, една и сѫща участь ги циментирва. — Слѣдователно, никаква външна политика не може да бѫде искренна ако не почива върху добрѣ разбрани общи и взаимни интереси, никакъвъ съюзъ не ще бѫде траенъ ако не почива върху добрѣ изяснени условия. Тази опитность я имаме достатъчно. —

За насъ, въ настоящия моментъ, политическата основа играе най-важна роля, заради това и нѣма да вземемъ никакъ въ съображение економическитѣ згоди или незгоди.

Ний сме **ядрото** на Балканския полуостровъ затова и отъ насъ, около насъ, трѣбва да се образува силата, чрѣзъ привличането къмъ насъ на други сили съ сѫщи въжделения и сѫщи общи интереси.

Може ли да се говори за подновяване на балканския съюзъ? Това може да стане само отъ обезумели хора! Слѣдъ горчивото разочарование на миналото и вѣроломната измама на сърби и гърци и дума не може да стане за нѣкакъвъ съюзъ съ тѣхъ. И еднитѣ и другитѣ, но особено сърбитѣ, доказаха въ момента на най-голѣмо искушение за тѣхъ и испитание за насъ, че не вършатъ далновидната и единствено-възможната политика, която би осигурила траенъ миръ на Балканитѣ — онази на която ний бѣхме се съгласили съ скѫпи жертви въ договора отъ 29/II 1912, — тѣ си останаха сѫщитѣ коварни и вѣроломни съсѣди каквито ги знаемъ отъ прѣди вѣкове. Заради това, безъ да разискваме повече що не е за разискване, нека не лицемѣримъ спрямо тѣхъ, нека не бѫдемъ „хитри дипломати“, нека за напрѣдъ си останемъ сурови и умни войници, тамъ е спасението.

Турцитѣ се явяватъ като нашитѣ естествени съюзници. Бѣднитѣ турци!... Заблудени отъ разни течения, подведени отъ интригитѣ на разнитѣ дипломации, спънати отъ невежеството и заслѣпени отъ фанатизма, тѣ сѫ тъпкали на едно мѣсто, орѫдие ту на едни ту на други, жертва на външни алчности и на вѫтрѣшни користи, оставени тъй да се каже на произвола на сѫдбата!... И тѣ като насъ сѫ поставени на топа на устата поради Цариградъ и Проливитѣ. И понеже претендентъ за тия Проливи е само Русия, то **сѫдбата на турцитѣ и на българитѣ видяхме че е една и сѫща: робство и изчезване**. Слѣдователно, естествено е да се сплотимъ безъ даже да цименти-

раме нашия съюзъ съ договоръ, стига за това да докажемъ и еднитѣ и другитѣ, че сме разбрали какво интереситѣ ни сѫ едни и сѫщи.

Отъ всичко казано до сега, и отъ всичко онова което става днесъ, Турцитѣ сѫ разбрали че ний имъ вардимъ Цариградъ. Ако да бѣше Деде-агачъ турско пристанище, въ него отдавна щяха да гъмжатъ многобройни войски които да се отправятъ по сухо къмъ Цариградъ или Дарданелитѣ; Дедеагачъ не може да се брани противъ десантъ тъй както може цѣлото крайбрѣжие отъ устието на Марица до Сароския заливъ и Галиполския полуостровъ.[1]) Високия ридъ на Курудагъ, плиткия Сароски заливъ и стръмнитѣ брегове на полуострова правятъ всѣкакъвъ десантъ невъзможенъ, слѣдователно рѣка Марица е естествената граница на Турция отъ тази страна Нашето сегашно поведение трѣбва да убѣди турцитѣ че сме разбрали какво Цариградъ и проливитѣ не трѣбва да бѫдатъ никога прѣдметъ на нашитѣ мечти, тъй като биха привлекли върху нашитѣ глави, и по-слаби плещи, всичкитѣ ония тяжести и злини които турцитѣ иматъ да издържатъ днесъ. Слѣдователно, нищо не остава какво да ни дѣли. Освѣнъ това, има извѣстенъ афинитетъ между двата народа происходящъ отъ общежитието прѣзъ вѣковното робство и отъ факта че въ нашата държава имаме 800,000 турци добри български граждани, които у насъ се просвѣщаватъ и спомагатъ и за възраждането на Отоманската Империя. — Фактъ е, отъ друга страна, че Турцитѣ ще могатъ да ни окажатъ малка помощь, защото тѣхнитѣ граници въ Мала Азия сѫ толкова обширни и изложени на толкова користи че ако трѣба да отвлечемъ една голѣма часть отъ тѣхнитѣ войски далечъ отъ Мала Азия, нападението на тия мѣста би станало веднага, както е случая днесъ. Слѣдователно, както видѣхме, Турция трѣбва да развие всичката си военна сила въ малоазиатскитѣ области, и да обърне всичкото си внимание на защитата на тѣзи сѫщи граници както и на егейското крайбрѣжие и про-

---

[1]) Отъ тѣзи съображения се изважда и заключението че островъ Самотракия на трѣбва да принадлежи на Турция както се бѣха чули гласове. Този островъ трѣбва да принадлежи на Тракийския брѣгъ, на Дедеагачъ. Параходитѣ и сега отиватъ на завѣтъ тамъ. Отъ стратегическа гледна точка той командува тракийския брѣгъ, и би билъ като единъ аванпостъ на нашата брѣгова отбрана и на отбраната на пристанището Дедеагачъ.

ливитѣ. Намъ, българитѣ, ще остане да запазимъ Цариградъ отъ нападение отъ къмъ сушата на Дунавската, Черноморската и Егейската граници.

Но можемъ ли само ний, българитѣ, да се разчекнемъ на толкова страни? Мжчно е. — За това, желателно е щото и Ромжния да влезе въ тоя турско-български съюзъ.

Врагътъ на тритѣ държави е единъ и сжщия—Руссия, а сжществения, общия интересъ на тритѣ държави е Цариградъ: за Ромжния — жизненъ економически, за България—жизненъ националенъ, за Турция — и двата. А съ този съюзъ Цариградъ и проливитѣ биха останали притежание на турско-българско-ромжнския съюзъ. Тази е най-здравата основа на съюза.

Нищо не дѣли Турция и Ромжния; нищо не би трѣбало да дѣли Ромжния и България. Въ книгата „Кой трѣбва да побѣди“, обстойно обосновахъ необходимостьта на съюзъ между Ромжния и България, стига Ромжния да поправи миналогодишната си огромна погрѣшка, и да даде доказателства че се е оставила отъ всѣкакви фанфаронски материалистически замисли отсамъ Дунава. Политически и економически Ромжния има всичко да спечели отъ единъ искренъ съюзъ съ България, а нищо да губи. Възвръщането на Бесарабия, каквато си бѣ до 1812 г., ще бжде достатъчно възмѣздие за Ромжния за да не подири други териториални разширения които биха я смразили съ Австро-Унгария, съ Германия и съ България. Тогава нашия съюзъ би могълъ да влѣзе като единъ авторитетенъ членъ въ Конфедерацията на Германия, Австрия и Италия, бихме ускорили увеличението на тази конфедерация съ Скандинавскитѣ държави и съ Холандия. **По този начинъ вѣчния миръ би се гарантиралъ.** По-добра перспектива за България и за человѣчеството нѣма и не може да има. Въ тази конфедерация на най-културнитѣ държави, на чело съ Германия — удивителния шампионъ на най-възвишената цивилизация, общото дѣло на человѣчеството би намѣрило най силната си подпора: брѣмето на милитаризма би облегчило всички плещи, и ерата на доброденствието и на прогреса би настанала. Изглежда, обаче, че Ромжния, терзана отъ нереални блѣнове на вси страни, ще развали общото дѣло на трайния миръ. Нейното неразумно повѣдение спрямо насъ, нейното загадъчно държа-

ние спрямо Австро-Германия, таятъ въ себе си грозни но отгадаеми изненади както за Ромжния, тъй и за свѣтътъ. Миналото на Ромжния оправдава това наше съмнение.

Естествено е слѣдъ всичко това, да поставимъ своето оржжие въ услуга на Австро-Германия като прѣдварително се уговорятъ задружно всички условия. Въ цитираното мое съчинение азъ показахъ кои сж устоитѣ на нашата външна политика; остава на отговорното правителство да ги уговори и да ги договори окончателно. Азъ само едно мога да кажа: **да се не губи повече врѣме,** защото и тъй сме загубили цѣнни моменти, които нѣма да се повърнатъ. А мѣсто за колебание нѣма, не може да има: Руссия е завѣтенъ нашъ врагъ по повението на нейнитѣ географически и стратегически нужди, и тя е не само политически врагъ, но сжщо и народенъ. Слѣдователно трѣбва, по въздѣйствие и само въ защита на нашия собственъ интересъ да спомогнемъ на Австро-Германия въ тѣхната борба противъ Русия, като съдѣйствуваме да отворимъ пжтя прѣзъ Сърбия, нужденъ толкова намъ колкото и на самата Австро-Германия и на Турция. За самитѣ придобивки както и за всичкитѣ усложнения които биха могли да се появятъ трѣбва да се гарантираме отъ Австро-Германия.

Най-важната отъ тия придобивки ще е да се възвърне намъ цѣла Македония похитена отъ сърби и гърци заедно съ Солунъ за чието извоюване ний сме се били съ турската войска, и за чието възвръщане сега Германския Кайзеръ трѣбва да забрави всѣкакви роднински връзски и да се ржководи само отъ суровия интересъ, който му налага да прѣдпочете и да подържа България. —

* * *

Слѣдъ всичко до тукъ изложено исторически, фактически и документално, има ли нужда г. г. Иванъ Евстрати Гешовъ и С-іе да ви повторя че сте . . .

. . . . . .

Но никой отъ тѣзи господа се не виждатъ вече около менъ! . . . . . .

Както гъститѣ облаци, които затъмняватъ слънцето и

заблуждаватъ птичкитѣ исчезватъ прѣдъ силния тласъкъ на вихъра, сѫщо така изчезватъ лицемѣрието, демагогията, невежеството, заблуждението и прѣдателството прѣдъ силния блясъкъ на истината.

*
* *

Като свършвамъ настоящата книга съ бистро съзнание и увѣреность че изпълнявамъ своя свещенъ дългъ къмъ Отечеството, азъ не мога да забравя че лѣкарското звание ми налага другъ единъ свѣщенъ дългъ къмъ ония които съмъ обвинилъ въ най-тежкитѣ прѣстѫпления. Поне за двама отъ тѣхъ, за г. Ив. Евст. Гешовъ и за г. С. С. Бобчевъ, заставенъ съмъ отъ моята съвѣсть като лѣкарь да пледирамъ въ тѣхна полза смекчающи вината имъ обстоятелства.

Человѣкъ може да сгрѣши, да извърши прѣстѫпни дѣяния подъ влиянието на слѣдующитѣ четри фактори: жената, интересътъ, щеславието, отмѫщението. Не мога да подведа прѣдателството на г. г. Гешовъ и Бобчевъ подъ никоя отъ тѣзи графи и затова не искамъ тѣхното наказание.

Има едно условие, обаче, което надъ всички кара человѣцитѣ да правятъ прѣстѫпления но сѫщеврѣменно извинява хорскитѣ слабости, грѣшки, прѣстѫпни дѣяния, това е старчеството, сенилностьта. То е едно нежелано, печално но неминуемо явление въ живота. То влече съ себе си освѣнъ физически недъзи, сѫщо и психически недъзи които не се забѣлѣзватъ, повечето пѫти, отъ окото на обикновения наблюдатель, но се схващатъ доста рано отъ единъ лѣкарь; такива сѫ: една мързель въ разсѫждението или нѣщо като интерференции, замрѣжвания, исплъзвания въ нашитѣ сѫждения, които правятъ нашитѣ умозаключения нелогични, безумни, врѣменно или постоянно; едно отслабване на памятьта, на волята; едно промѣнение въ живостьта илс изражението на погледътъ и пр. Всички тия недъзи настѫпватъ съ годинитѣ[1]) но има и хора остарели прѣждеврѣменно: сенилностьта, старчеството, е въ зависимость отъ вълненията и мѫкитѣ въ живота. Г. Ге-

---

[1]) Прѣдъ видъ на това неминуемо явление въ живота, въ културнитѣ страни сѫ опрѣдѣлили за всѣкакъвъ видъ отговорни служби една **„прѣдѣлна възрасть“** която е 60 години.

шовъ е ималъ единъ много активенъ и развълнуванъ животъ: още по врѣме на кланетата той е прѣживѣлъ въ Пловдивската тъмница всичкитѣ трепети на ежеминутно-очакваната смърть. По-послѣ той бѣ отрупанъ отъ огромнитѣ грижи на едно неочаквано многомилионно наслѣдство. Мнозина сѫ полудявали, дори, отъ много по-малки ненадѣйни щастия, а никой не остарява по-скоро отколкото финансиститѣ, банкеритѣ, спекулантитѣ, бурсиеритѣ. За да прѣведе въ извѣстность, да управлява и да запази отъ разни користи и атаки това голѣмо наслѣдство, г. Гешовъ е употрѣбилъ и исхарчилъ много отъ своитѣ умствени и душевни сили. Борбата отворена противъ г. Гешова за оспорване това наслѣдство, особено когато това бѣ направено отъ самата българска държава, ще да е причинила най-голѣмата врѣда на душевното и умствено състояние на г. Гешова. Тъй, напримѣръ, той не рачи самоволно да прѣмине прѣзъ чистилището на правосѫдието; той прѣдпочете да се закрие задъ едни процесуални формалности; това бѣ законна защита наистина, една крайно хитра тактика; но сѫщеврѣменно това бѣ и една крайна нетактичность, едно безумие, защото върху всѣкиго, който нѣма куража да излѣзе и се оправдае прѣдъ правосѫдието или прѣдъ сѫда на народа, винаги ще тежи съмнението че може да е отговоренъ за това въ което го обвиняватъ, а истината е, като златото, все злато си остава прѣзъ каквито огниове и удари да го прѣкарвате. г. Гешовъ длъжеше това прѣчистване на себе си, на партията си, и, прѣди всичко, на Отечеството си. Но крайна хитрость[1]) или

---

[1]) Крайна хитрость, не защото самъ по себе си отвода за подсѫдность е нѣшо хитро, а защото това тургаше окончателно край на процеса, тъй като Българската Държава, отъ гледище на Ромѫнскитѣ закони, нѣмаше законно право ни основание да заведе подобно дѣло прѣдъ Ромѫнскитѣ сѫдилища. Знаяйки това, и взимайки прѣдъ видъ декларацията, която, отъ името на г. Гешовъ, г. Тодоръ Тодоровъ бѣ направилъ въ Народното Събрание (въ засѣданието отъ 24/I 1906 г.) че г. Гешовъ ще улесни Правосѫдието да издири всичката истина за да бѫде неговата побѣда въ края още по-бляскава, Българската Държава завѣде дѣлото за народнитѣ милиона като се надяваше че г. Гешовъ щеше наистина да се изправи смѣло прѣдъ правосѫдието. Види се, обаче, че въ послѣдния моментъ страшния призракъ на рѣшението на сѫда ще да е промѣнилъ неговото намѣрение и г. Гешовъ прѣдпочете да запази милионитѣ . . . Ето прочее и извлѣчение изъ самата рѣчь на г. Т. Тодорова.

„Прѣдъ видъ на туй, г-да народни прѣдставители, че г. Гешовъ е единъ виденъ политически дѣецъ въ България, — той е шефъ на народната партия, на коятн и азъ имамъ честь да принадлежа, шефъ на народната партия, и той е нашъ колега въ Народното Събрание — азъ мисля, — че съмъ доста-

крайна нетактичность, тѣ си оставатъ двѣ крайности, а крайноститѣ се допиратъ; и понеже едната е безумие, не се знае колко по-малко безумие е другата. При всички тѣзи психически сътресения, трѣбва да прибавимъ и факта че г. Гешовъ минава за единъ отъ най-начетенитѣ ни хора — нѣщо което се постига само съ умственъ трудъ; сѫщо и факта че той е работилъ за Родината било като държавникъ, било като политикъ; но всичко това докарва умора, прѣумора, остаряване на мозъка и неговитѣ благородни функци, съ други думи — старчество, сенилность. Още въ 1911 г., при срѣщата съ г. Гешова слѣдъ завръщането ми отъ Атина, азъ забѣлѣзахъ у г. Гешова признаци на сенилность, и съ нажалено сърдце споделихъ тѣзи си впечатления съ свои близки и съ видни хора.

г. С. С. Бобчевъ, сѫщо е ималъ да се бори съ трудноститѣ на живота и за да се удовлетворятъ всички нужди той е трѣбвало да се расчекне отъ работа: адвокатъ, учитель, историкъ, писатель, политически дѣецъ, той заслужено си е изво-

---

тъчно въ неговитѣ мисли и желания — а той е поставенъ тукъ въ каузата лично, — и тази е именно цѣльта на г. Филипова и на неговитѣ клиенти — мисля че ще бѫда съгласенъ съ неговитѣ желания и воля като декларирамъ, че българското правителство, ако намира, че дѣйствително има основания да заведе единъ процесъ противъ него, да го заведе часъ по-скоро. Г-нъ Гешовъ съ удоволствие би видялъ единъ почтенъ противникъ прѣдъ сѫдилището, какъвто може да бѫде българската държава, за да може прѣдъ лицето на тази държава, на оторизиранитѣ нейни органи, Министрътъ на Финансиитѣ, адвокатитѣ, които ще се вематъ и т. н. още единъ пѫть, слѣдъ като досигна да направи това явно прѣдъ ромѫнскитѣ сѫдилища (г. Тодоровъ казва една крупна нерѣрность, и той сигурно знае това, защото и прѣдъ ромѫнскитѣ сѫдилища дѣлото бѣ прѣкратено прѣди да се разгледа, б. м.) да го направи явно и за българскитѣ сѫдилища и за българския народъ, доколко той почита и испълнява волята на покойния завѣщатель. Г-нъ Гешовъ ще бѫде много доволенъ отъ почитаемото Народно Събрание, като прѣпоръча това заявление на г. Филиповъ на г. Министра на Финансиитѣ, послѣдния да вземе още утрѣ мѣрки да сезира хората на правото, органитѣ на Държавата и да заведе процесъ, защото казвамъ това ще позволи на г. Гешова прѣдъ компетентнитѣ власти да даде своитѣ обяснения по единъ искъ който ще бѫде надлѣжно мотивиранъ.

Ето защо азъ изказвамъ отъ страна на групата на която принадлежа и на която г. Гешовъ е шефъ, покорна молба прѣдъ почитаемото правителство да заведе часъ по-скоро процеса, да изучи въпроса, и да вземе всички най-енергически мѣрки, които може да вземе за да достигне осѫществяването волята на покойния Евлогий Георгиевъ каквато би помислило че е тя; — това ще бѫде въ интереса на истината и ще да се запази честьта на единъ човѣкъ, който съвършенно несправедливо и съ задни цѣли се атакува.“

. . . . . .

Може днесь да се зададе г-ну Тодорову въпроса: мисли ли г. Тодоровъ че слѣдъ всичко което е станало по този прословутъ процесъ, че се е запазила прѣдъ потомството честьта на г. Ив. Евстрати Гешовъ?

ювалъ похвалното прозвище „всемиренъ“; но всичко това харчене на мозъчна енергия докарва умствено изхабяване, прѣждеврѣменно остаряване. Това бѣхъ забѣлѣзалъ у г. Бобчева още прѣзъ 1911 г. когато той бѣше министръ на Народното Просвѣщение. Това което видяхъ и което чухъ тогава ме накараха, воденъ отъ чувство на уважение, да съобща на г. Тодоръ Тодорова че зеть му проявява признаци на сенилность, и да настоявамъ че въ интереса на името му добрѣ щѣше да бѫде да го махнатъ отъ това отговорно мѣсто гдѣто волята му не се показваше достатъчно силна... г. Бобчевъ бѣ пратенъ на почивка въ Петербургъ; за жалость, този постъ се оказа ненадѣйно най-важенъ, най-обрѣмененъ съ твърдѣ натегната и винаги бърза умствена работа; и ний знаемъ, за нещастие, каква помощь ни доде отъ Петербургъ!...

Ето защо азъ не подържамъ наказанието по отношение на г. г. Иванъ Евст. Гешовъ и С. С. Бобчевъ макаръ и да ги намирамъ провинени въ прѣстѫпни дѣяния, въ измѣна къмъ Отечеството. Но ако ги извинявамъ това не значи че трѣбва да се повторятъ подобни безумия и азъ искренно съвѣтвамъ тѣзи господа да се оттеглятъ на почивка. Тази рецепта я прѣдписвамъ толкова отъ уважение къмъ старитѣ труженци колкото и въ интереса на самитѣ тѣхъ, а най-вече за благото на Отечеството.

ПРИЛОЖЕНИЕ.

СТАТИИ ПИСАНИ ОТЪ МЕНЕ ВЪ РАЗНИ ВѢСТНИЦИ И ВЪ РАЗЛИЧНИ ВРѢМЕНА ПО СЖЩИТѢ ВЪПРОСИ.

К.

Русия и България.

„България трѣбва да бѫде слѣпо орѫдие на руската политика!“

Резултатътъ отъ изборитѣ доказва двѣ нѣща: че народътъ се опълчва противъ русофилската политика, че народътъ не иска за сега друга война. Успѣхътъ на лѣвитѣ партии се дължи на заплашване съ призрака на прѣдстояща война; погромътъ на народняци и цанковисти се дължи на противонародната имъ русофилска политика. Знае се, че Даневъ е казалъ, че съ Русия не прави политика; отъ друга страна, народняцитѣ искатъ, щото българитѣ да съобразяватъ своитѣ интереси съ положението и политиката на Русия („Миръ“ вр. 4065). Съ други думи, България трѣбва да стане едно послушно орѫдие въ рѫцѣтѣ на Русия, а българитѣ да завършатъ само оно·ва, каже рускиятъ царъ! Българскиятъ народъ, обаче, е ималъ изобилни случаи да се убѣди въ фаталностьта на русофилството за бѫдѫщето на България; послѣднитѣ събития, които свършиха съ погрома на Отечеството, отвориха ни най-сетнѣ очитѣ. Народътъ погледн и видѣ, че България не бѣ о.с.в.о.б.о-д.е.н.а, з,а д,а сѫществува и се развие сам.о-стоят.елно, н.о за да служи като **стѫпало и орѫдие** на Русия, за да постигне своитѣ цѣли, н.е славянски, а егоистични, — **национално руски.** Ако има още нѣкой невѣрующи Тома, нека чуе:

Положението (географическо) на Русия е такова, че тя нѣма свободенъ излазъ на открито море отъ никоя страна, макаръ да бѫде заобиколена отъ морета! Това обстоятелство парализира нейната военна мощь и застрашава нейната икономическа сила. Колко пари струва нейната балтийска флота, колкото и мощна да е тя, когато една незначителна германска ескадра може да я неутрализира, било въ самитѣ ѝ пристанища, било въ данскитѣ тѣснини? Колко пари струватъ черноморскитѣ ѝ дреднаути, когато сѫ осѫдени да рѫждясатъ въ черноморското езеро или да се „турятъ въ шише“ отъ една нищожна флота, като гръцката? Явно е, слѣдоваетлно, че Русия може много лесно да се блокира, да се запуши отъ вси страни, и нейната износна търговия да бѫде спрѣна. А Ру-

сия може да се задуши или да се докара въ съвършено окаяно икономическо положение чрѣзъ блокадата.

Ето защо, руската политика има за своя главна цѣль: **излаза на отворено море.**

Тази жизнена необходимость бѣ съзната отъ Петра Велики и се прѣдава у Романовцитѣ като свещенъ завѣтъ. Войнитѣ противъ Карла XII Шведски и съюза съ Австрия противъ Фредерика Пруски, както и подѣлбата на славянската Полша цѣлѣха завладяването на Балтийското море и неговитѣ проходи. Русия, обаче, бѣ принудена да се задоволи само съ балтийскитѣ провинции и да се прости съ своята мечта.

Всички усилия се насочиха тогава къмъ Черно море и неговитѣ проливи, за чието завладѣване станаха многобройнитѣ войни на Русия съ Турция. Въ Кючюкъ-Кайнарджа (1774), въ Яшъ (1792), въ Букурещъ (1812), въ Одринъ (1829) — въ всички тия мѣста, гдѣто Русия сключи миръ съ Турция, отъ която постепенно и систематически откжсваше по едно парче, не е ставало никаква дума за освобождението на България, за облагодѣтелствуване оня български народъ, който бѣ изпратилъ своитѣ просвѣтители да събудятъ руския народъ — въ никое отъ тия мѣста, казвамъ, не е станало дума за българитѣ, макаръ тѣ да сж били около самитѣ договарящи руси. Тъкмо обратното: руситѣ, като сж смѣтали, че българитѣ ще съставляватъ една прѣчка на тѣхнитѣ завоевателни мечти, бѣха захванали прѣселването на българитѣ въ руска земя за притопяване въ руската народна маса, и замѣстването имъ на българската земя съ черкези. За щастие, зовътъ на Паисий бѣше вече събудилъ народното чувство у нѣкои и бдителностьта на Софроний и Раковски осуетиха въ ония дни на мрака порусяването на българитѣ. По-късно, априлското възстание бѣше отчаяниятъ викъ на българитѣ за свобода, но този викъ не стрѣсна руситѣ, а англичанитѣ, които и се заинтересуваха въ участьта на българитѣ. Русия, виждайки, че ще остане прѣдварена въ своитѣ планове, побърза да се споразумѣе прѣдварително съ Австрия за дѣлежа на Балканския полуостровъ и само тогава обяви войната за освобождението ни... Санъ-Стефанска България бѣше прѣдназначена да бжде „Задунайская губерния", руска провинция. Англия и Германия, обаче, подушвайки цѣльта на Русия и опасностьта отъ излизането ѝ на Егейско море осуетиха, въ свой интересъ, обединението на българския народъ, но осигуриха нашето сжществувание и ни показаха опасностьта отъ Русия.

Русия, обаче, не се отчая: тя се опита да завладѣе България отвжтрѣ чрѣзъ армията и политиката. Първото наше проявление на самостоятелность, обаче, — съединението въ 1885 г. разсърди Русия и тя ни остави на произвола на сждбата да бждемъ смазани отъ Турция; Англия пакъ ни спаси. Този пжть провидението и българскиятъ народенъ гений ни спасиха! **Батембергъ,** който бѣ обик-

налъ народа си, не искаше да бжде орждие на руското посегателство и прѣдпочете да жертвува трона за благото на новото си отечество; той, който въздигаше паметници на Александъръ Невски, падна подъ неговия гнетъ! Но тази жертва не стигаше; рускитѣ рубли помрачиха умоветѣ на бѣдни, алчни и безъ народно чувство българи и България прѣживѣ най-сждбоносни моменти. Стамболовъ се яви и съ неумолимата си любовь къмъ Отечеството, възвишена до суровость, той унищожи прѣдателитѣ и одуши руския змей. България закрѣпна и се засили, стана мощна и бѣше готова да постигне своитѣ идеали. Но и този пжть Русия ги осуети! Руската дипломация създаде погрома на България!

Ето, прочее, и ясното, като бѣлъ день, обяснение на поведението на Русия спрямо насъ:

Излизането на отворено море е пакъ ржководяща идея. На далечния изтокъ опитътъ ѝ излѣзе несполучливъ и идеята изоставена; Персийскиятъ заливъ се запуши отъ Англия, която заседна здраво отъ двѣтѣ страни на изхода му; оставаше само Цариградъ. Тукъ, обаче, въпросътъ е много сложенъ. Не стигатъ вече само проливитѣ. Трѣбва и близкостоящето крайбрѣжие, европейско и азиятско, по начинъ такъвъ, щото Черно море да бжде изцѣло руско езеро, а часть отъ рускитѣ ескадри да прѣстояватъ въ Смирна и Порто-Лагосъ, като въ нови Портъ-Артури. За да се постигне този огроменъ планъ, трѣбва най-напрѣдъ да се събори германизмътъ. Но да се атакува Германия направо, макаръ и въ съдружие съ Франция, не може: Русия не е готова. Но Русия не се отчайва; тя прибѣгва до хитрини: ако сполучи да групира противъ Австрия, — Сърбия, България и Ромжния, сждбата на Германия е рѣшена: лишена отъ помощьта на Австрия, Германия е смазана въ франко-рускитѣ щипци. Тогава Ромжния и България оставатъ на произвола на Русия, която обхваща цариградскитѣ проливи отъ къмъ Европа и Азия и постига завѣтната мечта на Петра Велики. И ето че Русия турга въ изпълнение тоя свой планъ: тя създава българо-сръбски съюзъ, единствено срѣщу Австрия, като ни залъгва въ тоя капанъ съ една автономия, даже една евентуална подѣлба на Македония! Да не се забрави сжщо, че Одринъ ни бѣ отстжпенъ прѣдварително, но едвамъ слѣдъ дълги пазарлъци. Къмъ тази основа Русия неусѣтно прибави и **руския фелдмаршалъ Карола Ромжнски.** Даневъ и Гешовъ слѣпо залѣпнаха на руския туткалъ, а Неклюдовъ, Хартвигъ, Шебеко потриваха радостно ржцѣ! ... Да, но... българитѣ, които знаятъ своитѣ народни мечти по-добрѣ отъ руситѣ, рекоха да използуватъ тоя съюзъ **за постигане своитѣ идеали** и обявиха войната противъ Турция, като взеха на своя страна и Гърция, макаръ и безъ пазарлъкъ! Русия пакъ се разсърди. Тя се опита да ни спре, закани се, че нѣма да ни помогне, и за утѣшение се надѣваше, че Турция ще ни даде единъ здравъ урокъ. Работитѣ, обаче, излѣзоха не както ги очакваше Русия, и за нейна изненада

България се показа толкова силна, че не само щѣше да постигне велика България, но още застрашаваше да стане прѣчка на рускитѣ планове! Рускитѣ заповѣди да не се форсира Чаталджа не се прослушаха! Но ако Цариградъ се откопчи отъ ржцѣтѣ на българитѣ, Родосто и мраморното крайбрѣжие бѣха въ опасность! Но и тѣ се спасиха отъ ноктитѣ имъ и се запазиха отъ кордона Мидия—Еносъ, съ което Русия **нагледъ** бѣше кандисала да се задоволи за въ **въ бждще!** Да! Но този пжть руситѣ съвсѣмъ се разсърдиха!... Тѣмъ се стори, че най-страшнитѣ нейни конкуренти за Цариградъ бѣхме ние, **българи и славяни!** Трѣбваше слѣдователно, България да се направи безврѣдна и се накаже. И тъй Хартвигъ създава сръбско-гръцкия съюзъ противъ България; Неклюдовъ спира българскитѣ войски, които побѣждаваха и заплашваха Бѣлградъ; Ромжния не се задържа; Турция се насърдчи, а въ резултатъ...: Македония е втора Полша, България се намалява до мниимумъ и остава безъ стратегически граници отъ къмъ Сърбия, Гърция, Турция и Ромжния и безъ възможность за прѣмо сношение съ Бѣломоре за 4—5 години още!

Съ двѣ думи: освобождението на Българрия е единъ инцидентенъ епизодъ въ борбата на руската политика за откритото море. Една независима и самостоятелна въ своята политика България е една голѣма и нежелателна прѣчка за тази борба на Русия, затова тя ни слага слѣдната алтернатива: или послушно орждие на Русия, или... да му мислимъ!... **Тази е тя демаскираната наша освободителка!**

Българскиятъ народъ доказа съ изборитѣ, че не желае да бжде слѣпо орждие на Русия, защото практичниятъ му умъ му казва, че всичко става съ пазарлъкъ и че сдѣлката бива добра и честна, когато стоката е на лице, когато купувачъ и продавачъ сж се взаимно съгласили.

Само хора безъ умъ и безъ народно чувство могатъ да бждатъ слѣпи и безмълвни русофили!

Никулъ день, 1913.

(в. „Дневникъ“.

Асѣнъ Константиновъ.

Чувство или интересъ?

Въ онзиденшната си уводна статия „България и Войната“ в. Миръ не се колебае да заяви, че нашето мѣсто е на страната на Тройното Съглашение, защото отъ една страна **чувството на народа** не ни позволява да вдигнемъ ржка срѣщу Русия, нито пъкъ да се наредимъ съ пушка въ ржка наредъ съ нейнитѣ врагове, а отъ друга страна **нашия интересъ** ни диктувалъ да застанемъ на страната на Русия и Англия, защото при компромиситѣ, които ще станатъ, при изхода на войната, най-много ще се чуе думата на Англия, която ще дѣйствува като арбитръ между великитѣ държави. Значи, споредъ в. Миръ, и чувство и иинтересъ ни сближавали естествено съ Тройното Съглашение.

Това заключение, дадено въ една статия безъ подписъ, може да се тълкува като директивата на Народната партия за държавната ни политика въ сегашнитѣ сждбоносни моменти. Като такава, тя слѣдва и трѣбва високо да се порицава отъ всѣки съзнателенъ българинъ поради фалшътъ и заблуждението, които всява между народнитѣ масси. Въ днешната статия ще докажемъ фалшътъ и заблуждението отъ гледна точка на народното чувство.

Прѣди всичко: погледнато абстрактно на въпроса, като на държавнически принципъ, **чувства на управницитѣ и на народа не трѣбва да играятъ никаква роля въ насоката на политиката имъ.** Максимъ Дюкампъ отдавна е казалъ, че политиката нѣма нито чувство, нито философия, нито религия, тя признава само една сила: — **интереса.** Тази неуспорима истина се доказва отъ свѣтовната история отъ незапомнени врѣмена до день днешенъ: интереситѣ сж сближавали народитѣ въ съюзи или сж ги раздѣляли въ враждебни лагери въпрѣки атракцията на чувствата — било рассови, било родствени, било други. Мждростьта на народитѣ, въ това отношение произлиза отъ дългата свѣтовна опитность, какво чувствата сж лоши съвѣтници и упражняватъ едно гибелно давление върху неговитѣ рѣшения. Най-прѣсния и поучителенъ примѣръ въ това отношение е сръбско-българския съюзъ отъ 1912. Въпрѣки многократно установената истина, кристализирана въ политически афоризмъ, „че пжтьтъ ни за Македония води прѣзъ Нишъ“, ние сключихме този съюзъ само подъ натиска на чувството за „славянската“ идея, — тази злокачествена язва, която грози да съсипе, да унищожи полетътъ и независимостьта на българския народъ! Тогавашнитѣ наши управници упоени отъ „славянофилство“ и заслѣпени отъ „русофилство“ бидоха излъгани отъ тѣхнитѣ чувства и България се погромѝ!... Сърбитѣ въ тая работа, дѣйствуваха съ хладенъ умъ, използуваха безогледното „славянофилство“ на нашитѣ управници до момента когато то бѣ въ тѣхния интересъ и нищо не имъ попрѣчи да станатъ „антиславяни“, когато интересътъ имъ го наложи... Дойде скоро врѣмето и бай Ганю се до-

сети, че не е трѣбвало да се съюзява съ вѣковнитѣ врагове на българщината и запрѣтна се той да набие коварнитѣ съюзници; но и тозъ пжть „славянското му заслѣпение“ го подведе, защото, въпрѣки всѣко „русофислско“ очаквание славянска Русия изпрати неславянска Ромжния да отърве отъ ноктитѣ на българина издихающитѣ сърби, гърци и черногорци... Славянофилството и русофилството на тогавашнитѣ управници е било вече осждено отъ общественото мнѣние, — то ще бжде още по-грозно дамгосано отъ сжда на историята. За насъ остана горчивата измама; и днесъ нѣма българинъ, който да мисли да протегне ржка на сърбинъ!...

Второ: Нищо не дава право и свобода на единъ партиенъ органъ, като в. Миръ, да заблуждава народа въ работи и мисли, които русофилитѣ разпространяватъ за лични свои облаги, а не за интереса на народа. „Ако нашитѣ чувства спрямо Русия **сж още такива,** че ние не можемъ да вдигнемъ ржка срѣщу нея“, то е единствено, защото вѣстници като Миръ, Земледѣлско Знаме, България и пр. продължаватъ да втълпяватъ това на народнитѣ маси. Дали ли сж си трудъ тия вѣстници да кажатъ на народа, че тия наши чувства не трѣбва вече да бждатъ такива?.. **И „ако не смѣемъ да се наредимъ съ пушка въ ржка наредъ съ нейнитѣ врагове“,** не е ли то единствено, защото Тодоровци, Гешовци, Даневци и пр., **не смѣятъ** да сторятъ това, и за да не останатъ едно смѣшно малцинство тѣ вербуватъ другари?... Не е ли прѣстжпно да подвеждаме народа съ проповѣди, че чувства като „славянофилство“, „признателность“ или „страхъ“, ни свързватъ неразривно съ Русия?

Славянство ли?... Че защо да бждемъ ний по-славянофили отъ чехи, поляци, рутени и хървати? Не сж ли тѣ по-чисти славяни и много по-културни, отъ колкото насъ българитѣ, а камо повече отъ руситѣ? И не се ли биятъ тѣ, въпрѣки това, съ пушка въ ржка противъ славянска Русия? И още какъ се биятъ!... Не претендиратъ ли сърбитѣ да сж по-чистокръвни славяни отъ насъ, и не се ли биха тѣ най-коварно съ насъ прѣди столѣтия и сега?... Не сж ли рускитѣ дипломати най-високитѣ прѣдставители на славянството, и въпрѣки това, попрѣчи ли имъ това чувство да разгромятъ България!...

Когато се касае за жизненитѣ интереси на народа и за сжществуването на България, ние трѣбва да бждемъ, прѣди всичко, българи и да се сплотимъ всички, безъ разлика на партии, като една могжща стѣна около народното ни знаме, както правятъ това руси, чехи, поляци, хървати, сърби, и изобщо всички народи! „Славянството“ е една злосторна прѣчка за националния ни подемъ и мощь; врѣме е вече да излѣземъ отъ това заблуждение и да не проповѣдваме вече този „фалшъ“. Въ културното поле, въ литература и изящни изкуства, можемъ да култивираме славянксото чувство, но въ борбата за сжществуване прѣодолява не чувството, а народния интересъ.

А колко за освобождението ни отъ вѣковното иго, никой не може да ме убѣди, че трѣбва непрѣменно да се подчинимъ безогледно на руската политика само отъ чувство на признателность. Ако народнитѣ ни задачи и прѣуспѣването на България биха изисквали да бждемъ въ редоветѣ на враговетѣ на руската политкиа, би било прѣстжпление, прѣда-

телство, да се разколебаемъ отъ споменътъ на освобождението и отъ нашата признателность, и да не застанемъ часъ по-скоро противъ нея, както правятъ чехи, поляци, хървати и други чистокръвни славяни!... Врѣме е да се спрѣ по-нататъшното експлоатиране съ това чувство! За да засвидѣтелствуваме нашата признателность, ние сме направили всичко по нашитѣ сили; нека се тури точка на този въпросъ, нека се изгади отъ рамкитѣ на политиката и се положи въ архивата на историята! Ако, въпрѣки това, има още българи, които да мислятъ, че това не може да стане, за тѣхно просвѣщаване тукъ ще демаскирамъ, защо Русия ни освободи, и нека тѣ извлекатъ заключението, което се налага относно чувството на признателность.

Добрѣ установенъ днесъ историческия фактъ е, че „възраждането на България бѣ една злополука за руската политика на Балканитѣ“ (Рене Пинонъ журн. де Балканъ 27.VI.1914 год.). Освобождението на България бѣ наистина единъ епизодъ въ вѣковната борба на руската политика да завладѣе портитѣ на Черно-море; а нашето самостоятелно сѫществуване бѣ една щастлива за насъ случайность. Кой не знае, че войната се обяви отъ Русия почти една година слѣдъ като самитѣ ний бѣхме привлекли вниманието на Европа върху нашата участь? Кой не знае, че Русия водѝ прѣдварително съ Австрия дълги прѣговори за споразумѣние, които се свършиха съ Райхсщадския договоръ, гдѣто се бѣше постигнало съгласие не за освобождението на България, а за подѣлбата на Балканския полуостровъ? — Русия щѣше да окупира Санъ-Стефанска България, а ний разбрахме какво щѣше да значи това, когато въ 1908 видѣхме края на Босненската окупация. Този завоевателенъ планъ на Русия стана причина да се осуети Велика България отъ Берлинския Конгресъ; сѫщия планъ ни спаси отъ руската окупация въ 1879 г. Сѫществуването на България е днесъ една прѣчка за цѣльта на руската политика, затова е Русия противъ насъ. Намѣрението на Русия да завладява България се доказва отъ всичкитѣ нейни дѣла отъ врѣмето на Петръ Великий и до днесъ. За това, обаче, ще говоримъ въ друга статия когато разискваме въпроса, не вече на чувствата, а на реалнитѣ интереси на България.

Нека свършимъ днесъ като повторимъ, че е противобългарско да се заблуждава народа съ проповѣдитѣ, че **чувствата** на „славянство“, на признателность или на покровителство трѣбва да ни свързватъ къмъ нѣкого, и заради това не можемъ да минемъ въ противния лагеръ даже ако българскитѣ интереси го изискватъ. Ако братъ убива брата, ако синъ убива бащата и ако законитѣ оправдаватъ подобни дѣла, ако обществената съвѣсть не осѫжда подобни прѣстѫпления **когато тѣ сѫ извършени въ законна защита на собствения животъ, защо единъ народъ да не може да се опълчи противъ освободителката си когато тя иска да го разгромява или да го унищожава?...**

Ако си дадемъ трудъ да посвѣтимъ народа въ сѫщинскитѣ намѣрения на руската политика спрямо България, и ако сме всички рѣшени да бранимъ Отечеството си противъ всѣко посѣгателство, изчезнали биха всѣкакви „русофили“ и ще останатъ само добри и истински българи.

(в. „Воля“, 22.VIII 1914).

Асѣнь Константиновъ.

На кждѣ ни насочватъ интереситѣ.

Споредъ в. Миръ (бр. 4315) нашитѣ интереси изискватъ да застанемъ рѣшително на страната на Тройното Съглашение, защото думата на Англия щѣла да се чуе най-много какъвто и да бжде изходътъ на войната. Аргументацията на народняшкия органъ лесно ще подведе този, който не се взрѣ въ нейната фалшивость. Слѣдъ като нарежда България въ лагера на Русия поради „чувството“ на признателность, което длъжимъ на Освободителката, в. Миръ нарежда България въ лагера на Англия поради „интересътъ ни, че нейната дума щѣла да се чуе най-много. Това е едно заблуждение. Истина е, че Англия е услужила на България въ сждбоносни моменти: Гладстонъ и английското обществено мнѣние подеха отчаяния ни зовъ за свобода и туриха въ движение освободителното дѣло, а ако въ Берлинския Конгресъ Англия съдѣйствува да се намали Санъ-Стефанска България, то бѣ само отъ страха да не се създаде силна руска губерния на Балканитѣ. По-послѣ, въ 1885 год., когато турцитѣ щѣха да ни нападатъ и ни осуетятъ Съединението съ Източна Румелия, пакъ Англия ни спаси, въпрѣки желанието на Русия, която бѣ оттеглила офицеритѣ си и се надѣваше, че ще станемъ лесна плячка на Турция. Съ това си поведение Англия поправи грѣшката си, сторена въ Берлинъ; но тя стори това не отъ съчувствие къмъ насъ, а за свой собственъ интересъ: Англия желае една силна държава на Балканитѣ, която да пази портитѣ на Черно море отъ Русия, и понеже ний дадохме доказателство че ржководимъ своитѣ сждбини независимо отъ Русия, то и тя ни даде своята подкрѣпа. Когато сме водили чисто народна политика, Англия е била винаги съ насъ, затова и в. Миръ като знае това казва една истина, че думата на Англия ще бжде чута въ полза на България. Но значи ли това, че ний трѣбва да бждемъ съ Тройното Съглашение защото Англия е въ него? — Ни най-малко.

Прѣди всичко, общеизвѣстно е че по балканската политика Русия и Англия сж на двѣ противоположни становища; сжщото нѣщо е вѣрно и за руската и английската политика въ Персия, въ далечния Изтокъ и пр. Англия е за сега на странта на Русия само колкото се отнася до борба противъ надмощието на Германия. Затова и Тройното съглашение не е „съюзъ“, а „сърдечно съглашение“, защото Англия си запазва свободата на дѣйствие по източнитѣ въпроси, единъ отъ които е и „балканския“. Тъй че не е необходимо да бждемъ съ Русия, за да бждемъ и съ Англия; ние можемъ прѣспокойно да не бждемъ съ Русия и пакъ да не бждемъ противъ Англия. Но да прѣдположимъ, дори, че Англия е съгласна съ

Русия по балканския въпросъ, ние пакъ не можемъ да бждемъ съ Русия до тогава, до когато тя съ нѣщо не ослаби факта, че 35 годишния ни новъ животъ е пъленъ съ доказателства какво нейната политика е противъ нашата самостоятелность. Защо бѣ Русия противъ съединението и мислеше че ни поставя въ невъзможность да го реализираме като си оттегли офицеритѣ? — Не бѣше ли това доказателство че е противъ нашата самостоятелна политика? Не детронира ли тя Батемберга, защото бѣше се отърсилъ отъ нейното опекунство и бѣше станалъ добъръ българинъ? Стамболовъ не стана ли жертва защото бѣше успѣлъ да изтръгне България отъ срамно настойничество? Да напомнимъ ли за посѣгателствата на руската „императорска мисия“ отъ врѣмето на Каулбарса и по-късно и за опититѣ ѝ, чрѣзъ прямо и непосрѣдствено сношаване съ народа, вмѣсто съ правителството, прѣдъ което е изпратена да упражнява едно непростено въ никоя държава вмѣшателство въ вжтрѣшния животъ на нашата държава? Но когато тѣ видѣха че българинътъ е упоритъ патриотъ и мисли най-напрѣдъ за Родината си, тогава руската политика го тръшна на земята, тя погроми България, защото бѣ вече явно, че България ще бжде една силна прѣчка за Рускитѣ домогвания на Балканитѣ. Балканската война се отвори въпрѣки смѣткитѣ и волята на Русия, която бѣ стъкмила балканския съюзъ, за да го нахвърли срѣщу Австрия когато щѣше да удари часътъ за борба, въ съдружие съ Франция, противъ Германия. Русия остана изненадана отъ първитѣ ни успѣхи, тя се загрижи при славнитѣ ни Люле-Бургазки побѣди, растревожи се отъ рѣшението ни да атакуваме Чаталджанскитѣ позиции и се разгнѣви отъ смѣлостьта ни да искаме границата Мидия—Родосто! Призракътъ на една Велика България, съ всичкитѣ си неподозирани качества на мощь, твърдость и рѣшителность, изправенъ като стражъ прѣдъ портитѣ на Цариградъ развали спокойствието на рускитѣ дипломати и ги грозно озадачи. Русия инсценира тогава онази кървава трагедия, въ която Българинътъ се бори съ трима коварни и огоени съюзници, но тъкмо когато щѣше да ги смачка подъ своя юмрукъ, една перфидна политика, подло заби ножа въ гърбътъ на героя. Нашитѣ великански усилия и грамадни жертви отидоха на вѣтъра!... България прѣтърпя погромъ въ интереса на руската балканска политика и стремлението ѝ къмъ открито море, но Русия разбира вече днесъ, че политиката на нейнитѣ управници поврѣдиха най-много на нея... Безъ да злорадствуваме, ний сме длъжни днесъ да си отворимъ очитѣ и да видимъ, че всичко това стечение на събития било въ наша полза. Всѣко зло за добро! Но ако, при всичко това, има още нѣкой който да вѣрва въ искренното покровителство на Русия, нека му посоча още нѣкои прѣсни доказателства. Общонародната жалейка на сърбитѣ за Хартвига имаше такъвъ всенароденъ характеръ, като че ли бѣ умрѣлъ най-великия сърбинъ; а Хартвигъ не бѣ друго освѣнъ единъ способенъ и ревностенъ руски дипломатъ, който по самитѣ думи на сърбитѣ успѣ съ най-голѣма „вѣщина, съ най-голѣмъ тактъ, съ н а й-п о л о ж и т е л е н ъ у с п ѣ х ъ, да води най-активно балканската политика на Русия въ най-активния периодъ на балканската история!.. Съпоставете сега съ този фактъ, награждаването

на рускитѣ дипломати въ София, воглавѣ съ Неклюдова не отъ българския царь, а отъ сръбския и като имате прѣдъ видъ добрѣ извѣстния положителенъ успѣхъ на балканската политика на Русия, ще разберете веднага, какви и кои сж били нейнитѣ цѣли!... **Тѣ сж противни на една мощна и самостоятелна България.** Слѣдователно и интереситѣ на една силна и независима България сж противоположни на руската политика. Собствено и в. Миръ, трѣбва да вѣрва това, защото не се силае върху интереса на България отъ къмъ Русия за да ни групира съ тройното съглашение а се основава върху съвпадението, че Англия се намира въ него лагеръ! Това е най-малко единъ византийски маниеръ, отъ страна на вѣстникъ Миръ да вкара лековѣрнитѣ въ едно заблуждение грозно и сждбоносно, защото руската опастность е не само политическа но и още национална. Руския царизмъ съ своя националистически — руски есклюзивизъмъ би ни осждилъ на едно бързо изчезване като народъ. Спомнете си само какво „праизнашенье“ иматъ нашитѣ българи, които сж учили въ Русия, спомнете си че болшинството отъ тѣхъ се грижатъ повече за бждщето и сждбата на Русия отколкото на България и ще разберете че ако България стане руска провинция, слѣдъ 20 години никой гражданинъ нѣма вече да говори български! А какво би станало въ вѣковното робство!... България би исчезнала безъ надежда да се възроди! Тѣзи сж онѣзи грозни опасности, които ни отдалечаватъ отъ Русия.

Сжщитѣ опастности сж, които каратъ днесъ чехи, поляци, хървати, рутени, словени, да се борятъ рамо до рамо и съ ожесточение противъ Русия: тѣ се борятъ за своя езикъ, за своята литература, за своето искуство, ако се не борятъ тѣ знаятъ, че всичко това „свое“ е осждено да стане „руско“! Отъ двѣ злини, тѣ прѣдпочитатъ по-малката, онази която имъ гарантира поне народностьта. И най-фанатичнитѣ миротворци заявяватъ, че войната трѣбва да се прѣдпочете прѣдъ робството. (Plutôt que la servitude — la guerre). А най-възвишеното благо е за единъ индивидумъ — живота, за единъ народъ свободата, за една държава — независимостьта.

За щастие България е поставена днесъ въ редъ условия, които ѝ осигуряватъ възможностьта да насочи своята политика за успѣшното постигане на националнитѣ задачи, безъ да бжде съ или противъ еднитѣ или другитѣ групировки.

(в. Воля, 24 Августъ 1914).

Асѣнь Константиновъ.

Англия и България.

Прѣдъ едно многобройно, отбрано и авторитетно събрание, г. Ноелъ Бъкстонъ, милия гостъ на столицата, говорѝ цѣлъ единъ часъ съ плавната и ясна рѣчь на виднитѣ членове отъ британския парламентъ и съ искренностьта и тактътъ на единъ английски политикъ сѫщеврѣменно и сърдеченъ приятель на България. Той ни каза много хубави и насърдчителни работи и, за да се не мѣси въ нашата политика, остави ни да подразберемъ много други нѣща. На мене лично, и на мнозина други, откровената рѣчь на отличния англичанинъ произведе едно загрижено настроение и ни остави подъ едно мѫчително впечатление!... Това умствено и душевно състояние произтича отъ алтернативата, въ която се поставя България и която по своята мотивировка възобновява въ нашата память, недавнашното категорическо комюнике на руската легация. Неволно се породѝ въ насъ мѫчителната загадка: Нима е необходимо да застанемъ съ оржжие въ ржка на страната на тройното съглашение? България е непричастна въ избухването на тая грозна, убийствена война между великитѣ сили; България е още подъ впечатлението на кръвопролитията на звѣрскитѣ кланета, на варварскитѣ рушения на животъ и имотъ, България мечтае и ламти за миръ, а ней ѝ се подава мечь!... Тази подкана ни се слуша доста неохотно!...

А какъ друго яче би могло да се тълкува категорическото заявление на високоуважаемия българофилъ, че Англия има за сега едно неблагоприятно мнѣние за насъ и че ний трѣбва да си поправимъ повѣдението, да заслужимъ признателностьта на Антантата, ако искаме да имаме право на нейното благоволение и покровителство?!... Че какво по-коректно поведение можемъ да имаме отъ това на строгъ неутралитетъ, при това съ категорическо заявление и съ искренно намѣрение да го спазимъ до край!... Нашия неутралитетъ би трѣбвало да се харесва на „Антантата", не само заради своята скурпулозна коректность, но още и поради факта, че до сега само Съглашението е извлѣкло косвенно дѣйствителна и значителна полза отъ него! Освѣнъ това, не е ли неутралитета на България, който имобилизира Ромжния, Гърция, Турция, а може би и Италия? И не е ли това единъ огроменъ приносъ за съхраняването на многоброенъ человѣчески животъ, за доброденствието на нѣколко малки народи? Тази велика заслуга на България за запазване мирътъ на Балканитѣ би трѣбвало да апелира достатъчно къмъ человѣколюбието на Англия, за да ни осигури нейната признателноть и нейното покровителство, на които ний се надѣваме и имаме право да разчитаме.

Отъ горѣизложеното трѣбва да се заключи, че ако сегашното поведение на България не се харесва на Англия, то е поради нашата неутралность; слѣдователно ний трѣбва да дѣйствуваме съ тройното съглашение. Изразено конкретно това значи да помогнемъ на сърбитѣ, да се биемъ противъ турцитѣ, и да осигурмиъ гърцитѣ!...

Турцитѣ сж наши искренни приятели: тѣ сж разбрали, че еднакви интереси и еднаква участь ни съединяватъ, а ний сме разбрали, че направихме голѣма глупость да се биемъ за чуждитѣ одрински полета, а изоставихме българска Македония на гърци и сърби; слѣдователно българскитѣ интереси ни диктуватъ да живѣемъ въ миръ и приятелство съ нашитѣ добри съсѣди турцитѣ, а колкото за сърби, ромжни, гърци, ний не можемъ да забравимъ, че тѣ сж ни ограбили по единъ най-коваренъ начинъ и че днесъ чистокръвни наши братя пушкатъ и гинатъ подъ тѣхното тежко брѣме! Ний не можемъ да забравимъ тъй сжщо че Блондель и Шебеко, Делкасе и Сазоновъ, Франция и Русия бѣха ония, които конспираха противъ величието на България и които довършиха нейния погромъ.

„Поставете се сега на наше мѣсто, високоуважаемий г. Ноелъ Бъкстонъ, и вижте какъ ще рѣшите дилемата която ни задавахте!... Но нека оставимъ чувствата на страна; и ний като Васъ сме практични хора; и ний, като Васъ, бихме се съюзили съ нѣкогашни и сегашни неприятели ако това го изискватъ нашитѣ интереси. Но кажете, какви компенсации ни даватъ ромжни, сърби и гърци? Не само че ни даватъ нищо, но тѣ сж ни заглушили съ заплашвания за неприкосновенностьта на Букурешкия договоръ!“

Какви конкретни прѣдложения сж ни направили Русия, Франция или Англия? А, и да ни направятъ такива, съ какво ще ни ги гарантиратъ?... Ви сами заявихте, че Англия ни обича и ни уважава и заради качеството, че сме хора на „дѣла“, а не на „думи“, т. е. че не голословимъ и че не се задължаваме съ обѣщания. Нашата народна мждрость, пъкъ, ни казва, че на дявола може да се обѣщае всичко, но само до като се мине моста!... Фактъ е, че България не вижда още ясно какви облаги може да извлѣче въ замѣна на дадената помощь комуто и да било и се страхува, че ако се намѣси ще си навлѣче наказанието на Scapin когото набиваха съ упрѣкътъ qu'allais tu chercher dans cette galere!... (що ти трѣбваше да се мѣсишъ въ тая работа). Ето защо обективното прѣцѣняване на нашитѣ народни интереси ни налага да държимъ строгъ неутралитетъ до послѣдня възможность“.

„А какво ще бжде нашето поведение при евентуалното исчезване на послѣднята възможность? — Англия може да бжде сигурна, че то ще бжде напълно въ хармония съ вѣковната нейна политика на близкия Истокъ: **ний искаме да сжществуваме, да бждемъ независими и да бждемъ силни;** за да живѣемъ въ траенъ миръ съ сѣсъдитѣ си, искрено желаемъ, да направимъ единъ балкански блокъ; ако той не се е осжществилъ до сега вината не е наша.“

„Но има и друго нѣщо което ни дава основание да разчитаме на Англия: това е факта че отъ всички балкански държавици, България е

най-либерална и най-прогресивна. Държавното ни устройство е най-демократично и гарантирва напълно управлението на народа отъ народа: пропорционалната изборна система, която запазва правото на меншествата, спомага за участието на цѣлия народъ въ управлението. Независимо отъ това, рѣшенията на народнитѣ прѣдставители не се контролирватъ отъ сенатъ или камара на лордове, които не изхождатъ изцѣло и направо отъ масата на народа.

Личната свобода е неограничена, свободата на печата е най-широка, онази на събранията е пълна; вѣрата и народностьта сж неприкосновени; всички сж равни прѣдъ законитѣ; всѣки има еднакво право да притежава имотъ и земя; основното образование е задължително; турскитѣ и еврейскитѣ училища се субсидирватъ отъ държавата. Народното просвѣщение, изящнитѣ изкуства, музиката, литературата, прогресиратъ съ вихренъ устрѣмъ; народа е положителенъ, трезвенъ, лояленъ, упорито привързанъ къмъ родината си. И ако блѣсъка на цивилизацията не бие още на очи толкова, колкото въ Англия или Германия, то е само защото възпитание и економическо благосъстояние се потсигатъ чрѣзъ еволюция и врѣме.

Ето, всичко това е нашата гордость, това е капиталътъ, съ който ще фигурираме при прѣдстоящата всѣсвѣтска ликвидация, която ще даде дълготрайни граници, това е което ще подкрѣпи правото ни за прѣдимство на национално обединение прѣдъ другитѣ балкански държавици. Прѣдъ видъ на това смѣя да вѣрвамъ, че каквото и да е било нашето поведение — а то ще се стреми само къмъ националното обединение, — България има правото да разчита съ основание на съчувствието и покровителството на хуманна Америка, на просвѣтена Франция, на мощна Германия и на Либерална Англия“.

(в. Воля 9 септември 1914).

Асѣнь Константиновъ.

Демагогия.

Манифеста на коалираната опозиция не е друго, освѣнъ една отвратителна демагогия поради това че всѣва заблуждение и разколебание въ масата на народа съ користната цѣль за вземане властьта...

Този манифестъ ми навява тѫжната мисъль на гоненията, междуособицитѣ, разединенията, които прѣдшествуваха края на старото българско царство. Този манифестъ подкопава дисциплината на народа и създаватъ различни становища за върховния народенъ дългъ, тъй че ако удари часътъ да бранимъ отечеството, въ едно послѣдно усилие, ние ще намѣримъ защитницитѣ раздѣлени на разни непокорни лагери, отъ което ще произлезе безсилие и погромъ. Въ настоящитѣ сѫдбоноси моменти усилията на всички народни водители, безъ разлика на партии и убѣждения би трѣбвало да иматъ само една цѣль: какъ най-добрѣ да сплотятъ цѣлия народъ около знамето, което трѣбва да бѫде еднакво свещенно за всички българи. Ето защо този манифестъ продиктуванъ отъ партизанско заслѣпение и користолюбие е още едно висше прѣдателство спрямо отечеството!

Мотивитѣ на маифеста си противоречатъ едни на други и издаватъ гонимата цѣль на опозицията: добиване властьта, за да могатъ да тласнатъ България въ лагера на тройното съглашение. Първия мотивъ е строгия неутралитетъ! Това заявление очудва достатъчно много, защото то е становището на правителството. Види се че опозицията не счита за достатъчна тържествената декларация на м-ръ прѣдседателя въ Камарата, ами иска щото той да застане съ една дълга бурия въ устата на покрива на Народното Събрание и всѣки день по обѣдъ да разтръбява тази декларация за да може опозицията да се нахрани спокойно! Но не е това зора на опозицияат; тя има зѫбъ противъ правителството, че било услужило на тройния съюзъ! Излишно е да се повърнемъ върху яснитѣ и категорични обяснения на правителството по прѣдположенитѣ нарушения на неутралитета. Нека повторимъ, че правителството нѣма абсолютно никакво основание да спира пѫтницитѣ и стокитѣ за невоюваща Турция. Но сѫщинското оплакване на опозицията не е принципалното нарушение, а фактическото негодуване на тройното съглашение. Разликата между правителство и опозиция по този споръ се състои въ това, че до като първото успорва основателностьта на протеститѣ на Русия, Франция и Англия, второто ги намира основателни. И нека слѣдъ това да не кажатъ, че българитѣ сѫ честни дори и тогава, когато се касае да се опропасти отечеството! Голѣма похвала наистина.

Това влечение, тази привързаность, тази вѣрность на опозицията къмъ тройното съглашение проблѣсва най-категорично отъ мотива на манифеста: той гласи, че правителството е трѣбвало да разисква съ Русия по направенитѣ отъ нея прѣдложения! Това шокирва напълно!... Да започнемъ пазарлъка съ една отъ воюващитѣ страни чиято цѣль не може освѣнъ да бжде противна на другата страна, значи да нарушимъ неутралитета. Официялния начинъ по който се направи това комюнике, издаваше достатъчно неговата тенденция; маневрата бѣ сжщата както при сключването на заема; г. Радославовъ много ловко отбѣгна капана. Резултатътъ отъ започване прѣговори щѣше да бжде да ни смрази съ „съюза“, и тогава ний оставахме на милостьта на „Русия“, която или щѣше да ни отритне пакъ като лани, или щѣше да ни наложи своето... Но нека бждемъ за моментъ простодушни, и да кажемъ, че постжпката на Русия нѣмаше тази хитра уловка; нека дори повѣрваме, че Русия ни мисли доброто. Какъ да схванемъ питането: „Какви компенсации ще искаме“, когато тия наши искания сж съвсѣмъ добрѣ извѣстни и на Сазонова и на царь Николай. Най-сетнѣ, има ли българинъ доста скудоуменъ, който да повѣрва че ако Русия ни бѣ, не обѣщала, ами дала Македония, че ний не щяхме да си отворимъ устата и сърдцето?... Изглежда че прѣдложението е било праздна работа, за която нито имаме врѣме да губимъ, нито интереса да компрометираме слѣдователно и този мотивъ на опозицията е праздна работа, демагогия.

Сжщото такъвъ е и третия мотивъ: че щомъ опозицията се е коалирала да неудобрява политиката на управляващитѣ партии, тѣзи партии не могатъ да участвуватъ вече въ общепартийното управление, значи коалираната опозиция ще управлява сама. Но коалираната опозиция е всичката противъ Германия и Австрия, и de facto България ще мине на страната на Съглашението. Гдѣ ви остава тогава строгия неутралитетъ?... Ето демаскираната демагогия на опозицията. Задъ претендираната й грижа за строгъ неутралитетъ се крие користьта за власть и Тройното Съглашение!

Чудно е, че неотговорната опозиция иска да си даде видъ, че се грижи повече отколкото ония, които отговарятъ съ кожата си за всичкитѣ си дѣйствия и дѣла!

Не е врѣме сега да се говори и да се прѣговаря, а само да се мълчи, и да се чака.

Всичко иде на врѣме за който знае да чака!

(в. Воля 11 септември 1914).

К.

Прѣзъ Нишъ за Македония.

„Пжтьтъ ни за Македония е прѣзъ Нишъ"
П. Каравеловъ.

Ударилъ е часътъ да вземемъ едно рѣшение. Моментътъ е сждбоносенъ защото зависи отъ насъ, или да стжпимъ здраво на краката си или за винаги да останемъ слаби, съ разрушени надѣжди и изложени на моралния и националния гнетъ на всичкитѣ ни съсѣди, а особенно на Сърбитѣ. Увѣренъ съмъ че нѣма българинъ, безъ разлика на партия, когото тази идея да не жегне до толкова че да го накара веднага да грабне пушката. Смѣтката е чиста и проста. Могатъ да се прѣдвидятъ само четири хипотези:

Първа хипотеза: Ний пасуваме. Русия — съглашението — спечели.

Въ такъвъ случай, Сърбия (разгромена или не отъ Австрия) ще получи Босна и Херцеговина, една голѣма часть отъ Албания, и може би Далмация; отъ Македония ако ѝ се отнѣме нѣщо, то ще бжде много малко. Унията съ Черна Гора ще се консомира, и ето ти образувана една Велика-Сърбия, която ще си остане всѣ много по-обширна и мощна отъ насъ, даже ако намъ ни се дадеше цѣлата „безспорна" часть отъ Македония, което обаче е съвсѣмъ съмнително. Нека не се забрави, че колкото Сърбия по-дълго воюва, и колкото повече пострада, толкова по-голѣми ще бждатъ нейнитѣ претенции.

Гърция ще вземе Епиръ, часть отъ Албания и островитѣ и ще си остане всѣ много по-обширна и по-мощна отъ насъ, даже ако намъ ни се даде Кавала, Драма, Сересъ, което тъй сжщо е много съмнително.

Ромжния ако вземе часть отъ Трансилвания ще ни отстжпи може би Добричъ само; но съ или безъ Добричъ, съ или безъ Трансилвания Ромжния остава по-обширна и по-мощна отъ насъ. А намъ какво ще се даде? — Ако Русия благоизволи да ни подари за хатъра на славянството нѣщо отъ Турция, то може да бжде само цѣлия дѣсенъ брѣгъ на Марица и нищо повече, а и това е много съмнително, защото тя нѣма да си накърни периметра за нашитѣ просешки ридания.

Резултата, както виждате е доста лошъ.

Втора хипотеза: Ний пакъ пасуваме, но този пжть Австрия — съюзътъ — печели.

Сърбия изчезва съвършенно или е намалена. Намъ се дава ивицата Неготинъ—Зайчаръ за да се отървемъ отъ прищевкитѣ и тормозенията на сръбскитѣ желѣзничари; дава ни се още лѣвия брѣгъ на Вардаръ съ Кавала—Сѣресъ, а се прощаваме съ Македония и Солунъ; губимъ, или не, Дедеагачъ; печелимъ една голѣма часть отъ наша Добруджа.

Резултата този пжть е малко по-добръ, но пакъ съвършенно неудовлетворителенъ.

Трета хипотеза: Ний воюваме и то на страната на Русия, значи да помагаме на Сърбия. Но това е изобщо нѣщо невъзможно! А знаемъ ли на чия страна ще воюва Ромжния?... Но да рѣчемъ че можемъ да надвиемъ отвращението си да се биемъ рамо до рамо съ Сърбитѣ, да рѣчемъ че и Ромжния се бие задружно съ насъ, каква е нашата печалба?...

Ако ни дадатъ цѣлата безспорна зона на Македония и нѣщо отъ Одрниско и Добруджа, което е твърдѣ съмнително, това ще бжде максимума на нашата печалба, а въ замѣна ще си навлечемъ слѣдующитѣ сждбоносни незгоди: а) спомагане за създаването на една Велика Сърбия, значително по-могъща отъ насъ и съ съвършенно повишенъ, необузданъ вече шовинизмъ, и оставаме окончателно откъснати отъ Европа; б) загубваме Солунъ за винаги; в) смразяваме се съ Турцитѣ съ които трѣбва да останемъ въ най-приятелски отношения за напрѣдъ понеже ни съединяватъ еднакви политически и економически интереси. Този резултатъ съ своя пасивъ е по-лошъ даже отъ оня въ първата хипотеза.

Значи не можемъ да воюваме на страната на Русия.

Остава ни още четвърта хипотеза: Да воюваме, както ни диктуватъ българскитѣ интереси, значи противъ Сърби и Гърци, което, косвенно и независимо отъ нашето намѣрение, съвпада съ интереситѣ на Тройния Съюзъ. Въ настоящия моментъ можемъ да воюваме успѣшно срѣщу сърби и гърци и да свършимъ войната въ единъ мѣсецъ, а ако трѣбва ще искаме и турски войски подъ наша команда. Резултата този пжть ще отговаря на нашитѣ идеали: ще окупираме стара Сърбия до българска Морава и цѣла Македония съ Солунъ, значи български земи, а турцитѣ ще си възвърнатъ островитѣ.

Пораждатъ се обаче два въпроса: какво ще бжде поведението на Ромжния, каква ще бжде санкцията на Тройния Съюзъ. Ромжния, въпрѣки блъфа на разнитѣ демонстрации и манифести, нѣма да се бие противъ Австрия. За нея е по-важно и по-неминуемо да спаси ромжнитѣ отъ Бесарабия отъ окончателно прѣдстояще порусяване, отъ колкото ромжнитѣ отъ Трансвалия, които въ културно и економическо отношение стоятъ по-високо отъ ония въ кралството, и чийто свободи ще се разширятъ непрѣмено слѣдъ побѣдата за която сж допринесли своята геройска дань. Бесарабия за Ромжния значи българска Добруджа за насъ. Съ това се турга край на всѣкакви спорове между насъ и изчезва всѣкаква амбиция за хегемония на Балканитѣ. Това ще циментира нашето прияелтство и ще основе нашия двойственъ съюзъ съ всичкитѣ произтичащи облаги: сжществувание, мощь, независимость, напрѣдъкъ и добродѣнствие на два

народа раздѣлени само отъ една неполитична амбиция, а съединени отъ всички общи интереси, политически, економически и културни.

Поведението на България е ясно; то се налага.

А че Германия и Австрия ще санкциониратъ нашитѣ придобивки, се заключава отъ слѣдующитѣ добри основания: Германия има интересъ да има на своя страна Ромжния, България и Турция, затова тя ще ни задоволи щомъ това не откъсва нищо отъ нейна земя. Австрия, отъ друга страна, за да бжде спокойна и мощна ще трѣбва да даде окончателни свободи на разнитѣ народности и да се обърне въ една федеративна монархия по образеца на Германия; испитанията на сегашната война даватъ достатъчни гаранции за привързаностьта на разнитѣ народности за да не се оставятъ вече веригитѣ на подчинението да тежатъ и за напрѣдъ върху културнитѣ, вѣрнитѣ и прѣданитѣ чехи, рутени, поляци, ромжни, словени, хървати, далматинци и пр. Ето защо е основателно, да се вѣрва че за да се прѣвлече и България въ орбитата на тази федерална система нейнитѣ придобивки ще се санкциониратъ. По този начинъ ще се създаде въ Централна Европа, отъ Ледовития океанъ до Срѣдиземно Море, една мълчалива конфедерация, стъкмена отъ чувството на самосъхранение и въодушевена отъ хуманнитѣ пориви на културно и економическо съревнувание. Необходимостьта на милитаризма ще се смекчи, а тяжестьта на въоржжението ще се намали до минимумъ; ще настжпи слѣдователно ерата на блажений дълготраенъ миръ.

Случаятъ е единственъ и епохаленъ, нека не го испустнемъ. Прочее, прѣзъ Нишъ за Македония! Това е наше свѣщенно и законно право.

(в. „Камбана“, 19 септември 1914).

Асѣнь Константиновъ.

Задъ кулиситѣ на войната.

Панрусизъмъ и пангерманизъмъ.

Разслѣдване причинитѣ, които сж довели до катастрофалната общоевропейска война ще ни спомогне да си разяснимъ поведението което България трѣбва да държи спрѣмо тѣзи сждбоносни събития. Привидно войната се отвори отъ Австрия за наказание на Сърбия, — прѣдлогъ съвършено законенъ и задължителенъ отъ становище на общественъ и международенъ моралъ. Русия се намѣси злокобно, като „покровителка“ на малката „славянска“ Сърбия, а това повлече Германия и Франция респективно като „съюзници“: Англия, отъ своя страна, се намѣси като „защитница“ на правата на малкитѣ народи изобщо а въ случая на Белгия. Нека, прочее, надникнемъ задъ кулиситѣ на кървавата сцена, върху която се разиграва ужасната европейска трагедия.

Русия, която се стрѣми на всѣка цѣна да излѣзе на открито море, вижда една първа и непрѣгазима прѣчка на туй свое възделенно стрѣмление, въ сѫществуванието на Австрия; затова Австрия трѣбва да се разгроми. Този подвигъ бидейки не по силата ѝ, поради съюзничеството на Германия, Русия се съюзява съ Франция, заклетъ и непримиримъ врагъ на Германия, поради поражението отъ 1871 г. и отнимането на Елзасъ и Лотарингия. Германия, Австрия и Италия, които на континента сѫ достигнали почти пълното си територияло простиране, сѫ се съюзили отъ своя страна за да запазятъ европейския миръ, толкова необходимъ за тѣхното икономическо и индустрияло развитие. Но този стрѣмителенъ економически полетъ на държавитѣ отъ тройния съюзъ, а особено този на Германия, силно безпокои Англия. Забогатяването на Германия чрѣзъ голѣмата конкуренция на търговията ѝ по всичкитѣ кѫтове на земята и възможностьта да засили флота си, тревожатъ Англия, която става враждебна съперница на Германия и естествено клони къмъ страната на Русия и Франция. Ето конституирани двѣтѣ враждебни групировки въ своитѣ голи мечове; тѣ се дебнятъ и се тъкмятъ отъ години и еднакво желаятъ да отложатъ развръзката понеже не се чувствуватъ още готови. Русия е оставала въ това отношение, много назадъ: тя нѣма пѫтища и желѣзници, нейната мобилизация не може да стане доста бърже, за да парализира съкрушителния ударъ който Германия може да нанесе на Франция, до като се яви опастность отъ къмъ Русия. Затова и Русия има нужда отъ миръ още нѣколко години за да довърши своитѣ стратегически желѣзници къмъ Германия.

Германия, отъ своя страна, гледа да печели врѣме за да увеличи своя флотъ. И тъй бидохме оставени на себе си, въ 1912 и 1913, да воюваме затова и Букурещкия миръ се притупа колкото да се въдвори мирътъ за който всѣки чувствуваше че не ще бѫде дълготраенъ. Войната, обаче, се смѣташе близка, особено отъ „Съглашението“, и то взе да се готви: Русия направи небивала пробна мобилизация къмъ австрийската граница, Франция се готвѣше за своитѣ маневри, а Англия събра почти всичката си флота въ метрополскитѣ води. И ето че тъкмо въ това врѣме стана убийството на Францъ Фердинандъ. Този пѫть намѣсата на Австрия срѣщу Сърбия се налагаше отъ морално и политическо гледища. И тъй чорапътъ се разнищи и топоветѣ загърмяха.

Отъ шесть седмици насамъ борбата се води съ ожесточение, успѣхитѣ сѫ колебливи, побѣдата неизвѣстна, фазата критическа. Очитѣ на двата колоса се обръщатъ къмъ малкитѣ държави които съ тяжестьта на своя „драмъ“ биха могли да навѣдатъ вѣзнитѣ на щастието къмъ оная страна къмъ която се присъединятъ. Изглежда, че участието на България се смѣта за особено сѫдбоносно, затова и долитатъ до насъ, отъ нѣколко врѣме насамъ, прѣдложения, искушения, обѣщания и дори заплашвания.

Едни ни казватъ: „Възродени слѣдъ едно петвѣковно иго и слѣдъ една война която Русия води за вашето освобождение, не живѣли още доста дълго за да се отърсите отъ вашатн чувствителность, вий, българитѣ продължавате да бѫдете днесъ жертва на панславянската утопия: робували 500 години, вамъ ви се струва естествено да останете въ лон-

ното на Освободителката, гдѣто подъ сѣнката на нейното покровителство да бѫдете гарантирани отъ ново заробване. Но това е една фатална примамка, която крие въ себе си окончателното ви затриване, защото панславизма не е друго освѣнъ лицемѣрния образъ на панрусизма. Тласната отъ своята естествена експансивность отъ срѣдата на рускитѣ степи къмъ отвореното море, Русия още отъ врѣмето на Ивана Грозний, е захванала да покорява систематически всичко около себе си; отъ друга страна урокътъ отъ загинването на обширното римско царство поради своята хетерогенность налага на Русия да русифицира всичкитѣ нации които покорява. И тъй панрусизма е една грамадна вълна, която дави всичко което се намѣри въ границитѣ на нейния размахъ; то е като лавата, която изкоренява, изгаря и стопява въ една еднообразна масса, всичко което се намѣри на пѫтя ѝ. Панрусизма бѣ до срѣдата на миналия вѣкъ само една политическа държавна необходимость; отъ тогава тя стана още и една економическа нужда.

Послѣдователнитѣ завоевания на Русия на сѣверъ, на западъ, на истокъ и русофикацията на татари, малоруси, поляци, лируанци, финландци, арменци, кавказци и пр. и пр., е плодъ на панрусизма. Най-послѣдния примѣръ на това русифициране въ XX вѣкъ е отнимане автономното управление на финландцитѣ. Русия е прѣтърпѣла, обаче, неуспѣхъ къмъ западъ и на далечния истокъ, остава ѝ сега Срѣдиземно море прѣзъ Балканския полуостровъ. По пѫтя на това ѝ стрѣмление се изпрѣчвате, не само вий българитѣ, но и ромѫнитѣ, и сърбтѣ, и турцитѣ, и гърцитѣ, и маджаритѣ, и хърватитѣ, и рутенитѣ и чехитѣ. Балканскиятъ полуостровъ е естествената фуния прѣзъ която ще се стече къмъ Срѣдиземно море руската маса въ своя Drang nach Westen. Вий българитѣ и турцитѣ сте прѣдназначени за първа жертва защото сте по пѫтя за Цариградъ — първата идуща стѫпка на панрусизма; но до като турцитѣ по своя битъ, езикъ и вѣра сѫ несмилаеми и ще емигриратъ, вий българитѣ ще бѫдете въ едно скоро врѣме съвършено асимилирани, ще изчезнете, защото и езикъ и вѣра ви зближаватъ, пъкъ и нѣма гдѣ да емигрирате въ компактна маса за да запазите езика си, и слѣдователно ще се затриете за винаги както финикиянцитѣ, асирийцитѣ, вавилонцитѣ, картагенцитѣ, латинцитѣ и пр. и пр. — Вижте какво става съ бесарабскитѣ българи. Вижте и участьта на всички българи, които сѫ останали въ Ромѫния и Добруджа; ако ромѫнитѣ ви асимилиратъ слѣдъ нѣколко поколѣния, какво остава да се прѣдскаже за панрусизма“.

Други ни казватъ: „Пангерманизма въ своя Drang nach Osten, ще ви погълне както е погълналъ чехи, хървати, поляци, словаци, босняци, далматинци, както възнамѣрява да погълне и сърбитѣ; слѣдующата стѫпка е западна Македония съ Солунъ; слѣдъ като се закрѣпятъ въ тия области, ще се пристѫпи къмъ отнемането на вашата независимость защото тевтонизма ще бѫде доста силенъ за да се наложи отъ Балтийско море до Босфора и Бѣло море. Слѣдъ това вече ще започне вашето асимилиране, както сѫ били асимилирани ония славянски плѣмена отъ Саксония, Бранденбургъ, Померания и пр. — Спомнете си за поляцитѣ, за борбитѣ на чехитѣ, моравцитѣ, хърватитѣ, и се вардете отъ пангерма-

низма като огънь ако не искате да ви постигне участьта на тия славянски народи".

Българинътъ остава въ недоумѣние прѣдъ изпъкването на тѣзи грозни призраци! Коя отъ тѣзи двѣ злини е по-малка за да я прѣдпочетемъ, ако бждемъ нѣкога заставени на такъвъ изборъ?

На първитѣ мжчно можемъ да възразимъ каквото и да било! Настина Русия не е сторила до сега нищо което да засили зададенитѣ страхове, нито нѣщо което да ни гарантира, че ще може да търпи нашето независимо сжществувание, нашето засилване покрай нея.

На вторитѣ ще кажемъ: Пангерманизма за да доде до насъ трѣбва да прѣгази Австро-Унгария и Ромжния. Както маджаритѣ и ромжнитѣ, сжщо и славянскитѣ народи, сжщо и ний съставляваме хетерогенни, мжчно смилаеми елементи за германизма, заради това и всѣкакъвъ опитъ въ това направление ще докара неминуеми сътресения на държавата, противни на нейното развитие, спокойствие и мощь. Независимо отъ това, ако въ Германия дѣйствително има извѣстни тенденции за асимилирането на поляцитѣ, въ Австро-Унгария подобно нѣщо нѣма; напротивъ тукъ всички народи сравнително свободно се развиватъ; въ културното и економическото поле нѣма ограничения, а политически тѣ сж извоювали едно състояние, което граничи съ независимостьта; тъкмо обратното става въ Русия, завоеванитѣ народи биватъ потиснати до съвършенна тирания, както показва примѣра съ Финландия. Австро-Унгария е разбрала че нейната мощь се състои въ еманципацията на народитѣ ѝ. Олицетворението на този държавнически принципъ бѣше покойния Францъ Фердинандъ, който щѣше да даде тази еманципация и щѣше да създаде една федерална държава по образеца на Германия.

Прочее, заключението се налага: Панрусизма е една неминуема опасность за всички австро-унгарски и балкански народи, слѣдователно и за насъ. За пангерманизма би могло да се каже сжщото ако да ни загрозяваше.

За да се запазимъ отъ тази неминуема опасность, най-умното е сега да се не месимъ въ борбата на титанитѣ; нека седимъ на страна, неутрални. А за да можемъ да противостоимъ, въ случай на нужда, и на еднитѣ и другитѣ, нека се съединимъ въ едно, тѣзи които можемъ да се разберемъ, нека създадемъ и ний единъ балкански съюзъ или едно балканско сърждечно съглашение.

(в. „Воля", 20.IX 1914).

Асѣнь Константиновъ.

Прѣдизвиканъ отговоръ.

На в. Прѣпорецъ.

Въ отговоръ на статията ми „Демагогия“ вий, като истински и дѣйствителенъ прѣпорецъ на коалираната опозиция, се наехте да ми отговорите и като нѣмахте друго оржжие да оборите моитѣ обвинения послужихте си съ ироническа. Тъй напр., питате ме кой съмъ. Както личи отъ името ми, азъ съмъ единъ отъ петмилионнитѣ български граждани и като такъвъ имамъ право и свобода да искажа мнѣнието си, а това право и свобода най-малко основание да ги оспорвате имате вий, понеже претендирате да сте „по-демократи отъ всички други. Тъй че освѣнъ очудването и изненадата която прѣдизвиква вашето питане, то се оказва още и като неумѣстно и несериозно.

Сжщо тъй несериозна е и закачката ви, че моята критика е „беззлобна“. Дѣйствително тя бѣ такава, защото не бѣше прѣднамѣрена да ви хапи, а само да разкритикува манифеста ви по единъ най-обективенъ начинъ. Нима като сме отъ противни политически лагери, не можемъ да се критикуваме, както подобава на добрѣ възпитани хора, безъ злъчь и безъ псувни? Съжелявамъ, че вашитѣ политически нрави сж още толкова ниски, че считате като слабость, която трѣбва да се иронизира липсата на злоба въ моята критика. Въпрѣки вашия некултуренъ упрѣкъ, азъ ще си остана коректенъ, и ще повторя, че нѣмате никакъвъ аргументъ да противопоставите на заключението ми, че вашия манифестъ бѣ едно заблуждаване на народа, едно прѣдателство къмъ Отечеството, една партизанска демагогия.

Вий не трѣбваше да забравяте, прѣди всичко, че сте и си оставате меншеството на народа, слѣдователно, неотговорни фактори въ управлението, и като такива, нѣмате право да заблуждавате народа, че вашето гледище е по-правилното и по-умното, отъ колкото онова на отговорното правителство, което изхожда отъ болшинството на народа. Независимо отъ тѣзи принципални основания, вий заблуждавате още, защото си служите въ първата точка на манифеста си съ сжщинското становище на правителството — неутралитета — като съ въдица, за да заловите въ вашата политическа мрѣжа достатъчно количество граждани, които отъ меншество да ви наложатъ като болшинство. А това ваше византийско намѣрение азъ го нарѣкохъ „прѣдателство“ и “користь за власть“.

Нарѣкохъ манифеста „прѣдателство“, за туй, защото въ единъ моментъ когато цѣлия народъ трѣбва да бжде единодушно сплотенъ около знамето за да бранятъ Отечеството, вий се стремите да го отдѣлитѣ въ два враждебни лагера.

Прѣдателство за туй, защото чрѣзъ общопартийния кабинетъ, вий се стремите да се домогнете до данни, които може би, вий не трѣбва да знаете за сега. Недавното минало ни е доказало, че подобни данни, волно, или неволно, сѫ ставали достояние на заинтересувани чужденци. А въ какво ще ни гарантирате вий, че разнитѣ тия прѣдложения, обѣщания, комюникета, протести, манифести не сѫ хитри сондажи, за да се узнае отъ заинтересованитѣ страни това, което ний мислиме, за да могатъ по-лесно и сигурно да противодѣйствуватъ, да оусетятъ или да разгромятъ? Не стига ли ви да ви убѣди въ невъзможностьта, въ врѣдностьта на желаната отъ васъ държавна политика, повѣдението на Сърбия? Не виждате ли, че макаръ издихающи, тя не само че не ни дава педя земя отъ коварно ограбена наша Македония, ами още ни прѣдизвиква като уничтожава съ яростенъ и подновенъ бѣсь всичко българско?

На фарисейската ви лъжа, че манифестътъ ви не е продиктуванъ отъ користь за власть азъ оставамъ да ви опровергае най-срамно вашия събратъ и сподвижникъ в. България, който въ броя си 576, съ прословутото Даневско простоумие казва дословно: „Повече отъ неумѣстно да не се казва открито, че опозицията иска да вземе властьта. . . Опозицията не само не трѣбва и не може да крие, че тя се стреми да вземе властта, но тя трѣбва да употрѣби всичкитѣ си усилия, за да я вземе, **въпрѣки противни воли и противорѣчия.....!?!?** Има ли по убѣдително доказателство за вашитѣ намѣрения, по очебиюще изобличение въ лѫжа!... Или ще ми отговорите, че златнитѣ азиятски струи, които освѣжиха унилитѣ сили на в. България не сѫ ония, които сѫ раздвижили и васъ!

За щастие на българското отечество между васъ има банкрутирали държавници, нѣкои отъ които сами сѫ се обявили въ несъстоятелность, та каквито и манифести да давате, народътъ нѣма да се повлѣче по вашата фалирала политика, която докара погрома на българскитѣ идеали; вашия манифестъ ще си остане най-новия опитъ на вашата прѣдателска демагония.

Други пѫть не плюйте въ въздуха, ако не искате да ви падне плюнката на суратя.

(в. „Воля“, 24.IX 1914).

Асънь Константиновъ.

Какво говори Бъкстонъ?...

Четохъ изявленията на Бъкстонъ въ в. „Миръ“ и останахъ въ недоумѣние! Всички най-силни вълнения се разиграха мигновенно въ мене, но слѣдъ нѣколко минути си рѣкохъ: Бъкстонъ има чистосърчечието и прямотата на единъ истински, благороденъ англичанинъ, или на человѣкъ, който не вѣрва въ никакво зло и мисли, че всичко въ свѣта е тъй чисто и спокойно, както неговата съвѣсть. Едно само е лошавото, че ний, тука въ Ориента, сме голѣми скептици, защото сме били много лъгани. Особено пъкъ ний, българитѣ, никакъ не вѣрваме въ обѣщания, даже, когато сѫ писани, защото едвамъ се е минала една година отъ като сме били за голѣмо съжаление, най-горчиво измамени и то не само отъ писани обещания, а отъ писани договори, договори!!... Бъкстонъ казва, че сръбско-българското съглашение е могло да бѫде нарушено, защото е било договорено между малкитѣ Балкански държави.... Значи задължения за „честь“ и за „народна гордость“ отъ насъ се не очакватъ, а вѣроломството е нѣщо естествено!... Благодаримъ за комплимента!... Хубава репутация направиха сърбитѣ на Балканскитѣ народи!... Господинъ Бъкстонъ трѣбваше да си спомни, че говори на единъ Българинъ (макаръ, че отъ редакцията на в. „Миръ“) и не трѣбваше да забрави, че българитѣ не се занимаватъ съ развъждането на свини!... Бъкстонъ казва, че едно писменно обещание скрѣпено съ подписитѣ на едни велики сили.... Добрѣ! че каква по-велика сила отъ Русия?!... Нали договора бѣ нейно създание и бѣше поставенъ подъ нейна опека, покровителство и арбитражъ? Защо шикалкавиха руситѣ, толкова мѣсеци до като, ужъ, се провинихме? Нали Милюковъ доказва всѣки день, че ний не сме били виновати, и че сърбитѣ комплотираха противъ насъ още съ влизането си въ Битоля... и сключиха договоръ съ гърцитѣ противъ насъ много прѣди да сме мислили ний, че подобно коварство може да се случи подъ небето? Пъкъ найсетнѣ, даже когато се „скепцахме“, даже слѣдъ като бѣхме здраво се набили, Руския царь, ако бѣше мислилъ за интереситѣ на славянството, и прѣди всичко ако да бѣше разбралъ собственитѣ си Руски интереси, трѣбаше да ни каже: „Карахте се, бихте се, но тука има единъ договоръ; ще се изпълни! Азъ давамъ на сърбитѣ цѣлата спорна зона!“ — Руския царь щѣше да спаси Сърбия, а може би и Русия... а щѣше да даде и морална санкция на международнитѣ писменни задължения!

А Руския царь направи тъкмо обратното, той възнагради коварството на сърбитѣ и похвали разбойничеството на ромѫнитѣ!... А неговата съюзница, Франция, имъ даде милиони!... Тази е тя стойностьта и ироническата на цивилизацията въ XX вѣкъ!... г. Бъкстонъ, обаче изглежда да

дава особено довѣрие на подписа на Англия, на съръ Едуардъ Грея. Безъ да правя коментарии азъ ще му разкажа слѣдующата автентична история: нашитѣ войски току-що бѣха захванали да се оттеглюватъ отъ Чаталджа и Одринъ, когато единъ день майоръ Т., който имаше особена възможность да бжде вѣрно информиранъ, се яви загриженъ прѣдъ полковникъ Ж.*) и му каза дословно: „г. полковникъ, имамъ свѣдения, че въ Цариградъ турцитѣ правятъ реквизиция интензивно и по сжщия начинъ, както при започване на войната; това доказва, че тѣ се готвятъ за война; увѣренъ съмъ, че ще се опитатъ да взематъ обратно Одринъ". — Полковника му отговори: „Одринъ ли?... Ний имаме линията Мидия—Еносъ гарантирана отъ Лондонския миръ, а когато съръ Едуардъ Грей е на срѣща като гарантинъ, мене ме не е страхъ отъ никого"! ? !? !...

Бъкстонъ ни увѣрява, че ако въ края на войната сърбитѣ не ни дадатъ Македония, Англия съ флотата си, щѣла да имъ забрани да излизатъ на Адриатика. Въпрѣки многобройнитѣ и голѣми „неизвѣстности" каквито има въ тази формула, (най-малка измежду които е факта че ний не знаемъ каква часть отъ Македония ще ни се даде), нека рѣчемъ, че Англия попрѣчи на Сърбия да излѣзе на Адриатика; — това изпразва ли Македония отъ сърби?... Не, тъкмо обратно! сърбитѣ ще се сгъстятъ повече въ нея!... Да, но Бъкстонъ пакъ ни казва: „сърбитѣ ще бждатъ истощени и ще бжде за васъ лесна работа"... Да, ами ако задъ сърбитѣ изпъкнатъ руситѣ или ромжнитѣ, или гърцитѣ или пъкъ всички заедно, — намъ все така ни върви! — какво тогива?... Но, хайде да рѣчемъ, че ще ни оставятъ да се биемъ съ сърбитѣ тогава, когато на цѣлия свѣтъ ще да е омрънзнало да чуе за война!... Да се биемъ, значи да лѣемъ българска кръвь и да харчимъ много пари, а и сто души само да загубимъ и милионъ само да похарчимъ, това пакъ ще е много, защото както стоятъ работитѣ сега, ний можемъ на сигуръ да си вземемъ Македония безъ никакви жертви. Артъкъ толкова акълъ имаме!...

Ако нашитѣ интереси въ Вардарската долина сж диамотрално противоположни съ оня на „съюза", както ни казва г. Бъкстонъ, каква е разликата за насъ, ако вмѣсто австрийцитѣ да зематъ сжщата долина, я задържатъ пакъ сърби и гърци?... Нали си остава Македония все чужда?... Защо ли пъкъ се опасява толкова „Съглашението" да ни даде сега, веднага, каквото обещава да ни даде въ края на войната? Нали сж сигурни че ще побѣдатъ, ако не напролѣть, то слѣдъ година—двѣ (Русия има хора много!). Понеже работата е за даване чуждото, за тѣхъ е все едно, че сж ни го дали сега или на края на войната; но за насъ това е всичко, защото опитностьта ни е дала горчивия урокъ, че единъ человѣкъ, а още повече една велика дипломация, винаги може да намѣри една причина, за да не си удържи обѣщанието, а пъкъ за подобни нарушения сждъ нѣма!... Бай Ганю е станалъ толкова скептикъ, наистина, че даже когато му даватъ лира стерлинга той ще я удари на камъкъ, за да се увѣри, че не е фалшива!....

---

*) Майоръ Топалджиковъ и полковникъ Жостовъ.

Въ своята добродушность и искреность, Бъкстонъ ни третира като обични дѣца! Той много мило ни заплашва, че ако не тръгнемъ съ „съглашението“, и то безъ закъснение, не щѣли сме да спечелимъ нищо повече отъ това, което имаме сега; отъ друга страна той ни ласкае, че сме щѣли да вземемъ участие въ конференцията на мира!... Хубава работа!... Е! че ако не бждемъ въ конференцията на мира да защищаваме лично своитѣ накърнени права, нали тамъ ще бжде Англия?... А кой по-добрѣ ще защищава правата на България отъ колкото Англия, която е записала на своето бойно знаме: „Обявявамъ война за защита правата на малкитѣ народи“?... А тия наши права сж здраво установени отъ единъ международенъ официаленъ актъ, отъ рапорта на Карнегиевата анкетна комисия, обективно и критически написанъ отъ единъ чистокръвенъ англичанинъ, отъ единъ отличенъ французинъ, отъ единъ великъ русинъ и отъ единъ истински американецъ. Отъ тѣзи господа, тримата сж членове отъ „съглашението“. Ако и слѣдъ всичко това, обаче, Англия и Франция, които се наричатъ шампиони на най-възвишената цивилизация, не ни дадатъ Македония въ бждащата конференция, намъ не ще остане друго освѣнъ да призовемъ Божието проклятие върху цѣлото земно кълбо!...

„Позволете ми да Ви кажа въ заключение, уважаеми г. Бъкстонъ, слѣдующето: Зная че Вие нѣмате, наистина, официална мисия, но Вий нѣма да откажете че сте дошли по съвѣтитѣ на Съръ Едуардъ Грей: Вий не ни говорите, наистина, като прѣдседатель на Балканския комитетъ, а ни говорите като единъ английски държавникъ. Да бѣше иначе, и Вий щяхте да ни кажеет, както обичния нашъ г. Баучеръ, че слѣдъ Букурешкия договоръ не вждате какъ Англия или Русия могатъ да иматъ моралното право да искатъ да вървимъ съ тѣхъ; ако се не лжжа подобно нѣщо Ви е казано и Вамъ. Моето мнение е, че ако Съръ Едуардъ Грей иска да тръгнемъ съ Англия и то незабавно, кажете му, безъ да губите и Вий повече врѣме, че България е въ състояние да направи всички жертви за Македония, и го съвѣтвайте да си спомни за правосждието на Соломона. — Дайте, каквото ще давате, и да си го вземемъ веднага, но стига вече прѣговори и обѣщания; това сж все думи, а съ думи се свалятъ и звездитѣ отъ Небето!....“

(в. Воля, 18.XI.1914).

Д-ръ А. Кермекчиевъ.

Визита у Венизелосъ.

Атина, 11 априлъ.

Ентусиазмътъ, съ който ни посрѣщатъ на всѣкждѣ не е присторенъ, а много искренъ. Това се потвърди и при срѣщата, която имахъ съ г. Венизелосъ. Тоя отличенъ человѣкъ, който се е заелъ да възроди Гърция, ни прие при първата си свободна минута; то бѣ тази зарань въ 8 часа.

Венизелосъ е много внушителенъ человѣкъ съ високъ ръсть, елегантно тѣлосложение и интелигентно лице; той ме прие съ сърдечна усмивка и съ много топли думи за България; каза ми че е много щастливъ да види прѣдставителя на най-видния български вѣстникъ. Азъ му съобщихъ колко неговото име е популярно въ нашата България, гдѣто има едно особено съчувствие за неговата личность, поради факта, че символизира идеалитѣ на една Нова Гърция, за които идеали той се бори съ такава упоритость и неуморность.

Безъ да ми даде врѣме да му задамъ въпроси, Венизелосъ ми каза колко е щастливъ да види българскитѣ студенти въ Атина, колко се радва, че съ такава искреность тѣ додоха да подадатъ ржка на своитѣ гръцки колеги. Азъ, каза Венизелосъ, мога да ви увѣря, че у насъ отъ една година насамъ сме забравили всѣкакво минало и сме рѣшили да устремимъ всичкитѣ си погледи напрѣдъ. Желая да вѣрвамъ, че начинанието на българската младежь ще има хубави и полезни послѣдствия за благото на двата народа и изобщо за всичкитѣ балкански държави. Ние всички сме отъ незапомнени врѣмена обитатели на Балканския полуостровъ и нѣма защо да не се разбираме, и да не можемъ да се развиваме въ миръ и хармония. Както и вий българитѣ, тъй и ние сме за мира и ще се стараемъ да го поддържаме, **но условието за тоя миръ, обаче, е да се гарантиратъ равни права на нашитѣ сънародници въ Турция.** И ний, както и вий, гледаме съ надежда на възраждането на Турция и за това не сме нейни неприятели, а напротивъ бихме желали да бждемъ и съ тѣхъ въ най-приятелски отношения. Всички балкански държави би трѣбвало да се разберемъ и да намѣримъ въ самитѣ насъ оная сила, която да ни осигури мирното развитие въ културното поле, защото, както, справедливо забѣлѣзвате, помощьта на великитѣ сили би приличила повече на милостиня, а пъкъ всички знаемъ много добрѣ, че политиката се основава не върху чувства или чувствителности, а върху добрѣ разбранитѣ взаимни интереси.

— Наистина, г. Министре, който иска да напрѣдва, не трѣбва да гледа назадъ, и азъ мога да ви увѣря, че въ България е турена точка на миналото и съмъ много щастливъ да чуя подобни увѣрения и отъ васъ. Но вѣрвате ли въ младотурцитѣ?

— Да ли вѣрваме, не мога да ви дажа, защото всички сме имали

толкова много и голѣми разочарования до сега отъ страна на новия режимъ въ Турция; всичко, което мога да ви кажа, то е, че азъ „се надѣвамъ“, а какви ще бждатъ границитѣ на моята надежда, на нашитѣ и на вашитѣ надежди, бждщето ще ни покаже. **Трѣбва часъ по-скоро** да се гарантиратъ живота и имота на нашитѣ сънародници въ Турция, за да се чувствуватъ и тѣ **равноправни въ дѣйствителность** съ тѣхнитѣ съграждани-турци.

— Мислите ли, Ваше Прѣвъзходителство, че сегашното движение въ Албания ще ускори настжпването на този часъ?

— Сегашното движение? — не зная, защото то е обхванало само малесорскитѣ католици; вѣрвамъ, че то ще бжде потушено, но тъкмо отъ това потушаване ще произлезе едно по-голѣмо негодувание, което може да доведе до по-голѣми възстания, защото цѣлия свѣтъ знае какъ турцитѣ обезоржжаватъ населението или какъ потушаватъ едно възстание!...

— А за Критъ, г. министре, за вашето родно мѣсто, за което сте се борли толкова, какво можете да ми кажете?

— О! Критския въпросъ, това е една голѣма въпросителна! То е за сега царството на великитѣ сили! Венизелосъ като ми каза това направи единъ geste vague и неговото лице скоро се помрачи.

— Вий, Ваше Прѣвъзходителство, сте запазили портфеила на Войната и Марината.

Прѣдъ видъ това обстоятелство и прочутата ви неуморна енергия, смѣя ли да ви попитамъ да ли мога да заключа, че това значи, какво въ това направление ще се насочватъ най-голѣмитѣ усилия и най-голѣмитѣ жертви?

— Да, вий сте отгадали самата истина, нъ успоредно съ войската и марината ще направимъ всичко възможно за едно бързо развитие и въ другитѣ отдѣли на управлението.

— А за ревизията на конституцията, какво можете да ми кажете г. министре? Ще ли възприемете идеята за Сената?

— Ревизията на конституцията е почти на половина привършена, нъ нѣма да учредимъ Сенатъ за сега; ще прѣдвидимъ само единъ членъ, споредъ който да се даде възможность за въ бждще за учредяване на Сенатъ, ако такава нужда се окаже наложителна, и това ще може да стане съ законъ безъ да се свика учредителна комисия.

Прѣкъснахъ своя разговоръ съ г. Венизелосъ, понеже наближаваше часътъ за неговото заминаване въ провинцията, като му изказахъ своята сърдечна благодарность за неговата любезность и му повторихъ надѣждитѣ, които народа има въ него; изказахъ му тъй сжщо съжаление за гдѣто той ще отсжтствува, понеже студентитѣ възнамѣряваха да му направятъ една овация.

На збогуване, г. Венизелосъ повтори изражението на своята радость за сърдечното посѣщение на нашитѣ студенти и надѣждитѣ, които той слага въ послѣдствията отъ това побратимяване на младежьта. „Напомнете на вашитѣ сънародници хубавата имъ народна девиза „Съединението прави силата“.

(в. Воля, 19.IV.1911).

Д-ръ А. Кермекчиевъ.

Гръцката армия.

Разговоръ съ генералъ Ейду. — Единъ ласкавъ отзивь за българската армия. — Мнѣнието на генерала за гръцкия войникъ.

Атина, 10 априлъ.

Великденътъ е голѣмо праздненство за гръцкитѣ войници, които прѣкарватъ два дни въ веселие, заедно съ тѣхнитѣ офицери. Цѣлия градъ се стича въ казармитѣ да види тѣзи веселия.

Тукъ видѣхъ и генералъ Ейду, съ неговия щабъ отъ французки офицери, дошли на скоро като инструктори на гръцката войска.

Нѣмаше човѣкъ по означенъ отъ генералъ Ейду за да ми каже истината за гръцката военна сила. На моето желание да чуя мнѣнието му върху войската, за чието възраждане той е билъ повиканъ, той се отзова най-любезно като ме покани да ида у него.

Намѣрихъ генерала въ неговата работна стая; той използваше врѣмето, което му оставаше Великдена, за да чете мемоаритѣ на наполеоновия полководецъ Ласалъ. Генерала ме прие съ свойствената на французина сърдечность. Той познава българитѣ и българската армия по отличнитѣ офицери, които сж служили въ неговата бригада въ Южна Франция, и първото нѣщо, което чухъ отъ устата му, бѣха най-ласкавитѣ отзиви за българския войникъ, за българската военна организация и изобщо за българския народъ. Каза ми, че българскитѣ офицери въ Ecole de Guerre, както и на стажъ въ войската сж най-отлични отъ измежду всичкитѣ чужди офицери отъ Източна Европа. Генералътъ има намѣрение да посѣти България при първи удобенъ случай не само, за да се запознае по-отблизо съ нашата войска, но и да „научи“ нѣщо. Той знае всичко за нашето въоржжение, за прѣвъзходната ни артилерия, за издържливостьта и за храбростьта на нашия войникъ, и ми каза, че сме навсѣкждѣ извѣстни като държава съ прѣвъзходна и силна войска.

Тия похвали, които азъ не прѣдполагахъ да чуя въ гръцката столица и то отъ устата на такъвъ единъ прочутъ военен прѣпълниха душата ми съ радость и моя разговоръ съ генерала доби характеръ на една приятелска бесѣда.

— Какво мислите за гръцкия войникъ, генерале? Чухъ отъ вси страни много ласкави думи за стремителната и бързата Ви дѣятелность за възобновяване на гръцката войска.

Азъ съмъ отъ малко врѣме тука, но съмъ се запозналъ съ душата на гръцкия войникъ и мога да Ви увѣря че той е отличенъ и притежава малко врѣме можахъ да обуча мѣрачи за скорострѣлнитѣ топове за които

сж възприемчиви и интелигентни, новобранцитѣ ще Ви кажа че въ много малко врѣме можахъ да обучи мѣрачи за скорострѣлнитѣ топове за които се казваше, че трѣбвало една или двѣ години. Моя вистовой, напримѣръ, който не знае нито една френска дума, разбира много добрѣ всички мои знаци и ми прислужва à la perfection. Офицерското тѣло е тъй сжщо добро; има въ него много вѣщи офицери, но поради липса на добро управление и на методи, тѣ не сж могли да вършатъ полезна работа; тъй напримѣръ тѣзи продължителни, уморителни и монотонни обучения около казармитѣ имаха за резултатъ да уморяватъ и офицери и солдати и да сѣятъ негодувание безъ никаква полза за дѣеспособностьта на войската. Азъ веднага заповѣдахъ да се изкаратъ войницитѣ на полето, да се прѣкъсватъ упражненията чрѣзъ достатъчни почивки и да се изпълняватъ тактически занятия които сж полезни и сжщеврѣменно отморяватъ. Съ това войника се учи и е доволенъ. — Ако искате да узнаете причината за неуспѣха на войската трѣбва да се търси въ исключителното положение на офицеритѣ. Тѣ правеха политика и фаворитизма бѣше взелъ такива размѣри, че трѣбваше цѣль съвѣтъ отъ генерали за да размѣстатъ или уволнатъ единъ офицеръ. Днесъ всичко това е измѣнено има напливъ отъ офицери, и тѣхния кадъръ ще трѣбва да се разреди.

За реорганизирането на войската основахъ училища за стрѣлба, за кавалерията, и за инжинернитѣ войски; образува се едно училище въ което да се подготвятъ офицери за генералния щабъ; отъ тия офицери ще избираме по-добритѣ за да се усъвършенствуватъ въ странство.

— Какво е мнѣнието Ви за бойната готовность на войската въ настояще врѣме, ако прѣдположимъ, че въ единъ скорошенъ моментъ, ще бжде повикана да си каже думата?

— Не мога да Ви кажа още, защото не съмъ изучилъ мобилизационнитѣ планове поради липса на врѣме. Но мога да Ви кажа че гръцката войска ще се отнесе добрѣ въ скоро врѣме „elle fera bonne figure sous peu“, защото въоржението ѝ, пушкитѣ и топоветѣ сж добри, складоветѣ се пълнатъ постепенно, обози и интендантство се уреждатъ и чудното е, че има волни помощи отъ богаташи гърци, колкото искате. Прѣди нѣколко врѣме получи се подаръкъ за армията цѣла една батарея, други прѣдлагатъ да ни купятъ коне за кавалерийска школа!

— Колко войници могатъ да излѣзатъ на бойното поле?

— Не зная точно. Писано е въ една книга, че до 120 хиляди редовна войска и 80 хиляди резерви. Когато изуча мобилизацията и границата ще мога да зная точно.

Бѣседвахъ още дълго и любезно съ генерала и се убѣдихъ, че той храни най-добри надежди за прѣуспѣването на гръцката армия и за нейната бойна готовность въ скоро врѣме.

На збогуване генерала ми каза още веднъжъ, че се надѣва да посѣти скоро България.

Благородния френски полководецъ може да бжде сигуренъ, че страната ни ще бжде честита да посрѣщне единъ толкова милъ гостенинъ.

(в. Воля, 22.IV.1911).

Д-ръ А. Кермекчиевъ.

Разговоръ съ вселенския патриархъ.

(Отъ специалния пратеникъ на „Воля").

Патриарха за схизмата. — Какъ може да стане помирение между двѣтѣ държави. — Патриаршеската благословия за българскитѣ князе. — Мнѣнието на патриарха за българския екзархъ.

Цариградъ, 16 май.

Още отъ ученическитѣ врѣмена името на Фенеръ, толкова проклевано въ българскитѣ патриотически пѣсни, ми занимаваше въображението. И отъ тогава още горѣщо желаехъ да видя страшния и могѫщъ първосвещеникъ на православието, който стои задъ таинственитѣ двери на Фенеръ. Оня день минахъ тия двѣри и видѣхъ патриарха, изпълнявайки една стара моя мечта.

Негово Свѣтейшество прѣдседателствуваше св. Синодъ, но благоволи да напусне засѣданието, за да приеме пратеника на Воля.

Минахъ посрѣдъ едно голѣмо множество владици и свещеници, върху чиито лица се виждаха разни изражения: повечето, обаче, изглеждаха добродушно настроени. Не ми остана много врѣме за моитѣ наблюдения, защото бѣхме въведени бърже при патриарха, прѣдъ когото се поклонихъ и комуто цалунахъ дѣсницата съ истинско вълнение: профилирана върху свѣтлий фондъ на прозорцитѣ масивната и висока силуета на Иоакима III му даваше видъ на великанъ.

Той е дѣйствтиелно великанъ въ истинска и въ прѣносна смисъль; той е едъръ и физически силенъ человѣкъ, който до прѣди нѣколко дни много бодро е носилъ товара на своитѣ 77 години; а въпрѣки силнитѣ болки които го мѫчатъ отъ десетина дни и го бѣха приковали на легло той пакъ се занимава съ работитѣ на паството си. Блясъка на очитѣ му е забуленъ отъ борбата на волята надъ телеснитѣ страдания, а говорътъ му е бавенъ, но ясенъ. Макаръ да е запомнилъ малко български отъ врѣмето когато е билъ гръцки митрополитъ въ Варна прѣди 40 години, разговорътъ ни се водѝ на гръцки благодарение на любезното посрѣдничество на г. Аргириадисъ. До като ни черпеха съ сладко и ни заеха ржцѣтѣ съ „неизбѣжното" кафе, азъ обяснихъ на Негово Свѣтейшество, че въ Атина мислятъ какво основата на гръцко-българското приятелство може да се постави най-здраво въ Цариградъ между него и екзарха. — Радвамъ се, че визитата на българскитѣ студенти въ Атина е отбѣлѣзала една голѣма стѫпка къмъ сближението на двата народа каза патриарха; и ний тука сме на пѫть да се разберемъ съ Негово Блажен-

ство Екзарха, който е единъ висококултуренъ и здравомислящъ человѣкъ. Бѣхъ много щастливъ отъ визитата на младия православенъ князъ Борисъ и на брата му Кирила, на които дадохъ своето благословение и имъ казахъ това което казвамъ и на Васъ, че не би трѣбвало да има нищо което да ни дѣли. Схизмата бѣ една грѣшка отъ която българитѣ сте извлѣкли само полза. Тукъ въ Фенеръ стана възраждането на българския народъ и азъ завѣдохъ Вашитѣ князе въ залата,в ъ която се рѣши черковния въпросъ и имъ показахъ мѣстото, дѣто седѣха българскитѣ делегати. Фенеръ не е билъ както мислятъ у Васъ, неприятель на българщината.

— Извѣстно ми е, Ваше Свѣтейшество, че Вий бѣхте противъ схизмата, за това и съмъ убѣденъ въ искренностьта съ която работите за изглаждане недоразумѣнията, които сѫществуватъ между двѣтѣ черкви. Не стига обаче да говоримъ само по принципъ по тия работи, нека разискваме самитѣ недоразумѣния. Затова моля да ми позволите да раздѣля въпроса на три части: схизмата, работитѣ въ България и работитѣ въ турско. — Тъй напр. ний българитѣ не признаваме схизмата, защото нѣма никакви догматически различия между двѣтѣ черкви, но понеже тя сѫществува отъ формална страна, какво е нуждно да се направи за да се прѣмахне?

— Трѣбва Вашата черква да даде до Патриаршията едно прошение съ което да искатъ прошка.

— Позволете да Ви заява, Ваше свѣтейшество, че се страхувамъ какво българския народъ не ще се съгласи на подобна една постѫпка, тъй като това би много накърнило неговото честолюбие; затова, и прѣдъ видъ факта, че чисто църковнитѣ спорове нѣматъ вече днесъ онова господствующе значение, което имаха прѣди години, смѣя ли да зная отъ Васъ дали не би могло безъ такова едно прошение?

— Идеята за прошение е мое лично мнѣние, забѣлѣза патриарха, това Ви моля да го кажете, а дали би могло безъ подобно прошение, това трѣбва да го рѣши Св. Синодъ при патриаршията.

— Сега, подехъ азъ, за черковнитѣ работи въ Царство България какво ще ми кажете? Понеже ни не признаваме схизмата, не можемъ и да допустнеме въ България гръцки владици, нито пъкъ гръцки свещеници, които да не зависятъ отъ съотвѣтнитѣ български митрополити? — На този въпросъ азъ лично не мога да Ви кажа нищо, каза Иоакимъ III.

— Сега, продължихъ азъ, за Македония и Одринско. Има мѣста въ Македония гдѣто българското население е неуспоримото и прѣодоляваще болшинство и гдѣто би трѣбвало да има безъ друго български владици; такива епархии имаше четири: Кукушка...

Не бѣхъ свършилъ моето изброяване и Патриарха безъ да дочака прѣвода на моитѣ думи които бѣ разбралъ, отсече, като каза — „Въ Кукушъ не можемъ да Ви дадемъ Митрополитъ!“.... Това бързане да ми отговори щомъ чу думата Кукушъ ми спрѣ настрое-

нието да запитамъ и за другитѣ. Този отговоръ, обаче, заедно съ мнѣнието за прошение за прошка, ме разочароваха и туй огорчение трѣбва да се е изразило по лицето ми, защото патриарха слѣдъ малко ме успокои съ увѣрението, че съ течение на врѣмето всичко ще се нареди. Впечатлението, което остана у мене бѣ, че патриарха е много остороженъ човѣкъ който не иска да ангажира мнѣнието на неговия Синодъ, а отъ друга страна единъ далновиденъ политикъ, който прѣдвижда врѣмената, когато тѣзи спорове ще сс разрѣшатъ по силата на обстоятелствата.

(в. Воля, 24 май 1911).

Отзиви за книгата „Кой трѣбва да побѣди“.

Давамъ тукъ извлечение изъ нѣкои отзиви на чуждата и наша преса само за да може читателя да ги съпостави съ „буренясалото“ държавничество на в. „Миръ“ и да сѫди по „органа на народната партия“, колко се трогватъ нейнитѣ държавници отъ въпроси засегващи бѫдащето на България. — Тази тѣхна едностранчивость, тази тѣхна надмѣнность, тази тѣхна самоувѣреность и това тѣхно невежество ги е накарало да тикнатъ България въ бездната съ безподобно и прѣстѫпно лекомислие.

Велика България.

Получена е въ редакцията една брошура отъ 88 стр. въ която Д-ръ Асѣнъ Константиновъ Кермекчиевъ третира съ единъ увлекателенъ езикъ въпроса за сѫдбата, за бѫдѫщето“ на България, или какъ може да се реализиратъ най-пълно, въ настоящий моментъ, жизненитѣ интереси на Отечеството.

Подъ заглавието **„кой трѣбва да побѣди отъ гледище на българскитѣ интереси“** автора раскрив съ безупрѣчна вѣщина, и силавайки се изключително върху исторически документи и данни, кои сѫ нашитѣ приятели и кои сѫ нашитѣ неприятели. Този въпросъ е разгледанъ исчерпателно и логически за всѣка една отъ държавитѣ заинтересувани въ Балканитѣ, било малки или голѣми, и се простира отъ най-далечното минало до день днешенъ. Прѣпорѫчваме на особено внимание въпроситѣ за Ромѫнския империализъмъ, за обясненията на дѣйствията на Австрийската политика, участието на Германия, разгромяване интригата за Солунъ — австрийски, за егоизма на Англия, и добрѣ — обоснованото обширно изложение на съкровенитѣ цѣли на великоруссизма отъ два вѣка насамъ. Общото заключение какво отъ гледище на добрѣ разбранитѣ български интереси „трѣбва да побѣди двойния съюзъ“, е несъкрушимо съградено върху неразрушимитѣ основи на Историята.

Личностьта на автора, добрѣ извѣстенъ по своя завѣтенъ патриотизмъ, заслужено награденъ съ кавалерскитѣ кръстове на народнитѣ ордени „за храбрость“ и „за военна заслуга“, е прѣдостатъчна гаранция за обективностьта, сериозностьта и патриотизма съ които сѫ третирани всички въпроси.

Прѣпорѫчваме най-горѣщо на всичкитѣ си читатели тази хубаво написана и твърдѣ цѣнна брошура.

(Изъ в. „Утро“).

Кой трѣбва да побѣди?

Подъ горното заглавие г-нъ Д-ръ Асѣнъ Константиновъ Кермекчиевъ, е написалъ една брошура, която по схващанията и прѣцѣнката която се прави на днешния моментъ, по изобилието на историческитѣ документи и данни за политическото ориентирване на България, справедливо може да се смѣтне, като една чисто научна, академическа студия.

Съ една пълна обективность автора разглежда допирнитѣ точки въ интересите на България съ интересите на всички държави, които сж въ извѣстно съприкосновение съ нашата страна и все съ сжщата обективность той посочва противорѣчието на тѣзи интереси, като слѣдъ това си прави заключението, **кой трѣбва да побѣди отъ гледището на българскитѣ интереси** и какви трѣбва да бждатъ насокитѣ въ външната политика на България.

Въ отдѣлнитѣ сжждения на автора нѣма обаянието на прѣвзетъ сантиментализмъ, напротивъ, той разсжждава възъ основа на реални факти, на отдѣлни исторически документи и затова неговитѣ схващания по многото политически въпроси, сж проникнати отъ голѣма практичность и толерантность.

Въ брошарата сж засегнати почти всички въпроси които интересуватъ днесъ българския политикъ и тѣ сж освѣтени по начинъ, който прави честь на автора. Прѣпоржчваме я горѣщо на нашитѣ читатели. Въ единъ отъ идущитѣ броеве, ние ще дадемъ извадки отъ нея.

(Изъ в. **„Воля“**, срѣда 24 декемврий 1914).

(Изъ в. „ЕДИНСТВО“, 25 декемврия 1914).

Кой трѣбва да побѣди. Получи се въ редакцията книгата „Кой трѣбва да побѣди“ отъ гледище на българскитѣ интереси, излѣзла подъ перото на Д-ръ Асѣнъ К. Керемекчиевъ. Въ книгата, съ исторически докаменти и данни за политическото ориентирване на България въ настоящия моментъ, наложено на автора отъ нуждата за рѣшението на въпроса поради жизнени наши интереси, сж зачекнати въпроси отъ твърдѣ важенъ политико-общественъ характеръ. Прави се единъ систематически обзоръ на нашитѣ съсѣди въ етническо и политическо отношение; на Русия, съ всичко онова което ни свързва и отблъсква отъ нея. Тройното съглашение и тройния съюзъ на Балканитѣ и частно въ България. Изтъква се сжщо ролята на Русия на Балканитѣ. Цѣлата книга е единъ свѣтликъ, който хвърля ярка свѣтлина, дига тъмнитѣ завеси и сочи пжтя, който ще отведе България къмъ осжществяване на народнитѣ ни завѣти и идеали. Най-сърдечно поздравляваме автора, за скжпия приносъ въ нашата политическа литература и горещо прѣпоржчваме книгата на читателитѣ, за които много тъмни до сега въпроси ще имъ станатъ ясни.

Тая брошура на г. Кермекчиева, която прави изключение въ нашата политическа литература, намѣри широкъ приемъ всрѣдъ българската интелигенция и автора ѝ е прѣдметъ на похвали и адмирации отъ страна на най-виднитѣ наши дѣятели. Какот се научаваме, г. Кермекчиевъ е получилъ още много писма съ похвали за тази му историческа брошура.

(в. „Единство“, бр. 47, година I.).

(Изъ в. „КАМБАНА“, 30/XII 1914).

Отъ града ни пишатъ слѣдньото: Вашия органъ обърна вниманието ми къмъ книгата на Г-на Д-ра Кермекчиева подъ заглавие **Кой трѣбва да побѣди.** Тая книга прѣдставлява грамаденъ и сериозенъ трудъ, за който човѣкъ не би повѣрвалъ, че може да излѣзе отъ перото на единъ лѣкарь. Изглежда обаче, че Г-нъ Кермекчиевъ е въ сжщото врѣме и патриотъ,

който съ любовь изучва бълг. история и въ най-тънкитѣ ѝ подробности, и внимателно слѣди за народното развитие. Азъ четохъ вече нѣколко книги по послѣднитѣ събития на Изтокъ, но нито въ една не срѣщнахъ тъй добрѣ систематизирани и тъй добрѣ хронологически прѣдставени разнитѣ събития отъ десетки години насамъ, събития, които освѣтляватъ кроежитѣ, интереситѣ и дѣлата на факторитѣ около източния въпросъ. Книгата на д-ръ Кермекчиева е не само поучителна, но може да служи и като справочникъ, на писатели, редактори и пр., които иматъ често нужда да провѣряватъ набързо нѣкое събитие или нѣкоя дата. Тя е още повече вѣренъ учебникъ за учащата се наша младежь и за нашитѣ граждани по източния въпросъ, единъ учебникъ, какъвто нѣма втори въ нашата политическа литература.

М.

Ла Дефансъ Насионалъ.

Цариградъ, Вторникъ 6/19 Януарий 1915.

„...Съчинението на Д-ръ Кермекчиевъ е повече единъ сборъ на политически документи придружени отъ коментариитѣ на една силна и неуборима логика. — Изпращаме своя поклонъ на Д-ръ Кермекчиева за неговата брошура която доказва дълбокитѣ познания на автора по политическата материя.

Политише Корреспонденцъ

Виена, Четвъртъкъ 21 януарий 1915.

Една българска книга върху всесвѣтската война.

Излѣзлата изъ перото на видния либераленъ публицистъ Д-ръ Асѣнъ К. Кермекчиевъ, синъ на голѣмия патриотъ Константинъ хаджи Кермекчиевъ, брошура подъ заглавие „Кой трѣбва да побѣди“, прѣдизвика въ всичкитѣ политически кржгове най-живия интересъ, и се цѣни като най-крупното и най-сполучливото съчинение по актуалнитѣ политически въпроси.

Кориере д'Италия.

Римъ, Четвъртъкъ, 28 януарий 1915 г.

България противъ Руссия.

Излѣзла е една книга отъ паляща актуалность върху европейската война, длъжима на перото на авторитетния политически писатель Д-ръ Асѣнъ Константиновъ Кермекчиевъ. Въ тази публикация подъ надсловъ **„Кой трѣбва да побѣди“,** европейското положение е разгледано така всѣстранно отъ българско гледище щото слѣдъ единъ комплексъ отъ данни и документирани аргументи испъква много ясно и точно дългътъ на българския народъ и поведението на неговото правителство. — Стойностьта на книгата е такава щото множество размишления излизатъ отъ тесния кржгъ на българскитѣ граници и иматъ голѣмо значение и за странитѣ които сж вънъ отъ Балканския полуостровъ.

Уважаемий г. Докторе,

Получихъ книгата Ви, която прочетохъ съ голѣмо възхищение. Тя заслужва и трѣбва да бѫде прочетена отъ всѣки българинъ, който милѣе за своето отечество; отъ нея той ще научи, каква сѫдба му готвятъ една голѣма часть продажници, служители на чуждо злато и чужди интереси. Книгата Ви заслужва, може смѣло да се каже, да бѫде наречена политическо евангелие на българския народъ. Пишете, моля Ви, въ това направление и, бѫдете увѣрени, че ще имате съчуствието, подръжката и благодарностьта на болшинството отъ цѣлия народъ.

Съ една дума, книгата стои по-горѣ отъ всѣкаква похвала и критика.

Прилагамъ тукъ 60 ст. стойносвьта на книгата!

12.I.915 год. гр. Провадия.

Съ почить: **Е. Вѫжаровъ.**

Берлинъ 20/I 1915.

Любезний Докторе,

Любезний Докторе:

Четохъ съ голѣмъ интересъ брошурата Ви, която съдържа цѣнни данни и много прави идеи. Сърадвамъ Ви за успѣшния трудъ.

Владимиръ Робевъ.

Варна 24.I. 1915.

„...Колкото повече мисля на твоята книга, колкото повече я придъвквамъ, толкова повече ми се струва че имашъ право и азъ очаквамъ събитията за да видя дали дѣйствително си билъ профетъ, което ще бѫде една честь повече за тебе и за нашата лѣкарска професия“.

Д-ръ Параскевъ Стояновъ.

Севлиево, 28/I 1915.

Господинъ Кермекчиевъ,

Получихъ книгата, наедно съ двѣ повече. Благодаря Ви.

Продадохъ ги веднага, щомъ ги получихъ, едната дадохъ на единъ отчаенъ русофилъ.

Въ книгата много живо сте изложили, съ исторически факти бащинскитѣ грижи на Русия надъ балканскитѣ народи и въ частность надъ България. Въ състояние е, да разубеди и най-закоравялъ русофилъ, въ пъклениитѣ намѣрения на Русия.

Изпращамъ Ви 1.10 лв. въ пощ. марки и за това писмо марка 0.10.

Всичко. . . 1·20.

Оставамъ съ почитъ: **Ив. Хр. Джамбазовъ.**

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

БИСЕРА

на

народняшкото държавничество и публицистика.

„МИРЪ“

8/I 1915, бр. 4452.

ЗЛОБИ НА ДЕНЯ.

КОЙ ТРѢБВА ДА ПОБѢДИ?

Разбира се, оня, който плаща за вѣстници и брошури, да се пише, че трѣбва да побѣди:

— Нѣмцитѣ;

До сега тѣ всѣки день побѣждаваха чрѣзъ „Камбана“, „Дневникъ“, „Утро“, защото. . . . .

— Тъй го изискватъ интереситѣ на издателитѣ на тия вѣстници.

Напослѣдъкъ побѣдиха и чрѣзъ брошурата на д-ръ Кермедчиевъ:

— Защото тая побѣда е логическа послѣдица отъ 16 юни.

Иначе, ако не побѣдятъ нѣмцитѣ, какво би станало съ печалнитѣ герои отъ 16 юни, които очакваха и очакватъ спасение отъ Австрия?

Стариятъ държавникъ г-нъ Гр. Начовичъ, се пошегува съ брошурата на Кермедчиева:

— И тая шега се използува за реклама!

Тъй се нижатъ побѣдитѣ на. . . .

— Нѣмското злото.*

А сѫщинскитѣ побѣди се нанасятъ тамъ, на бойното поле.

Само слѣпцитѣ, слѣпцитѣ сега не виждатъ, че държавата, отъ която злодѣйцитѣ на 16 юни очакваха спасение, днесъ сама се нуждае отъ спасяване. . . .

Продажницитѣ не ще я спасятъ!

---

* Ето, вече, българското „злато“ взе да се руссифицирва!

B Ill 80. — auf